

MITROPOLIA ARDEALULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI SIBIULUI
ȘI A EPISCOPIILOR CLUJULUI ȘI ORADIEI

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

ANUL XII, Nr. 1—3

IANUARIE—MARTIE 1967

MITROPOLIA ARDEALULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI SIBIULUI
ȘI A EPISCOPIILOR CLUJULUI ȘI ORADIEI

APARE CU BINECUVÎNTAREA ȘI SUB ÎNDRUMAREA
INĂLT PEA SFÎNȚIEI SALE

D. D. NICOLAE CÔLAN

Arhiepiscop și Mitropolit

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA:

Arhiepiscopia Ortodoxă Română Sibiu, strada 1 Mai nr. 24

Secretar de redacție: Pr. prof. dr. GRIGORIE MARCU

CUPRINSUL:

BISERICA ȘI PROBLEMELE VREMII

Pag.

- Pr. Prof. Dr. SPIRIDON CÂNDEA: Republica Socialistă România — stat
suveran și independent : : : : : 3—7

STUDII

Teologie exegetică

- Pr. Prof. Dr. GRIGORIE MARCU: Părți proprii Sfîntului Luca în textul
introdactiv al Evangheliei a treia : : : : : 8—42

Teologie istorică

- Pr. Prof. Dr. SOFRON VLAD: Mitropolitul Antim Ivireanul. Viața și
opera, apărător al Ortodoxiei și al prerogativelor scaunului mitro-
politan al Ungrovlahiei : : : : : 43—51
- Prot. IOAN N. BEJU: Contribuții la bibliografia românească veche : : : : : 52—97

Teologie sistematică

- Pr. Prof. Dr. SPIRIDON CÂNDEA: Biserica Anglicană. Scurtă privire
asupra istoriei și doctrinei acestei Biserici : : : : : 98—119
- Pr. Prof. Dr. CORNELIU SIRBU: Noutăți din Istoria Religilor : : : : : 114—134

Teologie practică

- Pr. Prof. Dr. DUMITRU BELU: Predica Sfîntului Apostol Petru : : : : : 135—146
- Prof. Dr. IORGU D. IVAN: Nulitatea actului de ecterisire a Mitropolitului
Antim Ivireanul : : : : : 147—179

ÎNDRUMĂRI OMILETICE

- Prot. Dr. VASILE COMAN: Darurile și binefacerile Sfîntei Liturghii : : : : : 180—189
- Pr. ZOSIM OANCEA: Popasuri omiletice la Duminici și Sărbători : : : : : 182—183
- Preot DUMITRU SOARE: Predică la Duminica după Nașterea Domnului : : : : : 188—192
- Pr. Prof. Dr. DUMITRU BELU: „De vrea cineva să facă voia Lui” : : : : : 193—195
- Preot IOAN BUNEA: Predică la Duminica Vameșului și Fariseului : : : : : 195—193

(Continuare în p. III a copertei)

	Pag.
Prot. Dr. VASILE COMAN: Casa păcii	198—201
— Menirea familiei	201—204
Diacon GHEORGHE PAPUC: Predică la Duminica lăsatului de brânză	204—207

VIATA BISERICESCA

REDACȚIA: (†) Arhiereul Teodor Scorobeș Răsinăreanu	208—212
Prot. DUMITRU CĂLUGĂR: Adunarea Eparhială a Arhiepiscopiei Sibiului	213—219
Prof. FL. GEOMOLEAN: Adunarea Eparhială a Episcopiei Clujului	219—222
Pr. ERMIL POIATĂ: Adunarea Eparhială a Episcopiei Oradiei	222—228
REDACȚIA: (†) Prot. stavr. Nicolae Geangalău	228—230

INSEMNARI

Preot DUMITRU SOARE, Pr. Prof. DUMITRU BELU, M. P., C. SIRBU, T. BODOGAE și M. ȘESAN: Falsa primejdie a „presiunii” demografice”. — Odissea unor celebre manuscrise religioase. — Anima naturaliter christiana. — Creații culturale românești peste hotare. — Documente inedite din Istoria României. — 150 de ani de la nașterea lui Andrei Mureșanu. — Desființarea lui „Index librorum prohibitorum”. — Biserica sîrbă. — Intruniri intercreștine	231—240
--	---------

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

Orice corespondență privitoare la revistă (inclusiv cărțile și revistele de schimb) se trimit pe adresa: *Arhiepiscopia Ortodoxă Română, Sibiu, strada 1 Mai, nr. 24*, cu mențiunea: pentru redacția (sau: administrația) revistei „Mitropolia Ardealului”.

Colaboratorii sînt rugați să trimită manuscrise (autografe sau, de preferință, dactilografiate în 4 exemplare), scrise citeț, pe o singură pagină a filei, respectînd noua ortografie a Academiei Republicii Socialiste România.

Citatele și trimiterile, numele proprii și indicațiile cifrice să fie scrise deslușit, atît cele în românește, cît și cele în limbi străine.

Pentru uniformizarea indicării citatelor și trimiterilor (a celor biblice, mai ales), colaboratorii sînt rugați să se orienteze după materialele pe care le publică revista.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază.

MITROPOLIA ARDEALULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI SIBIULUI
ȘI A EPISCOPIILOR CLUJULUI ȘI ORADIEI

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

ANUL XII, Nr. 1—3

IANUARIE—MARTIE 1967

Redacția și Administrația: ARHIEPISCOPIA ORTODOXĂ ROMÂNĂ — SIBIU

REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA — STAT SUVERAN ȘI INDEPENDENT

— RELATII PRIETENEȘTI CU ALTE ȚĂRI —

În dimineața zilei de 21 august 1965 Marea Adunare Națională a votat cu unanimitate și într-un entuziasm de nedescris Constituția Republicii Socialiste România.

Articolul 1 din Constituție prevede: „Republica Socialistă România este stat al oamenilor muncii de la orașe și sate, suveran, independent și unitar“.

După cum vedem, în această nouă Constituție s-a schimbat denumirea statului nostru. În vechea Constituție, statul nostru se numea „Republica Populară Română“ și acum se numește „Republica Socialistă România“. Oare această schimbare de numire înseamnă și o schimbare de conținut? S-a urmărit oare ca prin schimbări de numire să se arate, să se marcheze existența unei schimbări a relațiilor din țara noastră? Desigur că da! Înlocuirea numirii de Republică Populară Română cu aceea de Republica Socialistă România înseamnă că țara noastră se găsește astăzi pe o treaptă mai superioară, se găsește într-o poziție mai avansată din punct de vedere socialist decum a fost pînă la data de 21 august 1965. Deci Republica Socialistă România se găsește astăzi pe calea realizării comunismului — idealul suprem spre care tinde — într-un stadiu superior celui din trecut. Schimbarea de numire marchează deci o schimbare de conținut, arată că realitățile de astăzi sînt altele decît cele din trecut. Prin socializarea tuturor bunurilor de producție, prin socializarea industriei și agriculturii și prin uriașul progres realizat în toate compartimentele vieții publice și particulare prin această socializare, s-a schimbat esențial întreg conținutul statului și întreagă realitatea țării. Această schimbare în bine a pretins schimbarea denumirii inițiale a statului nostru democratic.

Noi știm însă că alături de țara noastră și alături de alte state socialiste mai există încă unele state care-și mențin numirea inițială de Repu-

blici populare. Aşa sînt b.o. Republica Populară Bulgară, Republica Populară Ungară, Republica Populară Polonă etc.

Alături de republici socialiste şi republici populare există apoi şi state federative, alcătuite dintr-o uniune de state. Aşa b.o. U.R.S.S. este un stat federativ, rezultat al uniunii pe bază de deplină egalitate în drepturi a republicilor sovietice socialiste. Pentru întreagă Uniunea Sovietică funcţionează o serie de organe centrale, dar fiecare republică unională are propriile sale organe ale puterii administraţiei, procuraturii, care sînt însă subordonate respectivelor organe centrale ale Uniunii Sovietice.¹ Tot un stat federativ socialist este şi Jugoslavia, buna noastră vecină de la Sud-Vest.

Prin numirea de stat suveran se înţelege existenţa unei autorităţi, a unei puteri recunoscută şi primită de colectivitatea statului, de cetăţenii ţării. Această autoritate, această putere are dreptul şi îndatorirea să vegheze la păstrarea unităţii, la progresul continuu al statului şi la bunăstarea cetăţenilor. Fără o asemenea autoritate nu se poate concepe existenţa statului. Deci state fără suveranitate nu pot să existe.

Jurişti şi filozofi care s-au ocupat şi au încercat să explice sensul şi să definească suveranitatea statului au spus: „Suveranitatea este puterea absolută şi perpetuă a statului”,² sau: „Suveranitatea este libertatea colectivă a societăţii”.³ După Bluntschli „suveranitatea este puterea poporului în cea mai înaltă demnitate a ei şi în cea mai mare forţă”. Această suveranitate se manifestă sub forma autorităţii. Thonissen o defineşte: „Suveranitatea este dreptul de-a reglementa mişcările corpului social pentru a-l face să-şi îndeplinească scopul său care este de-a procura tuturor în general şi fiecăruia în particular, cea mai mare sumă de fericire cu putinţă”.⁴ În consecinţă suveranitatea este voinţa, forţa publică, iar „suveranul” nu mai este o persoană determinată, un individ oarecare, ci o fiinţă abstractă şi colectivă.

E adevărat că în evul mediu numirea de „suveran” avea un sens literal. Atunci, şeful statului — suveranul — era cu adevărat izvorul autorităţii supreme. Situaţia aceasta se mai menţine astăzi numai la puţine popoare, care au regim autocratic. În general însă în concepţia şi în practica vieţii de astăzi suveranul adevărat nu mai este un om şi nici chiar o clasă socială, ci naţiunea întreagă, poporul, şi mai cu seamă clasa muncitoare. Deci suveran este poporul, este naţiunea, este clasa muncitoare.

1. Cf. Principii de drept. Bucureşti 1958. Gh. Penculescu, Noţiuni introductive, p. 39.

2. Bodin, Cit. după Constantin G. Dissescu, Dreptul Constituţional, Bucureşti 1915, p. 396.

3. Clermont Tonnerre, în analiza Constituţiei franceze din 1791.

4. Cf. G. Dissescu, op. cit., p. 396.

Republica Socialistă România, ca organizație politică a oamenilor muncii de la orașe și sate, este un stat suveran. Suveranitatea este în general de două feluri: externă și internă.

„Suveranitatea externă, este însușirea ce o are statul de a-și hotărî singur destinele sale, fără intervenția altui stat; este ceea ce alcătuiește neatîrnarea statului”,⁵ adică totala lui independență față de orice altă putere străină.

„Pe plan extern, în afara granițelor sale, statul nostru este suveran, fiind egal în drepturi cu celelalte state, în comunitatea internațională, nedepinzînd în realizarea politicii sale externe de nici un stat străin”.⁶ Conducătorii Republicii Socialiste România, în calitatea lor de reprezentanți ai poporului, de reprezentanți ai clasei muncitoare au dat dovadă, sub privirile noastre și în repetate rînduri despre afirmarea fără echivoc și cu deplină hotărîre a suveranității noastre naționale. Ei au înălțat conștiința demnității și a suveranității naționale mai presus de orice alte interese personale și n-au admis nimănui și în nici-o împrejurare să violeze această suveranitate națională. Ei au mers atît de departe încît atunci cînd a trebuit au arătat clar și răspicat că n-au să dea seama nimănui de politica pe care o fac decît poporului, ai cărui reprezentanți sînt.

Suveranitatea internă este dreptul statului de a-și organiza puterea publică, este, cu alte cuvinte, puterea care comandă, autoritatea care execută ca mandatară a poporului. În consecință, Republica Socialistă România, ca organizație politică a oamenilor muncii de la orașe și sate, are plenitudinea puterii în interior, prelinzînd tuturor celor ce se află pe teritoriul său — cetățeni și străini — să respecte rînduielele stabilite în interesul poporului muncitor. În felul acesta în interiorul statului nostru se manifestă o singură putere de stat, deținută de oamenii muncii, care nu îngăduie amestecul vreunei puteri străine. Această autoritate împreună cu teritoriul pe care se exercită ea și cu poporul care o exercită alcătuiesc statul. Fără aceste trei elemente, adică fără popor, fără teritoriu și fără suveranitate nu se poate concepe nici o organizare socială de stat.

Păstrînd și apărînd suveranitatea și independența țării ca pe cele mai scumpe bunuri și cele mai sfînte drepturi ale poporului, conducătorii țării noastre au pus la temelia relațiilor cu toate țările din lume „principiile verificate de viață, apreciate de cercurile cele mai largi ale opiniei publice internaționale, ale respectării independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne ale altor state, egalității depline în drep-

5. G. Dissescu. op. cit., p. 398.

6. Gh. Penculescu, op. cit., p. 39.

turi și avantajului reciproc". Pe baza acestor principii sănătoase, reprezentanții țării noastre au inițiat politica de promovare a colaborării multilaterale între state, ca mijloc de micșorare a încordării internaționale, de salvagardare a păcii și întărire a securității în Europa și în lumea întreagă. Desigur, în centrul preocupărilor și al politicii sale țara noastră a pus pe primul plan dezvoltarea relațiilor de prietenie, alianță și colaborare frățască multilaterală cu toate statele sistemului socialist. Datorită acestei politici de prietenie sinceră, țara noastră a încheiat o serie întreagă de tratate de prietenie, colaborare și asistență mutuală cu țările socialiste, a consimțit și a intrat ca membră în Comisia de Ajutorare Economică Reciprocă (C.A.E.R.) a țărilor socialiste, a intrat în Pactul Militar de Apărare în Comun al acestor țări de la Varșovia, a încheiat diferite tratate și tranzacții comerciale reciproc avantajoase cu țările socialiste. Deci țara noastră are tratate de prietenie, de colaborare și asistență mutuală cu toate țările vecine, fiind aceste țări toate socialiste.

A fost și este cât se poate de firesc ca țara noastră să fi urmărit și realizat în primul rând legăturile și tratatele sale de prietenie cu țările socialiste. La aceasta ne obligă idealul comunității orînduirii sociale, țelurile edificării noii societăți și lupta comună pentru scopurile socialismului și ale păcii. Odată atinse aceste obiective țara noastră a făcut un pas mai departe pentru dezvoltarea bunelor relații între toate popoarele lumii și pentru asigurarea păcii pe continentul nostru și pe alte continente. Republica Socialistă România a luat inițiativa și a propus celui mai înalt for al tuturor popoarelor din lume, O.N.U., un proiect privitor la dezvoltarea relațiilor de bună vecinătate între țări cu sisteme social-politice diferite. O.N.U. a acceptat propunerea României, adoptînd chiar o Rezoluție în acest sens.

În vara anului trecut, în luna iulie 1966, s-a ținut la București Consfătuirea Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia. Această consfătuire a elaborat Declarația cu privire la întărirea păcii și securității în Europa. Între altele, această Declarație prevede: „statele reprezentante la Consfătuire pornesc de la premisa că fiecare stat european este chemat să joace un rol important în problemele internaționale, să devină un participant cu drepturi depline la construirea în Europa a unui asemenea sistem de raporturi între popoare și de relații interstatale, în care securitatea fiecăruia să fie în același timp securitatea tuturor. Totodată, arătînd că țările socialiste consideră că o condiție fundamentală a înfăptuirii securității europene o constituie afirmarea și dezvoltarea între state a unor relații normale. Declarația de la București relevă că dezvoltarea colaborării general europene face necesar ca toate statele să renunțe la orice fel de discriminări și presiuni, fie ele politice sau economice, față

de alte țări, să colaboreze pe bază de egalitate și să stabilească relații normale între ele, inclusiv stabilirea de relații normale cu ambele state germane“.

În acest spirit, Republica Socialistă România desfășoară o intensă activitate internațională, dezvoltă schimburile și contactele cu toate țările, fără deosebire de orînduirea lor socială. În această activitate România pornește de la considerentul că lichidarea neîncrederii între popoare, crearea unui cadru propice cooperării între toate țările continentului, extinderea și intensificarea relațiilor economice, tehnico-științifice, culturale și politico-diplomatice este una din căile principale ale realizării securității în Europa și în lumea întreagă. De aceea, în ultima vreme au avut loc multiple contacte ale conducătorilor țării noastre cu reprezentanți a numeroase state, ca de exemplu: Franța, Turcia, Grecia, Danemarca, Italia, Olanda, Suedia, Belgia, în Europa, cu Iranul, Irakul, Tunisia, Somalia etc. în alte continente. Tot în acest cadru trebuie văzută, interpretată și înțeleasă inițiativa țării noastre de a restabili raporturi normale diplomatice, prin schimburi de ambasadori, cu Republica Federală a Germaniei.

Din tot ce am spus, reiese clar că țara noastră dorește în chip sincer raporturi de prietenie, de colaborare și de bună înțelegere în primul rînd cu țările socialiste și în al doilea rînd cu toate celelalte țări din lume. Republica Socialistă România nu rîvnește și nu dorește nimic din ceea ce n-a fost și nu este de drept al ei. Republica Socialistă România respectă suveranitatea, independența și dreptul tuturor popoarelor din lume de a-și hotărî singure și în deplină libertate viața și orînduirea socială pe care o doresc, fără nici un amestec din afară, dar pretinde ca și toate celelalte state și popoare ale lumii să respecte suveranitatea, independența și drepturile Republicii Socialiste România și să nu se amestece în treburile ei interne. România nu pretinde nimănui decît ceea ce ea oferă tuturor: suveranitate, independență, prietenie, pace, colaborare și bună înțelegere.

Pr. SPIRIDON CÂNDEA

Profesor la Institutul Teologic Universitar, Sibiu

PĂRȚI PROPRII SFÎNTULUI LUCA IN TEXTUL INTRODUCTIV AL EVANGHELIEI A TREIA

Evangelhia a treia cea mai voluminoasă carte inspirată a Noului Testament.¹ Laolaltă cu cartea Faptele Apostolilor — care o continuă, în timp, de la înălțarea la cer a Mîntuitorului (anul 30/33) și pînă la anul 63 al erei creștine — ea alcătuiește în tîia „istorie” completă a începuturilor creștinismului. Autorul ei este, prin urmare, mai îndreptățit decît oricare alt ostentor în acest tărîm să poarte onorabilul calificativ de „părinte” al Istoriei Bisericii Creștine; sau, ca să nu despuem pe Eusebiu al Cezareei († 340) de ceea ce i-a fost atribuit printr-o mări-nimie zorită, Sfîntului Evanghelist Luca se cuvine să fie recunoscut măcar ca „protopărintele” aceleiași discipline teologice.

Opera literară a Sfîntului Luca se distinge prin remarcabile calități de fond și formă.

Ca și precursorarele ei sinoptice — Sfintele Evanghelii de la Matei și Marcu — Evangelhia a treia expune amănunțit activitatea mesianică a Fiului lui Dumnezeu întrupat, desfășurată mai ales în Galileia, Perea și Ierusalim, patimile, moartea, învierea, arătările de după înviere și înălțarea Sa la cer (aceasta din urmă fiindu-i comună cu Evangelhia a doua).

Autorul Evangelhiei a treia înregistrează evenimentele împlinirilor mesianice în ordinea lor cronologică, dovedind în această direcție mai multă și mai exigentă grijă decît precursorii săi, Matei și Marcu. Ceea ce aceștia au înregistrat pe larg, Evangelhia a treia se mulțumește de cele mai multe ori să noteze doar în treacăt, dînd în schimb extensiune episoadelor pe care primii doi sinoptici le-au omis sau le-au povestit sumar. Astfel, Predica de pe Munte — amplu redată de Sfîntul Evanghelist Matei (cap. 5—7) — autorul Evangelhiei a treia o expune pe

1. Față de Evangelhia de la Matei — care cuprinde 28 capitole cu 1.071 versete și 18.299 cuvinte (în originalul grec) — Evangelhia de la Luca numără 24 capitole, dar cu un total de 1.151 versete alcătuite din 19.414 cuvinte.

scurt, în rezumat (să se compare Mt. cap. 5—7, cu Lc. cap. 6). În schimb, istorisește pînă în cele mai mici amănunte evenimentele privitoare la ceea ce am putea numi „peambulul” activității publice a Mîntuitorului nostru Iisus Hristos — absent în Evanghelia a doua și în Evanghelia a patra, incomplet înregistrat în Evanghelia întâia — precum sînt: Vestirea nașterii Sfîntului Prooroc și Înaintemergător Ioan Botezătorul, Binevestirea nașterii Mîntuitorului, tăierea împrejur și înfățișarea la templu a pruncului Iisus, întîmpinarea Lui, acolo, de către dreptul Simeon și de proorocița Ana, călătoria făcută de Mîntuitorul la Ierusalim cînd avea vîrsta de doisprezece ani, ș.a. Tendința autorului Evangheliei a treia de-a scrie în completarea precursorilor săi sinoptici este evidentă.

Bogăția cuprinsului acestei sfinte cărți este întregită de valoarea documentară a relatărilor ei. În prolog, autorul informează pe cititori că are cunoștință de existența — și, deci, de cuprinsul — Evangheliilor precedente. Cu toate acestea, nu s-a mărginit la utilizarea lor servilă, ci a întreprins cercetări personale asidui, consultînd martori ai vieții și activității Mîntuitorului, precum și oarecare material scris (așa de ex. pentru genealogia Mîntuitorului din cap. 3, care se deosebește simțitor de cea din cap. 1 al Evangheliei întâia). În temeiul acestor informații este lesne de-nțeles că:

Autorul Evangheliei a treia nu trebuie căutat în rîndurile Soborului Apostolesc, ci între ucenicii Sfinților Apostoli. Două elemente deosebit de prețioase fac ca identificarea lui exactă să fie lipsită de dificultăți, și anume: 1. limba originală a Evangheliei a treia și 2. o seamă de expresii proprii, care sînt tot atîția termeni tehnici profesionali.

1. Încă Fericitul Ieronim (sec. IV—V) a observat că autorul Evangheliei a treia și al cărții Faptele Apostolilor mînuiește o limbă greacă atît de curată și de elegantă încît numai redactorul necunoscut al Epistolei către Evrei îl întrece, ceilalți sfinți autori neotestamentari nereușind nici unul măcar să-l egaleze în această privință. Spre deosebire de aceștia — toți cei șapte de origine semită dovedită — autorul Evangheliei a treia scrie dar și cugetă grecește. Ca atare, el trebuie să fi fost elin de obîrșie — și anume, un elin cult, instruit, deoarece încadrează la tot pasul expunerea sa în contextul istoriei profane, sincronizînd-o cu datele acesteia, după metoda de lucru a celor mai distinși istoriografi greci, din antichitate.

2. Maladiile tămăduite de Mîntuitorul le numește de fiecare dată cu termenii tehnici medicali uzitați atunci. El este, prin urmare, medic de profesiune. De două ori „doctor“, cum spune Paulin de Nola: prin pregătirea sa profesională și prin cuvîntul său.

În cercul ucenicilor Sfinților Apostoli, singurul care corespunde întru totul datelor de mai sus este sfîntul Luca — *ὁ ἰατρός ἀγαπῆς*, cum îl numește Sf. Apostol Pavel (în Col. 4, 14). Intrucît „frații“ amintiți în ultimul capitol al acelei epistole pauline sînt înșiruiți după proveniența lor religioasă precreștină — și anume, întîi cei „din tăierea-mprejur“ (Col. 4, 11) și apoi, deductiv, ceilalți, din netăierea-mprejur, între care și doctorul Luca — rezultă că acesta din urmă nu era iudeu de obîrșie.

Cînd se va fi încreștinat, nu știm. O mențiune a textului B al F. Ap. (11, 28) arată că la anul 44 el făcea parte din comunitatea creștină a Antiohiei Siriei, care poate să fi fost și cetatea sa de obîrșie.

Unii exegeți socotesc că el ar fi făcut parte din grupul celor 70 (72) ucenici ai Mîntuitorului, despre care vorbește Evanghelia a treia (10, 1 urm.). În această calitate, el ar fi acel ucenic, din cei doi întîlniți de Mîntuitorul după înviere, în drum spre Emaus, care rămîne nenumit în textul Evangheliei a treia (24, 13. 14. 18). Aceasta ar însemna că încreștinarea lui Luca s-a produs mult mai devreme decît reiese din textul amintit al Faptelor Apostolilor.

Din textele redactate la persoana întîia plural ale cărții F. Ap. (așa-numitele „Wir-Stücke“) reiese că Sfîntul Luca era unul din cei mai apropiați colaboratori ai Sf. Apostol Pavel. Acesta îl amintește uneori cu numele în scripturile sale (Col. 4, 16; II Tim. 4, 11; Filim. 24). Este aproape sigur că Sf. Luca i-a îngrijit ani de zile sănătatea șubrezită de alergături și de torturi.

În prima și a doua captivitate romană, Sfîntul Luca era alături de Sf. Pavel, la Roma, învrednicindu-se de deosebită considerație din partea neobositului său dascăl pentru rîvna cu care propovăduia Evanghelia Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos și pentru atașamentul ce-l arăta față de persoana sa (cf. Col. 4, 16 și II Tim. 4, 11).

După moartea mucenicească a Sfîntului Apostol Pavel, Sfîntul Luca i-a continuat ostenele misionare. Unde anume, e

dicil de stabilit. Pare probabil că spațiul său misionar a înglobat rînd pe rînd Dalmația, Galia, Italia, Macedonia și mai ales Ahaia, unde se crede că s-a săvîrșit din viață (la Patras, — sau la Teba, în Beoția?), la o vîrstă venerabilă. La dispoziția împăratului Constanțiu, osemintele sale au fost transportate în anul 357 la Constantinopol și așezate cu cinste în renumita biserică a Sfinților Apostoli.

Tradiția creștină îi atribuie calități de pictor iscusit. Numeroase icoane ale Maicii Domnului, resirate prin bisericile răsăritene și cinstite ca făcătoare de minuni, se crede că au ieșit din penelul Sfîntului Evanghelist Luca.

Pomenirea lui anuală se face în ziua de 18 octombrie.

În iconografia bisericească simbolul său este taurul de jertfă, deoarece își începe Evanghelia cu jertfa adusă la templul din Ierusalim de preotul Zaharia, tatăl Sfîntului Ioan Botezătorul.

Tradiția bisericească și teologia creștină îi atribuie în unanimitate paternitatea Evangheliei a treia și a cărții Faptele Apostolilor. Înafară de mărturiile exprese ale Sf. Irineu al Lugdunului, Tertullian, Clement Alexandrinul, Origen și Sf. Ioan Hristostom, suprascrierea Evangheliei a treia și Fragmentul Muratori — ambele datînd din veacul II — afirmă direct și deslușit acest lucru.

Sfîntul Luca a alcătuit cele două cărți istorice ale sale pentru un patrician roman, cu numele Teofil. El este a se considera ca persoană reală, istorică — și nu ca nume fictiv, inventat ca pretext pentru alcătuirea acestor scripturi, fapt obișnuit în antichitate, cum înclină să creadă unii biografi moderni ai Sfîntului Luca. E ceea ce rezultă din faptul că în prologul Evangheliei a treia i se adresează autorul politico, distant oarecum, cu formula de rigoare (*κατάστα*; 1, 3), pe cînd în F. Ap. 1, 1, îl agraiește ca pe un frate, semn lămurit că între timp Teofil s-a convertit la creștinism, părăsind rezervele pe care le va mai fi avut față de religia creștină cînd Sf. Luca îi dedica „cuvîntul cel dintîi” (F. Ap. 1, 1), adică Evanghelia.

Cunoscînd motivul alcătuirii scripturilor lucanice, cunoaștem totodată și scopul urmărit prin ele. Faptic, scopul fusese atins cu Evanghelia: lectura ei l-a determinat pe nobilul Teofil să îmbrățișeze creștinismul. Formal, acesta putea fi întregit prin completarea cunoștințelor de istorie bisericească creștină dobîndite de Teofil din manuscrisul primei cărți — ceea ce Sf. Luca nu a zăbovit a face, redactînd cartea Faptele Apostolilor.

Opera literară inspirată a Sf. Luca trebuie să fi fost, însă, alcătuită și cu un scop mai larg decât cel arătat. Ea era destinată să demonstreze că religia creștină nu este o sectă oarecare, cu concepții și practici dubioase, pseudoreligioase, ci însuși efectul prezenței lui Dumnezeu. Prin ea, întreaga omenire este chemată la mîntuire. Din această perspectivă privită, opera literară a Sfîntului Luca este o adevărată apologie a caracterului universalist al religiei creștine. Nu este exclus apoi ca Sfîntul Luca să mai fi urmărit a pune la îndemîna Sfîntului Apostol Pavel — prin aceste scripturi istorice — material documentar în scopul apărării sale înaintea tribunalului imperial din Roma.

Data alcătuirii Evangheliei a treia se stabilește fără dificultăți. Din înseși spusele Sfîntului Luca rezultă că cel puțin două Evanghelii trebuie să fi fost redactate înainte de aceasta. El știa că „mulți“ (1, 1) au încercat înainte de dînsul să întocmească astfel de istorisiri despre viața și activitatea publică a Mîntuitorului. Acești „mulți“ trebuie să fi fost cel puțin doi (fiindcă cel mai simplu plural e dualul), adică Sfinții Matei și Marcu. Evangheliile lor, pe care le-a utilizat efectiv, îi sînt primum anterior. Evanghelia de la Marcu fiind scrisă pe la anul 62/63, urmează că data scrierii Evangheliei de la Luca nu poate fi căutată pe portativul veacului de început al creștinismului înainte de acest soroc. Dar nici multă vreme după aceea — și anume, iată de ce: Cartea Faptele Apostolilor merge cu istorisirea evenimentelor petrecute în sînul Bisericii creștine primare pînă la sfîrșitul celor doi ani (61—63) de captivitate romană primă a Sfîntului Apostol Pavel. Cum despre procesul lui — dezbătut în fața tribunalului imperial — Sf. Luca nu ne spune nimic, urmează că cartea F. Ap. n-a putut fi scrisă mai tîrziu de anul 63. Dacă era scrisă mai tîrziu, ea cuprindea, obligatoriu, măcar o cît de succintă comunicare privitoare la sentința dată în acel proces. F. Ap. fiind continuarea directă și firească a Evangheliei a treia, urmează că și aceasta trebuie să fi fost scrisă fie în cursul anului 63, fie — prea puțin probabil! — la sfîrșitul anului 62; în orice caz, după Evanghelia de la Marcu și înainte de cartea Faptele Apostolilor.

În temeiul celor spuse cu privire la identitatea primului destinatar, locul scrierii Evangheliei de la Luca trebuie considerat a fi cetatea Romei, lucru afirmat deslușit de datele istorice tradiționale ce le posedăm în această privință.

Evangelhia a treia începe cu un scurt *prolog* (1, 1—4). Însemnătatea lui este excepțională din punct de vedere isagogic (introdactiv).

Numele autorului nu apare în fruntea acestei scripturi inspirate. Faptul nu trebuie să surprindă, știut fiind că în antichitate scrierile de cuprins istoric evitau, premeditat, să indice pe autor în cuprinsul lor. Făceau excepție în această privință scrierile epistolografice.

Autorul Evangheliei a treia — identificat în mod cert în persoana Sfântului Luca — începe prin a-și afirma intenția de-a redacta o istorie a vieții și activității Fiului lui Dumnezeu întrupat (v. 3). El știe că nu-i primul care face acest lucru. Alții, „mulți“ (v. 1), i-au premers. Aceștia — cum am stabilit mai sus — trebuie să fi fost Sfinții Matei (probabil textul original aramaic al Evangheliei sale) și Marcu, Evangelhia de la Ioan apărând abia spre sfârșitul veacului I.

Autorul Evangheliei a treia cunoaște scripturile celorlalți doi sinoptici și — cum dovedește studiul comparat al textelor — le pune la contribuție, dar nu în mod servil, ci combinându-le cu propriile sale cercetări. Aceste cercetări sînt cu atît mai temeinic făcute cu cît autorul Evangheliei a treia mărturisește el însuși, indirect, (v. 3), că nu face parte dintre martorii oculari ai vieții și activității publice a Mîntuitorului nostru Iisus Hristos.

Autorul mai arată că lucrarea aceasta vrea s-o întocmească ordonat, sistematic. O scrie pentru un om instruit și de vază. Teofil trebuie să dobîndească folosință reală din lectura ei. Învățăturile creștinești el le cunoaște (v. 4) — poate, chiar din convorbirile avute cu Sf. Luca. Acum, e momentul să facă un pas mai departe, lăsîndu-se lămurit asupra temeiurilor lor. Politeist instruit fiind, Teofil trebuie să se încredințeze că creștinismul nu e destinat să rămîna redus la proporțiile minore ale unei secte oarecare, ci să îmbrățișeze sub scutul aceluiași Dumnezeu făcător a toate și a toate țiitor pe toți oamenii, inclusiv pe păgînii (greco-romanii) politeiști.

Evangelhia a treia corespunde întru totul acestor exigențe superioare, mărturisite anticipat în prolog ca intenții diriguitoare la alcătuirea ei.

Indată după aceea, Sf. Luca intră în miezul expunerii istorice propriu-zisă a vieții și activității Fiului lui Dumnezeu întrupat.

Punctul de plecare al acestei expuneri este ceea ce numim, în limbajul tehnic teologic, „preistoria” activității mesianice a Mîntuitorului (1, 5—2, 52). De ce îi spunem așa și ce însemnătate prezintă amploarea expositivă pe care i-o rezervă Sf. Luca, se va vedea mai încolo.

La începutul „preistoriei” mesianice, Sf. Luca așează *vestirea nașterii Sf. Ioan Botezătorul* (1, 5—25). Nu se mulțumește, simplu, s-o istorisească, ci o încadrează riguros în contextul temporal și local.

În Ierusalim — „cetatea păcii” (cf. Psalm 137/136, 3), casa lui Dumnezeu închinată — pe vremea domniei lui Irod Idumeul (37 î.H. — 4 î.H.), uzurpatorul de neam străin și vrăjmaș al regescului tron davidic — solul ceresc, Gavriil, căpetenie îngerească, binevestește preotului ascultător de Dumnezeu, Zaharia, că soția sa, Elisaveta, îi va naște un fiu.

Dorința acestor oameni drepți de-a avea un moștenitor era veche și intensă, dar după legile firii, cu neputință de împlinit, amîndoi fiind înaintați în vîrstă, iar Elisaveta era stearpă din tinerețe. Ca și în cazul lui Avraam și al Sarei, dorința aceasta se împlinește prin puterea lui Dumnezeu, pe cale de excepție. Vestea cea bună i-a fost împărtășită preotului Zaharia printr-o anghelofanie, în momentul culminant al exercitării funcțiunilor sale sacerdotale.

Preoții iudei — în număr deosebit de mare — erau împărțiți în 24 de cete, care slujeau la templu prin rotație, cîte o săptămîină întreagă. Cînd a venit rîndul cetei a opta — a lui Avia — căreia îi aparținea Zaharia (v. 5), acesta a părăsit cetatea în care sălășluia — situată undeva în munții Iudeei, nu departe de Ierusalim — spre a se prezenta în termen la templu.

Prin tragere la sorți, cum era datina, îi fusese hărăzit lui privilegiul atît de rîvnit de-a aduce jertfa de miresme bine-miro-sitoare la altarul tămîierii. Îndeplinea acest act ritual de însemnătate excepțională pentru întîia și ultima oară în cariera sa sacerdotală, deoarece preoții care ieșiau odată la sorți să tămîieze, erau excluși de la tragerile ulterioare.

În momentul în care pătrunsese cu frică și cu cutremur în altarul tămîierii, a avut anghelofania. Îngerul Gavriil i-a făcut această împătrită comunicare:

a. rugăciunea i-a fost ascultată de Dumnezeu, așa că soția sa, Elisaveta, avea să nască;

b. rodul pîntecelui ei va fi un fiu (υἱός, masculin), ceea ce în ochii unui iudeu era mai de preț decît nașterea unei fete;

c. pruncul va purta numele „Ioan” (care se tâlcuiește: cel plăcut lui Dumnezeu, cel agreat de Părintele ceresc), nume frecvent în Vechiul Testament — și

d. Dumnezeu îl va înzestra pe acest prunc cu darurile Sale bogate încă din pîntecele maicii sale.

Portretul pe care solul ceresc îl face cu anticipație, în chip profetic, arată că pruncul avea să fie o personalitate excepțională. Imbinînd cele mai caracteristice însușiri ale proorocilor Vechiului Testament — inclusiv viața austeră a pustnicului — misiunea lui de căpetenie avea să fie aceea de-a propovădui pocăința, pregătind astfel calea lui Mesia, Mîntuitorul lumii. Pregătirea consta în acțiunea de curățire a sufletelor și de îmbunătățire a cugetelor, pe care urma s-o desfășoare Înaintemergătorul Domnului.

Surprins de această avalanșă de binevestiri, cu totul neprevăzută, Zaharia a cerut un „semn” care să-i garanteze că ceea ce a auzit se va împlini, care să-l încredințeze că nu este pradă unei iluzii. „Semn”, în vocabularul biblic — după competența explicare a Sf. Ioan Hrisostom — este ceea ce nu se întîmplă (peîrece) în mod obișnuit, deci o minune. „Semnul” solicitat de Zaharia a fost acordat, dar sub forma unei pedepse: preotul avea să rămînă mut, lipsit de grai, pînă la nașterea pruncului. Replica a fost drastică, dar meritată: comunicările divine trebuie primite de cel credincios fără împotrivire și fără șovăire. Cu limba lui, preotul Zaharia s-a îndoit de ceea ce i s-a împărtășit de către solul ceresc. Limba lui, legată pînă la o vreme, avea să fie mărturia realității anghelofaniei de care a avut parte. Zaharia era preot. El trebuia să primească această comunicare — care avea toate caracterele unei revelații dumnezeiești — cu o credință cu atît mai desăvîrșită, cu cît era slujitor al templului, și nu simplu credincios iudeu. Dar n-a primit-o așa — și, de aceea, a tras consecințele.

În vreme ce se petreceau acestea, iudeii întruniți la rugăciunea de obște în templu dădeau semne de neliniște și de mirare, deoarece au observat că Zaharia zăbovește în altar peste obicei. Cînd a apărut, din înfățișarea lui aprinsă și din gesturile care-i tălmăceau gîndurile, au înțeles că a fost martor al unui eveniment extraordinar, obiect al unei experiențe religioase de excepție. Ce anume se petrecuse cu el, nimeni nu știa, deocamdată.

Împlinindu-i-se săptămîna de serviciu la templu, Zaharia s-a înapoiat în cetatea sa de domiciliu, bucurîndu-se că starea binecuvîntată a Elisavetei făcea începutul împlinirii făgăduinței de care se învrednicise a se împărtăși. Cinci luni de zile (v. 24) a tănuțit Elisaveta sarcina sa tîrzie și miraculoasă. Cea dintîi ființă care avea să cunoască taina ei a fost — cum se va vedea — Preasfînta Fecioară Maria.

*

Șase luni mai tîrziu — amănunt (v. 26) din care (combinat cu v. 36) rezultă că Înaintemergătorul era cu o jumătate de an mai vîrstnic decît Mîntuitorul — același sol ceresc, îngerul Gavriil, coborî în cetatea galileiană Nazaret și binevesti fecioarei de neam davidic, Maria, că Dumnezeu a ales-o să odrăslească în pîntecele ei neprihănit pe Mîntuitorul lumii. Îngerul a indicat, cu anticipație, numele pe care avea să-l poarte pruncul dumnezeiesc: Iisus (care înseamnă: Dumnezeu este cel ce mîntuiește). Zămislirea Lui avea să fie rodul înrîuririi directe a Duhului Sfînt, care săvîrșește minunea transformării unei fecioare în mamă fără ca aceasta să înceteze a rămîne fecioară.

Unica fiică a dreptilor Ioachim și Ana — născută, pe cîl se pare, cînd aceștia erau înaintați în vîrstă — Preasfînta Fecioară Maria a rămas orfană de mică. Tinerețea și-a petrecut-o în sfințenie și în temere iubitoare de Dumnezeu.

Cînd i s-a arătat îngerul Gavriil, ea era logodită cu un bărbat din „neamul“ (spița, familia) lui David, psalmistul prooroc și rege, pe nume Iosif.

Solul ceresc a salutat-o într-un limbaj de-o distincție fără precedent în istoria biblică: „Bucură-te cea plină de dar, Domnul este cu tine, binecuvîntată ești tu între femei“. Iudeii, cînd se întîlneau, își urau unii altora „pace“; elinii, „bucurie“; romanii, „sănătate“. Nicî o altă făptură omenească nu s-a mai învrednicit de deosebita cinste de-a fi fost salutăată într-o formă atît de aleasă. Surprinsă, Prea Sfînta Fecioară Maria se întreba ce poate să însemneze salutul acesta? Comunicarea pe care i-o face îngerul Domnului explică lămurit urarea neobișnuită pe care o auzise: Dumnezeu a ales-o să zămislească și să nască pe Mesia.

Familiarizată cu Legea și cu Proorocii din petrecerea ei statornică în casa lui Iahve, Preasfînta Fecioară Maria s-a gîndit desigur în acel moment la cunoscuta proorocie a lui Isaia (7, 14) și a înțeles că este cu adevărat „plină de dar“. Nu s-a îndoit —

ca Zaharia, înainte cu șase luni — de exactitatea și realitatea binevestirii ce i se făcuse. Dorea însă să știe cum avea să se întâmple aceasta, de vreme ce ea nu știa de bărbat. Este subînțeleasă aci dorința de-a rămîne pururea fecioară, că una care-și închinase viața slujirii lui Dumnezeu încă din pruncie.

Explicația dată de înger o mulțumește pe deplin. Află taina zămislirii Fiului lui Dumnezeu în pîntecele ei neprihănit, prin puterea Duhului Sfînt — și totodată, starea binecuvîntată a Elisavetei (v. 35—37). Docilă, exclamă: „Iată, roaba Domnului sînt. Fie mie după cuvîntul tău“ (v. 38). Prin această declarație, se pune la dispoziția lui Dumnezeu, pentru ca prin ea să se plinească orînduirea de excepție de Părintele ceresc concepută mai-nainte de veci. Trebuia ca genul omenesc să accepte pe Eliberatorul său, pentru a nu fi mîntuit fără voia sa; îl acceptă în persoana Fecioarei Maria.

*

Curînd după bunavestire, Preasfînta Fecioară Maria a purces în spre celateea de domiciliu a Elisavetei — probabil Ain-Karim, numită de creștini Sfîntul Ioan din Munte, situată la 7 km est de Ierusalim — ca s-o felicite pentru favoarea de care o făcuse părășe Dumnezeu (1, 39—56).

Întîlnirea dintre sfintele femei a fost mișcătoare. La cuvîntul de salutare al Prea Sfintei Fecioare Maria, sfînta Elisaveta a simțit săltînd pruncul în pîntecele ei și s-a umplut de Duhul Sfînt. Este științificește constatat că fătul participă la viața mamei sale încă înainte de-a veni pe lume, reacționînd pozitiv sau negativ la stările de bucurie și la cele de întristare. În cazul de față, buna dispoziție pricinuită sfintei Elisaveta de vizita și salutul Preasfintei Fecioare Maria priia și pruncului pe care-l purta ea în pîntece de șase luni.

Cuvintele cu care a întîmpinat-o gazda pe Fecioara-oaspețe depășesc obișnuitele binețe pe care și le dau rudeniile întreolaltă. Sf. Elisaveta are conștiința că în fața ei nu stă verișoara — sau, mai verosimil, nepoata ei — ci însăși Maica Fiului lui Dumnezeu. Taina întrupării lui Mesia îi fusese desigur descoperită, supranatural.

Răspunsul Preasfintei Fecioare Maria reprezintă o perlă din punct de vedere poetic și literar. Acest răspuns este un imn de preamărire a lui Dumnezeu adus de-o inimă curată, cucernică și recunoscătoare. Urzit pe motive de texte biblice de la început și pînă la sfîrșit, acest imn exprimă mulțumita smerită pe care

Preasfînta Fecioară Maria o aduce lui Dumnezeu pentru cele ce le lucrează minunat cu ea, admirația ei pentru înțelepciunea și milostivirea Celui ce înalță pe cei smeriți, precum și încrederea ei desăvîrșită în împlinirea făgăduinței făcute de Părintele ceresc de-a trimite un mîntuitor.

Concepția mesianică ce se desprinde din acest imn de-o răpitoare frumusețe arată că Preasfînta Fecioară Maria nu împărtășea prejudecățile contemporanilor ei privitoare la funcțiunile și rolul lui Mesia. Mesia avea să vină în lume ca să înstăpînească dreptate pe pămînt. Din jertfa Sa aveau să tragă folos toate „neamurile“.

După ce a petrecut cu sf. Elisaveta vreme ca de trei luni, Preasfînta Fecioară Maria s-a înapoiat la Nazaret (v. 56).

*

Scurtă vreme după plecarea Preasfîntei Fecioare Maria, sf. Elisaveta a dat naștere pruncului hărăzit de Dumnezeu (1, 57—80). Deocamdată, de nașterea acestui prunc se bucură rudeniile, prietenii și cunoscuții fericitei familii.

A opta zi — în conformitate cu prevederile Legii mozaice — pruncul a fost circumcis, punîndu-i-se numele indicat de îngerul Gavriil (cf. 1, 13): Ioan (care se tâlcuiește „cel plăcut lui Dumnezeu“, „cel plin de har“, „cel agreeat de Tatăl ceresc“). Consternarea rudeniilor — în rîndurile cărora nimeni nu mai purtase pînă atunci acest nume, a fost curmată de intervenția lui Zaharia, care luă partea soției sale. Surd și mut — dovadă amănuntul din v. 62 că a trebuit să fie întrebat prin semne ce nume vrea să i se dea pruncului — din ceasul binecuvîntat în care a avut anghelofania amintită (cf. v. 20), Zaharia își redobîndi graiul și auzul.

Prezența Elisavetei la săvîrșirea actului tăierii-mprejur arată că scena aceasta trebuie să se fi petrecut acasă la ei — și nu la sinagogă (vezi în această privință Levitic 12, 4). Cazuri de precedentă există (cf. Facere 17, 23; Exod 4, 25).

Umplîndu-se de Duh Sfînt, preotul Zaharia înalță un imn de preamărire lui Dumnezeu pentru binefacerile de care s-a făcut părtaş. Alcătuit din cinci strofe, acest imn reprezintă o combinație ritmică de texte din psalmi și prooroci. Primele trei strofe preamăresc împlinirea făgăduințelor făcute odinioară de Dumnezeu, de-a elibera poporul lui Israil prin Mîntuitorul, pe care avea să-l ridice din seminția lui David (v. 68—75). Ultimele două strofe (v. 76—79) anticipează profetic viitorul prun-

cului nou născut: Ioan va fi înaintemergătorul lui Mesia, cel ce va găti prin propovăduirea sa despre pocăință calea lui Hristos.

Ultimul verset al acestei pericope (v. 80) arată viața austeră de creștere și expansiune duhovnicească pe care a dus-o Sfântul Ioan pînă la vremea ieșirii lui la propovăduire. Echilibrului armonic al dezvoltării facultăților sale, care darul lui Dumnezeu sînt, Sfântul Ioan i-a adăugat exercițiul austerității unui trai înfrînat în toate privințele, pe potriua aceluia al sfinților prooroci de talia lui Ilie.

N-a fost ucenic al esenilor, cum pretindeau unii comentatori lipsiți de vreo autoritate deosebită, sau cum presupun și mai insistent astăzi alți exegeți, încurajați de literatura religioasă descoperită din 1947 încoace în peșterile din depresiunea Mării Moarte (la El Qumran, Kirbet Qumran, Vadi Murab'baat ș.a.). Similitudinile nu înseamnă de cele mai multe ori dependență. A le constata, nu înseamnă încă a dovedi existența unor fenomene de împrumut ideologic, de transmisie directă a unei doctrine de nu importă ce specie. De-altcun, problema rămîne deschisă și oricare ar fi soluția ei, ea nu ne va jena ca creștini cîtuși de puțin. Deocamdată, noi constatăm că nimic din practicile și învățăturile acestei secte iudaice de tip quasimonahal nu se poate identifica în viața și propovăduirea Sf. Ioan Botezătorul. „Școala“ lui a fost „Legea și Proorocii“, împreună cu practicarea postului și a rugăciunii. Din acestea și-a scos modelul de viață. În ce privește rîvna cu care propovăduia pocăința, aceasta nu i-o infuzase fanatismul temperat al celor ce practicau „fuga de lume“ în colonia religioasă de la Marea Moartă. Ea fusese sădită în inima Înaintemergătorului de însăși conștiința misiunii sale excepționale — și unice — cu care se știa înzestrat de Dumnezeu. Sf. Ioan Botezătorul exercita un mandat divin — e „născut“ pentru misiunea de înaintemergător al Domnului, nu „făcut“ în „școlile“ iudaice ale vremii.

*

În cele ce urmează, Sfântul Evanghelist Luca istorisește *nașterea* Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos (2, 1—20).¹

Vremea nașterii Mîntuitorului — ca și la istorisirea evenimentelor legate de persoana Înaintemergătorului și Botezătorului Ioan (vezi 3, 1 urm.) — este indicată cu ajutorul a două date istorice și cronologice: recensămîntul populației palesti-

niene — ordonat de cezarul Octavianus Augustus — și guvernământul lui Quirinius.

Critica radicală a Evangheliilor a refuzat să le admită valabilitatea, obiectînd că istoriografiile profani ai vremii ar trece sub tăcere recensămîntul în chestiune. Pe de altă parte, unii comentatori critici socotesc că un astfel de recensămînt nu s-ar fi putut face în Palestina atîta vreme cît acolo domnea Irod Idumeul.

Realitatea este însă alta. Tăcerea istoriografilor profani nu este atît de desăvîrșită cum s-a crezut multă vreme. Există astăzi suficiente dovezi care vorbesc despre recensăminte parțiale, regionale, săvîrșite în Gallia, Egipt și Siria, iar istoriografiile romani Tacitus și Dio Cassius sprijinesc ipoteza unui recensămînt general al populației imperiului roman și chiar îl sugerează.

Mai gîngășă este obiecțiunea ridicată în legătură cu misiunea lui Quirinius în Siria. Acesta a fost guvernator al Siriei în anul 6 î.Hr. Atunci a făcut recensămîntul acelei țări și, concomitent, numărătoarea populației Iudeei, după ce Arhelau — fiul mai mare, în viață, și succesorul lui Irod Idumeul — fusese depus din domnie. La acest recensămînt — care a stîrnit revolta lui Iuda Galileianul — se referă marele Gamaliil în F. Ap. 5, 37.

O inscripție latină descoperită la Tivoli, în 1764, și păstrată la Lateran, adeverește că Quirinius a mai fost odată guvernator (proconsul) al Siriei. Cu toate că această inscripție este mutilată, renumitul istoriograf modern Theodor von Mommsen (1817—1903) — urmat de specialiști de seamă — o referă la Publius Sulpicius Quirinius. Alte referințe existente în aceeași chestiune duc la concluzia că în anul 6 al erei noastre Quirinius a fost guvernator al Siriei pentru a doua oară. În anul 12 î.Hr. acesta fusese consul. Prima lui misiune în Siria trebuie să fi avut loc cîndva aproape de data nașterii Mîntuitorului, așadar înainte de moartea lui Irod Idumeul, care s-a produs în primele luni ale anului 4 î.Hr.

Unii comentatori, urmînd pe Mommsen, au propus ca dată a începerii primului guvernămînt al lui Quirinius în Siria anul 6 sau 4 î.Hr., după acela al lui Quintilius Varus, sau mai curînd în cursul verii care a urmat morții lui Irod, deoarece Varus a mai rămas cîtăva vreme în funcțiune și după încetarea din viață a regelui idumeu. În acest caz, recensămîntul început de Varus înainte de moartea lui Irod, a fost atribuit lui Quirinius, care l-a dus la bun sfîrșit.

Alți specialiști în materie — în frunte cu sir William Ramsay — au furnizat suficiente temeiuri documentare sau deductive pentru plasarea primei misiuni a lui Quirinius în Siria între anii 12—8 î.Hr. Recensămîntul ar fi avut loc în anul 8 î.Hr., sau, mai precis, ar fi fost început de acesta în anul 8, pentru a fi fost apoi continuat de co-legatul său Sēnțius Saturninus, care rămăsese ulterior singur guvernator al Siriei.

Cu toată puținătatea datelor care ar putea facilita în stadiul actual al cunoștințelor noastre o soluționare definitivă a acestei probleme, este cert un lucru: Spusele Sfîntului Luca nu conțin nici o afirmație care ar contrazice cele spuse mai sus.

Întruparea lui Mesia era așteptată cu ardoare, deoarece a fost prezisă în repetate rînduri prin proorocii Vechiului Testament. Mai mult decît atît: Din punct de vedere creștinesc, ea trebuia să se producă, pentru ca viața omenirii să-și redobîndească sensul pierdut prin expulzarea ei din făgașul creatural; biblic exprimat: prin dramatica ei așezare la periferia paradisului pierdut.

Că ea n-avea să rămînă „făgăduință“ este de sine-nțeles, deoarece Dumnezeu a pus-o la cale și și-a descoperit intenția de-a o plini. Dumnezeu, însă, e pururea egal cu Sine însuși în toate. Planul și plinirea, în modul Său de-a acționa, sînt două fețe ale aceluiași act unic și irevocabil.

Fiul lui Dumnezeu s-a întrupat așa cum a fost conceput: pe cale de excepție. N-a luat trup omenesc prin generațiune naturală, ci a fost zămislit din Duhul Sfînt. S-a născut fără să afec-teze fecioria celei care a devenit născătoare de prunc prealuminat neîncetînd să rămînă întru totul neprihănită.

Actul întrupării n-a avut nimic ostentativ. Măreția calmă, discretă, nu are nimic, niciodată, cu ostentația. Cea dintîi, liniștește cugetele; cealaltă, le tulbură.

Faptul a pricinuit oarecare surprindere. Era de așteptat. În general, a trecut nebăgat în seamă de mulți dintre cei ce aveau să-i tragă folosul.

Spectaculoasă fusese simfonia duhovnicească, în beznă nopții, mesajul începător de ev nou: „*Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu, pe pămînt pace, între oameni bunăvoire!*“ (Luca 2, 14).

Înflăcărările surprinderii au aprins obrajii rumeniți de arșiță, înnăspriți de vînturi, împietriți de încordările pîndei fără răgaz: păstorii de turme, sălbatici fii ai pustiei, cu inimi de

crită, au fost singurii martori pămînteni ai acestei supreme în-tîlniri teantropice. Și cu ei — dobitoacele necuvîntătoare care-și rumegau tihnite agonisita de nutremînt de peste zi.

Ochii Fecioarei-Mame erau calmi. Se citeau răsfrîngeri de cer în pupilele castului ei ocrotitor. Știau amîndoi — deocamdată, numai ei doi, dintre toții fiii oamenilor, și Elisavêta, care era departe — că Pruncul născut, mai-nainte de Luceafăr avea ființa Sa cea fără de-nceput.

Contemporanii lor îi socoteau oameni sărmani: casa din Nazaret era un soi de vizuină, stăpînită însă de brațe care și-au dovedit constant îndemînarea celor zece degete, la împletit și la rindea, în purtarea gospodăriei și în truda de atelier. Erau într-adevăr săraci: pentru deplasarea la Vifleem — obligatorie, căci fiecare cetățean se înscria atunci în listele de recensămînt în localitatea de obîrșie, nu în cea de domiciliu — neasemuita purtătoare a dumnezeieștii poveri materne a fost urcată cu delicateță luare-aminte de dreptul Iosif în spinarea unui asin de împrumut. Erau săraci de griji, de grijile care urîtesc viața, despuind-o de farmecul cu care a împodobit-o izvorul vieții; erau ușurați de grijile care ucid de veacuri chiar și tihna celor avuți.

Nimeni nu le-a ieșit în întîmpinare cînd piciorușele celui mai răbduriu dintre dobitoace izbeau ritmic lespezile cetății lui David. Nimeni nu i-a poștit sub streășina unui adăpost omenesc. Casele erau tixite de oaspeți din toate părțile Palestinei. Cei mai cu dare de mîină decît această sfîntă pereche, au străbătut căile prăfuite ale Țării Sfînte la iuțeală, fără precauțiunile impuse de starea binecuvîntată a Preasfintei Fecioare și acum, închideau pleoapele îngreuiate de somn în așternuturi confortabile.

Dar perechea nazarineană nu s-a tulburat cu duhul de îmbulzeala din cetatea împărătescului lor străbun, care le refuza un locșor unde să-și plece capul. Au recurs la ospitalitatea niciodată dezmințită a staulului de dobitoace instalat sau improvizat într-o peșteră.

Era cald și bine acolo. Răsufllarea dobitoacelor neutraliza, temperînd-o, asprimea nopților iernatice ale Levantului.

Pruncul așteptat cu emoția pricinuită de cereasca făgăduință a venit pe lume fără geamăt și fără scîncet. A venit ca nici un alt trupșor născut din femeie. N-avea nimic, dar aducea totul. Se simțea bine unde era: pretutundeni — sau oriunde

s-ar fi aflat — era „întru ale Sale“. Și atunci, mai are vreo însemnătate faptul că staulul nu era palat, ieslea leagăn aurit și scutecele purpură? ... cum uneori, unii dintre noi, credincioșii, oftăm cu patos de rapsozi ireductibili, când evocăm condițiile eronat socotite „mizere“ ale întrupării Sale? Da, mai are o însemnătate, singura care contează în perspectivă religioasă: *deplina lepădare de sine este unica înavuțire*. O lecție pe care Mîntuitorul ne-a dat-o de cînd s-a născut...

4., Faptul că — după cum citim în Matei 2, 11 — magii veniți la Vifleem (Betleem=casa pîinii, localitate situată la 12 km sud de Ierusalim) au găsit Pruncul și pe Maria, mama Lui, „în casă“, nu contrazice spusele Sfîntului Evanghelist Luca, ci le întregește, explicîndu-le. După nașterea Mîntuitorului, Familia Sfîntă a trebuit să mai rămînă în Vifleem cel puțin 40 de zile, adică pînă se sfîrșeau „zilele de curățire“ ale lehuzei, prevăzute de Legea lui Moise (cf. Lev. 18, 15—16). Între timp, recensămîntul populației terminîndu-se și Vifleemul descongestionîndu-se de oaspeți pe măsură ce aceștia se înscriau în liste, au putut afla cu ușurință adăpost în vreuna din casele cetății, la han sau la rudenii.

Cei dinții oameni care au zorit să-i aducă Mîntuitorului omagiile cuvenite din partea întregii făpturi create erau de condiție mai mult decît modestă pe vremea aceea, în lumea în care viețuiau. Iudeii legaliști îi disprețuiau și urgiseau pe păstorii de turme fiindcă trăiau departe de templu și de sinagogă, viața nomadă și aproape sălbatică pe care o duceau neîngăduindu-le răgaz să se conformeze complicatelor prescripții rituale ale Legii mozaice. „Feriți-vă să alegeți pentru fiicele voastre (scil.: ca soți, pe cei ce practică) meseriile de asinari (mînători de asini) sau cămilari, de bărbieri, de luntraș, de mic negustor sau de păstor: acestea sînt meserii de hoți“ — afirma sentențios de mulți ascultatul învățat Avva Gorion.

Ingerul Domnului le-a făcut cunoscut vestea cea mare acestor oameni urgisiți și dosădiți — între care se aflau destule inimi curate și cinstite, cu toate că le-a ieșit faima că nu prea respectă ceea ce e al altuia. Lăsînd turmele în paza cîtorva dintre ei, au alergat la peștera prefăcută în staul, încredințîndu-se de ceea ce li se binevestise. Preamărind pe Dumnezeu, s-au întors apoi la turmele lor.

Sfîntul Luca notează în legătură cu închinarea păstorilor — ca și cînd i-ar fi citit în inimă — că Preasfînta Fecioară

Maria a păstrat toate cele ce i le-au spus păstorii, punându-le în sufletul ei (v. 19). Înțelesul acestui verset e lesne de pătruns: În casa Elisavetei, Preasfînta Fecioară mulțumea lui Dumnezeu că „a coborît pe cei puternici de pe tronuri și a înălțat pe cei smeriți” (v. 52). Favoarea de care îngerul Domnului îi făcuse părtași pe păstorii din preajma Vifleemului, comunicîndu-le înaintea altora vestea cea mare, întărea prevederile Preasfîntei Fecioare. Dumnezeiescul Fiu, care se născuse cu trupul din pîntecele ei preacurat, avea să fie Mîntuitorul tuturor. (12)

*

La opt zile, pruncul Iisus a fost circumcis potrivit prescripțiilor Legii mozaice (2, 21—38). Această ceremonie rituală se săvîrșea atunci acasă, nu la templu (sau la sinagogă în provincie).

Primind circumciziunea, Mîntuitorul, ca om, face act de supunere față de Legea lui Moise, pe care a venit s-o desăvîrșească rîscumpărînd pe cei ce se aflau „sub Lege” din robia păcatului (pe care această lege nu l-a putut birui). A consimțit astfel să fie tratat ca un păcătos, deși era fără de păcat. Prin ritul care imprima în carnea trupului Său semnul consacrat al Vechiului Legămînt, Iisus pregătește Legămîntul cel Nou. Înțelesul numelui ce i s-a dat este o cheazășie în acest sens: „Nu este sub cer alt nume, dat nouă, oamenilor, întru carele să ne mîntuim” (F. Ap. 4, 12).

După ce au trecut cele 40 de zile prescrise pentru „curățirea” femeii care a născut, Iosif și Maria l-au dus pe prunc la Ierusalim, ca să-l înfățișeze Domnului (după ritualul prevăzut în Lev. 12, 6—8 și Numeri 18, 15—16). Primul născut, după orînduirile mozaice, aparținea Domnului atît ca „primitie” (pîrgă) a familiei, cît și ca viitor șef de familie (în înțelesul larg al cuvîntului).

Ca preț de rîscumpărare pentru pruncul pe care-l înfățișa Domnului, preotul de serviciu primea 5 sicli de argint. Mama pruncului oferea ca jertfă pentru „curățirea” ei un miel de un an și un pui de porumbel sau o turturea. Celor săraci, Legea le făcea concesia de-a prezenta numai o pereche de turturele sau doi pui de porumbel. Din darul pe care l-au adus la altar în această împrejurare, se vede limpede că Preasfînta Fecioară Maria și dreptul Iosif aparțineau categoriei sociale a sărmanilor, deosebit de substanțial reprezentată atunci într-o societate cu prăpăstioase deosebiri între un om și altul (cf. v. 24).

Fără a sesiza excepția în fața căreia se afla, preotul de serviciu a primit dumnezeiescul Prunc în brațele sale ca pe orice „fiu al lui Avraam“ (israelit). În schimb, purtați de Duhul Sfânt fiind — care le descoperise lor aceasta — doi bătrâni fără prihană în viața lor îndelungată, dreptul Simeon și proorocița Ana, l-au întâmpinat și salutat pe Iisus ca pe mult așteptatul Unsc al lui Dumnezeu (Mesia, Unsul).

S-a presupus că dreptul Simeon ar fi fost fiul lui Hillel și tatăl marelui Gamaliil, dascălul lui Saul din Tars. Nu putem ști câtă crezare merită această supoziție.

Ca om drept și temător de Dumnezeu ce era, bătrînul Simeon trăia cu nădejdea că mîntuitorul lui Israel va veni curînd, Duhul Sfînt l-a încredințat că nu va muri pînă ce nu-și va vedea împlinită această dorință fierbinte a inimii sale.

Fericit că s-a învrednicit de vederea lui Mesia cel așteptat, dreptul Simeon dă mulțumită lui Dumnezeu pentru favoarea de care l-a învrednicit. De-acum încolo, poate închide ochii liniștit și împăcat, căci făgăduințele făcute de Dumnezeu s-au împlinit. Ruga sa — intrată textual în repertoriul celor mai familiare rugăciuni creștinești (cu deosebire, de seara) — dovedește că ideea mîntuirii tuturor neamurilor prin Pruncul dumnezeiesc, nu-i era străină.

Indreptîndu-se apoi spre Preasfînta Fecioară Maria — după ce a binecuvîntat-o cu logodnicul ei cu tot — dreptul Simeon face o îndoită profeție:

1. Pruncul Iisus este pus spre poticnirea celor ce nu vor recunoaște în El pe Mîntuitorul și spre ridicarea celor dispuși să-l urmeze;

2. Prin sufletul ei de mamă va trece sabia durerilor pe care i le vor pricinui pătimirile Fiului lui Dumnezeu.

La scena care se petrecuse în templul din Ierusalim fusese martoră și o proorociță, Ana, fiica lui Fanuil, fruntaș iudeu din tribul lui Așer. Trăise cu bărbatul ei numai șapte ani. De 84 de ani era văduvă. Ducea o viață religioasă profundă și statornică, neîndepărtîndu-se de templu, unde petrecea zi-noapte în post și rugăciune. Pentru viața ei virtuoasă, Dumnezeu a învrednicit-o de darul proorociei, ca pe Sara, Mariam (sora lui Moise), Debora, Ana, (mama lui Samuil) și alte cîteva femei alese din Vechiul Testament.

Lăudînd pe Dumnezeu pentru binefacerile pe care le revărsa asupra poporului Său, proorocița Ana nu contenea să vorbească

despre Pruncul dumnezeiesc tuturor celor ce așteptau mîntuirea lui Israil.-

Din textul Evangheliei a treia ar reieși că Familia Sfîntă s-ar fi înapoiat la Nazaret îndată după înfățișarea pruncului Iisus la templu, ceea ce nu este verosimil. La acest loc — pentru reconstituirea succesiunii cronologice a evenimentelor evanghelice — trebuie intercalate: uciderea pruncilor de către Irod și fuga în Egipt, amîndouă precedate de închinarea magilor de la Răsărit. Abia după moartea lui Irod Idumeul și instalarea fiului său Arhelau ca etnarh al Iudeei, Idumeei și Samariei — așadar în primăvara anului 4 î.Hr. — Sfînta Familie a putut ajunge la Nazaret (cf. Matei 2, 2 urm.).

*

Aci, la Nazaret, primii 30 de ani de viață omenească ai Mîntuitorului se scurg în liniștea anonimatului, în ascultare și în muncă manuală.

Despre această etapă a vieții Fiului lui Dumnezeu întrupat s-a scris destul de mult, deși cunoaștem puține lucruri cu privire la ea. O lucrare referitoare la acest subiect, a lui Robert Aron,² evocă interesant și — pe cît posibil — documentat mediul nazarinean în care și-a petrecut Mîntuitorul primii 30 de ani ai vieții Sale în întrupare, limba și ocupația Lui profesională, viața sinagogală galileiană, anul religios iudaic, înțlnirea lui Iisus cu practicile talmudice și cu viața deobște (politică și socială) a epocii aceleia.

Ce se poate ști *sigur* despre anii de viațuire în anonimatul nazarinean ai Mîntuitorului nostru Iisus Hristos? — iată întrebarea pe care subiectul ce-l tratăm aci o ridică în mod firesc și care interesează pe orice slujitor bisericesc.

2. Lucrarea se intitulează: „Die verborgene Jahre Jesu“ și are o extensiune de 280 p., precum și numeroase anexe. A apărut într-o editură din Frankfurt pe Main. A fost tradusă curînd în limba franceză (de K. Mahr). Expresia utilizată în titlu: „Die verborgene Jahre...“ (anii ascunși, sau secreți) este artificială și noi n-o folosim. Se va vedea de ce la evreii biblici nu se vorbește mare lucru despre un bărbat înainte de-a împlini vîrsta de 30 de ani.

Primirea — rece — de care a avut parte lucrarea lui Robert Aron se vede, între altele, din prezentarea pe care i-a făcut-o Ernst Bammel din Erlangen/Cambridge în cunoscuta și influenta revistă de bibliografie teologică „Theologische Literaturzeitung“, anul 88, 1963, nr. 5, col. 355 urm.

Fără să fi manifestat preocuparea de-a crea o anumită terminologie de rigoare pentru acest sector biografic al Mîntuitorului, literatura noastră teologică folosește în scopul desemnării lui — simplu și firesc — expresii de felul acesta: „pruncia“, „copilăria“. „adolescența“ lui Iisus. Mai puțin — și, deci, mai rar — se folosește expresia „tinerețea lui Iisus“, deoarece Mîntuitorul a petrecut pe pămînt ceva peste 33 de ani și deci n-a depășit cu vîrsta ceea ce s-ar putea numi „tinerețea matură“, împlinită.

Iată răspunsul nostru:

1. Date bogate și interesante în felul lor despre primii 30 de ani de viață în trup omenesc ai lui Iisus Hristos conține literatura evanghelică apocrifă.³ Aceasta, însă, chiar dacă nu-i pe de-a-neregul exagerată sau tendențioasă, nu poate servi ca izvor biografic demn de luat în seamă de către studiile existente sau posibile privitoare la viața lui Iisus din Nazaret.

2. Eliminăm apoi din combinație literatura blasfematorie de nu importă ce proveniență antică.⁴

3. Singurul izvor care poate fi — și trebuie să fie — luat în considerare pentru subiectul în chestiune este tocmai Evanghelia a treia. Ce date oferă Sfântul Luca în această privință? Două constatări explicative, întretăiate de un episod deosebit de grăitor prin conținutul său:

I. Întîia constatare explicativă lucanică se află în Luca 2, 40. Ea se referă la acea etapă din viața omenească a Fiului lui Dumnezeu întrupat care premerge împlinirii vârstei de 12 ani.

II. Episodul care urmează (Luca 2, 41—51) îl înfățișează pe Mîntuitorul Hristos copil în vîrstă de 12 ani, vizitînd Ierusalimul în calitate de închinător (pelerin) și întreținîndu-se la nivel superior, în templul irodian, cu o seamă de didascoli ai vremii.

III. Pentru a doua oară se exprimă autorul Evangheliei a treia cu privire la dezvoltarea trupească și sufletească a lui Iisus — de astă dată avînd în vedere etapa premergătoare împlinirii vârstei de 30 de ani (Luca 2, 52).

Exegeza textelor respective oferă învățăminte instructive concomitent cu cunoștințe biblice prețioase.

În Luca 2, 40 citim:

Τὸ δὲ παιδίον ἡρᾶνεν καὶ ἐκρα-
ταιοῦτο (πνεύματι) πληρούμενον σο-
φία, καὶ χάρις θεοῦ ἦν ἐπ' αὐτό.

Iar pruncul creștea și se în-
tărea cu duhul, umplîndu-se de
înțelepciune și harul lui Dumne-
zeu era peste el.

Contextul adeverește fără putință de îndoială că acest verset se referă la dezvoltarea lui Iisus mai înainte de-a fi împlinit

3. Ediție de prestigiu teologic pancrăștin — Edgar Hennecke: Neutestamentliche Apokryphen. Ed. II. Tübingen 1924. „Apocrifii spun prea multe, dar spusele lor nu sînt demne de Iisus”, — afirmă pe bună dreptate un biograf modern al Mîntuitorului. (G. Papini: Viața lui Iisus. Trad. rom. București (1941), p. 50).

4. Tip: Sefer Toledoth Jeșua. Cf. Ferdinand Prat: Jésus-Christ. Sa vie, sa doctrine, son oeuvre. Vol. I. Paris MCMXXXVIII, p. 5 Ed. 8.

vîrsta de 12 ani. Că această dezvoltare a lui Iisus, în funcție de vîrstă, îl preocupă direct și insistent pe autorul Evangheliei a treia se vede, între altele, din expresiile (termenii) prin care Sf. Evanghelist Luca indică etapele ei firești: în ieslea peșterii vifleemite zace „pruncul” (τὸ βρέφος) Iisus (cf. 2, 16); în 2, 40 este descrisă creșterea „copilașului” (τὸ παιδίον) Iisus; la vîrsta de 12 ani, cu prilejul pelerinajului în Ierusalim, Iisus este calificat „copilul”, „băiatul” (ὁ παῖς), ceea ce în cazul de față e tot una cu „adolescentul” (Luca 2, 43); în sfîrșit, ajuns la vîrsta bărbăției, El este „Iisus” (Ἰησοῦς) pur și simplu (Luca 2, 52), fără nici un fel de indicativ atributiv.⁵

Trebuie să vedem și în acest detaliu — ne-o impune textul — o mărturie a temeiniciei și seriozității cu care Sf. Evanghelist Luca se pronunță asupra creșterii trupești și sufletești a lui Iisus: o face cu competența celui ce a ținut să ne încredințeze dintru început că mai înainte de-a fi purces să redacteze întîia sa carte către Teofil, el a cercetat toate cu deamănuntul (cf. 1, 3), documentîndu-se din izvoare contemporane pe cît de numeroase, pe atît de demne de crezare. Sîntem încredințați că a fost exigent în cîntărirea valorii documentare a relatărilor pe care și le procura de la martori oculari ai vieții și activității Fiului lui Dumnezeu întrupat. Mai sîntem siguri, apoi, în ceea ce privește detaliul creșterii trupești a lui Iisus, că s-a interesat de ea cu atențiune de specialist, cu pricepere de cunoscător. Sf. Pavel ne-a spus — în Col. 4, 14 — ce profesiune avea ucenicul său, Luca. Terminologia riguros medicală — acolo unde trebuie să fie astfel — a celor două scripturi inspirate lucanice, o dovedește cu prisosință. Spusele sale au, de aceea, și în problema care ne preocupă aci, toată greutatea unor *constatări*.

Întîia din aceste constatări subliniază progresul fizic și spiritual al copilașului Iisus. El creștea într-un chip cu desăvîrșire armonic. Nici un obstacol dinafară și nici o piedică lăuntrică nu întrerupea și nu încetinea această dezvoltare perfectă. Păcatul — sau cine știe ce costisitoare răbufniri ale unei eredități viciate — erau cu totul excluse din urzeala acestui proces impecabil de creștere și expansiune duhovnicească.⁶ Dumnezeu prin natura Sa divină, ca om Iisus este o capodoperă a speciei rînduită de Făcătorul a toate să fie „chip și asemănare” a Sa.

5. Cf. C. Lavergne: *Evangile selon Saint Luc*. Paris 1932, p. 42 (ca indicație sumară).

6. Idem: *Com. la loc*.

În formularea lukanică de-aci, „creșterea” se referă la dezvoltarea fizică. Expresia următoare: „se întărea (cu duhul) umplându-se de înțelepciune” se referă la dezvoltarea sufletească a lui Iisus. Prin aceasta avem să înțelegem energia mereu crescândă a voinței și intuiția din ce în ce mai completă a binelui. Cu alte cuvinte, încă la o vîrstă fragedă, Iisus știe să distingă ceea ce e statornic și favorabil vieții petrecute după voia lui Dumnezeu de ceea ce e trecător și de multe ori dăunător modului firesc de viațuire a unui suflet profund credincios și să acționeze în consecință, practic, fără ezitări și chiar fără a desfășura vreo doză de efort mai mult sau mai puțin istovitor. „Înțelepciunea” (ἡ σοφία) pe care o poseda în măsură deplină suplinea ceea ce numim în mod obișnuit „experiența vieții”.

În sfîrșit, ultimul termen — harul lui Dumnezeu revărsat asupra-i în chip statornic și desăvîrșit.⁷

Încă de-acum, pînă nu împlinise vîrsta de 12 ani, copilașul Iisus întruchipează dezvoltarea normală la care era chemată ființa omenească. E evident că în astfel de condiții, bunăvoința și ocrotirea lui Dumnezeu învăluiau în chip desăvîrșit pe Cel pururea bine-plăcut Părintelui ceresc.

A trage din această relatare lukanică — sau din cea care apare în 2, 52 — concluzii defavorabile dumnezeirii lui Iisus Hristos, e erezie de tip arian.⁸

II

Al doilea text care ne interesează direct în expunerea de față (Luca 2, 41—51) sună astfel:

41. Și se duceau Iosif și Maria⁹ în fiecare an la Ierusalim, de praznicul Paștilor.

42. Și cînd a fost (Iisus) de doisprezece ani, suindu-se (ei) în Ierusalim, după obiceiul praznicului.

7. F. Godet: Etudes Bibliques. II-e série: Nouveau Testament. Ed. 5, 1898, p. 94 urm.

8. Vezi și Albert Valensin și Joseph Huby: Evangile selon Saint Luc. Ed. 21, MCMXXIX, p. 49.

9. Față de traduceri românești în uz — ca ediția combinată (patriarhală și biblică-britanică) a Noului Testament din 1937, sau Noul Testament de la Cluj al I. P. Sf. Mitropolit Nicolae Colan al Ardealului (din 1942, ed. I și 1945, ed II), amîndouă deosebit de reușite în ansamblul lor — preferăm varianta „Iosif și Maria” expresiei „părinții lui”, cu toate că aceea nu are de partea ei mărturia celor mai vechi și mai autoritativi codici neotestamentari. Vezi aparatul critic al ediției Noului Testament, text original Nestle-Aland — a 24-a — din 1960.

43. Și sfârșindu-se zilele (de praznic), cînd s-au întors ei (acasă), a rămas Iisus copilul în Ierusalim și nu a știut Iosif și mama lui.¹⁰

44. Ci socotind că el se află în ceață (de călători), au mers cale de o zi și l-au căutat printre rudenii și printre cunoscuți.

45. Și neaflîndu-l, s-au întors în Ierusalim, căutîndu-l (și acolo).

46. Și după ce au trecut trei zile l-au aflat în templu, șezînd în mijlocul dascălilor, ascultîndu-i și întrebîndu-i pe ei.

47. Se minunau, dar, toți cei ce-l auzeau pe el de priceperea și de răspunsurile lui.

48. Și văzîndu-l (pe el) s-au spăimîntat și a zis către el muma¹¹ lui: Fiule, de ce ne-ai făcut nouă aceasta? Iată, părințele tău și cu mine te căutam îngrijorați.

49. Zis-a el către dîșii: De ce mă căutați? Au n-ați știut că întru cele ce sînt ale Tatălui meu mi se cade să fiu?¹²

50. Dar ei n-au înțeles cuvîntul pe care îl grăise lor.

51. Și a coborît împreună cu ei și a venit în Nazaret și le era supus. Și muma lui păzea toate graiurile acestea în inima sa.

Datele înregistrate de sfintele Evanghelii canonice înlătură o singură dată vîlul anonimatului în care petrecea Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos la Nazaret, înainte de-a fi împlinit vîrsta de 30 de ani. Episodul respectiv e istorisit numai de Sfîntul Luca, în textul reprodus aci. Iată ce ne spune el:

Ca orice bărbat izraelit trecut de vîrsta de 30 de ani, dreptul Iosif era îndatorat prin Legea mozaică (vezi Exod 23, 17; 34, 23 urm.; Deut. 16, 16 urm.) să meargă în fiecare an, de Paștile iudeilor, la Ierusalim. Preasfînta Fecioară Maria nu era supusă

10. Varianta aceasta — mai ferm atestată decît cea de la versetul 41 — a fost adoptată, între altele, și de ediția noastră din 1937.

11. Fără nici o ezitare, propunem această formulare în românește a lui *ὁ πατήρ*. E lesne de-nțeles de ce o preferăm aceleia de „tatăl”: dreptul Iosif era doar ocrotitorul vremelnic al lui Iisus cel întrerupat.

12. Astfel exprimă exegeza patristică — Origen, Epifaniu, Sf. Chiril al Alexandriei, ș.a. — replica lui Iisus. Din secolul XVI încoace, o seamă de comentatori apuseni au crezut de bine să rîdea în chip mai auster răspunsul atît de consolator al dumnezeiescului copil: „Nu știți că trebuie să mă ocup de lucrurile Tatălui meu?”

Prima exprimare — sau interpretare — a sfîrșit prin a se impune din nou. Și cu drept cuvînt: Părinții și scriitorii bisericești răsăriteni nu puteau să ezite asupra sensului unei expresii care era uzuală în limba vorbită de ei. Aceasta e confirmată și de versiunile siriace, precum și de descoperirile de papyri redactați în greaca dialectului comun (*ἡ κοινὴ διάλεκτος*). Cf. Lavergne, p. 41; Valensin și Huby, p. 48 și Prat, I, p. 128.

acestei obligații legaliste. Ea l-a însoțit totuși, din motive de evlavie personală și desigur ca să poată duce dumnezeiescul prunc în curțile casei Domnului Iahve de pe slăvitul Sion. Aceasta, cu atât mai virtuos cu cât era mai conștientă decât oricine altcineva de originea divină a lui Iisus.

Au pornit la drum, ca de obicei, în grup mare: vecini, prieteni, rubedenii, consăteni, „ca să înșele mai lesne depărtarea și urâtul mersului”¹³ și firește, ca să se simtă cât mai în siguranță pe parcurs.

Distanța dintre Nazaret și Ierusalim, pe drum drept, prin Samaria, nu depășea o sută douăzeci de km. Ea putea fi străbătută pedestru, fără dificultăți, în trei zile de mers. Dar căldurile de pelerini se mișcau mai anevoie, fără grabă, dovedind-o de obicei în patru etape. Întîia dintre acestea sfîrșea la frontiera sudică a Galileei.¹⁴ Această porțiune de drum era cea mai bogată în locuri care evocau însemnate evenimente biblice. O dată coborîți de pe culmile Nazaretului în șesul întins al Ezdrelonului, pelerinii lăsau la stînga muntele Taborului și apoi mergeau de-a lungul Hermonului mic. Înălțimile Iezreelului le aduceau aminte de îngrozitoarea reședință a lui Ahav și a sîngeroasei regine Isabela, care s-a dovedit întru totul vrednică de acest rege nelegiuit. Localitatea Ghibeea amintea, pe de altă parte, de sfîrșitul tragic al lui Saul și Ionatan. În dreapta, se întindea pînă în zare cîmpia străbătută de „pîrîul” Chișon, immortalizat de cîntecul de biruință al vitezei Debora. Muntele Carmel — devenit faimos prin minunile săvîrșite de Sf. Prooroc Eliseu — închidea orizontul în laturea de Sud. Pe teritoriul Samariei — a cărei capitală rămînea departe de calea pe care o străbăteau ei — pelerinii făceau un singur popas, de obicei la Sichem, unde-i atrăgeau amintirile legate de numele patriarhului Iacov și al lui Iosif. A treia zi se aflau pe teritoriul Iudeei, al cărei hotar de miazănoapte trecea ceva mai spre nord de străvechiul Șilo, care adăpostise o vreme Chivotul Legii mozaice. De-acîi încolo, călătoreau prin teritoriul stăpînit de micul trib al lui Veniamin, întîlnind la tot pasul nume familiare cititorilor Vechiului Testament: Betel, Rama, Anatot, ș. a. Spre sfîrșitul celei de-a patra zi de mers pelerinii zăreau turnurile înalte și zidurile crestate ale Ierusalimului.

Cei mai mulți închinători — în primul rînd: cei veniți de departe — rămîneau la Ierusalim o săptămînă întreagă, atât ca să

13. Op. cit. la nota 3, p. 50.

14. Descrierea care urmează îi aparține lui Prat, I, p. 125.

poată îndeplini întreg programul religios al Paștilor iudaice, cât și ca să se odihnească între două drumuri obositoare.

Cu prilejul pelerinajului înregistrat de Sfântul Luca în textul reprodus mai sus — când Mîntuitorul a avut vîrsta de 12 ani — s-a petrecut un fapt care o va fi făcut pe Preasfînta Fecioară Maria să se gîndească — desigur, prea devreme — la proorocia dreptului Simeon: „Prin sufletul tău va trece sabie“ (Luca 2, 35).

Săvîrșind toate cele prescrise de Legea lui Moise — ceea ce înseamnă că au zăbovit în Ierusalim pînă după trecerea celor șapte zile ale Azimilor — Familia Sfîntă a purces spre casă. Dacă în ziua de 14 Nisan a fost consumat după datină mielul pascal, în 15 Nisan a fost prăznuită ziua cea mare a Paștilor evreești și în 16 Nisan au fost aduse ofrandele de pîrgă ale secerișului, atunci urmează că data plecării spre Nazaret a fost ziua de 17 Nisan.¹⁵

Pregătirile de plecare, în furnicarul acela de oameni, erau totdeauna complicate, astfel încît dacă reușeau să pornească la drum către amiazi, pelerinii puteau spera că vor reuși să străbată pînă la lăsarea nopții o etapă destul de bunicică: etapa care era totdeauna cea mai scurtă în drumul de întoarcere acasă. Să nu se uite că — după mărturia lui Iosif Flaviu (Bell. Jud. VI, 9, 3)¹⁶ — populația Ierusalimului se ridica pînă la mai mult de două milioane și jumătate de oameni de praznicul Paștilor, iar mieii sacrificați cu acel prilej se numărau cu sutele de mii. „Mii de iudei din mii de cetăți — zice Filon (De monarchia, II, 1),¹⁷ vorbind de afluența considerabilă de la Ierusalim, din săptămîna Paștilor — se îndreptau spre templu, unii pe uscat, alții pe mare, din Orient și Occident, din nord și din sud“.

Iisus rămăsese la Ierusalim fără ca Preasfînta Sa Maică și dreptul Iosif să prindă de veste. Amănuntul acesta nu trebuie să dea de gîndit nici în ce privește comportarea Lui și nici cu privire la lipsa de băgare de seamă a ocrotitorilor Săi vremelnici. Plecarea la drum a atîtor convoaie de pelerini se făcea fără preocupări deosebite pentru măsurile de ordine. Înafară de aceasta, mărișor fiind, Iisus putea foarte bine să se ortăcească, precum și era de așteptat, cu alți băieți de seama Sa și luînd-o

15. Cf. Valensin și Huby, p. 46.

16. Citat la Valensin și Huby, p. 46, cu nota 2.

17. Citat ca la nota precedentă.

- înainte cu toții, să se despartă vremelnice de Preasfânta Fecioară Maria și de dreptul Iosif. Aceștia, se vede că aveau obiceiul să-și iase o anumită libertate de inițiativă în alcătuirea programului propriu, încredințați fiind că El se va afla totdeauna acolo unde trebuia să fie.¹⁸

Lipsa lui Iisus a fost observată abia după ce pelerinii galiileni au străbătut întâia etapă a drumului lor anevoios — cel mult 7—8 ore de mers — la primul popas. Acesta — după unele date ale tradiției — putea să fie și mai scurt: doar la 3—4 ore de la Ierusalim, acolo unde se află localitatea El-Bireh (vechiul Beerot, amintit în Iisus Navi 9, 17 și în alte locuri, la depărtare de circa 15 km de Cetatea Sfântă), așezată la o altitudine de aproape 900 m. În secolul XII, cruciații au ridicat acolo o biserică (avînd dimensiunile de 22/43 m). Rămășițele ei au fost demolate în anul 1916.¹⁹

Toate cercetările făcute printre cunoscuți și în mulțimea de pelerini au rămas infructuoase. Zdrobiți de îngrijorare, Preasfânta Fecioară Maria și dreptul Iosif mai nutreau o fărîmă de nădejde: poate că copilul a întîrziat pe drum și acum se silea să-i ajungă din urmă. Dar odată cu căderea nopții, cînd au intrat în tabără ultimele pîlcuri de drumeți, s-a destrămat și această presupunere. Liniștea nopții s-a așternut curînd peste tot — dar nu și-n cele două suflete măcinate de temeri. În revărsatul zorilor au făcut cale-ntoarsă spre Ierusalim: pe parcurs, cu sufletul la gură, cercetau fiecare grup de drumeți, dar fără folos. A treia zi, după căutări chinuitoare — l-au aflat pe Iisus în templu, dar nu la picioarele înțelepților care se întrețineau asupra învățăturilor de Lege, ci în mijlocul lor. Îi asculta atent și îi întreba cuviincios, uimindu-i cu înțelepciunea Lui precocă.

Bănuiau, oare, cele două suflete atît de încercate că vor afla în templu pe Cel căutat? Sau le-a mînat într-acolo trebuința de-a se ușura în rugăciune, cerșind lui Iahve ajutorul Său pentru descoperirea divinului copil?²⁰ Mai curînd această ultimă supoziție are șanse de-a fi exactă.

Uimiți au fost venerabilii didascoli — spuma cerebrală a poporului lui Israil din vremea aceea — văzînd „că un băiețaș ca acela pătrunsese cu atîta înțelepciune cuvîntul lui Dumnezeu.”²¹

18. Cf. Lavergne, p. 40.

19. Tradiția aceasta datează din Evul Mediu. Cf. Valensin și Huby, p. 47. Vezi și Prat I, p. 126, cu nota 1.

20. E o întrebare pe care și-o pun, de obicei, exegeții pericopei în chestiune.

21. Op. cit. la nota 3, p. 51.

Mai uimiți erau cei doi, care-l căutau cu înfrigurare, când și-au dat seama în ce tovarășie de prestigiu fusese admis acest copil fără seamăn și cum căpeteniile poporului ales — cucerite de surîsul lui și de înțelepciunea-i pătrunzătoare — îl tratau oarecum ca pe unul dintre ei”.²²

La întrebarea Preasfintei Lui Mame — care i-a arătat cu câtă îngrijorare fusese căutat peste tot — Iisus răspunse:

— „De ce mă căutați? Au n-ați știut că întru cele ce sînt ale Tatălui meu mi se cade să fiu?” (v. 49).

Sînt, acestea, *primele cuvinte* ale Mîntuitorului înregistrate de Sfintele Evanghelii canonice. „Adînci cuvinte, rostite mai ales de un copil de doisprezece ani, unei mame care a pătimit trei zile pentru dînsul!”²³

„Dar ei n-au înțeles cuvîntul pe care îl grăise lor” — spune Evanghelia (v. 50). „Dar noi, după atîtea veacuri de viață creștinească, putem înțelege acele cuvinte, ce pot părea la prima vedere răstite și pline de îngîmfare?”²⁴

Nici de-o parte, nici de cealaltă nu poate fi vorba de cuvinte de imputare. Sufletele care-și comunică aci prin grai simțămintele ce le stăpînesc sînt prea distinse și prea delicate, prea strîns legate întreolaltă prin zalele de aur ale adevăratei „agapi” ca să se poată răni prin vreo vorbă scăpată fără dreaptă socoteală.

Răspunsul Mîntuitorului arată că El a procedat și de astă dată ca un fiu model, ascultător, respectuos și supus, așa cum l-au știut toți pînă atunci. Fără să blameze îngrijorarea cu care l-au căutat, i-a făcut să înțeleagă pe cei doi ocrotitori vremelnici ai săi că *de vreme ce nu era cu ei, nu putea fi altundeva decît în casa Tatălui Său*. Le-a vorbit ca unul care avea — încă la o vîrstă atît de crudă — conștiința clară a însușirii Sale ființiale de Fiu al lui Dumnezeu, certitudinea deoființimii Sale cu Atotputernicul a toate Făcător și a toate țiitor. „De ce mă căutați? Nu știți oare că nu mă pot pierde, că nimeni nu mă va pierde niciodată, nici chiar cei ce mă vor băga în mormînt? Fi-voi oriunde crede în mine cineva, chiar de nu mă va vedea cu ochii; nu pot fi pierdut de nici un om (credincios), cîtă vreme mă are în suflet. Nici mă voi rătăci aflîndu-mă părăsit în livada Măslinilor, singur trezindu-mă în mormînt. De mă ascund, mă întorc; de mor, înviez; cel ce mă pierde trebuie să mă afle iară”,²⁵ —

22. Cf. Lavergne, p. 40.

23. Op. cit. la nota 3, p. 52.

24. Idem, ibidem.

25. Idem, ibidem.

dacă vrea, dacă stăruie să dea de mine din nou. Splendidă exegeză, scripitor comentariu, creștinească pătrundere a înțelesului celor dintâi cuvinte ale lui Hristos, așternute pe fișia de papyrus a Evangheliei mântuirii !

Dar răspunsul dat de Mântuitorul în această împrejurare are și un caracter profetic, în înțelesul că viața Sa pămîntească îi aparține lui Dumnezeu, adevăratul Său Părinte. Slujirea Lui primează asupra celor mai firești și mai legitime afecțiuni vremelnice.

Spune mai departe textul evanghelic că — odată înapoiată la Nazaret — „muma lui (Iisus) păzea toate graiurile acestea în inima sa“ (v. 51 b). Aceasta însemnează că Preasfînta Fecioară Maria avea obiceiul de-a păstra în sufletul ei cuvintele rostite de Iisus *în orice împrejurare*, spre a medita pe răgaz asupra lor ca să le sesizeze înțelesul profund și, mai ales, „spre a se înclina în fața exigențelor pe care le comporta misiunea Fiului ei“.²⁶ Și din această pricină, cît va mai fi trăit după Înălțare, Preasfînta Fecioară Maria va fi fost o sursă de informare competentă și exactă pentru Evangheliștii canonici — și mai ales pentru Sfinții Ioan, Marcu și Luca — în faza de adunare a materialului documentar pe care-l valorifică apoi în scripturile lor inspirate.

Unul din cei mai de seamă exegeți moderni ²⁷ a încercat — cu succes, desigur — să pătrundă în vîrtejul de întrebări pe care și le va fi pus Preasfînta Fecioară Maria de Dumnezeu Născătoare în această împrejurare: „De ce Iisus n-a revenit la Nazaret îndată după praznic? De ce s-a despărțit de Maica Sa și de părintele Său adoptiv fără măcar să-i fi prevenit, spre a rămînea la Tatăl Său? Pentru ce a trebuit ca Iisus să-și înceapă misiunea mesianică zdrobindu-le inima? Și tot el adaugă: Iată ceea ce Preasfînta Fecioară Maria „n-a înțeles deplin decît la picioarele Crucii !“

Pericopa de care ne ocupăm aci prezintă însă o importanță deosebită și ca ilustrare a constatării înregistrate în Luca 2, 40. Din ea rezultă două stări de fapt:

a. Pe cît de inteligent și de înțelept s-a dovedit în colocviul Său cu nomodidascalii ierusalimiteni — care se felicitau, desigur, de-a fi identificat și presimțit în El un viitor învățător de

26. Așa: Valensin și Huby, p. 49.

27. J.-M. Lagrange, în: Revue Biblique, 1895, p. 182. Citat la Lavergne, p. 42.

Lege deosebit de înzestrat și de capabil — pe atât era de cuviincios copilul Iisus cu cei ce au avut norocul fără egal de a-l fi cunoscut și ascultat. „El — după cum observă un exeget contemporan,²⁸ întemeiat pe date din tratatul talmudic Mișna — realiza idealul studentului model din școlile rabinice: știa să întrebe folosind cuvintele cele mai nimerite, știa să rezolve problemele în chip ordonat (sistematic), fără să spună mai mult decât ceea ce avea conștiința că știe“. Pe de altă parte, pericopa în discuție ne informează că:

b. Odată înapoiat la Nazaret, Iisus continua să le fie „supus“ ocrotitorilor Săi vremelnici. Verbul utilizat aci (ὁποτασσόμενος, participiu pasiv de la ὑποτάσσω)²⁹ indică fără echivoc supunerea liber-consimțită, adică a s c u l t a r e a. Textul din Ef. 6, 1 ne înlesnește înțelegerea exactă a ascultării de care Iisus îi făcea părtași pe Preasfânta Sa Maică și pe dreptul Iosif: o ascultare „în Domnul“ (ἐν Κυρίῳ). Nu vrem să fim ireverențioși când afirmăm că amândoi o meritau întru totul, deoarece educația religioasă și evlavia pe care le posedau exclud cu desăvârșire posibilitatea de-a fi putut să-i pretindă lui Iisus, chiar și din omenească și oarecum scuzabilă nebăgare de seamă, ceva ce nu s-ar fi încadrat riguros în făgașul voii lui Dumnezeu, a cărei expresie concretă era Legea mozaică.

Coborât din cer ca să ne învețe ascultarea de Dumnezeu, Iisus este El însuși modelul desăvârșit de ascultare deplină. El ascultă de toți cei ce dețin „o parcelă din autoritatea divină“.³⁰

Ascultarea de care dădea dovadă Iisus — fără a tulbura prin incursiuni indiscrete anonimatul viețuirii Sale la Nazaret — credem că consta, concret, în ajutorarea Maicii Sale la îndeplinirea acelor servicii casnice care erau compatibile cu vârsta Sa fragedă;³¹ pe de altă parte, în mînuirea uneltelor de dulgher din atelierul dreptului Iosif. Cu acestea, pînă era mic, se va fi jucat zi de zi, desfătîndu-se cu inocență juvenilă, spre bucuria ocrotitorilor Săi vremelnici. Mai tîrziu, cînd aveau să-i îngăduie puterile, nu încapă îndoială că le-a folosit ca ceea ce erau ele, ca unelte de producție, ca instrumente de creație. „Copil de suflet al unui meșteșugar“, Iisus nu se putea să nu devină El însuși me-

28. Prat, I, p. 127, cu referire la Tratatul Abbot, V, 7.

29. E ceea ce precizează, între alții, Fritz Rienecker: Sprachlicher Schlüssel zum Griechischen Neuen Testament nach der Ausgabe von D. Eberhard Nestle, 1938, la locul respectiv.

30. Prat, I, p. 129.

31. Idem, p. 130.

seriaș. Educația elementară în familiile iudaice ale vremii impunea deprinderea și practicarea neapărată a unei munci manuale. Cei mai renumiți rabini iudei au lucrat cu propriile lor mâini, practicînd un meșteșug oarecare. Una dintre cele cinci îndatoriri de căpetenie ale capului familiei iudaice — formulată în chip de maximă de către eruditul Rabi Iuda — sună astfel: „Cine nu-l învață pe fiul său o meserie, îl învață să fure”.³² Munca manuală stîrpește trîndăvia, care-i viciul cel mai primejdios. Cel ce practică un meșteșug își asigură independența economică, traiul de toate zilele, în chipul cel mai onorabil și — cum arată Sfîntul Apostol Pavel (în Ef. 4, 28) — are și de prisos, pentru a putea participa la împlinirea trebuințelor materiale ale semenilor și apropiaților săi.

Înainte de-a fi devenit făuritor de suflete, Iisus a fost „meșteșugar în cele pămîntene”. Meseria Lui — spune un comentator de faimă³³ — e „una din cele patru meserii mai vechi și mai sfinte”.

Practicînd o meserie, Iisus ne încredințează că „a trăi în-seamnă a preschimba tot ce-i mort și netrebuitor în fapte vii și folositoare”.³⁴ (cf. Matei 9, 12 și loc. par.).

De unde putea ști Sfîntul Evanghelist Luca, autorul inspirat al textului în chestiune, că Iisus le era „supus” ocrotitorilor Lui vremelnici? Desigur — direct, sau mijlocit — de la Preasfînta Fecioară Maria. Astfel de amănunte nu se scot din fondul de rezervă al deducțiilor, ci trebuie să provină din informații netede, directe. Cu atît mai mult se impun ele atențiunii teologului care le studiază și preotului care le valorifică omiletic și pastoral.

III

Al treilea text (Luca 2, 52) care ne interesează în expunerea de față sună astfel:

„Și Iisus sporea în înțelepciune și vîrstă și în har la Dumnezeu și la oameni”.

Καὶ Ἰησοῦς προέκοπτεν ἐν τῇ σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι παρὰ θεῶν καὶ ἀνθρώποις.

Textul — așa cum am anticipat — se referă la perioada de vîrstă dintre 12 și 30 de ani.

32. Idem, p. 131. Vezi și Grigorie Marcu: Saul din Tars. Sibiu 1939, p. 56 urm.

33. Op. cit. la nota 3, p. 54.

34. Idem, ibidem.

Spre deosebire de marele Său Înaintemergător, Sf. Ioan Botezătorul — întruchipare desăvârșită a stilului de viață eremit, a ceea ce în terminologia creștină se cheamă „fuga de lume” — Iisus crește și se dezvoltă sub ochii compatrioților Săi, bucurându-se de beneficiul bunelor lor dispoziții, cu toate că nu toți aceștia întrevăd încă înzestrarea Lui cu o misiune extraordinară și fără egal. El „face progrese vădite în înțelepciune și talie, precum și în favoarea de care se bucură înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor”,³⁵ a celor din Nazaret în primul rând.

Textul lucanic indică cele trei elemente ale unei dezvoltări omenești normale: un trup sănătos, care tinde pe zi ce trece către statura împlinită a omului deplin; un suflet ferm ancorat în Dumnezeu, o înțelepciune crescândă, cu alte cuvinte: simțul bine-lui și bunul simț în unitatea lor profundă, organică; în sfârșit, înrîurirea statornică a harului dumnezeiesc asupra acestei ființe fermecătoare.

Nu a fost, între timp, nici în școala esenilor de la El Qumranul de astăzi,³⁶ nici în Indii, cum s-au hazardat a bănuii unii critici moderni ai Evangheliilor. Cele patru înregistrări canonice ale vieții și activității Sale mîntuitoare nu știu nimic despre astfel de deplasări.

35. Cf. Valensin și Huby, p. 49.

36. Unul dintre biografii protestanți — foarte recent — ai lui Iisus — Walter Grundmann: *Die Geschichte Jesu Christi*. Ed. III. Berlin 1961 — care nu poate fi bănuit de părtinire conservatoristă sau „ortodox-protestantă”, între altele spune: „Luât-a Iisus partea vreunuia din partidele iudaice antagoniste?” Firește, spune Grundmann, numai de esenii poate fi vorba. Ruptura lor cu fariseiatul și opoziția lor față de acesta e pusă în lumină clară de noile texte descoperite în grottele din depresiunea Mării Moarte, la El Qumran, Kirbet Qumran și Wadi Murab'baat. În schimb, adversitatea lui Ioan Botezătorul față de farisei trebuie să fi fost determinată de adversitatea eseniană față de farisei.

În problemele fundamentale în care Iisus vine în conflict cu fariseii — de exemplu, în chestiunea Sabatului, a ceea ce este curat și necurat — *El se desparte de esenii*. În afară de aceasta, în Tradiție nu se vorbește nici unde de esenii și nimic nu ne-a fost transmis despre vreo dispută cu ei. Cum se explică aceasta? Iată cum: În vreme ce fariseii își întindeau influența pînă în ultimul sătuc palestinian, esenii trăiau retrași în comunitatea lor, încredințați fiind că numărul „fiilor luminii” este stabilit (plafonat) de Dumnezeu, iar toți ceilalți sînt „fii ai întinericului”.

Esenii — spune mai departe Grundmann — se socoteau pe ei înșiși un fel de ceată războinică a lui Dumnezeu, gata să poarte „războiul sfînt” cu „fiii întinericului”. Iisus, însă, nu se prezintă pe sine însuși nici unde în felul acesta. *Imaginile împrumutate din viața războinică lipsesc cu desăvîrșire în cuvîntările Sale*. Aici zace deosebirea Sa de esenii. Ucenicii și următorii lui Iisus formează acea comunitate căreia i-a fost făgăduită împărăția lui Dumnezeu. Această comunitate are pe Dumnezeu de Tată, iar membrii ei trăiesc întreolaltă înfrățiți în pace și iubire. Ei nu sînt „războinicii” lui Dumnezeu, ci „casnicii” lui Dumnezeu, ei formează „familia” lui Dumnezeu. E cu totul altă imagine și altă perspectivă decît în bătaioasele suluri descoperite recent, care sugerează la tot pasul o organizare de tip paramilitar, corespunzătoare celei a poporului lui Israel în pustie. (Cf. mai pe larg p. 153—157).

Că a urmat școala sinagogală, e cert, deși nu se spune nici unde acest lucru. Ceea ce e de sine-nțeleș, nu e obligatoriu să se spună. Chiar cînd „se spune“, în realitate e numai un fel de-a vorbi că „se spune“; de fapt, se repetă ceva ce se știe în audiență internă, nearticulat. Că așa este, se vede — omenește vorbind — din faptul că Iisus cunoaște Legea și Proorocii cu deamănuntul, le citește în originalul ebraic și le tălmăcește cu îndemînare și strălucire — și mai ales cu competență.

Nu e exclus să fi deprins încă de mic limba greacă, precum și oarecare elemente de limbă latină, ca oricare dintre contemporanii întrupării Sale activi în tărîmul nomodidascalei, cu atît mai vîrtos cu cît iudeii ridicați (din diaspora și chiar din metropolă) nu evitau o astfel de deprindere deosebit de utilă atunci.

*

Nu odată s-a pus întrebarea: De ce Sfinții Evangheliști canonici — Luca inclusiv — sînt atît de discreți în ce privește înregistrările privitoare la primii 30 de ani de viață omenească ai Fiului lui Dumnezeu întrupat?

La această întrebare se pot da două răspunsuri: De vreme ce Sfinții Evangheliști canonici n-au găsit de cuviință să ne relateze mai amănunțit această perioadă a vieții Fiului lui Dumnezeu întrupat, trebuie să ne mulțumim cu atîta cît ne oferă: ei nu au avut desigur motive temeinice să nu insiste.

Apoi de vreme ce activitatea mîntuitoare a Domnului nostru Iisus Hristos începe abia cu împlinirea vîrstei de 30 de ani, nu era necesar să se insiste asupra a ceea ce s-a petrecut înainte de acea dată.

Răspunsul acesta stîrnește — și pe drept! — o altă întrebare: De ce atît de tîrziu? ...

Iată de ce! La evreii biblici datinile erau respectate cu stîințenie. Una din aceste datini — ridicată la rang de dispoziție prin slova întru totul ascultată a tratatului Pirke Abbot (Sentințele Părinților) — hotăra cu strășnicie că un bărbat iudeu nu are dreptul — și nu e cu cuviință și nici cu priință, lui și semenilor — să împărtășească învățăături și să dea *sfaturi* altor oameni decît după ce a împlinit vîsta de 30 de ani. Pînă la acea vîrstă el trebuia să învețe, să se pregătească, să asculte de cei mai înaintați în vîrstă.³⁷

37. Cf. Grigorie Marcu: Saul din Tars, p. 100 urm.

Dacă Mîntuitorul nostru Iisus Hristos și-ar fi început activitatea publică mai devreme, nu ar fi fost ascultat, nu ar fi fost crezut de auzitorii cuvîntărilor sau comunicărilor Sale; El reușea cel mult să-i indispună împotrivă-i, să-i scandalizeze chiar, să și-i ridice împotrivă cu toate dezagrementele pe care le-ar fi implicat învinuirea că-i călcător de datini sfinte — cum l-ar fi și considerat într-un asemenea caz. Nici un om din popor nu ar fi rămas insensibil la o astfel de învinuire și nimeni nu s-ar fi găsit dispus să-i acorde circumstanțe atenuante. Scurt: compromitea lucrarea sfîntă pe care venise în trup ca s-o plînească pentru noi și pentru a noastră mîntuire; sau cel puțin și-o îngreuna fără nici un folos.

Întîlnirea de la templul irodian din Ierusalim, cînd era un băiat de 12 ani, a fost o excepție de la regulă. Ea era menită — în planul dumnezeiesc — să atragă atenția, din bunăvreme, asupra Celui ce era însuși. Cerul pogorît pe Pămînt, Dumnezeu „deșertat“ (cf. Fil. 2, 7) în trup omenesc.

*

De problema pe care o examinăm aci se leagă organic aceea a înfățișării lui Iisus, ea ținînd de dezvoltarea Sa corporală.

Sfintele Evanghelii canonice nu ne spun, direct, nimic cu privire la fizionomia Mîntuitorului întrupat, la statura Sa, la făptura Sa corporală peste tot. Dar ele înregistrează în cîteva rînduri privirea Mîntuitorului, „graiul“ ochilor Lui. „La Nazaret, la Ierusalim, această privire paralizează brațul vrăjmașilor înverșunați; în Ghetsimani prăbușește la pămînt pe slujitorii arhierelui iudaic. Aceeași privire care pătrunde în străfundurile inimii lui Natanail, învăluie cu drag pe tînărul care aspira la desăvîrșire morală, face să se cutremure pe femeia ce pătimea de scurgere de sînge, umple de bucurie inima lui Zahau, face să izbucnească în lacrimi vinovatul Petru, se umple de plîns pe mormîntul lui Lazăr, se întunecă de indignare împotriva blasfematorilor și ipocriților“.³⁸

Fericitul Ieronim afirmă că în înfățișarea lui Iisus și, peste tot, în privirea Lui era ceva supraomenesc, ceva ca un reflex al divinității Sale. Arta bisericească a creat diferite tipuri iconografice ale lui Iisus. Toate sînt valabile fiindcă toate exprimă cîte ceva din ceea ce trebuie să fi fost Fiul lui Dumnezeu

38. Prat, I, p. 149.

în întrupare. Și în această privință, pentru cugetele creștinești este valabil același răspuns de om credincios formulat mai sus: de vreme ce Sfinții Evangheliști canonici n-au găsit de bine să fie mai darnici în descrierea lui Iisus-Omul, datori sîntem să ne mulțumim cu ceea ce — și cît — ne-au oferit în scripturile lor inspirate. Aceasta nu înseamnă, însă, că încercările ce se fac de-a suplini cu imaginația și cu deducția ceea ce nu ni se spune despre fizionomia lui Iisus, ar fi încercări vinovate și, de aceea, vrednice a fi repudiate. Nu! Dovadă, faptul că există lucrări speciale despre acest subiect și disciplina bisericească n-a socotit că ar fi cazul să le prohibească.³⁹

Oricum ar fi, un lucru e sigur: înfățișarea văzută a lui Iisus n-a putut fi dezagreabilă (cum, din nefericire, au presupus-o unii a fi fost, din considerente nebuloase de factură pseudo-asce-tică). Un om care se dezvoltă atît de neobișnuit de armonic pe cît rezultă din Luca 2, 40 și 2, 52 e cu neputință să nu fi avut un aspect deosebit de atrăgător în înțelesul cel mai ales și mai cast al cuvîntului. Inima Lui a fost precurată; a cunoscut durerea și pătimirile, dar era prea echilibrat ca să-i putem îngădui neli-niști și zbuciumări care crispează și înnăspresc iremediabil fizio-nomia. Încă un argument, deci, în favoarea unei înfățișări care trebuie să fi fost neapărat frumoașă. Iisus a fost iubit mult și de multe feluri de oameni. Iisus a trebuit să fie întruchiparea perfectă a neprihănirii. Nu ne putem închipui că forța Sa de atracție ar fi zăcut doar în faptul că unei lumi obosite de mituri și de fabule i-a fost dată o religie care să-i mulțumească inima, nici numai în tăria pătrunzătoare a cuvîntului Său, nici numai în faptele Sale minunate de curmare a atîtor neputințe trupesti și sufletești.

... Și El trebuie să fi avut chipul desăvîrșirii.

Amplul preambul evanghelic lucanic ne permite — mai vă-dit decît oricare altă Evangheliie canonică — unele incursiuni exegetice deosebit de fructuoase în tărîmul celor trei decenii de viață omenească a Fiului lui Dumnezeu întrupat, petrecuți din-colo de pragul activității Sale mesianice.

39. Astfel — Nicolae Bălan: Figura și chipul Mîntuitorului; în: „Telegraful Român“, Sibiu, nr. 96—102 (lucrare de tinerețe a viitorului mitropolit al Ardealului, premiată de fosta Facultate de Teologie de la Universitatea din Cernăuți); apoi Prot. Aurel Radu: Figura Mîntuitorului în Sfînta Scriptură, Sfînta Tradițiune și artă. Sibiu 1942.

Incursiunile acestea sînt utile: prin valorificarea lor atentă, biografia Mîntuitorului îşi conturează desluşit limitele şi îşi îmbogăţeşte conţinutul. Ce-i mai mult decît ne oferă aceste relatări evanghelice, poate fi fantezie de apocrife şi poezie pioasă — dar nu mărturie biblică.

Pr. Dr. GRIGORIE MARCU

Profesor la Institutul Teologic Universitar, Sibiu

MENTIUNE BIBLIOGRAFICĂ:

Am consultat, pentru detalii de ordin:

- *isagogic*: Gheorghiu, Paul Feine, Rudolf Knopf, Cornely-Merk (cunoscutele lor lucrări de Introd. în N.T.).
- *istoric neotestamentar*: H. Preisker.
- *exegetic*: Gheorghiu (la Mt.), Lagrange, Fillion, P. Dausch (la Sinoptici), precum şi ceea ce am citat în corpul expunerii de faţă.

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

MITROPOLITUL ANTIM IVIREANUL

— VIAȚA ȘI OPERA, APĂRĂTOR AL ORTODOXIEI ȘI AL PREROGATIVELOR
SCAUNULUI MITROPOLITAN AL UNGROVLAHIEI —

Precum se știe, Paisie Velicicovschi — care a activat în jumătatea a doua a secolului XVIII — a fost inițiatorul curentului care-i poartă numele. Acest curent se caracterizează printr-o reînviere a vieții monastice, călugării fiind îndrumați să se ocupe cu studiul și traducerea din scrierile marilor Sf. Părinți și a diferiților cuvioși.

Mitropolitul Antim Ivireanul, care a activat în ultima decadă a sec. XVII pînă la jumătatea deceniului II din sec. XVIII, a fost ca un pom minunat răsărit pe pămîntul Iviriei — despre care o legendă spune că Dumnezeu, după ce împărțise pămîntul pe care să locuiască diferitele neamuri, acesta îl rezervase pentru Sine¹ — a ajuns apoi în pămîntul Țării Românești, unde s-a dezvoltat, a înflorit și a rodit bogat nu numai pentru Biserica din Țara Românească, ci și pentru Ortodoxia răsăriteană.

Această personalitate proeminentă a clerului Bisericii Ortodoxe Române, s-a identificat pe de-a-ntregul cu interesele Bisericii din Țara Românească, al cărei conducător a ajuns, ca și cu interesele țării care i-a devenit a doua patrie.

Intr-o conferință rostită în 1937, N. Iorga exprima regretul că din cauza unor împrejurări neprielnice, Biserica noastră n-a putut comemora pe acest vrednic ierarh nici după trecerea unui veac și nici la împlinirea a două veacuri de la sfîrșirea lui din viață.² A trebuit să treacă 170 ani de la moartea lui pînă cînd, prin publicarea primei ediții a Didahiilor sale, să se nască interesul pentru viața și opera lui Antim Ivireanul.³ Astfel, începînd din deceniul penultim al secolului trecut și pînă în secolul nos-

1. R. Albala, *Antim Ivireanul și vremea lui*, Edit. Tineretului, p. 80.

2. N. Iorga, *Despre Antim Ivireanul*, B.O.R., 1937, p. 612.

3. G. Strempel, *Antim Ivireanul: Predici*, Edit. Academiei R.P.R. 1962 p. 5.

tru, au apărut multe studii, lucrări și articole în care au fost studiate viața și opera Mitropolitului Antim Ivireanul, sau numai anumite laturi din activitatea sa multilaterală.⁴

Privit prin optica timpului, „prea smeritul între ieromonahi” — cum însuși se numea nu numai în unele cărți tipărite la București, ci și în unele tipărite la Snagov — nu s-a mărginit la o viață de contemplare, ci a luat atitudine față de diferitele aspecte ale vieții timpului în care a trăit și activat în Țara Românească, practicînd cultul muncii și fiind un promotor al culturii prin meșteșugul tiparului. El a fost un apostol al cuvîntului și un îndreptător al moravurilor, un patriot bun și un ierarh demn și conștient de menirea sa — și pentru aceea merită ca la împlinirea unui sfert de mileniu de la săvîrșirea sa din viață să i se evidențieze părțile luminoase ale vieții și munca variată pe care a desfășurat-o timp de un sfert de veac în Țara Românească.

Dacă împrejurări nefavorabile au făcut ca activitatea multilaterală a lui Antim Ivireanul să rămînă timp mai îndelungat sub vîlul uitării, Istoria Bisericii Române l-a așezat alături de Petru Movilă, ca un stîlp de hotar, pentru definirea unei perioade istorice: primul cu care începe și ultimul cu care se sfîrșește perioada a 5-a din Istoria Bisericii Române și care se caracterizează prin luptele cu slavonismul și grecismul, cu protestantis-mul și catolicismul, epocă în care s-au realizat progrese apreciabile nu numai pe teren artistic, ci și cultural-religios și mai ales prin biruința curentului românesc și a pătrunderii limbii române în cultul divin.⁵ Pentru meritele sale, „în literatura românească a orînduirii feudale Mitropolitul Antim Ivireanul ocupă un loc de seamă”.⁶ Pentru aceea, despre el se vorbește în toate istoriile de literatură română și în manualele școlare care tratează această materie. Antim Ivireanul a fost un martir al cauzei creștine și în același timp și al cauzei românești.

Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, prin demersurile făcute la Patriarhia din Contantinopol, care a ridicat caterisirea lui Antim Ivireanul, a făcut un act de dreaptă reparație, înlăturînd o nedreptate vădită ce s-a făcut marelui ierarh. Prin

4. N. Șerbănescu: Antim Ivireanul, tipograf și Al. Ciurea: Antim Ivireanul, predicator și orator, I. Rămureanu: Luptător pentru Ortodoxie, B.O.R., nr. 8—9, 1956 și A. Sacerdoțeanu: Antim Ivireanul, arhivist, bibliotecar și tipograf, în rev.: Glasul Bisericii, nr. 9—10, 1963.

5. Ist. Bis. Rom.: Manual, vol. I, București 1957, p. 11.

6. Istoria Literaturii Române, vol. I, Edit. Academiei R.P.R., București, 1964, p. 530.

dispoziția luată de conducerea Bisericii noastre, ca — cu ocazia împlinirii a 250 ani de la săvârșirea din viață a Mitropolitului Antim Ivireanul — viața și opera lui să fie prezentate în fața întregii preoțimi ortodoxe din cadrul Patriarhiei Române, se aduce un prețios — dar și bine meritat omagiu — memoriei ierarhului strălucit și patriotului luminat care a fost Mitropolitul Antim Ivireanul.

*

Toți autorii care s-au ocupat cu viața Mitropolitului Antim Ivireanul sînt de acord în a afirma că știm foarte puțin din viața lui, mai ales din perioada de dinainte de-a veni în Țara Românească. Nici în cărțile pe care le-a tipărit, nici în puținele documente ce au străbătut de la el pînă la noi nu se află nimic în legătură cu familia sa, cu localitatea unde a văzut lumina zilei, cu data nașterii, în legătură cu copilăria și tinerețea sa, cu învățătura sau cu îndeletnicirile sale din timpul tinereții. Este surprinzător faptul că nu se află astfel de informații nici la contemporanii activității lui Antim în Țara Românească — care l-au cunoscut — cu excepția florentinului Anton-Maria Del Chiaro. Astfel se explică ipotezele diferite emise cu privire chiar la originea lui.

Informațiile date de Episcopul Melchisedec — primul care a încercat să ne dea o biografie a Mitropolitului Antim⁷ — au rămas în bună parte valabile și au fost folosite de toți cei care au scris ulterior în legătură cu viața acestui mare ierarh.⁸ Părererea emisă de I. D. Petrescu, că Antim Ivireanul ar fi originar din părțile Azovului, ca și a lui Odobescu, că ar fi venit din Mănăstirea Ivirilor de la Muntele Athos, de unde a și primit numele de Ivireanul, prima este primită cu îndoială, iar a doua înlăturată de către N. Iorga.⁹ Faptul că atît ca simplu tipograf, mai apoi egumen la Snagov, episcop la Rîmnic și ca mitropolit, adaugă la numele său de Antim și pe cel de Ivireanul, sau din Iviria — ca în Liturghierul greco-arab și Panoplia dogmatică¹⁰ — nu ne mai lasă nici o îndoială asupra originii lui din Iviria, cum se numea această țară în limba greacă. Lucrul acesta îl confirmă și secretarul lui C. Brîncoveanu, Del Chiaro, care l-a

7. Ediția Didahiilor, de I. Blănu 1886.

8. G. Strempele, op. cit., p. 8 și nota 3.

9. N. Iorga: Istoria Literaturii Române în sec. XVIII, vol. I, București, 1901, p. 419, nota 1.

10. Vezi I. Blănu și Nerva Hodoș, Bibliografia românească veche, tom I, București, 1903, p. 326, urm. și în special p. 422, 463 și 482.

cunoscut bine pe Mitropolitul Antim.¹¹ Același Del Chiaro ne spune că în mirenii el se numea Andrei.¹² Dacă acest lucru ar putea fi dedus și din testamentul său, cum se afirmă de către unii autori¹³ am avea o confirmare asupra numelui său de mirean chiar din partea lui Antim. Întrucât în două locuri din „Așezămîntul” întocmit de Antim pentru Biserica tuturor sfinților (cap. 6 și 13) dispune ca să se facă sîrindar și să fie pomenite în primul rînd numele de Ioan și Maria, se poate deduce că aceste nume sînt ale părinților săi. Nu există nici un document de unde s-ar putea deduce locul și anul nașterii sale.

Presupunerea că la venirea sa în țară ar fi avut 35—40 ani și astfel el s-ar fi născut în preajma anului 1650,¹⁴ rămîne o simplă conjectură. Bazați pe Del Chiaro, toți cei care au scris în legătură cu viața lui Antim afirmă că în tinerețea sa el a ajuns rob, mai apoi, răscumpărat, fără a se putea însă preciza împrejurările, precum nici de cine a fost robit,¹⁵ nici cine l-a răscumpărat.¹⁶ Că în tinerețe a fost rob, o confirmă și ucenicul său Mihail Iștvanovici în prefața închinată lui Antim, din Molitvelnicul tipărit la Rîmnic, în 1706.¹⁷

Autorii care s-au ocupat de viața lui afirmă că „era dotat cu talente așa de rari, că știa să imiteze într-un mod admirabil orice fel de manufactură, mai cu seamă în genul săpăturilor, desenelor și broderiilor”.¹⁸ Folosind mintea sa iscusită și talentele de care dispunea, el a putut fi răscumpărat de Patriarhia Ecumenică din Constantinopol, tocmai pentru talentele sale, pe care le va fi pus în serviciul acesteia.¹⁹ Este greu de admis — cum lasă unii autori să se înțeleagă — că înainte de a veni în Țara Românească va fi deprins „poate din adolescență meșteșugul tiparului... devenind om cu stare și cunoscut”.²⁰ După

11. Episcopul Melchisedec, Despre Antim Ivireanul, în ediția de la 1886 și cea de la 1888, reprodușă la P. Haneș: Antim Ivireanul, Predici, Buc., 1915, p. 36 și Strempel, p. 8, nota 8.

12. Strempel, op. cit., p. 9, nota 1.

13. D. P. Bogdan: Viața lui Antim Ivireanul, B.O.R., 1956, nr. 8—9, p. 679 și nota 3.

14. N. Dobrescu, Viața și faptele lui Antim Ivireanul, București 1910.

15. Idem, pag. 9.

16. N. Iorga, care fixează data venirii lui Antim Ivireanul în Țara Românească, pe la anul 1680, susține că „la această dată în regiunile acelea nu era nici un fel de război”.

17. N. Șerbănescu, Stud. cit., B.O.R. 1956, p. 731.

18. Melchisedec, Despre Antim Ivireanul, în Ediția Bianu, la 1886 și 1888; cf. P. Haneș, op. cit., p. 38.

19. Strempel, op. cit., p. 9.

20. D. Bogdan, Stud. cit., B.O.R., p. 679.

cum se poate constata din apărarea înaintată domnitorului C. Brîncoveanu — unde spune că n-a venit în țară din cauza sărăciei sau a lipsei — rezultă că pe urma muncii sale el a ajuns chiar la o bunăstare materială, ceea ce se putea întâmpla numai în calitate de om liber, iar nu de rob.

Afară de talentele artistice, Antim Ivireanul mai avea un talent deosebit pentru învățarea limbilor străine. Melchisedec afirma că înafară de limba georgiană, care era limba sa maternă, mai cunoștea limba greacă, turcă și arabă, mai târziu învățînd și pe cea românească și slavonă.²¹ Cărțile multe tipărite în grecește — Liturghierul grecesc și arăbesc de la Snagov (1701) și Ceaslovul grecesc și arăbesc de la București (1702)²² — sînt cea mai bună dovadă despre cunoașterea limbii grecești și arabe. Chiar dacă Psaltirea tipărită la 1694 nu ar fi fost tradusă de Antim după un original slavon, după cum susținea Melchisedec,²³ tipărirea gramaticii slavone din 1697 la Snagov și prefața scrisă de Antim, dovedesc că el își însușise bine și această limbă.²⁴ „Trebuie să considerăm ca sigur faptul că Mitropolitul Antim, ca om de cultură, s-a format în limba greacă; în consecință, în această limbă s-a manifestat mai cu înlesnire și în scris. Faptul că primele lui semnături sînt în grecește o atestă pe deplin”.²⁵

Nu se poate fixa precis nici data cînd a fost adus în Țara Românească. Dacă unii istorici susțin că ar fi venit la noi în 1689,²⁶ el este pomenit pentru întâia oară cu numele abia în lucrarea „Capete de poruncă” din 1691. Dacă ținem seama de ceea ce spune ucenicul său, Iștvanovici, în prefața Molitvelnicului de la Rîmnic, din 1706, despre prețuirea domnitorului Brîncoveanu pentru iscusința lui Antim, putem susține că el a fost adus în țară de acest domnitor și aceasta a putut avea loc între anii 1688—1690.²⁷

Nu se poate preciza și pare mai probabil că la venirea sa în Țara Românească era încă laic. Istoria Bisericească ne dă numeroase exemple de oameni care trecînd prin grele încercări din care au scăpat, au luat hotărîrea ca — drept mulțumire

21. Cf. P. Haneș, op. cit., p. 38.

22. Bibliografia românească veche, vol. I, p. 423 și 442.

23. P. Haneș, op. cit., p. 38.

24. Bibliografia românească veche, p. 351, urm.

25. A. Sacerdoțeanu, Antim Ivireanul, Studiu cit., Glas. Bis., 1963, p. 887.

26. N. Iorga, Despre Antim Ivireanul, B.O.R., 1937, p. 614.

27. Strempel, op. cit., p. 9.

pentru ajutorul ceresc — să-și închine viața lor ulterioară lui Dumnezeu. Ținând seama de faptul că Antim s-a eliberat din starea de rob, ca și de însușirile lui sufletești — dintre care pomenim numai smerenia și dragostea pentru cei mulți și apăsați — acestea îl vor fi determinat să intre în monahism, putând astfel sluji mai bine lui Dumnezeu, ca și pe frații săi aflați în suferințe de tot felul. Nu vor fi lipsit nici îndemnurile din afară ale acelor care constatându-i talentele, vor fi stăruit să câștige pe acest om priceput pentru Biserică și astfel a ajuns să îmbrace haina monahală, schimbând numele de Andrei cu cel de Antim. Întrucât în „Capitole îndemnătoare“, tipărită la București (1691), Antim este menționat pentru întâia dată ca ieromonah, el a trebuit să intre în monahism între anii 1688—1691.

Pentru a înțelege mai bine viața și activitatea acestuia, trebuie să cunoaștem mediul în care el s-a dezvoltat și a activat, care a fost cultura pe care și-a însușit-o, însușirile morale și talentele cu care a fost înzestrat și felul cum a înțeles să le valorifice.

La sfârșitul sec. XVII și începutul celui de al XVIII-lea, Țara Românească — deși s-a bucurat de domnii mai stabile, ca cea lui Șerban Cantacuzino, care a durat 10 ani și a lui Constantin Brîncoveanu, care a ținut un sfert de secol — totuși a trăit vremuri foarte frământate. Era epoca războaielor între marile puteri și domnii Țării Românești, care doreau să mențină independența țării, nu puteau să asigure acest lucru prin lupte, cum a făcut Ștefan cel Mare pentru Moldova și Mihai Viteazul pentru Țara Românească — ci numai printr-o politică abilă de echilibru, pe care a dus-o și Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu. Războiul turcilor de sub zidurile Vienei (1683), care trebuia să însemneze apogeul puterii lor, s-a terminat cu înfrîngerea acestora, turcii mergînd apoi din dezastru în dezastru. S-a format Liga sfîntă pentru a lupta împotriva puterii otomane, căutînd să câștige de partea sa și pe ruși. Austriei și polonii, prin răboaiele împotriva turcilor, urmăreau țeluri de expansiune pentru stăpînirea Bazinului dunărean, din care să tragă maximum de folos. Prin cucerirea Ungariei și apoi supunerea Transilvaniei, imperialii au ajuns la hotarele Țării Românești.

Șerban Cantacuzino dorea biruința creștinilor împotriva turcilor, dar nu dorea nicidecum să sacrifice independența țării schimbînd jugul turcesc cu cel al imperialiștilor. Turcii fiind încă

destul de tari, el nu s-a declarat fățiș pentru imperiali. Căutînd sprijin și la ruși — și numai silit de împrejurări — Șerban a trimis o solie la Viena, pentru încheierea actului de închinare către imperiali. Înainte de încheierea acestui act Șerban Cantacuzino moare.²⁸

În astfel de împrejurări înțelegem că C. Brîncoveanu, după spusele cronicarului, numai la stăruința deosebită a boierilor care ziceau „noi toți poftim să ne fii domn“, a primit scaunul Țării Românești.²⁹

Noul domn, ținînd seamă de interesele românești, pentru a nu-și primejdui țara și a nu-și periclita tronul, a trebuit să ducă și el tot timpul o politică de echilibru față de marile puteri. Curtea lui devenise „locul de întîlnire al diplomației viclene și intrigante“. „Acțiunile austriacă, polonă, suedeză, tătară, turcească și rusească se încrucișau aici“.³⁰ El și-a organizat un serviciu întins de informații în țările creștine, ca și în Imperiul otoman, cei angajați ca secretari la curtea sa îndeplineau și ei în același timp și serviciul de informatori.³¹ Prin îndeplinirea obligațiilor de tot felul față de turci, el a putut să-și asigure încrederea acestora, care i-au reînnoit în mod repetat rămînerea în scaun, iar în 1699 i-au asigurat-o chiar pe viață.

Față de imperiali încă a trebuit să ducă o politică înțeleaptă, dictată de împrejurări, căutînd încontinuu să îmbunătățească relațiile cu aceștia, ajungînd ca în 1695 să i se acorde chiar titlul de „principe al imperiului“.

Cu Rusia, care ajunsese o mare putere, mai ales sub țarul Petru cel Mare, încă ținea relații strînse prin Cantacuzini și prin agenții săi speciali. A încheiat chiar un tratat de alianță cu rușii. În Moldova, a căutat să sprijinească domni pe cei ce făceau politica sa. Căsătorește pe una din fiicele sale cu un fiu al lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, om foarte influent la Poartă. În țară a menajat partida puternică a Cantacuzinilor, toate făcîndu-le în interesul de-a menține pacea externă și internă, de-a feri țara de primejdii și a-și menține tronul.³²

28. C. Giurescu: *Istoria Românilor*, III, p. I, Buc. 1942, p. 159—63.

29. *Idem*, op. cit., p. 168.

30. P. Haneș, op. cit., p. 5—6.

31. P. Haneș, op. cit., p. 7, cf. Giurescu, *Documente și registre privitoare la C. Brîncoveanu*, București, 1908, p. 13—15.

32. C. Giurescu, op. cit., vol. I, p. 168—179 și 204—206 și *Istoria României*, Ediția Academiei, vol. III, p. 206—210 și 217—219.

Ca boier din neam mare și bogat, bucurându-se de considerație deosebită la curțile împărătești, ca cea de la Viena și Petersburg, nu se putea împăca cu atitudinile de umilire, care îi erau impuse de către turci.³³ Pentru aceea și mai ales pentru sarcinile grele impuse de turci asupra țării, sarcini care tot sporeau, C. Brîncoveanu nu putea suferi domnia turcească. El avea însă o rezervă față de austrieci, din cauza tendinței lor expansioniste și a prozelitismului lor catolic,³⁴ și pentru aceea, după anul 1703, se orientează spre Rusia. Astfel se prezenta situația politică.

Nu era mai puțin grea situația economică a țării, datorită sarcinilor mari și apăsătoare impuse de turci Țării Românești. Contribuțiile pe care trebuia să le suporte țara în bani și în natură erau atât de apăsătoare încât pentru a le face față, Șerban Cantacuzino exercita o fiscalitate dintre cele mai nemiloase și grele. Luxul de la curtea domnească, ca și tendința familiei Cantacuzinilor de a-și reface averile pierdute în timpurile grele pentru ea, sporeau și mai mult sarcinile apăsătoare.

În urma războaielor dese între imperiali și turci, sarcinile care apăsau asupra Țării Românești au sporit încontinuu. Numai sub domnitorul Brîncoveanu se amintește introducerea a 28 de dări noi diferite, pe lângă cele vechi.³⁵ În 1696 se pomenesc 42 de dări diferite, plătite de contribuabili, în medie revenind câte 3—4 dări pe lună, uneori chiar 5.³⁶ Prin reforma fiscală din 1701, prin care se fixează o singură dare anuală, în realitate nu se scădeau sarcinile de mai înainte. Sumele care se achitau turcilor, în bani sau în natură reprezentau 3/4 din venitul visteriei, uneori 4/5 și chiar mai mult.³⁷

În situația politică de la sfârșitul sec XVII și începutul celui de al XVIII-lea, din Țara Românească, domnitorii și-au câștigat merite ca sprijinitori ai culturii și apărători ai Ortodoxiei. Acest lucru l-a făcut mai întâi Șerban Cantacuzino, domn bogat și mîndru, care „se visa succesor al împăraților bizantini”,³⁸ și care într-o prefață a unui Nou Testament era elogiât ca binefăcător al grecilor și o glorie a Bizanțului”.³⁹ Domnitorul C. Brîncoveanu, avînd o bogăție și mai mare, încă a căutat să-și lege numele de lucruri care să-l facă nemuritor. Atît Șerban Canta-

33. P. Haneș, op. cit., p. 7—9.

34. Istoria României, p. 208.

35. C. Giurescu, op. cit., p. II, Buc. 1946, p. 648—651.

36. Idem, p. 634—635.

37. Idem, op. cit., p. 651—652.

38. C. Giurescu, Ist. Rom., partea II-a, p. 945.

39. N. Iorga, Ist. Lit. Rom., p. 33—34.

cuzino, cît și mai ales urmașul său C. Brîncoveanu, au fost sprijinitori ai culturii, încît celui din urmă, după spusele unui istoric, „cu drept cuvînt i s-ar putea da titlul de luminător al neamurilor răsăritului”.⁴⁰

Cultura slavonă — care reprezenta o formă de solidaritate între popoarele amenințate de turci, fiind în același timp și un scut de apărare față de tendințele expansioniste ale statelor catolice,⁴¹ care și-a găsit timp de aproape două secole adăpost în Țările Române — deși era în declin, totuși a fost sprijinită prin școala domnească de slavonie existentă de prin secolul XVI, care se pare că a fost reorganizată de Șerban Cantacuzina, școală care se afla la biserica Sf. Gheorghe vechi, căreia și Brîncoveanu încă i-a acordat tot sprijinul.⁴²

Menținerea și întărirea culturii grecești în această epocă se explică prin venirea în Țările Române a numeroși oameni de cultură greacă, încît N. Iorga putea scrie: „În București și Iași se refugie sîngele cel mai prețios al creștinătății răsăritene, pentru a fi aruncat apoi cu forța pînă la extremitățile corpului ortodox. Aceste două orașe cuprinseră, rezumară, adăpostiră tot ce era mai mîndru și luminat între creștinii supuși sultanului”.⁴³

Cultura grecească era susținută de înalta școală, cu limba de predare greaca veche, cunoscută sub numele de Academia de la Sf. Sava, a cărei înființare unii o atribuie lui Șerban Cantacuzino, încă la 1679,⁴⁴ pe cînd alții pun înființarea ei abia pe timpul lui C. Brîncoveanu, pe la anul 1695.⁴⁵ Între profesorii ei se amintește Ioan Comnen, iar în timpul lui Brîncoveanu se afla în fruntea ei chiar fostul rector al Academiei din Constaînopol, Sevastos Chimenitis. Profesorii acestei școli sprijineau cultura grecească, care era întărită și prin zăbovirea la curtea domnitorilor români, ca cea a lui Șerban Cantacuzino, pe timp mai scurt, a unor învățați ca: logofătul patriarhal Ioan Cariofil, patriarhul Dionisie Seroglanul, al unui fost episcop al Lacedemoniei, al altui fost episcop al Sofiei și timp mai îndelungat al altora, ca Gherman de Nisa.⁴⁶ La Curtea lui Șerban Cantacuzino mai petrecea și fratele său, învățatul stolnic Constantin Cantacuzino,

40. Idem, op. cit., p. 37.

41. Istoria României, p. 260.

42. Idem, op. cit., p. 262 și C. Giurescu, Ist. Rom., partea II, p. 918.

43. N. Iorga: Ist. Lit. Rom., p. 59.

44. C. Giurescu: Ist. Rom. partea I, p. 163 și partea II, p. 917 și N. Șerbănescu, Stud. cit., p. 691.

45. Ist. Rom., op. cit., p. 263 și R. Albala, op. cit., p. 73.

46. N. Iorga, Ist. Lit. Rom., p. 33—34.

cu o cultură deosebit de aleasă, ca și învățații boieri, frații Șerban și Radu Greceanu.

La curtea lui Brîncoveanu era o adevărată încrucișare a culturii apusene — care-și avea aici reprezentanții săi — cu cultura răsăriteană greacă, reprezentată prin Sevastos Chimenitis, Ioan Cariofil, predicatorii G. Maiota și I. Avramie, ca și prin numeroși înalți ierarhi, încît curtea sa a fost numită „strălucită curte de patriarhi, mitropoliți și episcopi”.⁴⁷ N. Iorga înșiră printre ierarhii greci care au petrecut la curtea lui C. Brîncoveanu 5 patriarhi diferiți, fără a cuprinde printre ei și pe patriarhul învățat și de mare prestigiu Dosoftei al Ierusalimului, și 10 mitropoliți și episcopi.⁴⁸ Același autor putea scrie: „Mai mult chiar decît Constantinopolul, Țara Românească era atunci centrul Ortodoxismului, reședința sigură și iubită a prelaților ce stăteau în fruntea lui”.⁴⁹ La curtea acestui domnitor mai întîlnim și pe stolnicul C. Cantacuzino, care era sfătuitor, pe cronicarii Radu Popescu, cunoscător al mai multor limbi, pe Radu Greceanu și alții.⁵⁰

Datorită faptului că după 1690 domnitorul C. Brîncoveanu n-a mai avut nici nu război de purtat și că domnia i-a fost mereu prelungită, datorită bogăției lui, dragostei pentru cultură ca și religiozității și dărniceiei lui, cultura și arta au putut înflori, încît epoca sa a fost socotită ca cea mai strălucită din istoria Țării Românești. Numărul mare al tipăriturilor din acest timp nu face decît să confirme acest lucru. Așa ni se prezintă situația culturală din timpul cînd a activat Ivireanul în Țara Românească.

Dacă așa ni se înfățișează mediul din punct de vedere politic, economic-social și cultural din Țara Românească de la sfîrșitul sec. XVII și începutul celui de al XVIII-lea, în care a trăit și activat Antim Ivireanul, urmează să arătăm cu ce însușiri a fost dotat și ce cultură și-a însușit, care l-au ajutat să dezvolte activitatea frumoasă care se leagă de numele lui.

Este regretabil că nu cunoaștem familia din care descinde acest ierarh, precum nu știm nimic despre educația primită de la părinți, despre mediul în care a crescut, despre influențele care s-au exercitat asupra lui și care au contribuit la formarea lui sufletească. Toți cei care au scris în legătură cu el n-au sub-

47. P. Haneș, op. cit., p. 13.

48. N. Iorga: Ist. Bis. Rom., vol. II, Edit. II-a, Buc. 1930, p. 15—17.

49. N. Iorga: Ist. Lit. Rom., p. 42.

50. C. Giurescu: Ist. Rom., partea II-a, p. 814 urm.

liniat suficient faptul că Antim Ivireanul, înainte de toate, a fost un meseriaș. Prin muncă a valorificat el talentele cu care l-a înzestrat Dumnezeu și a ajuns să fie cunoscut, încît în apărarea către Brîncoveanu să poată susține chiar: „Eu aici în țară n-am venit... de vreo sărăcie sau lipsă”.⁵¹ În calitatea sa de meșter îl cunoaștem noi cînd în prefața Psaltirii din 1694 se prezintă publicului cititor, iscăbind „Antim Ivireanul tipograful”.⁵² Calitatea aceasta și-a păstrat-o toată viața. Despre aceasta mărturisește în apărarea către Brîncoveanu, scriind: „Iară ce am lucrat în 7 ani, ce am făcut acolo (la Snagov) nu atîta din venitul casei cît din sudorile feței mele lucrurile acelea mărturisesc la toți...” Cu privire la activitatea lui ca episcop al Rîmnicului, zice: „Am șezut și acolo 3 ani, fără două luni. Și am lucrat și acolo (nu atîta din venitele casei, cît, iară, din osteneala și sudoarea feței mele) iaste cunoscut tuturor”. După cum se constată din cuprinsul aceleiași apărări, o activitate și mai bogată a dezvoltat în calitatea sa de mitropolit.⁵³

Din munca neînteruptă și cinstită și-a zidit Antim treptele pe care a urcat pînă la cea mai mare demnitate bisericească de mitropolit al Țării Românești. Munca a rămas pentru el una din însușirile cele mai caracteristice ale întregii sale vieți și ea l-a apropiat și l-a înfrățit cu poporul muncitor, pe care l-a prețuit, încît în predica de la Soborul Sfinților îngerii spune de la început: „Nu se cuvine cinste și laudă numai oamenilor celor mari și bogați, căci sînt vrednici acestui dar și cei mici și smeriți”.⁵⁴

O altă însușire care l-a caracterizat toată viața și care nu l-a părăsit nici chiar atunci cînd a urcat cea mai înaltă treaptă ierarhică din Țara Românească cea de mitropolit, a fost smerenia. Acest lucru se constată nu numai din aceea că la numele său de pe unele cărți tipărite de el adaugă în mod simplu numai cuvîntul „ieromonah”, sau chiar „smeritul ieromonah”⁵⁵ și acest lucru reiese mai ales din predicile sale. În acestea vorbește de „neștiința învățăturii” sale,⁵⁶ sau mărturisește că lui îi lipsește știința oamenilor învățați, darul „riturilor” și calitățile celor „desăvîrșiți întru bunătăți”; pentru aceea de la el n-ar putea

51. Strempel, op. cit., p. 295.

52. Bibliografia românească veche, p. 337.

53. Strempel, op. cit., p. 295—296, pct. 3—5.

54. Strempel, op. cit., p. 231.

55. Bibliografia românească veche, p. 326, 335, 337, 343.

56. Strempel, op. cit., p. 231.

auzi nimeni ceva de folos,⁵⁷ sau mărturisind neputința și neștiința învățăturilor sale,⁵⁸ sau vorbind despre conștiința ce o are de „sărăcia bunătăților și slăbiciunea învățăturilor“ sale,⁵⁹ sau vorbind despre „mintea“ sa „cea proastă“ și „neștiința învățăturii“ sale care nu știe cum să slăvească pe Sf. Apostoli Petru și Pavel.⁶⁰ Aceeași însușire se vedește și din cuvintele: „Cei ce se cunosc pe sine avuți, aceia pot să dea daruri vrednice unui împărat și cei ce se cunosc pe sine învățați, aceia pot să-i facă și căzuta laudă. Iar eu, cunoscându-mă pe mine foarte sărac de fapte bune și slab de învățătură, n-am să aduc alt dar vrednic... fără numai cap plecat și cugetul meu cel cucernic“.⁶¹ Altădată mărturisește în fața auditorilor: „Și măcar că eu nu sînt vrednic a zice nimica întru cinstea și lauda ei (Fecioara Maria) pentru înlunecarea ce are mintea mea, de mulțimea păcatelor...“⁶² Altădată arată că Sfîntului Dumitru i se cuvine de la cei ce-l prăznuiesc numai laude și cîntări, „însă eu cunoscându-mă nevrednic și slab întru știință — zice el — nu îndrăznesc să-i împletesc cununi de laude...“⁶³ În cuvîntarea rostită cînd a fost făcut mitropolit, după ce arată că Mîntuitorul, pentru propovăduirea Evangheliei în lume, nu și-a ales oameni învățați, ci oameni simpli, așa și pentru păstorirea credincioșilor din Țara Românească l-a ales pe el om mic fiind și smerit; Dumnezeu n-a ținut seamă de „micșorarea și netrebnicia“ lui de „sărăcia“ și „străinătatea“ lui, nu i-a „socotit prostia și neștiința“ acoperindu-i în fața oamenilor mulțimea păcatelor lui.⁶⁴

Însușirea aceasta l-a ferit de-a fi un om vanitos și dornic de-a ocupa funcții înalte, dar nemeritate. După cum spune în apărarea către domnitorul Brîncoveanu (pct. 4 și 5) nici nu s-a gîndit niciodată să fie făcut episcop la Rîmnic și nici după scaunul mitropolitan n-a umblat.⁶⁵ Smerenia însă n-a făcut din Antim Ivireanul un om molatic și lipsit de energie și de demnitate, ci dimpotrivă.

Alte însușiri care l-au caracterizat, au fost energia și dinamismul său, firea sa aprinsă, ca și ținuta sa demnă, de care a

57. Idem, p. 98.

58. Idem, p. 103.

59. Idem, p. 109.

60. Idem, p. 125.

61. Idem, p. 152—153.

62. Idem, p. 197—98.

63. Idem, p. 224.

64. Idem, p. 74, 75.

65. Idem, p. 295—96.

dat dovadă în diferite împrejurări și la care s-au adaus și simțul de dreptate și corectitudine. Despre energia și dinamismul său ne mărturisește activitatea multilaterală pe care a desfășurat-o. Este suficient să citești predica rostită la Duminica Vameșului ca să simți patosul cu care vorbea auditoriului său și firea aprinsă cu care combătea păcatele felurite. El arată că cei ce se numesc creștini n-au nici credință, nici nădejde, nici dragoste și sînt mai răi decît păgînii.⁶⁶ Firea aprinsă a lui Antim, se constată mai ales din felul cum biciuia păcatele boierilor.⁶⁷ Uneori face acestora un adevărat rechizitoriu, supunîndu-i „unui necruțător proces de conștiință“, ca în predica de la Sf. Nicolae⁶⁸ și în predica de la Duminica Floriilor.⁶⁹ Același lucru îl face și în predica de la Schimbarea la față a Domnului⁷⁰ și în altă predică de la lăsatul secului de brînză.⁷¹

Am amintit că printre însușirile care-l caracterizau pe Antim a fost și ținuta demnă de care a dat dovadă în diferite împrejurări. Aici trebuie să amintim de conflictul pe care l-a avut cu învățatul patriarh al Ierusalimului, Hrisant. Pentru a asigura o situație materială cît mai bună pentru scaunul patriarhal al Ierusalimului, patriarhul Dosoftei, ca și nepotul și urmașul său, Hrisant — ambii bucurîndu-se de un mare prestigiu — au căutat să dobîndească închinarea unui număr cît mai mare de mănăstiri și biserici românești pe seama scaunului patriarhal. În Țara Românească existau mai mult de 20 mănăstiri și unele biserici de la sate, închinete Ierusalimului. Patriarhii ierusalimeni au ajuns să abuzeze de prestigiul mare de care se bucurau, considerînd mănăstirile închinete Ierusalimului ca „niște proprietăți ale lor“, dispunînd ca la slujbele din aceste mănăstiri și biserici să nu mai fie pomenit nici patriarhul de Constantinopol, nici arhieriei locale, ci numai patriarhul Ierusalimului.⁷² Dacă mitropolitul Teodosie s-a arătat foarte supus față de Dosoftei și dacă mitropolitul Ghedeon al Moldovei încă era „extrem de îngăduitor“ față de pretențiile lui Hrisant, Mitropolitul Antim Ivioreanul era plămădit din alt aluat decît aceștia. Într-o scrisoare (a doua) pe care o adresează patriarhului din Constantinopol,

66. Idem, p. 91—97.

67. Idem, p. 109.

68. Idem, p. 124.

69. Idem, p. 163—165.

70. Idem, p. 150.

71. Idem, p. 173.

72. N. Iorga, Mitropolitul Antim Ivioreanul în luptă cu Ierusalimul, pentru drepturile Bisericii sale, B.O.R., 1934, p. 721.

după ce provoacă la hotărârile sinoadelor și ale Sfinților Părinți care nu îngăduie un astfel de abuz, Antim apără independența Bisericii sale și dreptul său, ridicându-se cu o hotărâre asemănătoare aceleia a Sf. Apostol Pavel, care scria Galatenilor că chiar dacă și un înger din cer ar propovădui altceva decât le-a propovăduit el, să fie anatemă;⁷³ tot astfel și Antim spune: „căci nu e drept și nici nu putem noi să dăm drepturile noastre și dacă un înger dumnezeisc din cer ni l-ar porunci (socotind) mai de temei slintele canoane ale fericitorilor Părinți și legile dumnezeiești decât porunca . . .” îngerului.⁷⁴ „Niciodată unui patriarh nu i s-a vorbit de un mitropolit român în această formă”, zice N. Iorga.⁷⁵ Aceeași ținută demnă o dovedește Mitropolitul Antim Ivireanul și în apărarea pe care a înaintat-o domnitorului Brîncoveanu, atunci când i s-a cerut să-și dea demisia din scaun, amenințându-l că altfel se va interveni la patriarhul din Constantinopol ca să fie caterisit.⁷⁶

O altă însușire a Mitropolitului Antim Ivireanul a fost simțul său de dreptate. Acest simț îl făcea să biciuiască cu asprime lăcomia și orgoliul celor bogați, pretinzând aceeași cinste pentru cei mici și săraci ca și pentru cei mari și bogați.⁷⁷ Acestor însușiri am mai putea adăuga cinstea, corectitudinea și sinceritatea sa, după cum reiese nu numai din apărarea înaintată domnitorului, ci și din îndrăzneala cu care combătea în predicile sale diferitele păcate, fără a se teme că cineva l-ar putea învinovăți și pe el de ceva asemănător. Toate aceste însușiri erau adânc înrădăcinate în credința sa religioasă profundă, care l-a făcut să îmbrace haina monahală și să-și dedice viața lui Hristos, Bisericii sale și binelui semenilor săi.

Însușirile sale sufletești au fost dublate de o cultură teologică și laică temeinică. Nu știm cu ce zestre intelectuală a plecat din patria sa, Iviria. Știind că a fost luat rob, în această calitate el nu a avut posibilitatea să frecventeze școli mai înalte, la Constantinopol, și nici să asculte profesori mai de seamă pentru a-și însuși o cultură sistematică. Este firesc deci să presupunem că cultura pe care și-a însușit-o, a dobândit-o mai mult ca autodidact. Limbile pe care le-a învățat la Constantinopol --

73. Ep. Gal. 1, 8.

74. N. Iorga, Despre Antim Ivireanul, B.O.R. 1937, p. 622.

75. Idem, ibidem.

76. Strempel, op. cit., p. 291—99.

77. Idem, p. 231. urm.

ca cea greacă, pe care o cunoștea așa de bine, încît la început numele său este scris în formă grecească, și cea arabă pe care a trebuit s-o învețe tot la Constantinopol — i-au dat posibilitatea să-și însușească cultura teologică și cea laică, necesară. Cu ce zestre culturală a venit la noi în țară, nu o putem spune. Despre mediul cultural care exista la curtea lui C. Brîncoveanu, am amintit. Ce cultură teologică și laică avea Mitropolitul Antim Ivireanul, putem deduce din scrierile și scrisorile lui.

Din lucrările proprii ale mitropolitului — dintre care amintim „Chipurile Vechiului și Noului Testament”⁷⁸ și „Didahiile”, se poate constata că Antim cunoștea bine Sf. Scriptură. Chipurile Vechiului și Noului Testament ne mai arată nu numai cunoașterea temeinică a Sf. Scripturi, ci și a diferiților comentatori ca: Iosif Flaviu, Filon, Eusebiu, Fer. Ieronim, Fer. Augustin, Sf. Ambrozie, Sf. Ioan Gură de Aur etc.⁷⁹ În Didahii aflăm citate din aproape toate cărțile Vechiului Testament, iar din Noul Testament citează din Evanghelii, Faptele Apostolilor, Epistole Sobornicești și celelalte, pînă la Apocalipsă.⁸⁰ El își sprijinea afirmațiile de obicei pe textele Sf. Scripturi... „Ai impresia că vorbește cu Biblia în mînă, așa de des se referă la ea. El însă avea Scriptura în mintea și inima sa, fiindcă ea constituia cu siguranță, obiectul unor lecturi și a unor meditații zilnice. Pentru aceea, el poate cita așa de ușor și mai ales pentru aceea poate asocia texte și pilde scripturistice, în jurul ideilor pe care le propune în predicile sale cu atîta îndemînare”.⁸¹ El, care avea Scriptura transcrisă pe tablele de carne ale inimii, cita de regulă din memorie.⁸² „După cum reiese din „Chipurile Vechiului și Noului Testament”, ca și din „Didahii”, Antim cunoștea nu numai cărțile canonice ale Sf. Scripturi, ci și scrierile necanonice, apocrife, din care folosește unele legende și istorisiri.”⁸³

Antim Ivireanul cunoștea bine și pe „dumnezeieștii dascăli”, adică Sf. Părinți, pe „tîlcuitorii Sf. Evanghelii”, căci limba greacă, pe care o mînuia, îi permitea să citească scrierile acestora. În afară de Sf. Părinți Capadocieni: Vasile, Grigorie și Ioan, ei mai citează și din Sf. Atanasie cel Mare, Efrem Sirul, Dio-

78. Vezi V. Brătulescu, Antim Ivireanul, miniaturist și sculptor, B.O.R. 1956, p. 768, urm.

79. Istoria Literaturii Române, edit. Acad. R.P.R., vol. I, p. 538.

80. Strempel, op. cit., p. 52—53.

81. Al. Ciurea, Antim Ivireanul, predicator și orator, B.O.R., 1956, p. 792.

82. Idem, p. 793.

83. Brătulescu, Stud. cit., p. 772 și Strempel, op. cit., p. 54.

nisie Areopagitul, Ioan Damaschin și Teofilact al Bulgariei.⁸⁴ El va fi cunoscut și scrierile altor sfinți părinți, pe care n-a avut prilej să-i amintească în „Didahiile” sale.

Din scriitorii bisericești cunoștea pe Eusebiu de Cezareea, întrucât citează din „Istoria Bisericii” a acestuia și din „Viața lui Constantin”.⁸⁵ Din disputa dogmatică dintre Dosoftei, patriarhul Ierusalimului, și marele învățat grec Cariofil — dispută la care a participat și Antim Ivireanul — reiese că el trebuia să cunoască bine problemele teologice ce se discutau, pentru ca să poată avea o ținută corectă și să nu cadă în greșala de-a sprijini pe un eretic, condamnat de un sinod patriarhal. Antim n-ar fi cutezat să apere pe Cariofil nici după moartea acestuia, publicînd din lucrările lui, dacă n-ar fi fost convins că apăra o cauză dreaptă, iar nu o rătăcire.⁸⁶

Această convingere n-o putea avea decît pe baza cunoașterii temeinice a învățăturii Sf. Părinți. Pentru aceea, ieromonahul Gregoras din Dodona, în „Panoplia dogmatică”, tipărită în Tîrgoviște, în 1710, îl numește „prea învățatul”... mitropolit al Ungrovlahiei... Antim din Iviria”.⁸⁷ Dacă ținem seama de lucrări ca: „Mărturisirea Ortodoxă” (1699), „Cartea sau Lumină” (1699), „Învățătura Dogmatică” (1703), „Tomul Bucuriei” (1705), „Panoplia Dogmatică” (1710), cărți cu conținut doctrinar și polemic, tipărite în Țara Românească în timpul său și pe care Antim le-a cunoscut pe toate, ca și de mediul cultural ce exista la curtea lui C. Brîncoveanu, ne putem da seama despre cultura teologică temeinică pe care o avea Mitropolitul Antim Ivireanul. Cultura aceasta, era dublată și prin o cultură laică, pe care era stăpîn. Astfel, în lucrarea: „Chipurile Vechiului și Noului Testament”, face aluzie la o seamă de evenimente și personaje istorice sau mitologice, ceea ce dovedește o cunoaștere temeinică a istoriei greco-romane. „Spre pildă vorbește de Palamed, alcătuitorul alfabetului grecesc, de vremea în care „s-au izvodit danțul în Elada” și de vremea în care „au izvodit Cărmăntie slove latinilor”. Amintește de Priam, de căderea Troiei, de începerea jocurilor olimpice, de întemeierea Romei; menționează timpul în care au trăit marii filozofi, oratori și tragicieni

84. Al. Ciurea, Stud. cit., p. 794 și 800 și Strempel, op. cit. p. 53.

85. Al. Ciurea, Stud. cit., p. 793—4.

86. N. Chițescu: O dispută dogmatică din veacul XVII la care au luat parte Dosoftei al Ierusalimului, Constantin Brîncoveanu și Antim Ivireanul. B.O.R., 1945. p. 320, urm.

87. Bibliografia românească veche, p. 482.

greci: Platon, Aristotel, Demostene, Sofocle și Euripide. Vorbește despre expansiunea romană în Balcani și în Africa, despre primul triumvirat și, cu lux de amănunte, despre stăpânirea Iudeei, indiferent dacă au fost sau nu contemporani cu Hristos. O asemenea lucrare, chiar de compilație, nu putea fi elaborată decît de un om foarte instruit pentru vremea lui”.⁸⁸

În „Didahii” pomenește de spusele filozofilor Anaxagora, Aristotel, Democrit, Anaxament (Anaximandru).⁸⁹ El mai amintește întâmplări din viața lui Artaxerxe⁹⁰ a lui „Tumcuin, împăratul Chilaiului” și din viața lui Alexandru cel Mare.⁹¹ Ne redă răspunsul împăratului Tiberiu, dat unui tînăr care era căznit în închisoare.⁹² Amintește de Eudoxia, soția împăratului Arcadie.⁹³

În predicile sale pomenește de spusele lui Isiod (Hesiod),⁹⁴ citează pe Socrate, fără a-i da numele, spunînd: „După cum spune un filozof: Să ne cunoaștem pe sine...”⁹⁵ El vorbește despre cele „patru Stihii, dintru care s-au făcut omul și toată lumea”: „vîntul”, „focul”, „apa” și „pămîntul”,⁹⁶ referindu-se la filozofii materialişti. Toate acestea dovedesc că era familiarizat cu literatura istorică și cunoștea și scrierile filozofilor vechi.

Din exemplele pe care le citează în predicile sale se constată că cunoștea și literatura populară.⁹⁷ Mitropolitul Antim Ivireanul ni se prezintă deci, ca un om cu o vastă cultură teologică și laică, un ierarh care ocupa cu demnitate scaunul mitropolitan al Țării Românești, în epoca domnitorului Brîncoveanu.

Omul de cultură, care a fost Mitropolitul Antim Ivireanul era împodobit și cu calități artistice. Nicolae Iorga îl numește un arhiereu artist, realizatorul unei sinteze artistice, deci „unul din cei mai mari artiști ai țării noastre”.⁹⁸ Fără îndoială că Antim Ivireanul a avut darul de-a scrie frumos, dar pentru a dezvolta acest dar era nevoie de timp. Fiind tipograf, folosea mai mult acest meșteșug pentru scris. Ocupațiile multiple nu i-au îngăduit să-și dezvolte darul caligrafiei. Totuși, iscăliturile

88. Istoria Lit. rom., Edit. Acad. R.P.R., vol. I, p. 538.

89. Strempel, op. cit., p. 243.

90. Idem, p. 79.

91. Idem, p. 157—158.

92. Idem, p. 229.

93. Idem, p. 239.

94. Idem, p. 156.

95. Idem, p. 173.

96. Idem, p. 137.

97. Vezi Strempel, op. cit., p. 54—55 și Ciurea, Stud. cit., p. 793—794.

98. N. Iorga, Despre Antim Ivireanul, Stud. cit., B.O.R., 1937, p. 609—611.

reproduse de pe unele acte sînt o dovadă că poseda acest dar al scrisului frumos.⁹⁹

Din manuscrisul de la Kiev: „Chipurile Vechiului și Noului Testament“, care are vreo 515 chipuri lucrate în medalion și 3 schițe lucrate în culori, ca și din chenarul care se află pe prima pagină a acestei lucrări, se poate constata talentul artistic de miniaturist al Mitropolitului Antim. Dacă tradiția că Antim ar fi zugrăvit Paraclisul de la Episcopia din Rîmnic nu se mai poate susține, totuși manuscrisul de care am pomenit dovedește că Antim s-a ocupat și cu această artă și chipurile de sfinți din acest manuscris, elementele zoomorfice, ca și ornamentul floral executate cu un deosebit simț artistic, au servit ca modele pentru mulți zugravi. Se constată chiar o apropiere între chipurile din acest manuscris și medalioanele de pe coloanele din naosul și pronaosul bisericii de la mănăstirea Snagov.¹⁰⁰ Manuscrisul de la Kiev nedezvăluie deci, la Antim, un deosebit simț artistic de desenator, miniaturist și de sculptor. Tradiția susține că el ar fi sculptat ușile de la intrarea bisericii Antim.¹⁰¹ Cele 18 versuri păstrate în lucrarea „Chipurile Vechiului și Noului Testament“, care „nu sînt lipsite de anumite calități poetice“,¹⁰² ne dezvăluie și un simț poetic la Mitropolitul Antim, lucru care se poate constata și din „Didahiile“ sale. Pentru aceea, un scriitor, încheindu-și aprecierile în legătură cu arta literară și stilul „Didahiilor“, putea scrie cu justete: „Dacă arta literară a lui Antim Ivireanul se ridică într-adevăr mai presus decît cea a cronicarilor, este și pentru că în riguroasele ziduri ridicate de moralist și de luptătorul politic există numeroase ferestre din dărătul căroră zîmbește, tainic poetul“.¹⁰³

Ținînd seamă de darurile artistice cu care a fost înzestrat Antim Ivireanul, putem deduce că la Constantinopol el se va fi impus în atenția ocrotitorilor săi tocmai prin aceste daruri. Pentru tălentele lui artistice va fi fost recomandat și domnitorului Brîncoveanu. După ce a fost adus în țară, el va fi folosit aceste talente pentru împodobirea cărților, ajungînd apoi să învețe și un meșteșug nou — cel al tiparului — din care a făcut tot o artă și pe care l-a cultivat, dezvoltînd pe acest teren activitatea

99. A. Sacerdoțeanu, Stud. cit., Glasul Bisericii, 1963, p. 886—887 și 877, 879.

100. V. Brătulescu, Antim Ivireanul, miniaturist și sculptor, B.O.R., 1956, p. 766—774.

101. V. Brătulescu, Antim Ivireanul, ctitor de lăcașuri sfinte, B.O.R., 1956, p. 322.

102. Ist. Lit. Rom., Ed. Acad. p. 538.

103. R. Albala, op. cit., p. 113.

sa cea mai întinsă. Presupunerea că Antim Ivireanul ar fi învățat meșteșugul tiparului înainte de-a fi fost adus în Țara Românească și că prin acest meșteșug și-ar fi câștigat chiar o bunăstare materială ¹⁰⁴ ridică multe dificultăți, care nu pot fi explicate. La Constantinopol și în Orient nu existau tipografii unde ar fi putut învăța acest meșteșug; dacă l-ar fi învățat la Moscova sau Kiev, nu se poate explica cum a ajuns în robie la turci. Dacă ar fi deprins acest meșteșug în Veneția, Del Chiaro, care l-a cunoscut bine, ne-ar fi pomenit de acest lucru. ¹⁰⁵ Pentru motivele indicate, presupunerea cea mai aproape de adevăr este aceea că Antim Ivireanul a învățat arta tipografiei la noi în țară. El n-a putut-o deprinde la Buzău, cum susține N. Iorga, ¹⁰⁶ ci va fi deprins-o la tipografia domnească din București, pe lângă episcopul Mitrofan. ¹⁰⁷ A deprins arta tipografiei atât de bine încât a devenit un adevărat maestru. Aceasta se datorează și concepției înalte pe care o avea despre rostul tiparului. Concepția aceasta se desprinde din prefața frumoasă a Eortologhionului, tipărit la Snagov, în 1701. În această prefață, spunînd că Dumnezeu poate fi dobîndit prin împlinirea poruncilor, care sînt rezumate în porunca iubirii de Dumnezeu și de aproapele, ne mai arată că împlinirea iubirii aproapelui o realizăm „cînd ne îndemnăm să ne ajutăm între noi la cele bune și de folos și la cele trupești, dar mai ales la cele sufletești și mîntuitoare, fiecare după putința lui și după capacitatea lui”. În consecință zice el în continuare: „Deci eu, fiindcă nu am altă putere spre ajutorul aproapelui decît ocupațiunea tipografiei, n-am lipsit și nu voi lipsi vreodată, ca să folosesc după putința mea, pe frații în Hristos ai mei, tipărind deosebite cărți de suflet folositoare și mîntuitoare”. ¹⁰⁸ Din concepția înaltă despre măreția omului și scopul pe care trebuie să-l urmărească și obligația de a iubi și a ajuta pe aproapele, a izvorît concepția sa despre chemarea și rostul înalt al tipografului, așa cum a simțit-o și-a practicat-o Antim Ivireanul.

Antim, ca tipograf, a fost un apostol și un misionar, iar tipărirea de cărți a socotit-o ca o faptă de milostenie, făcută pentru frații săi. O descriere dintre cele mai reale a lui Antim ca tipograf, ne-a fost dată de un dascăl de teologie, în următoarea

104. N. Șerbănescu, Stud. cit., B.O.R., p. 694—695.

105. Strempel, op. cit., p. 10, nota 3.

106. Vezi argumente la Șerbănescu, Stud. cit., p. 694 și nota 90.

107. N. Dobrescu, op. cit., p. 11, Strempel, op. cit., p. 9—10 și Istoria Literaturii Române, Edit. Acad. R.P.R., p. 531.

108. Bibliografia românească veche, p. 418.

rele cuvinte: „Antim era nu numai profesionist al teascului; era un apostol al cuvîntului binefăcător. Era nu doar un prea pri-ceput meseriaș, ci un zelos misionar. Tiparul doar nu era pentru el pîinea sa, cît pîinea altora. El tipărea anume pentru a ajuta pe frații întru Hristos „cu cărți de suflet folositoare și mîntui-toare“. Tipografia era pentru el lucru sfînt, pus în serviciul Țării și al Bisericii...“ El „propovăduia pe calea tiparului, învăța, sfătuia, muștra, îndrepta, duhovnicește pe cititorii săi... el îm-plinea tipărind, nevoile sufletești ale neamului românesc. Antim punea în această dragoste, bunătate și pasiune de bine. La lu-mina și la sufletul cărților tipărite de el adăuga sufletul său de binevoitor și rîvnitor spre edificarea și îmbunătățirea cititorilor săi... Antim nu se mulțumea deci să trimită scrisul altora, ci încălzea și folosea pe cititori și cu înțelepciunea, cu evlavie și dorirea sa de bine. Cărțile lui nu erau marfă, erau daruri... Antim a făcut din „slăvitul meșteșug al tipografiei“ o mare che-mare și o nobilă pasiune, pe care a cinstit-o după valoarea ei spirituală, ca pe un serviciu făcut oamenilor, din datorie mîntui-toare de suflet“.¹⁰⁹

„Așezămîntul“ său privitor la tipografie ne arată, de ase-menea, concepția înaltă a lui Antim despre rolul tipografului, care trebuie să îndeplinească prin mijlocirea tiparului o slujbă sîntă pentru Biserica sa.

Însuflețit de această concepție înaltă a lucrat Antim ca tipog-raf și această concepție despre rolul înalt al tipografului a in-suflat-o și ucenicilor pe care i-a format. Printre acești ucenici trebuie să amintim pe Mihail Iștvanovici, care a fost trimis la Alba-Iulia, unde prin tipărirea Bucoavnei și a Chiriadromio-nului a făcut slujbă de misionar al Ortodoxiei. Mai tîrziu, ace-lași ucenic a fost trimis în Iviria, îndeplinind aceeași slujbă înaltă la altarul Bisericii. În rîvna de-a se perfecționa în arta tipografiei, îl întîlnim pe acest ucenic la Stolița, apoi în Olanda. Alți doi ucenici ai lui Antim au fost: Gheorghe Radovici și Dio-nisie Floru, care încă vor fi avut ucenicii lor, chiar dacă nu-i aflăm pomeniți cu numele. Antim a format deci o adevărată școală tipografică.¹¹⁰ El ajunge să încetățenească tiparul la noi. Dacă tipografia din București a fost întemeiată de mitropolitul

109. T. M. Popescu, Antim Ivireanul, Apostol și mucenic al dreptei credințe, B.O.R., 1956, p. 853—854.

110. N. Iorga, Ist. Lit. Rom., op. cit., p. 420—421, N. Dobrescu, op. cit., p. 47 și Șerbănescu, Stud. cit., p. 699.

Varlaam, cum reiese din prefața cărții: „Cheia înțeleșului“, din 1678,¹¹¹ iar cea de la Buzău a fost întemeiată cu osîrdia episcopului Mitrofan, după cum afirmă însuși în prefața Octoihului din 1700,¹¹² tipografia de la Snagov, a fost întemeiată și organizată prin cheltuiala lui C. Brîncoveanu,¹¹³ dar cu stăruința și munca lui Antim, care a fost conducătorul și sufletul acestei tipografii. Cu osîrdia lui Antim se întemeiază prima tipografie la Rîmnic (1705), unde a fost episcop; tot el a organizat și tipografia de la Tîrgoviște.¹¹⁴ Prin „Așezămîntul“ său din 1713 dă reguli cu privire la funcționarea tipografiilor, care urmau să fie așezate la Mănăstirea Antim, după terminarea clădirilor.¹¹⁵ În Hrisovul arhieresc din 1715, în care arată cum s-a clădit mănăstirea și care sînt regulile pe care le-a fixat prin „Așezămînt“, serie: „Să se țină două tipografii, una grecească și alta rumânească, pentru folosul obștii și agoniseala casei.¹¹⁶ Sfîrșitul pct. 17 din „Așezămînt“ se încheia astfel: „Las cu blestem și aceasta. Să aibă datorie tipograful să învețe meșteșugul tipografiei unul după altul pentru ca să nu piară acest meșteșug din țară, nici să se părăsească lucrul cărților, pentru folosul țării și pentru ajutorul casei“.¹¹⁷ Cu toate că tipografia de la Mănăstirea Antim a avut o existență scurtă, tipografiile organizate de el și mai ales dorința lui fixată în „Așezămînt“, cu blestem, de-a pregăti ucenici în arta tiparului, „pentru ca să nu piară acest meșteșug din țară“, justifică pe deplin afirmația că prin ajutorul material al domnitorului Brîncoveanu și cu munca și osîrdia lui Antim s-a încetățenit tiparul la noi.

Cu ajutorul material al domnitorului Brîncoveanu și cu munca lui Antim, care a săpat literele arabe necesare,¹¹⁸ s-a ajuns să se trimită tipografie pentru nevoile Bisericii din Siria, tipografia așezată la Alep. Mai tîrziu s-a trimis o altă tipografie, împreună cu meșterul Mihail Iștvánovici, în Georgia, care a fost așezată la Tiflis.¹¹⁹

111. Bibliografia românească veche, p. 220.

112. Idem, p. 400.

113. Idem. Prefața Antologhionului din 1697, p. 349.

114. N. Dobrescu, op. cit., p. 46, C. Giurescu, Ist. Rom., partea II, p. 898—899 și N. Șerbănescu, Stud. cit., B.O.R., p. 697.

115. Antim Ivireanul, arhivist, bibliotecar și topograf, Glasul Bisericii, 1954, nr. 3—4 p. 231—232.

116. Idem, Stud. cit., p. 241.

117. Idem, Studiu cit., p. 232.

118. Bibliografia românească veche, p. 432.

119. Șerbănescu, Stud. cit., p. 696—698.

Pentru a putea aprecia activitatea tipografică a lui Antim Ivireanul, o statistică sumară va fi destul de lămuritoare. Volumul lucrărilor tipărite în Țara Românească și Moldova între anii 1635—1716 — deci în curs de 8 decenii — a fost de 145 opere.¹²⁰ În epoca Brîncoveanu, de la 1688, începînd cu Biblia terminată sub acest domnitor și pînă la sfîrșitul domniei acestuia, în timp de 25 ani, în cele două Țări Române s-au tipărit în total 86 cărți, dintre care 80 în Țara Românească¹²¹ și 6 în Moldova. În timpul de la 1689—1716, la moartea lui Antim Ivireanul (în timp de 27½ ani), s-au tipărit vreo 105 cărți, dintre care numai 9 în Moldova, la Iași, iar restul de 96 în Țara Românească, la: București, Snagov, Buzău, Rîmnic și Tîrgoviște. Dacă Antim Ivireanul a venit în Țara Românească la începutul domniei lui C. Brîncoveanu — fiind întrebuintat la început pentru împodobirea cărților tipărite cu chenare și frontispicii și lucrînd ca ucenic la însușirea artei tiparului — putem susține că el a contribuit, cu partea sa de muncă, la toate cărțile apărute în acest timp în Țara Românească, afară de cele tipărite de Mitrofan la Buzău. Dacă luăm însă în considerare numai timpul de cînd el este pomenit în cartea: „Capitole îndemnătoare“, de la 1691, luna octombrie și pînă la „Istoria sfîntă“, tipărită în mănăstirea Antim, în 1716 — în prefața căreia Antim este menționat ca mitropolit — putem spune că în acest interval el tipărește singur 38 cărți și supraveghează tipărirea a încă 26 cărți, lucrate de ucenicii săi; în total, un număr de 64 cărți.¹²²

Este interesantă statistica întocmită de Pr. N. Șerbănescu, după care 20 cărți au fost tipărite la București; 14 cărți la Mănăstirea Snagov; 10 cărți la Rîmnic; 19 cărți la Tîrgoviște și una la Mănăstirea Antim. Dintre aceste cărți, 30 au fost tipărite în limba greacă, 24 în limba română, 8 cărți în două limbi și anume: 5 în limbile slavă și română și 2 în greacă și arabă; una în greacă și română și una în 3 limbi: greacă, slavonă și română. Dintre cele 64 cărți, 17 s-au tipărit în forma pe care au primit-o de la Antim și au fost chiar retipărite încă în timpul său. Dintre aceste cărți 4 au fost compuse de Antim, alte 6 au fost traduse din grecește de el, pentru 10 a scris prefețe sau scrisori de dedicație, pentru 5 a scris versuri, iar la vreo 6 a adăugat la sfîrșit cîte un cuvînt. Dintre aceste cărți, 6 au fost imprimate

120. Istoria României, p. 265.

121. C. Giurescu, Ist. Rom., partea II-a, p. 899.

122. Șerbănescu, Stud. cit., p. 750 și Istoria României, p. 264.

cu cheltuiala sa, 5 cu binecuvîntarea sa și 10 au fost împărțite în dar cititorilor.¹²³

Din cele amintite, se poate trage concluzia, că în timpul domniei lui C. Brîncoveanu, timp în care a activat Antim Ivireanul, s-a dezvoltat o activitate tipografică intensă, cum nu a fost cunoscută alta asemănătoare nici înainte și nici în epoca fanariotă, care a urmat.

Antim Ivireanul a tipărit cărți între 1691—1694 la București, în calitate de simplu tipograf, iar între 1696—1701 a tipărit cărți la Snagov, în calitate de tipograf și egumen al acelei mănăstiri. Între 1701—1705, menținîndu-și egumenia Snagovului, a lucrat în calitate de conducător al Tipografiei domnești din București. Între 1705—1707 tipărește cărțile de la Rîmnic, în calitate de episcop al acestei eparhii, iar cărțile care apar între 1709—1716 la Tîrgoviște și București sînt tipărite sub purtarea lui de grijă ca mitropolit.

De activitatea tipografică a lui Antim Ivireanul se leagă fără îndoială marele lui merit de-a fi creat un vad larg pentru patrunderea limbii românești în cultul divin. Limba slavonă, tot mai mic fiind numărul preoților care o mai înțelegeau, iar credincioșii deloc, în fața acestei realități, în Transilvania și în cele două Țări Române s-a făcut traducerea cărților sfinte în limba românească. Aici amintim tipăriturile Mitropolitului Varlaam și Dosoftei, în Moldova, și cele din timpul lui Șerban Cantacuzino și Mitropolitul Teodosie în Muntenia.¹²⁴

Curentul românesc din sec. XVII era mai puternic în Moldova decît în Țara Românească, unde mitropolitul Teodosie nu avea nici cultura și nici îndrăzneala lui Dosoftei al Moldovei. Cu toate că mitropolitul Moldovei, Dosoftei, tipărea în 1790 Sfînta Liturghie, în întregime în limba românească, Teodosie, în prefața Liturghierului tipărit la un an după aceea, la București, deși recunoștea necesitatea traducerii lui în românește, scriind: „Deci dar bine ar fi și de mare folos, cînd fieștecarele, în osebită limbă a sa o ar auzi și o ar înțelege“ Sf. Liturghie... n-a îndrăznit totuși să urmeze exemplul mitropolitului Dosoftei. El a dat în românește numai regulile tipiconale: „Iară Liturghia toată a o prepune pe limba noastră — zicea el — și a o muta, nici am vrut, nici am cutezat; drept mărturisesc pentru multe alte pricini ce m-au împins, savăi că și pentru scurta (săracă)

123. Șerbănescu, Stud. cit., p. 750—752.

124. N. Iorga, Ist. Lit. Rom., p. 414—416.

limba noastră... și pentru neînțelegerea noroadelor, tainele ce sînt și ce însemnează, și și pentru neobiceiul bisericii noastre ce pînă astăzi n-au ținut”.¹²⁵

Motivele pe care le invocă mitropolitul Teodosie, că n-a îndrăznit să traducă în românește toată Liturghia, sînt: sărăcia limbii, teama că credincioșii n-ar înțelege tainele exprimate în această limbă și mai ales teama de-a rupe cu tradiția slavonă. În instrucțiunile compuse și iscălite de Patriarhul Dosoftei al Ierusalimului și date mitropolitului Atanasie Anghel după hirotonire (1698), în pct. 5, îi recomanda: „Trebuie Arhieria Ta, slujba bisericii, adecăte Octoihul, Mineele și alte cărți, ce se cînlă duminicile și sărbătorile și slujba de toate zilele, să te nevoiești cu de-adinsul să se citească toate pre limba slavo-nească sau elinească, iar nu rumânește sau într-alt chip”.¹²⁶

Domnitorul C. Brîncoveanu, în rîvna de-a tipări cărți în deosebite limbi „pentru folosul de obște al creștinilor”, a pus să se traducă și cartea Tîlcul Evangheliilor de Teofilact al Bulgariei în „limba de obște” și înainte de-a o tipări a cerut și părerea Sinodului patriarhal din Constantinopol. În răspunsul primit de la patriarh, printre altele, se scrie: „Astfel după a ta poruncă, s-a citit în Sinod scrisoarea Luminăției Tale și toți am lăudat pofta din inima ce ai Luminăția Ta pentru astfel de lucruri plăcute lui Dumnezeu... și discutîndu-se lucrul în tot felul s-a părut că întreprinderea cuprinde și oarecare greutate... (și) nu aduce vreun folos mulțimii pentru că vorbele sînt de pe înțeles ca gîndurile pe înțeles tot nu se fac, nici nu pot necărturării să priceapă ceva, nici nu se face bine de obște”... „gîndurile cărturărești și pline de taină nu sînt pentru popor; pentru că cel ce cuprinde să cuprindă: la izvor vine fiecare cu cofa lui și cît cuprinde atîtea ia...” În continuare, provocîndu-se la exemplul Mîntuitorului, care descoperea tainele creștinismului numai apostolilor, iar mulțimii vorbea în parabole, tocmai fiindcă nu sînt toate pentru toți, existînd primejdia răstălmăcirii, „ne-am gîndit să păstrăm venerația pentru Scriptură — scrie patriarhul —, căci schimbînd-o pe înțeles ajunge lucrul la dispreț...” S-ar putea -- zice mai departe același patriarh -- ca cineva să obiecteze că „vă nevoiți să barbarizați elenismul”. „Lucrurile și prin fire și prin hotărîre omenească de la nedesăvîrșit la desăvîrșit,

125. Bibliografia românească veche, p. 232—234.

126. B.O.R., 1884, p. 716.

nu se întorc înapoi de la desăvîrșire să coboare la nedesăvîrșire”.¹²⁷

Antim Ivireanul nu s-a speriat, ca mitropolitul Teodosie, de sărăcia limbii românești și că tainele exprimate în această limbă ar putea fi răstălmăcite și nu s-a temut nici să rupă cu tradiția slavonă. El nu și-a însușit nici părerea lui Dosoftei, cuprinsă în instrucțiunile date mitropolitului Atanasie, ca să se slujească numai în slavonește sau elinește, precum n-a acceptat nici recomandările Sinodului patriarhal, ca fiecare să meargă cu „cofa lui la izvor” și cât va putea cuprinde atîta să ia. Lui nu i s-a părut convingător nici aceea că ar fi nefiresc ca să cobori de la desăvîrșit la nedesăvîrșit. Mitropolitul Antim Ivireanul n-a împărtășit temerile mitropolitului Teodosie.

Pentru aceea, Mitropolitul Antim ne-a dat încă în 1693 Evanghelia greco-română, în care limba românească era ridicată la loc de cinste alături de cea greacă. Abia la un an după aceea, tipărește Psaltirea românească la București, care era citită cu sete de toți cei ce știau carte și din care puteau gusta și cei neștiutori de carte ascultînd pe cei ce puteau s-o citească și astfel să-și stîmpere setea. La 1697 publică la Snagov Evanghelia numai în românește, căreia îi urmează Carte sau Lumină (Snagov, 1699), Învățăture creștinești, Floarea darurilor (Snagov, 1700), Noul Testament și Ceaslov slavo-român (Buc, 1713), Euinologiu (Rîmnic, 1706), Cuvînt la Patima Domnului (Rîmnic, 1707), Învățătura bisericească (Tîrgoviște, 1710), Octoih (Tîrgoviște, 1712), Liturgia, Molitvelnicul (Tîrgoviște, 1713) și Ceaslovul (Tîrgoviște, 1715) etc. Dacă viața lui de muncă asiduă n-ar fi fost curmată brusc, cum s-a întîmplat, poate el ne-ar fi dat în românește și celelalte cărți de slujbă.

Identificat cu interesele poporului român, pe care l-a *iubit*, și ale Bisericii române, care l-a cinstit cu slujbe înalte de egumen, episcop și mitropolit, pe lîngă meritul de-a fi deschis drumul pentru încetățenirea limbii românești în cult, Antim a mai avut încă și un alt merit. El a reușit „să dea limbii românești mlădierea și frumusețea pe care o capătă atît de des sub condeiul lui, iar cei care au venit după el... s-au ținut în cea mai mare parte de limba făurită de Antim”.¹²⁸

În strînsă legătură cu activitatea tipografică, prin mijlocirea căreia Antim Ivireanul a înțeles să facă un adevărat misio-

127. Hurmuzaki XIV, partea I, p. 329—331.

128. N. Dobrescu, op. cit., p. 63—64.

narism — contribuind la luminarea minții, întărirea credinței, la îndrumarea voinții spre fapte bune și la sporul vieții religioase-morale a singuraticilor, dar în același timp și la înlăturarea relor sociale — trebuie să vorbim și despre activitatea lui predicatorială, prin care a urmărit același lucru.

Cei care s-au ocupat cu viața Mitropolitului Antim recunosc că Dumnezeu a înzestrat pe acest om cu un buchet de talente. El n-a îngropat nici unul din aceste talente, ca sluga ne-
trebnică din Evanghelie, ci pe toate le-a dezvoltat și le-a fructificat spre folosul semenilor săi. Unul din aceste talente a fost și acela de predicator al cuvîntului viu. În cuvîntarea pe care a rostit-o cînd a fost făcut mitropolit, arată că pentru mîntuirea oamenilor păcătoși Dumnezeu n-a folosit mijloace ale forței, nu s-a folosit nici de cei cu știință și darul oratoriei, ci a trimis mai
întîi profeți, care prin fapte și cuvînt, să atragă pe oameni spre mîntuire. Aceleași mijloace le-a folosit și Fiul lui Dumnezeu întrupat și apostolii Săi, care au fost aleși dintre oameni simpli. El, căruia Dumnezeu nu i-a socotit nevrednicia sa și l-a trimis ca să fie păstor, accentuează datoria ce o are de a învăța. Pentru aceea zice: „Și mă rog bunătății Lui (Dumnezeu) și iubirii sale de oameni să-mi lumineze mintea ca să pot propovădui cuvîntul adevărului...”¹²⁹

Din cele afirmate în această cuvîntare reiese că Antim Ivireanul era convins de rolul pe care l-a avut predicarea prin grai viu a cuvîntului lui Dumnezeu prin profeți, prin Mîntuitorul și prin apostolii Săi. El a simțit și a trăit adînc cuvintele Sfîntului Apostol Pavel, care zicea: „De vestesc Evanghelia n-am cu ce să mă laud, pentru că o mare datorie zace asupra mea; și vai mie de nu voi binevesti!”¹³⁰

Nu se poate nega în mod categoric că unii preoți cu zel apostolic și unii ierarhi n-au predicat în veacurile dinainte de Antim Ivireanul, în Biserica noastră, cel puțin la anumite ocazii rare și în „mod sporadic”. Totuși, nu se poate susține existența unei tradiții, ca ierarhii și preoții să rostească predici în fața credincioșilor lor. Pe baza celor scrise în vol. II de predici atribuite greșit de Melchisedec lui Antim Ivireanul, unde se spune: „Vai, ce ticăloșie mare este, cînd se află tăcere în biserica lui Iristos, au din lenevie, au din neînvățătură tac păstorii oilor celor cuvîntătoare, care sînt în locul apostolilor”.¹³¹ Nicolae

129. Strempele, op. cit., p. 71, urm., în special p. 76.

130. Ep. I Cor. 9, 16.

131. P. Haneș, op. cit., p. 46.

Iorga afirma: „ei, care trebuie să aibă glas de adevăr, lasă să se slăpînească tăcerea în casa lui Dumnezeu”,¹³² susținînd prin aceasta lipsa unei tradiții ca preoții să predice în Biserica românească. Este adevărat că și înainte de Antim Ivireanul se vestea cuvîntul lui Dumnezeu în biserici, prin citirea Cazaniei. Cazania însă nu era tot una cu predica. Cazania era stereotipă, avînd un caracter general, fără să fie legată de realități și deci era seacă și abstractă. Pentru aceea Cazaniile nu aveau un caracter actual și nu erau rostite, ci citite. Antim este acela care trece de la Cazanie la „predică vie”, bazată pe experiență și observație și însoțită de patosul care umplea ființa acestui vlădică.¹³³

Antim Ivireanul a trăit și activat într-un timp, cînd activitatea predicatorială, era cultivată de ierarhi și predicatori greci și ruși. Chiar la curtea lui Brîncoveanu se aflau predicatori oficiali.¹³⁴ Vestea despre această activitate nu se putea să-i fi rămas străină. Meritul Mitropolitului Antim constă tocmai în aceea că a cultivat și el activitatea predicatorială în biserică pe care o păstora. Părerea greșită emisă de Melchisedec, acceptată de N. Iorga¹³⁵ și repetată ulterior și de alți autori,¹³⁶ că Mitropolitul Antim s-ar fi inspirat în alcătuirea predicilor sale din Ilie Miniș, a fost definitiv înlăturată de Pr. Al. Ciurea, în studiul său despre: „Antim Ivireanul, predicator și orator”.¹³⁷ Astfel „Didahiile” lui Antim, apar ca o lucrare originală. A fost înlăturată și greșala unor autori ca, Melchisedec, care susținea că de la Antim ne-ar fi rămas două volume de predici,¹³⁸ precum și aceea că vreunul din cele trei manuscrise după care s-au tipărit diferitele ediții ale „Didahiilor” ar reprezenta vreunul autograful Mitropolitului Antim. Cele trei manuscrise păstrate, care conțin „Didahiile”, sînt numai copii.¹³⁹

Lucrarea aceasta a Mitropolitului Antim a fost prețuită în mod deosebit atît pentru fondul, cît și pentru limba în care este scrisă. În ce privește conținutul, ea constituie un izvor prețios pentru cunoașterea realităților sociale de la sfîrșitul sec. XVII și începutul sec. XVIII. În predicile sale, Mitropolitul Antim nu

132. N. Iorga, *Ist. Lit.*, p. 432.

133. Al. Ciurea, *Stud. cit.*, p. 776 și G. Strempel, *op. cit.*, p. 38—39.

134. Strempel, *op. cit.*, p. 89 și D. Belu, *Predicile lui Antim Ivireanul*, „Mitropolia Ardealului”, 1963, p. 193.

135. Strempel, *op. cit.*, p. 51, nota 4 și N. Iorga, *Ist. Lit. Rom.*, p. 429.

136. *Ist. Bis. Rom.*, Manual, vol. II, p. 166.

137. Al. Ciurea, *Stud. cit.*, p. 797—800.

138. P. Haneș, *op. cit.*, p. 30 și Al. Ciurea, *Stud. cit.*, p. 780—784.

139. Strempel, *op. cit.*, p. 39—51.

operează cu abstracțiuni și generalități; el folosește experiența și se întemeiază pe observațiile făcute asupra realității date. Predicile sale n-au fost alcătuite în liniștea unei chilii, cu gândul ca ele să rămână literă moartă, așternută pe hîrtie. Ele au fost rostite în fața unui auditoriu compus din domni, boieri și credincioși simpli. Ele aveau rostul să arate care sînt îndatoririle tuturor și să îndrume la împlinirea acestora, combătînd în același timp păcatele și nedreptățile sociale. În ele se oglindește nu numai cultura deosebită a mitropolitului, ci și cunoașterea adîncă a realităților politico-sociale, ca și toată frămîntarea și zbuciumul sufletesc ce rezulta din cunoașterea acestor realități, și dorința fierbințe de îndreptare și de mai bine, a celor pe care-i păstorea. Pentru aceea, N. Iorga putea spune că ele „reprezintă fără îndoială cele mai frumoase predici ce s-au rostit vreodată în mijlocul poporului acestuia românesc”.¹⁴⁰ Referindu-se la felul în care erau combătute păcatele și nedreptățile sociale în „Didahii”, același autor zicea: „De la Ioan Hrisostomul, care a vorbit astfel înaintea împăratului și mai ales a împărătesei, la Constantinopol, nimeni nu s-a mai adresat unei societăți cu asprimea lui Antim”. Pentru aceea continuă acest istoric: „Aici este ceva din suflarea lui Bossuet și a marilor arhierei ai Bisericii apusene, care nu mergeau la curtea lui Ludovic al XIV-lea pentru a-și da învoirea la orice se petrecea acolo”.¹⁴¹

Didahiile au fost apreciate însă în mod deosebit, pentru valoarea lor istorico-literară și artistică, întrucît ele „depășesc tot ceea ce s-a scris și s-a tipărit în românește pînă la acea dată, prin expresivitate, vigoare și lirism”.¹⁴² Dacă aceste predici n-ar fi rămas timp de aproape un veac și trei sferturi numai în manuscris — din care s-au aflat numai 3 exemplare copii — avînd o circulație foarte restrînsă — și ar fi fost tipărite, ele ar fi exercitat asupra dezvoltării limbii românești o influență deosebită. După cum spune marele nostru scriitor Mihail Sadoveanu, Mitropolitul Antim a ajuns „cu anii iar mai ales cu o stăruință neînduplecată... să vorbească și să scrie o limbă, poate cea mai frumoasă dintre a tuturor cărturarilor țării”.¹⁴³

El a folosit în predicile sale diferitele procedee stilistice, fraza lui fiind uneori „scurtă și sacadată”, iar alteori „amplă,

140. N. Iorga, B.O.R., 1937, Stud. cit., p. 610.

141. Idem, p. 617—618.

142. Strempel, op. cit., p. 39 și Istoria Lit. Rom., Edit. Acad. R.P.R. p. 539.

143. R. Albala, op. cit., 108.

bogată și maiestooasă“. Pentru expunerea unei idei folosește perioadele, dar acestea „n-au nimic din stufoșul aspect de erudiție „elenistică“... Astfel, că „stilul lui rămîne, cel mai adesea simplu, spontan și direct“. El folosește adesea „interpelația“, ca apoi „pe măsură ce patosul... crește, interpelarea directă se prefăce într-o adevărată imprecăție“.¹⁴⁴ Astfel dacă expunerea lui „uneori... e liniștită, senină, potolită...“, „nu arareori mîhnirea și indignarea izbucnește în porunci și amenințări“. Tonul este deci uneori aspru, alteori domol și gingaș, părintesc. „Comparația, interogația, metafora, dialogul, descrierea, antiteza, repetiția, ironia chiar, sînt folosite cu remarcabilă îndemînare de către Antim, spre a da relief stilului, spre a și-l nuanța și a și-l face astfel ascultat cu plăcere și interes“.¹⁴⁵ Fantezia poetică nu i-a lipsit, ea l-a ajutat să creieze imagini frumoase. Dacă locuțiunile populare abundă, nu lipsesc nici unele cuvinte mai puțin uzitate, care dau un colorit arhaic limbii. În general se poate afirma că „limba vioaie a predicilor, cu bogăția de procedee artistice, face din opera lui Antim Ivireanul un prețios monument de limbă romîncască“.¹⁴⁶

Tratînd despre activitatea Mitropolitului Antim Ivireanul trebuie să subliniem și o altă latură a acesteia, care constituie esența chemării sale de episcop și mitropolit și anume activitatea lui pastorală. Se accentuează de unii cercetători că: „El scria către cler epistole circulare, învățînd pe preoți cum mai bine să-și facă datoriile lor preoțești, ferindu-i de superstiții și vicii, care înjosesc demnitatea preoțească și îndemnîndu-i a se învăța pe sine și pe alții cu cuvîntul și cu fapta“.¹⁴⁷

Existența acestor „epistole circulare“ ar constitui unul din izvoarele cele mai prețioase pentru descrierea activității pastorale a Mitropolitului Antim. Dacă acestea nu ne sînt cunoscute, putem totuși să știm cum a înțeles Mitropolitul Antim să-și desfășoare activitatea pastorală. Aceasta o putem desprinde din scrierile care ne-au rămas și care au fost ținute în fața unui auditor mai restrîns, pot fi socotite totuși ca adevărate pastorale, constituind un prețios izvor pentru cunoașterea felului cum a înțeles Mitropolitul Antim să activeze în calitate de păstor. La acest izvor se mai poate adăuga „Învățătura bisericească“, scrisă anume

144. Idem, op. cit., p. 109, urm.

145. D. Belu, Stud. cit., p. 203—207.

146. Istoria Lit. Rom., Edit. Acad. R.P.R., p. 546.

147. P. Haneș, op. cit., p. 38.

pentru preoți, ca și „Capetele de poruncă“, precum și „Hrisovul arhieresc“ din 1715, în care vorbește despre datoria arhierelui.

În cuvîntarea pe care a rostit-o cu ocazia înscăunării sale ca mitropolit, după ce amintește că Dumnezeu n-a ținut seama de multele lipsuri și l-a înălțat la vrednicia mare de arhieriu, continuă astfel: „Și m-au trimis la Dumneavoastră să vă fiu păstor, părinte sufletesc, rugător către Dumnezeu pentru buna sănătate și spășenia Dumneavoastră... purtător de grijă la cele ce ar fi spre folosul mîntuirii și să vă fiu de mîngăiere la scîrbele robiei cei vaviloniești a lumii acesteia, ... și dimpreună cu dumneavoastră să pălimesc la toate cîte va aduce ceasul și vremea, pentru care lucru am datoria să priveghez cu osîrdie și fără de lene, ziua și noaptea și în tot ceasul, pentru folosul și spășenia tuturor de obște, învățîndu-vă și îndreptîndu-vă cu frica lui Dumnezeu, spre calea cea dreaptă... și mă rog bunătății lui și iubirii sale de oameni, să-mi lumineze mintea ca să pot propovădui cuvîntul adevărului și să-mi întărească inima întru frica lui, ca să pociu păstori cuvîntătoarea turmă a lui cea aleasă“.¹⁴⁸

El s-a ținut cu sfințenie, toată viața lui de arhieriu, de făgăduința făcută cu ocazia înscăunării sale ca mitropolit.

În cuvintele rostite, el și-a fixat linia de acțiune, de la care nu s-a abătut. Dacă analizăm cele spuse cu ocazia înscăunării sale ca mitropolit, constatăm următoarele: El era conștiu că este înaintea de toate „păstor“; că este „părinte“, că este „rugător“ și deci mediator pentru păstoriții săi către Dumnezeu, pentru tot ceea ce este de folos pentru mîntuirea lor; că este „mîngăietor“ în scîrbe și nevoi; că e chemat să „pătimească“ alături de păstoriții săi și „să privegheze cu osîrdie și fără de lene“ în tot timpul, pentru mîntuirea supușilor săi; să le propovăduiască cuvîntul dumnezeiesc și să păstorească turma încredințată lui. În calitate de păstor el n-a înțeles să tragă foloase pe urma turmei care i-a fost încredințată ca s-o păstorească. Ca dovadă despre acest lucru ne servește faptul că el se considera nu numai păstor, ci și părinte, iar însușirea unui părinte este aceea de a se jertfi pentru fiii săi, de-a suferi alături de ei, de-a veghea necontenit pentru mîntuirea lor, de a-i învăța și a-i îndruma în toate împrejurările.

Cum își înțelegea el datoria de părinte, o spune într-o cuvîntare de la Duminica Floriilor: „Pofta cea mare și dragostea cea curată, sau, mai vîrtos să zic, datoria cea părintească...

148. G. Strempel, op. cit., p. 75—76.

mă îndeamnă pururea ca să nu lenevesc a vă cerceta după cuviință, cu învățăturile cele sufletești. Că de pe aceasta mă voi cunoaște cu adevărat că vă sînt părinte sufletesc și păstor, cînd voi poîti cîntea, folosul și spășeniile sufletelor voastre”.¹⁴⁹ Din aceste cuvinte ale Mitropolitului Antim se constată dragostea lui fierbinte pentru păstoriții săi, din care rezultă obligația de a le sluji, iar nu de a i se sluji lui. Dar tot din aceste cuvinte mai reiese și responsabilitatea mare pe care o simțea față de Cel ce i-au încredințat arhieria, față de Dumnezeu, ca și față de cei peste care a fost pus să le fie păstor și părinte în același timp.

Conștiința responsabilității sale, în calitate de păstor și părinte izvora din concepția înaltă ce o avea despre preoție.

Pentru a dovedi caracterul preoției, arată că numai preoților li s-a dat pe pămînt puterea de legare și de dezlegare a păcatelor și prin această putere ei sînt mai presus decît îngerii, care pot să mijlocească, decît sfinții care pot să se roage, decît drepții care pot să se cucerească, decît Maica Domnului care poate să mijlocească pentru dezlegarea păcatelor unui om, „iar să-l dezlege de păcate, cu puterea lor nu pot fi nici unul din sfinți și pricina este pentru că puterea de a lega și dezlega nu o au fericiții în cer ci o au preoții, oamenii pe pămînt. Acuma dară aceea ce în cer nu o pot face toate cetele sfinților, vedeți cum o săvîrșește pe pămînt unul din acești mici” (un preot).¹⁵⁰

Plecînd de la această concepție înaltă, el răspunde în continuarea predicii sale, celor care scot în evidență nevrednicia și păcatele unor preoți, arătîndu-le — cu exemplul lui Antonie cel Mare, al împăratului Constantin cel Mare și cu exemplul fiilor înțelepți ai lui Noe — cum ar trebui să se poarte creștinii față de preoții lor, care chiar atunci cînd au anumite păcate, nu sînt lipsiți de darul acela mare încredințat lor de Dumnezeu spre folosul fiilor lor duhovnicești.¹⁵¹ În concepția înaltă a lui Antim despre preoție își avea înfipte adînc rădăcinile conștiința răspunderii sale ca păstor de suflete și ca mijlocitor între credincioșii săi și Dumnezeu.

Dacă în predica de la Duminica vameșului, se arată că lui îi sînt supuși toți credincioșii, din toate stările și de toate vîrstele, în predica ținută la sărbătoarea Sfîntului Nicolae, vorbește

149. Idem, op. cit., p. 158—159.

150. Idem, op. cit., p. 235—236.

151. Idem, op. cit., p. 237—241.

despre păstorul cel bun în opoziție cu păstorii cei răi. Iată ce zice: „Drept aceea nu eu ci socoteala cea dreaptă află cum că păstorului celui bun i se cuvine să aibă trei lucruri: una, credința curată, a doua, înțelepciunea întreagă și a treia, să aibă toiag în mână“. Prin credință — zice el — să caute „binele și folosul oilor lui“, atât a celor sănătoase cât și a celor bolnave. „Cu înțelepciunea să păstorească pe oameni dînd învățătură fieștecăruia, că precum sînt boale de multe feluri și nu se pot vindeca toate cu un fel de doftorie, așa nici cu un fel de învățătură nu se pot odihni, nici nu se pot îndrepta toate firile omenești, ci unii cu un fel, alții cu un alt fel; că altă învățătură trebuie bărbatului și alta muierei; altă îndreptare trebuie bătrînului și alta tînarului; altă povățuire trebuie bogatului și alta săracului; altă mîngăiere trebuie celui vesel și alta celui trist; altă vindecare trebuie celui sănătos și alta celui bolnav; altă înfruntare trebuie stăpînului și alta slugii; altă îndemnare trebuie celui îndrăzneț și alta celui fricos; altă îmbunare trebuie celui blînd și alta celui mînios; altă vorbă trebuie celui învățat și alta celui neînvățat și în scurte cuvinte pe fieștecărele după vîrsta sa și după rînduiala sa, precum am mai zis trebuie să-l odihnească cu învățătura, cu toiagul ce ține în mână adică stăpînirea și cu darul Duhului Sfînt să pedepsească atât pe oi cât și pe lupii cei de gînd și pe hiarele cele sălbatice ce vin asupra oilor...“¹⁵² Iată cît de clar expune Mitropolitul Antim cum trebuie să se facă păstoria diferitelor stări și a diferitelor vîrste, mai ales prin păstoria individuală.

Pentru a justifica folosirea puterii ce îi este dată arhiereului de a se îngriji de sănătatea duhovnicească a păstoriților săi, spune: „Această sănătate easte pururea dator păstorul să o dea oilor lui; iar de va fi vreuna din oi beteagă trebuie și fără de voia ei să o lege și să o puie jos, să-i taie carnea cea putredă, să o lapede și să-i puie căzuta doftorie neuitîndu-se nimic la svîrcolirile picioarelor ei cu carele poate să-i mijlocească și vătămare au la obraz, au la mînă, au la picior și așa, cu această faptă bună și cu această mijlocire va avea păstorul cel bun despărțea de năimiți, pentru că năimiții nu pasc oile ca să le folosească, ci numai pentru plata ce apucă de la ele; și cînd vede pe lup viind de departe, adică pe diavolul, ei lasă oile și fug, pentru că sînt năimiți și nu poartă grijă pentru oi. Ci să ferească Dumnezeu

și să mîntuiască toate turmele de păstori ca aceștia, ca și de moartea ciumei”.¹⁵³

Cum a înțeles Mitropolitul Antim să se îngrijească de sănătatea duhovnicească a celor pe care avea să-i păstorească: preoți și credincioși deopotrivă, putem constata din ceea ce scrie în legătură cu aceștia. Astfel, îndrumă pe credincioși să aibă încredere în duhovnici, ducîndu-se să se mărturisească zicîndu-le: „Iară și voi, încă aveți datoria să alergați la duhovnici de ispravă, la care ați cunoaște că sînt mai învățați”, apreciind prin aceste cuvinte pe preoții buni. Iar prin cuvintele pe care le spune în continuare zicîndu-le să nu se ducă „la fieștecare blăstămat”, face un rechizitoriu aspru duhovnicilor nevrednici.¹⁵⁴ El îndeamnă nu numai pe credincioși să se mărturisească, ci și pe preoții de toate gradele, zicînd: „Și nu numai mirenii se cade să se ispovedească, ci mai virtos și noi cei bisericești adică: diaconii, preoții, călugării, arhieriei, căci noi încă sîntem păcătoși și greșiți înaintea lui Dumnezeu mai mult decît cei proști; și ce greșală facem, mai mult prin știință le facem și de nu ne vom pocăi, vom să avem mai multă osîndă decît cei ce greșesc prin neștiință...”¹⁵⁵

Despre duhovnicul neconștiincios, care dă ușor dezlegare de păcatele grele, scrie: „Acela, adevărat, nu este preot, ci iaste singur Iuda și vînzător lui Hristos și nu i se va ierta nici popii nici acelui” care s-a mărturisit.¹⁵⁶

Sfaturi prețioase dă Mitropolitul Antim pentru preoți și în lucrarea sa „Învățătura bisericească”, dar mai ales în lucrarea „Capete de poruncă”. În lucrarea din urmă îndeamnă pe preoți și diaconi să cerceteze bisericile, să nu se amestece în lucruri mirenești, să nu intre în cler prin „mite și făgăduieli”, să nu umble pe la cîrciumi, să nu vîndă băuturi în casa proprie, să nu se mute dintr-o enorie într-alta, să citească „Învățătura bisericească” etc.¹⁵⁷

Cît privește pe credincioși, el înțelege mai întîi să-i învețe cu toate ocaziile, expunîndu-le și explicîndu-le adevărurile religioase, așa cum face în cuvîntarea de la Botezul Domnului,¹⁵⁸

153. Idem, op. cit., p. 205—206.

154. Idem, op. cit., p. 174.

155. Idem, op. cit., p. 168.

156. Idem, op. cit., p. 124.

157. N. Șerbănescu, Stud. cit., p. 745.

158. G. Strempel, op. cit., p. 133, urm.

159. Idem, op. cit., p. 142.

în cea de la Schimbarea la față a Domnului,¹⁵⁹ și în cuvîntarea de la Nașterea Domnului,¹⁶⁰ și altele. El combate diferitele păcate mai ales ale boierilor, care tot amîină obligația de a se spovedi, ba chiar au cîte doi duhovnici, unul la oraș, căruia îi spun păcatele mai ușoare, și altul la țară, căruia îi spun pe cele mai grele.¹⁶¹

El ironizează și înfruntă pe cei lacomi, care se arată posomorîți în timpul postului, afirmînd chiar „minciuni asupra postului, cum că este făcător de boale“, îndemnînd pe toți și zicînd: „Și cînd ne postim trebuie să nu postim numai de bucate ci mai vîrtos să ne postim de rele, adică de hule, de înjurături, de zavistii, de mîinii, de urgii, de cleвете, de pîrile ce aveți obiceiul de-a vă pîrî unul pe altul ca să vă sărăciți... și cine are acel obicei de pîrește pe fratele său, creștinul pentru că să-l păgubească și să-l sărăcească, să se lase de acel lucru; că toate păcatele cîte va face după ce se va ispovedi și-și va face canonul ce-i va da duhovnicul i se vor ierta, iar acel păcat al pîrei nu i se va ierta nici cu un mijloc, că este mai mare decît uciderea“. Indrumă apoi pe preot ca să dea dezlegare numai aceluia care va da „chezășie bună“ că nu va mai pîrî pe nimeni în viața lui.¹⁶²

Combate cu asprime înjurăturile, purtarea necuviincioasă cu părinții și cu bătrînii, necinstirea și ocărîrea cîrmuitorilor, purtarea necuviincioasă în biserică, facerea celor mai multe rele tocmai în zilele de praznice, care nu sînt sărbătorite.¹⁶³

O mulțime de sfaturi frumoase dă în predica de la Duminica lăsatului de brînză, combătînd în același timp diferitele păcate.¹⁶⁴ În calitate de păstor a înțeles să se identifice întru totul cu credincioșii săi, fiind părtaș nu numai la bucurii, ci și la toate lipsurile și greutățile lor. Pentru aceea, la obiecțiunea ce ar putea face credincioșii că nu pot îndeplini ceea ce le poruncește, din cauza greutăților ce apasă asupra lor, el răspunde: „Numai la greul acela sînt și eu părtaș și într-acel jug ce trageți voi trag și eu“.¹⁶⁵ El a iubit și s-a identificat mai ales cu cei mulți și apăsăți, prețuindu-i în mod deosebit și subliniind cinstea ce trebuie să li se acorde, așa după cum am pomenit de acest lucru

160. Idem, op. cit., p. 188, urm.

161. Idem, op. cit., p. 162, urm.

162. Idem, op. cit., p. 171—172.

163. Idem, op. cit., p. 95.

164. Idem, op. cit., p. 108—109.

165. Idem, op. cit., p. 97.

cînd am amintit de însușirile sufletești care caracterizau pe Mitropolitul Antim.¹⁶⁶

Pe lângă îndatoririle păstorului de-a învăța și îndruma pe credincioșii săi, în „Hrisovul arhieresc“ din 1715 Antim mai înșiră și o altă datorie a arhierelui: aceea de „a purta grijă pentru zidirea, înălțarea și adausul sfintelor lăcașuri și dumnezeieștilor case. Că de-ar lipsi sfintele biserici unde s-ar aduna norodul ca să asculte duhovniceștile și evangheliceștile cuvinte și cîntări sau unde s-ar săvîrși sfintele și înaltele ale lui Dumnezeu taine“.¹⁶⁷

În privința aceasta știm că el este ctitorul mănăstirii Antim și a contribuit la rezidirea și repictarea cîtorva lăcașuri sfinte,¹⁶⁸ și va fi îndemnat și pe alții să-i urmeze exemplul.

Activitatea pastorală a Mitropolitului Antim o caracterizează cuvintele pe care le-a rostit în apărarea înaintată domnitorului Brîncoveanu, unde scrie cu demnitate... „Am pus osteneli peste osteneli întru toate și am trudit din zi din noapte să înmulțesc talantul Domnului, pentru ca să nu mă număr în rîndul leneșei sluji; și am silit... de am lucrat în via Domnului... măcar că acel de la al 11-lea ceas și nădăjduiesc că voi lua de la stăpîn plata deplină... și acestea cîte am lucrat cu mîinile și cîte am grăit cu limba, cine va vrea, să le socotească cu cuget drept, fără părtinire și după Dumnezeu, nici una nu va afla ca să nu fie spre slava lui Dumnezeu... și spre folosul țării“.¹⁶⁹

Trăind și activînd într-un timp cînd sub scutul armelor austriece prozelitismul Bisericii romano-catolice era foarte simțit printre românii din Transilvania, trebuie să subliniem și o altă latură a vieții și activității Mitropolitului Antim: aceea de apărător al Ortodoxiei.

Din cele spuse în legătură cu viața Mitropolitului Antim se pot desprinde următoarele: El și-a petrecut copilăria într-o țară ortodoxă, în Iveria. Ca rob la turci, după toate probabilitățile, a ajuns la Constantinopol. Fiind dezrobit, a trăit și a muncit în preajma Patriarhiei Ecumenice, unde a putut să observe și să trăiască din plin credința și practica ortodoxă. Credința aceasta și-a putut-o întări prin literatura teologică ce-i era accesibilă prin cunoașterea limbii grecești pe care și-a însușit-o deplin.

166. Idem, op. cit., p. 231.

167. A. Sacerdoțeanu, Stud. cit., „Glasul Bisericii“, 1964, p. 240.

168. V. Brătulescu, Mitropolitul Antim, ctitor de lăcașuri sfinte, p. 830.

169. Strempele, op. cit., p. 296.

Adus în Țara Românească, el a intrat în monahism. La curtea lui C. Brîncoveanu a venit în contact cu dascăli ortodocși învățați și cu o mulțime de ierarhi greci, care petreceau la curtea acestui domn, încît aceasta putea fi numită o „curte de patriarhi, mitropoliți și episcopi“. Am mai amintit în cursul studiului nostru că Țara Românească, pe timpul acela, după cum spunea învățatul N. Iorga, era — mai mult decît chiar Constantinopolul — centrul Ortodoxismului. Din cele afirmate în legătură cu cultura lui Antim am constatat că el era un bun cunoscător nu numai a Sf. Scripturi, ci și al marilor Sfinți Părinți răsăriteni și tîlcuitori ai cărților sfinte. El a avut o solidă cultură teologică, putînd lua atitudine în disputa teologică ce se dezbătea între învățatul Cariofil și patriarhul de mare prestigiu Dosoftei al Ierusalimului.

În timpul cît activează în Țara Românească se tipărește „Manual în contra schismei papistașilor“ (București 1690). În același an iese de sub teascurile tipografiei bucureștene „Întîmpinare la principiile catolice și la chestiunile lui Chiril Lucaris“, de Meletie Sirigul, împreună cu „Manual în contra rătăcirii calvine“, de Dosoftei, Patriarhul Ierusalimului. Apare apoi „Pravoslavnică Mărturisire“, la Buzău, 1691. În 1697, cînd în Transilvania iezuiții asaltau pe mitropolitul Teofil pentru a-l constrînge la unire, se tipărește la Snagov „Manual despre cîteva nedumeriri“ a lui Ioan Cariofil, iar în 1699 iese de sub teascurile tipografiei „Carte sau Lumină“, mai apoi „Mărturisirea Credenței Ortodoxe“. În anul 1703 se tipărea la București „Învățătura Dogmatică a Bisericii răsăritene“, de Sevastos Chîmenitul, iar la Rîmnic, în 1705, apare „Tomul bucuriei“. În 1710 a fost tipărită la Tîrgoviște „Panoplia Dogmatică“. Dintre cărțile de conținut asemănător tipărite la Iași, în acest timp, amintim „Tomul dragostei asupra latinilor“ al lui Dosoftei, patriarhul Ierusalimului (apărută la 1698).

Aceste cărți de doctrină și polemică erau cunoscute lui Antim, mai ales că la tipărirea unora și-a dat și el contribuția. Aceste cărți aveau rostul de-a lumina pe cititori asupra credinței Ortodoxe curate și de-a apăra această credință împotriva celor ce o atacau. Tradiția de apărare a Ortodoxiei în Țările Române era încetățenită cu mult înaintea venirii lui Antim în patria noastră. E destul să amintim în această privință Sinodul de la Iași, din 1642, și răspunsul lui Varlaam la Catehismul calvinesc, care se dă în numele Sinodului Ierarhilor celor două Țări Române. Antim a urmat fidel acestei tradiții.

Nouă ni se pare că în predica ținută la sărbătoarea Sfîntului Nicolae, Mitropolitul Antim vizează direct pe cei ce fac prozelitism, înfierîndu-i. Iată ce spune acolo: „Sînt mulți în lume de se numesc că sînt păstori și zic cum să poartă grijă de oi; ci o zic, ticăloșii, numai cu cuvîntul, iar cu fapta sînt departe cît e cerul de pămînt, pentru că nu poartă grijă de folosul oilor lor, ci se nevoiesc numai pentru folosul lor, căroră nu li se cuvine să le zică neștine păstori, ci năimiți, sau, mai vîrtos să zic, furi și tîlhari; că lasă oile lor de le mănîncă lupii și ei sar pe aiurea, în turmele cele streine, să fure, să junghie și să piarză“. Imediat după aceea se referă la cuvintele Evangheliei în care se vorbește de prooroci mincinoși îmbrăcați în veșmintele oilor, dar care pe dinăuntru sînt lupi răpitori.¹⁷⁰ Credem că sîntem îndreptățiți să susținem că în cuvintele „lasă oile lor... și ei sar pe aiurea în turmele cele streine să fure...“, Antim viza activitatea prozelitistă romano-catolică, ce se făcea în timpul lui între români.

Pentru apărarea Ortodoxiei ardelenе trimite el în timpul acesta critic pe ucenicul său Mihail Iștvanovici la Alba-Iulia, unde tipărește „Bucoavna“ și „Chiriadromionul“, cărți cu conținut curat ortodox. Tipărirea însă în Țara Românească a celor 30 de cărți în limba greacă avea rostul de-a sluji Ortodoxiei în general și a o fortifica. Același scop l-a urmărit și trimiterea de tipografii în Siria și Iveria.

Din toate cele amintite mai sus reiese clar că Antim era pătruns de dragostea pentru Ortodoxie în general, pentru a cărei întărire și slavă și-a cheltuit toată munca sa și a fost un apărător conștient mai ales al Ortodoxiei românești, pe care a înțeles să o slujească cu devotament. Numirea sa ca episcop al Rîmnicului s-a făcut tocmai pentru atitudinea lui ortodoxă fermă. Poate că nu întîmplător activitatea tipografică desfășurată la Rîmnici începe cu „Tomul Bucuriei“, îndreptat împotriva romano-catolicilor. A doua carte, tipărită în calitate de mitropolit, la Tîrgoviște, este „Panoplia Dogmatică“.

Se cunoaște rezistența hotărîtă pe care au opus-o brașovenii împotriva unirii. Auzind despre pasul pe care l-a făcut vlădica Atanasie la Viena, ei s-au adresat Mitropoliei din București, cerînd sfaturi în legătură cu atitudinea pe care trebuie să o adopte. Se cunoaște și opoziția pe care au făcut-o la instalarea

170. Idem, op. cit., p. 203.

lui Atanasie. În 1701, se adresează Mitropoliei din București, declarînd că ei vreau să stea de aci înainte sub ascultarea mitropolitului din București. Se mai știe și aceea că Mitropolitul Teodosie, după unirea lui Atanasie, se intitula și „arhiepiscop și mitropolit al Ardealului“ ceea ce a produs multă supărare la Viena. Fără îndoială că această titulatură impunea obligații și bătrînul Mitropolit Teodosie și le va fi împlinit în măsura în care îi permiteau împrejurările.

Nu cunoaștem dacă urmașul său, Antim, va mai fi purtat această titulatură; putem fi însă convinși că el va fi făcut tot ceea ce îi va fi stat în putință pentru a ajuta pe românii ortodocși din Ardeal. Se cunoaște o parte din corespondența purtată de el cu brașovenii, din care rezultă că aceștia i-au cerut să le trimită o cărțuție, probabil tipărită anume pentru apărarea credinței ortodoxe, precum și alte cărți de care aveau nevoie.¹⁷¹ După moartea Mitropolitului Atanasie Anghel s-au trimis diferite scrisori de peste munți, celor din Ardeal, încurajîndu-i la rezistență în Ortodoxie și îndemnîndu-i să-și aleagă în scaunul vlădicesc un ortodox. Deși nu avem cunoștință sigură, putem însă bănuși că Mitropolitul Antim încă va fi găsit calea potrivită de-a trimite românilor din Ardeal astfel de îndemnuri.

Tratînd despre însușirile sufletești și calitățile Mitropolitului Antim Ivireanul am amintit și despre demnitatea de care a dat dovadă în conflictul pe care l-a avut cu învățatul patriarh Hrisant al Ierusalimului. Am arătat atitudinea fermă pe care a avut-o Antim, așa cum este cunoscută din scrisoarea trimisă Patriarhului din Constantinopol, prin care el apără prerogativele scaunului mitropolitan al Ungrovlahiei. După cum spunea învățatul Nicolae Iorga, încă nimeni nu i-a vorbit unui patriarh ecumenic așa cum i-a vorbit Mitropolitul Antim. Prestigiul scaunului mitropolitan al Ungrovlahiei și al prerogativelor lui a fost apărat de Antim prin toată ținuta lui morală, ca și prin atitudinea pe care a avut-o în calitate de mitropolit în toate împrejurările. Am arătat că el nu s-a temut să rupă cu tradiția slavonă și nici curentul grecesc puternic din timpul său nu l-a împiedecat ca prin tipărirea cărților în limba românească să creeze un vad larg pentru pătrunderea acestei limbi în biserică, apărînd și ridicînd și prin aceasta prestigiul scaunului mitropolitan pe care-l ocupa. Socotim că niciodată în trecut Biserica

171. I. Rămureanu, Luptător pentru Ortodoxie, B.O.R., 1956, p. 837—40.

Română Ortodoxă nu a avut un prestigiu mai ridicat între celelalte Biserici Ortodoxe surori decât în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu și a păstoririi vrednicului ierarh Antim Ivi-reanul. Acest prestigiu a fost câștigat prin activitatea culturală bogată desfășurată în Biserica din Țara Românească, activitate bine cunoscută peste hotare, de roadele ei bucurându-se mai ales bisericile de sub stăpînirea turcească.

Nu putem să nu amintim că acest „mitropolit dublat de un abil om politic“ a făcut tot timpul o politică de apropiere față de puterile creștine, cu ajutorul cărora nădăjduia înlăturarea jugului turcesc. Atitudinea aceasta ne-o explică nu numai trecutul de rob la turci, ci și identificarea lui cu masele românești îngreunate cu sarcini aproape insuportabile. Această atitudine a fost cauza principală care i-a pregătit sfîrșitul tragic pe care l-a avut. Biserica Ortodoxă Română a pierdut prin el pe unul din cei mai vrednici ierarhi ai săi și apărător al prestigiului ei, iar poporul, cu ale cărui interese s-a identificat, pe un sincer apărător al său. El poate fi deci considerat ca un martir atît al Ortodoxiei românești ca și al neamului nostru.

Biblioteca Mitropoliei Ortodoxe Române
Pr. Prof. Dr. SOFRON VLAD
Rectorul Institutului Teologic Universitar, Sibiu

CONTRIBUȚII LA BIBLIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ VECHĂ

— CĂRȚI VECHE ROMÂNEȘTI DIN BIBLIOTECA MITROPOLIEI—SIBIU —

Continuînd descrierea unor tipărituri vechi românești necunoscute, aflate în Biblioteca Mitropoliei din Sibiu, cu prilejul întocmirii ultimului inventar, de data aceasta vom reține atenția cititorilor asupra următoarelor cărți: *Molitvelnicul* cu predici la morți din 1689 al popii Ioan din Vinț; *Învățătură pravoslavnică cu întrebăciuni și cu răspunsuri*; *Treaptnic de seamni ominești* și *Acatistierul* apărut la Sibiu în 1819.¹

Menționăm de la început că descrierea acestor cărți întîmpină serioase dificultăți din cauza lipsei unor foi importante din corpul lor.

Astfel, *Molitvelnicului* cu predici la morți îi lipsește foaia de titlu, trei foi liminare din predoslovie și fila 200, prima filă din adaosul omiletic, care cuprinde titlul și începutul primei predici.

Învățătura pravoslavnică cu întrebăciuni și cu răspunsuri și *Treaptnicul de seamni ominești*, la fel, n-au foaia de titlu, ceea ce îngreuiază indicarea sigură a localității unde au fost tipărite, tipografia și anul apariției acestor cărți.

Cît privește ediția *Acatistierului*, apărut la Sibiu în 1819, neajunsul e și mai mare. Deși avem indicate localitatea și anul tipăririi, celelalte date trebuie să le dăm după un exemplar incomplet, care de fapt e prima corectură a acestui Acatistier, în care avem numai numerotarea coalelor, nu și paginile.

Datorită acestor neajunsuri nu putem da dimensiunile cărții și nici nu putem indica paginile cu gravuri, vignete, frontispicii sau alte semne tipografice.

Iată de ce descrierea care urmează va fi din punct de vedere bibliografic, întru cîtva incompletă.

1. Despre alte tipărituri românești vechi, aflate de curînd în Biblioteca Mitropoliei, vezi: Daniela Bărbulescu, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1961, nr. 9—10, p. 921—932 și Ioan Beju, *Tipărituri românești vechi necunoscute*, în *Mitropolia Ardealului*, 1964, nr. 1—2, p. 56—72.

Am crezut totuși necesar să semnalăm existența acestor cărți, ale căror date pot fi completate ulterior, pentru motivul că fiecare din ele își are individualitate și importanța ei.

Astfel publicarea de către *popa* Ioan din Vinț a ediției *Molitvelnicului cu predici la morți*, curînd după ediția fără predici, dovedește că cel mai complet Molitvelnic, apărut pînă atunci la noi, a fost considerat de preoțime ca nepractic, pentru că nu cuprindea predici ocazionale, în special predici la morți.

În Ardeal, numai trei cărți au cunoscut pînă la sfîrșitul secolului XVII o răspîndire asemănătoare celei a Molitvelnicului din 1689: Carlea românească de învățătură tipărită la Iași în 1643, Noul Testament de la Bălgrad din 1648 și Biblia de la București din 1688.

Cu toate acestea din numărul mare de exemplare ale acestui Molitvelnic, ajunse pînă la noi, abia se numără pînă acum două exemplare cu predici la morți, dar și acestea deteriorate. Este și aceasta o dovadă că ediția cu predici a avut o utilizare excesivă, care a dus la degradarea și distrugerea aproape totală a stocului acestei ediții. Pe la sfîrșitul sec. XVII tradiția predicii ocazionale, dar mai ales la înmormîntări, era atît de înrădăcinată în Ardeal, încît poporul și preoții care făceau slujbele după molitvelnicele manuscrise nu-și mai dădeau seama dacă predica face parte din cuprinsul canonic al Molitvelnicului sau este un adaos al preoților. De această situație n-a ținut seamă *popa* Ioan din Vinț, de aceea și-a expus carlea criticii și refuzului. Ulterior a crezut că poate repara greșala prin adăugarea unor predici.

Învățătura pravoslavnică cu întrebăciuni și cu răspunsuri, care n-are foaie de titlu — poate nici n-a avut, pentru a-și ascunde origina —, e tipărită în Principate, la București și răspîndită în Ardeal în prima jumătate a sec. XVIII, cu scopul de a sprijini rezistența ortodoxă și a combate inovația bisericii unite, care apucînd pe drumul catolicizării făcea primele operații de distanțare de ortodocși prin eliminarea epiclezei din Liturghier.

În ceea ce privește *Treaptnicul de seamni ominești* e de menționat că ne dă un text în care nu se folosesc paragrafe și care nu este întru totul identic cu textele cunoscute pînă acum.

În schimb *Acatistierul* din 1819, apărut la Sibiu, în editura lui Ioan Barth, deși reproduce textul edițiilor precedente, are un format mai mare și pagini mai puține. El este model pentru toate Acatistierele apărute în acea editură pînă la 1870.

Din aceste considerente, procedînd la descrierea cărţilor de mai sus, am socotit util a adăuga la obişnuitele date bibliografice unele consideraţiuni care pot ajuta la stabilirea acelor elemente care lipsesc.

1. **Molitvelnic.** Alba-Julia, (1689).

6 foi nenumerate + 215 numerotate.

Lipseşte: poarta cărţii, 4 foi din predoslovie şi fila 200.

În *Bibliografia românească veche*, vol I, p. 291—296, numărul curent 87, se descrie Molitvelnicul apărut la Bălgrad în anul 1689.

Din această descriere reiese că Molitvelnicul are 6 foi nenumerate, plus 199 numerotate şi conţine pe lângă textul specific cărţii: un *Cuvînt înainte* către Varlaam mitropolitul Ardealului, fila (I—VI); *Cuvînt către cetitori* al traducătorului popa Ioan din Vinţ, fila 199 r. şi postfaţa tipografului moldovean Chiriac, fila 199 v.

În Biblioteca Mitropoliei din Sibiu se găseşte un exemplar din Molitvelnicul popii Ioan din Vinţ care se deosebeşte ca mărime de cel descris în *Bibliografia românească veche* prin aceea că are un plus de 16 foi, pe care sînt tipărite trei predici la morţi.

Tipărite la sfîrşitul Molitvelnicului, cu aceleaşi caractere grafice ca şi restul cărţii, dar după sumar, în care nu sînt menţionate şi după cuvîntul către cetitori al traducătorului şi al tipografului, adaosul de predici măresc paginaţia cărţii de la 199 la 215 file.

Titlul şi extinderea acestor predici e următoarea: predica I, fila 200—204 v., e intitulată *Cazanie la oamenii morţi*; ² predica II, fila 205—210 v., *Cazanie la oamenii morţi şi la muieri*, (Figura 1) şi predica III, fila 210 v.—215 v., *Cazanie la oamenii morţi şi la cuconii mici morţi* (Figura 2).

La sfîrşitul acestor predici, pe fila 215 v., sînt imprimate iniţialele tipografului Chiriac, care încadrează din trei părţi, lateral şi jos, şase figuri tipografice bălgrădene (Figura 3).

Deşi exemplarului din Biblioteca Mitropoliei sibiene îi lipseşte foaia de titlu şi o bună parte din predoslovie, cu excepţia a două foi de la sfîrşit, dacă comparăm acest fragment cu partea corespunzătoare a ediţiei cunoscute din 1689, dacă comparăm apoi textul Molitvelnicului, cuvîntul către cetitori al popii Ioan

2. Dăm titlul după manuscrisul din 1708 al Popii Ioan din Feneşel, comunicat de prof. At. Popa—Cluj.

din Vinț și cuvîntul tipografului Chiriac, și dacă urmărim cu atenție repartizarea textului pe pagini și felul tiparului celor două ediții, se constată o identitate perfectă între ele pînă la fila 199 inclusiv, adică cît ține textul ediției descrisă în *Bibliografia românească veche*.

Faptul apoi că cele trei predici urmează după sumar, în care nu sînt menționate, e o dovadă neîndoielnică că Molitvelnicul, tradus din slavonește de popa Ioan din Vinț, a fost pus în circulație într-o primă ediție fără predici, dar aceluiași text tipărit în 1689 i-a adăugat trei predici la morți, care duc paginația cărții pînă la fila 215.

Dar problema edițiilor Molitvelnicului popii Ioan din Vinț devine mai complicată dacă ținem seamă de descrierea făcută acestei cărți de T. Cipariu³ și M. Gaster.⁴

Vestiții bibliografi nu cunosc ediția fără predici descrisă în *Bibliografia românească veche* și nici ediția cu trei predici la morți, aflată în Biblioteca Mitropoliei din Sibiu.

Avînd în vedere scrupulozitatea cu care Cipariu și Gaster și-au selecționat materialul ce-l dau în crestomații, care presupune cunoașterea directă a cărților din care dau texte, precum și competența lor în problemele literaturii românești vechi, ediția despre care ne dau informații, pe care noi o socotim ca a III-a, deși n-am reușit să-i dăm de urmă pînă acum, ea trebuie socotită ca existentă în afară de orice îndoială.

Dovadă că Cipariu și Gaster au cunoscut o ediție și mai bogată sînt reproducerile de texte din ea și descrierile ce i-o fac independent unul de altul.

Astfel Cipariu reproduce în Crestomația sa Cuvîntul către mitropolitul Varlaam, Psalmul XXXI, Rugăciunea la sfințirea apei în 6 ianuarie și Molitva la urzirea bisericii,⁵ pe cînd Gaster ne dă rînduiala ispovedaniei, fila 51—52 v. din Molitvelnic; Psalmul IX, fila 99—99 v. și Molitva în Duminica Floriilor pe sălci, fila 184 r.⁶

În introducerea la Crestomația Română Gaster mărturisește că voind să pună la îndemîna cercetătorilor de literatură românească veche un material mai bogat și cît mai aproape de original, a făcut reproduceri directe de pe exemplarele respective,

3. *Crestomatia seu Analecte literarie*, Blaj, 1858, p. 134.

4. *Chrestomație română*, Leipzig—București, 1891, vol. I, p. 284.

5. *Crestomatia*, p. 134—140.

6. *Chrestomatia romană*, vol. I, p. 284—287.

chiar și atunci cînd textele erau deja publicate de alții mai înainte. Mai mult, a căutat să dea accentuarea textelor prin reproducerea tuturor semnelor diacritice cărora predecesorii nu le-au dat importanță suficientă.⁷

Din textele publicate de Cipariu în *Crestomația sau Analecte Literarie*, Gaster a reprodus puțin în *Crestomația Română* și numai în cazul cînd cărțile nu i-au fost accesibile.

În cazul Molitvelnicului din 1689 Gaster n-a făcut după cum vedem nici o reproducere din Cipariu. Se prea poate însă ca el să se fi folosit chiar de exemplarul lui Cipariu.

În ambele situații, faptul că atît Cipariu cît și Gaster descriu cartea aproape la fel,⁸ la un interval de timp de 33 ani unul de altul, ne obligă să admitem că există încă o ediție cu predici la morți a Molitvelnicului popii Ioan din Vinț, îmbogățită cu 32 pagini față de ediția aflată în Biblioteca Mitropoliei din Sibiu și cu 62 pagini față de cea fără predici, descrisă în *Bibliografia românească veche*.⁹

Din cele expuse pînă aici se poate trage concluzia că Molitvelnicul are cel puțin trei ediții: ediția I, fără predici, VI+199 foi, descrisă în *Bibliografia românească veche*, vol. I, p. 291—296; ediția II, cu trei predici la morți, VI+215 foi, din care un exemplar se află în Biblioteca Mitropoliei din Sibiu și ediția III, cu mai multe predici și alt material, de mărimea VI+222+VIII foi, descrisă de Cipariu și Gaster în creștomatiile lor.

Asupra motivelor care au determinat această serie de ediții ale Molitvelnicului din 1689 vom insista cu altă ocazie, cînd vom descrie viața și activitatea popii Ioan din Vinț, *cel mai cult preot român* ardelean din a doua jumătate a secolului XVII, care ne-a lăsat moștenire o serie de cărți de o inegală valoare, apărute în una din cele mai zbuciumate epoci din viața Bisericii ortodoxe ardelenice.

2. Învățătură pravoslavnică cu întrebăciuni și cu răspunsuri (București, 1725—1730).

Formatul hîrtiei 14,8×9,3 cm. Mărimea textului e de 11×8 cm, 19 rînduri pe paginile complete. 8 foi numerotate în dreapta sus.

7. op. cit., p. 8.

8. Gaster, în op. cit., p. 284, arată 7 foi nepaginate la sfîrșit, iar Cipariu 8.

9. Despre o altă ediție a acestei cărți, apărută în 1688 aprilie 22, ne dă informații Cipariu în *Principia de limba și Scriptura*, Blaj, 1866, ed. II, p. 106, unde zice: „1688 aprilie 22, VI+179 folia paginate. În capetu pînă la 222 cuvinte și literațiuni la morți“.

Textul, în cirilică, numai cu cerneală neagră.

Colontitul, formulat *Învățătură creștinească*, se întinde pe ambele pagini, de la stînga la dreapta.

Cartea cuprinde 50 întrebări și răspunsuri scurte, pe care le-am numerotat pentru a ne putea referi mai ușor la ele.

După prima întrebare, *Cîte sînt ceale trebuincioase a să spăși cineva*, la care răspunde: *Sînt patru, adecă credința, nădejdea, dragostea și șaptele ceale bune* — urmează întrebări și răspunsuri despre Dumnezeu unul în ființă și treipersonal, 2—7; facerea lumii, 8—9; Iisus Hristos, 10—23; judecata din urmă, 24—27; rugăciunea, 28—29; păcatul neascultării Sf. Liturghii Duminica și sărbătoarea, 30; despre post, 31; pocăință, 32—33; sf. taine, 34—35; botezul, 36—37; iarăși despre pocăință, 38—43; cuminecătura, 44—50 (Fig. 4).

Acest mic catehism n-are foaie de titlu de pe care să reproducem datele necesare unei bibliografii complete. Aceasta nu ne scutește de obligația de a încerca să-i indicăm datele care lipsesc pe altă cale. Căci la bibliografierea unei cărți indicarea autorului, eventual traducătorul, titlul, localitatea, tipografia și anul tipăririi, au aceeași importanță ca și datele personale din buletinul de identitate al unei persoane.

Din cele mai vechi timpuri ale tiparului, cei implicați în apariția unei cărți, de la autor pînă la tipograf, și-au arătat participarea prin menționarea numelui în carle.

Ultimul secol din istoria cărții a arătat o grijă deosebită acestor elemente, reproducîndu-le de mai multe ori.

Ni le dă pe copertă, mai sumar, pentru că această haină exterioară a cărții îndeplinește în primul rînd o funcție de protejare și reclamă; cel mai complet, pe foaia de titlu, care e de fapt certificatul de identitate al cărții; sintetic sau pe capitole, în colontitlu, și foarte des, dar scurt, pe fiecare început de coală, jos, în stînga.

Sînt cărți, mai ales din fondul românesc vechi, la care aceste elemente apar dispartate: unele pe foaia de titlu, iar altele la sfîrșitul cărții.¹⁰

Cărțile de cult, catehismele, cărțile populare etc., n-au indicate totdeauna editorul și de multe ori nici celelalte date.

10. Vezi: *Scoaterea sau Izvodul Puncturilor din Privelegii*, Rîmnic, 1751, descrisă în *Mitropolia Ardealului*, 1964, nr. 1—2, p. 71.

În categoria cărților cu date incomplete trebuiesc menționate și acelea, care din cauza conținutului lor erau interzise să se tipărească, dar care totuși se imprimau și difuzau clandestin. În cazuri de acestea, autorul, tipograful, orașul și anul lipsesc pentru a nu se putea face urmărirea contraveniențelor.

Cred că acesta e cazul cărțicei denumită *Învățătură pravoslavnică cu întrebăciuni și cu răspunsuri*. Tipărită în Țara Românească, la București, în tipografia Mitropoliei, în prima jumătate a secolului XVIII, cu scopul de a susține rezistența ortodoxă, ea a fost răspândită printre românii din Ardeal, care se găseau încleștați într-o luptă aprigă de apărarea credinței stămoșești cu autoritățile austro-ungare, care foloseau toate mijloacele să-i atragă la catolicism.

Dar să încercăm stabilirea unora din datele care lipsesc.

1. *Titlul*, așa cum l-am reprodus din fruntea primei pagini, să fie oare titlul real al acestui mic catehism?

Ne pare un nonsens ca o carte de dimensiuni atât de reduse să mai fi avut un titlu pe lângă acesta și colontitlu.

De altfel cărțica e cunoscută sub acest titlu și în sec. XVIII. Din anul 1765 ni s-a păstrat o copie, care reproduce întocmai titlul de mai sus.¹¹ (Fig. 5 și 6).

Avînd în vedere că dimensiunea cărții este de o coală de hîrtie și că în 1765 copia reproduce titlul exact cum este în textul tipărit, se poate admite că n-a mai avut o foaie în plus, pe care să fi fost imprimat titlul, orașul și anul cînd a apărut, ci că aceasta este forma originală sub care s-a răspîndit această carte în Ardeal.

2. Stabilirea *localității* și *tipografia* încă este destul de anevoioasă.

Tipografiile noastre nu-și au întocmit repertorii complete de cărțile imprimate, iar alte izvoare nu o menționează.

Explorarea hîrtiei și tiparului prezintă suficiente dificultăți. Este știut că fabricile de hîrtie furnizau produsul lor mai multor tipografii, iar asemănarea tiparului bucureștean cu cel de la Tîrgoviște, Rîmnic și Buzău presupune existența unor matrițe comune sau existența unor meșteri care au lucrat matrițe asemănătoare pentru mai multe tipografii.

11. Copia, aflată în Biblioteca Mitropoliei din Sibiu, la fondul de manuscrise, nr. 25, a fost făcută în comuna Poiana-Sibiului de Ioan Magistrator din Țara Românească, la cererea unuia din predecesorii fostului protopresviter N. Maneguț, care o donează bibliotecii în 1898.

КАЗАНІЄ ЛІСЯ

менн Моци, шн м Мѣри.

О крѣз сфѣтѣль апль Пѣвель, лѣкатѣ кѣ
втрѣ сохнѣни, ꙗко ка: сѣ дѣ. грѣнѣль:
Кѣ аго крѣде кѣ ісѣ ѿ мѣрѣт, шнѣ ѿ ѿнѣ,
ашѣ шн дмнѣ, прѣче чѣѣ ѿ дмнѣ ꙗко ісѣ,
ѿ дмнѣ кѣ дѣнѣль.

О кѣ ѿте ꙗко тѣ лѣн іереміе пррѣ, ꙗко
ка: сѣ б. грѣнѣль: Порѣнн знѣ дмнѣ,
іеремѣ, сѣ ꙗко ісѣ ѿ мѣрѣт, шнѣ ѿ ѿнѣ,
внѣ ѿкоу, сѣ сѣ прѣшлѣрѣ фѣкѣнѣ прѣм
тѣ ѿнѣ вѣсѣ дѣлѣ, шнѣ дѣка сѣтѣрѣка вѣ
сѣль сѣлѣ дѣнѣтѣлѣ ѿнѣ фѣлѣ ѿнѣ вѣсѣ
мѣнѣ бѣнѣ.

Пѣвель мѣнѣ Крѣцѣнн, рѣлѣн ꙗко
сѣ дѣнѣтѣлѣ шнѣ ѿнѣ ѿнѣ, кѣ
ашѣ дѣнѣтѣлѣ, ꙗко сѣ дѣнѣтѣлѣ, сѣ
дѣнѣтѣлѣ: ісѣ тѣнѣтѣлѣ тѣ ꙗко тѣ.
рѣлѣ дѣнѣтѣлѣ шнѣ нѣсѣтѣтѣлѣ.
ашѣ

Figura 1: Inceputul cazaniei a doua

КАЗАНІЄ

вѣнѣ. ꙗко тѣнѣтѣлѣ фѣцѣле нѣсѣтѣлѣ, кѣтѣлѣ
тѣнѣ дѣнѣ ісѣ хсѣ. нѣрѣтѣмѣ вѣнѣнѣ тѣлѣ,
ѿнѣтѣлѣ сѣфлѣтѣ, (ѿнѣтѣлѣ рѣнѣтѣлѣ фѣрѣтѣ
ѿнѣ нѣсѣтѣлѣ) (ѿнѣтѣлѣ рѣнѣтѣлѣ сѣрѣнѣ ѿнѣ
лѣтѣлѣ) ꙗко тѣлѣ рѣнѣтѣлѣ тѣ кѣ дѣнѣтѣлѣ тѣ,
шнѣ прѣнѣнѣ нѣсѣтѣлѣ, ѿкоу ѿнѣ ꙗко тѣлѣ
цѣнѣнѣ кѣ Пѣрѣнѣтѣлѣ, шнѣ кѣ дѣнѣтѣлѣ сѣфлѣтѣ.
ѿнѣмѣ шнѣ нѣсѣтѣлѣ, шнѣ ꙗко тѣлѣ нѣсѣтѣлѣ,
ѿнѣнѣ.

Тѣтѣлѣ нѣсѣтѣлѣ кѣрѣлѣ сѣнѣ ꙗко тѣлѣ:

КАЗАНІЄ ЛІСЯ

менн, шн лѣкѣнѣнѣ мѣнѣ моци.

Знѣлѣ дѣнѣтѣлѣ ісѣ хсѣ, прѣ кѣ крѣ
мѣнѣнѣ сѣнѣнѣ ꙗко дѣнѣ: сѣ ісѣ. снѣтѣ:
Пѣрѣнѣтѣлѣ, шнѣ нѣсѣтѣлѣ кѣнѣтѣлѣ сѣнѣ,
нѣнѣ ѿнѣлѣ, ꙗко тѣлѣ фѣнѣлѣ ѿнѣнѣкѣ бѣнѣнѣ.
дѣнѣ

Figura 2: Sfârșitul cazaniei a doua și începutul celei de a treia

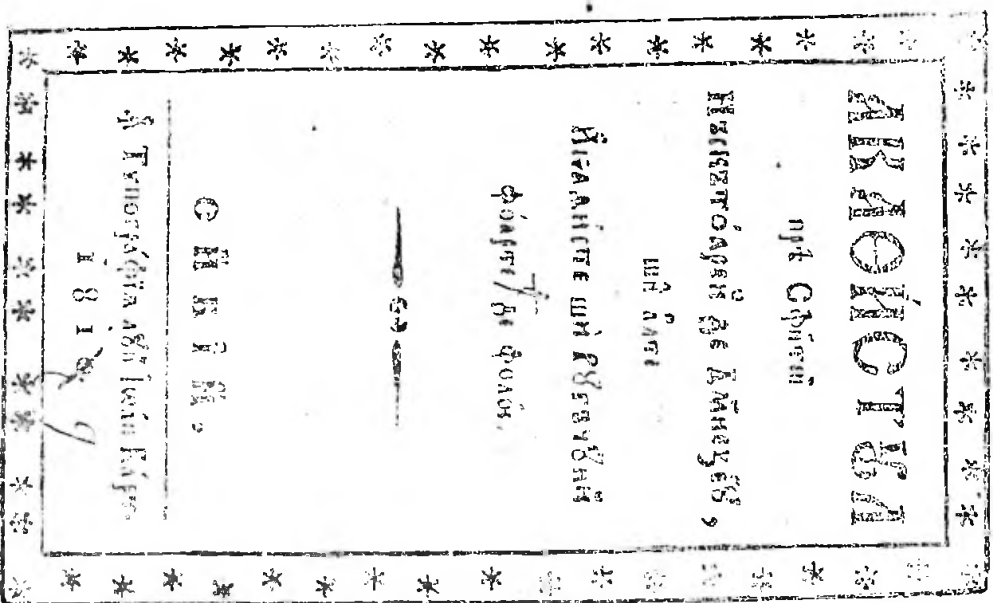

Figura 8: Foia de titlu a Acatistului din 1810, corectată pentru ediția din 1819

ДѢЮУ СЪВѢДѢНІА
 прѣ Свѣдѣніи
 ИЗДАНИЕ ШІ ДВУХЪ
 ФОРТІ
 СІВІУ
 І 81

ДѢЮУ СЪВѢДѢНІА
 прѣ Свѣдѣніи
 ИЗДАНИЕ ШІ ДВУХЪ
 ФОРТІ
 СІВІУ
 І 81

Figura 9: Prima pagină din Trepatnic...

Totuși dacă se duce cercetarea pînă la cele mai mici amănunte, tiparul poate fi concludent pentru o tipografie sau alta.

În cazul nostru deși asemănarea tiparului din *Invățătura Pravoslavnică* cu cel de la București, Rîmnic, Tîrgoviște, Buzău este atît de mare încît de la prima vedere îți spune c-a fost tipărită în Țara Românească, cercetînd cu atenție forma figurilor tipografice și a unor litere mai diferențiate, se poate stabili localitatea, tipografia și aproximativ, timpul cînd a fost tipărită.

Cartea are trei feluri de figuri tipografice, plasate fiecare în alt loc: unele în frontispiciu, altele numai în colontitlu și al treilea fel, încheie textul cărții în formă de cruce (Fig. 4 și 7).

Figurile din frontispiciu le întîlnim în cărți apărute la Snagov, Tîrgoviște, Buzău și într-o formă mai fin lucrată și cu mai multe compartimente, la Rîmnic.

Tipografia care le folosește însă mai mult și într-o formă identică este tipografia din București a Mitropoliei Ungrovlahiei.

Figurile tipografice din colontitlu (Fig. 7), sînt folosite de toate tipografiile românești din secolul XVIII pînă în zilele noastre, în chenare, la sfîrșit de capitole și foarte des în colontitlu. Aceste figuri nu pot fi deci aduse ca dovadă.¹²

În schimb, cele care încheie textul cărții, se pot vedea mai rar în unele cărți de la Buzău, dar mai frecvent în cele de la București.¹³

Din volumul de caractere tipografice mai diferențiate, care ne pot ajuta la determinarea tipografiei, am ales litera z mic, care în reproducerea din revistă nu suferă modificări importante. Această literă e folosită în *Invățătura pravoslavnică* în două forme: prima, un z întreg puțin stilizat în partea superioară, cum e în cuvîntul *Dumnezeu* din răspunsul la întrebarea 2; a doua formă, un z asemănător cu cel precedent în partea superioară, dar rupt, căruia îi lipsește 2/3 din partea inferioară, cum e în cuvîntul *Dumnezeu* din întrebarea 3 (Fig. 4).

Aceste două tipuri de z, unul întreg și altul rupt, sînt folosite de toate tipografiile din Țara Românească, dar spre norocul nostru nu într-o formă identică.

Singura tipografie care le are într-o formă identică, dar numai într-o anumită perioadă de timp și numai în anumite cărți, este tipografia Mitropoliei Ungrovlahiei.

12. Vezi: *Sfînta și dumnezeiasca Evanghelie*, București, 1941.

13. Vezi: *Liturghierul* din 1728 pp. 45 v., 65; *Evangheliarul* din 1742 pp. 251, 256, 259 v.; *Mărgăritarele* din 1746, în chenarul și pe dosul foii de titlu, pp. 45 v, 107v, 109v, 117, 122v, 236.

Cartea care folosește exclusiv numai aceste două feluri de z este Liturghierul din 1728.

Asemănarea dintre acest *Liturghier* și *Invățătura pravoslavnică*, din punct de vedere al caracterelor tipografice, al figurilor tipografice și chiar al hîrtiei, pe lîngă indicarea orașului și tipografiei, e concludentă și pentru datarea apariției cărții.

3. Cînd a fost, deci, tipărită *Invățătura pravoslavnică*? Ultimul an cînd a putut fi imprimat acest mic catehism este anul 1765. Din acest an ni s-a păstrat o copie, care se află în Biblioteca Mitropoliei din Sibiu.

Dacă luăm în considerare diferența de ortografie dintre textul tipărit și cel scris constatăm o deosebire destul de mare între ele, în sensul că textul tipărit are o ortografie mult mai veche decît cel scris.

Reproducerea cîtorva exemple ne va lămuri: *Textul tipărit*: 1. Ofiînță, cămăcar, să numeaște, 2. aldoilea, altreilea, dintraceste, deveaci, vreme, înceape, înviiarea, 3. mearge, osîndește, cearem, sâ, desărbătoare, meale, casăcuvine, 4. săzică, săcade, ceale, realele, întristeaze, narfi, socoteaște, 5. isprăveaște, priimeaște, înceape, unite etc.

Manuscrisul: 1. o ființă, că măcar, să numește, 2. al doilea, al treilea, dintraceste, de veci, vreme, începe, învierea, 3. merge, osîndește, cerem, să, de sărbătoare, mele, că să cuvine, 4. să zică, să cade, cele, relele, întristeze, nar fi, socotește, 5. isprăvește, primește, începe, împreunate etc.

Manuscrisul este deci o copie tardivă a textului tipărit. Anul 1765, de pe manuscris, spune numai atît, că la această dată cartea era complet epuizată, încît preotul din Poiana Sibiului neputîndu-și-o procura, comanda să-i fie copiată.¹⁴

Asemănarea tiparului, a figurilor tipografice și chiar a hîrtiei, cu a *Liturghierului din 1728* ne face să credem că tot cam atunci a fost tipărită și *Invățătura pravoslavnică*.

14. Ioan Magistrator din Țara Românească mai copiază între 1763 și 1765 un Octoih mic, Iertăciuni la morți, Cele 10 porunci, Cele 7 păcate de moarte și cele 7 faceri de bine, *Învățături creștinești* cu întrebăciuni și cu răspunsuri și trei cazanii: la Nașterea Domnului, la Învierea Domnului și la Duminica 44 după Rusalii, instalat într-o regiune în care rezistența ortodoxiei a fost atît de vie în tot secolul XVIII, în comuna Poiana-Sibiului, aproape de Rășinari, unde-și avea reședința Dionisie Novacovici, primul eposcop ortodox al românilor ardeleni după unire, probabil el nu era un refugiat politic, ci mai degrabă un trimis al Mitropoliei Țării Românești, cu misiunea de a supraveghea activitatea acestui episcop exempt, bănuît de a fi favorabil catolicismului.

Spre deceniul al treilea al sec. XVIII ne duce și o altă constatare, de natură dogmatică-liturgică.

Judecată după conținut, cartea a fost destinată credincioșilor de rînd, nu clerului, fiindcă pe lîngă expunerea foarte sumară a învățăturii de credință, se insistă asupra datoriei creștinului de a participa duminica și sărbătoarea la sf. liturghie, asupra postului, rugăciunii, cu două întrebări și răspunsuri despre botez, cu șapte despre cuminecătură și cu opt despre mărturisire, toate tratate în perspectiva primitivului sf. taine. Restul sf. taine sînt numai înșirate.

Deși orientat astfel, în partea finală autorul uită căru public i se adresează și trece brusc la probleme de înaltă teologie: despre trupul lui Hristos din cuminecătură, momentul transformării pîinii în trupul lui Hristos și prezența Domnului întreg în toate părțilele din agneț. În special, introducerea momentului liturgic al transformării pîinii și vinului în trupul și sîngele Domnului, care nu apare în catehisme nici la sfîrșitul sec. XIX, este semnificativă. Tratarea unui astfel de subiect într-o carte de învățătură creștină de cea mai mică extindere, nu poate avea altă explicație decît că în timpul întocmirii ei, acest punct liturgic-dogmatic preocupa deosebit cercurile bisericești.

La întrebarea 47, *Cînd începe a se afla Domnul Hristos în Agneț*, răspunde — *Preotul cînd se roagă Părintelui celui fără de început ca să trimită Duhul său cel sfînt și să facă acea pîine Trupul cel prea curat al Hristosului său iarăși unit cu Trupul, cu sufletul și cu dumnezeirea lui.*

Textul se referă la momentul foarte important al sf. Liturghii, cunoscut în literatura teologică sub numele *epicleză*, adică rugăciunea de chemarea Sf. Duh ca să prefacă pîinea și vinul în trupul și sîngele Domnului.

Cu privire la rugăciunea și timpul cînd are loc lucrarea dumnezeiască a transformării, nu este identitate de păreri între marile confesiuni.

După învățătura ortodoxă, momentul prefacerii e marcat prin cuvintele rostite de preot: *și fă pîinea aceasta cinstit trup al Hristosului tău* etc, pe cînd romano-catolicii susțin că prefacerea se înfăptuiește prin rostirea cuvintelor: *Luați mîncăți acesta este trupul meu* etc., puncte de vedere care n-au tulburat niciodată conștiința religioasă a credincioșilor de rînd.

Introducerea acestui capitol într-un mic catehism, care nici cel puțin nu abordează toate dogmele principale, iar din cele

șapte taine tratează abia trei, e inexplicabilă dacă n-am ținea seama de evoluția bisericii române unite după moartea lui Atanasie Anghel.

Se pune deci întrebarea firească: când a fost momentul prefacerii sf. Daruri subiect de dispută între teologii celor două biserici românești din Ardeal?

În februarie 1725 se ține soborul mare al bisericii unite la Sîmbăta de jos, sub conducerea episcopului Ioan-Giurgiu Patachi. Acest episcop deși era român, de origină nobil, trecuse de tînăr la romano-catolicism. Mai tîrziu, pentru a putea candida la scaunul vlădicesc, a revenit la cultul oriental, dar a rămas mai departe adept al idealurilor romano-catolice.

Atitudinea disprețuitoare și ostilă față de legea veche i-a creat mari antipatii în rîndurile clerului unit tradiționalist, încît protopoi convocați în trei sinoade electorale, după moartea lui Atanasie Anghel, au refuzat să-l aleagă episcop, deși era susținut de autoritățile romano-catolice.

În cele din urmă un sinod ținut la Sibiu în 9 ianuarie 1715 prezidat de șeful statusului catolic Mikes, care nu cunoștea limba română și la care a participat un singur protopop, Ionașcu Moșneaga din Veneția Făgărașului, au ales cu *unanimitate* episcop pe Ioan Giurgiu-Patachi.

Despotic și fanatic, după ce-și văzu scaunul vlădicesc asigurat, convoacă sinodul mare, care, printre alte probleme de viață internă bisericească, avea să ia măsuri pentru întărirea uniunii și combaterea rezistenței ortodoxe.

Măsurile vizau: pe preoții care s-au hirotonit în Principate, pe călugării din mănăstirile ardelene care făceau opoziție catolicismului și importul de cărți din Țara Românească.

Preoții hirotoniți în „țări streine”¹⁵ care n-au venit să ia blagoslovenie de la episcopul unit, sînt considerați ca nehirotoniți, iar episcopul și soborul „se lapădă” de ei.¹⁶

În articolul 3 se năpustește asupra călugărilor din mănăstirile ardelene, decizînd ca aceștia să fie scoși din țară, iar mirenii care vor întreține legături cu ei să li se refuze orice asistență religioasă din partea preoților uniți.¹⁷

15. Se referă la cei hirotoniți după 1700, la București, Iași, Rimnic, Arad, Carloviț.

16. Ioane M. Moldovanu, *Acte sinodale ale baserei române de Alba Julia și Făgăraș*, Blaj, 1872, tom. II, p. 109.

17. I. M. Moldovanu, *op. cit.*, p. 109—110.

Mult mai gravă este însă măsura din articolul 4, contra răspîndirii cărții „care au ieșit acum de curînd din Țara Românească din Rîmnic și se cheamă *Învățătură bisericească de cele 7 taine*“.¹⁸ Ori unde se vor găsi în Țara Ardealului, fie la mirean, fie la popa, de la toți să se ia, și să nu fie slobod a ținea nimă-rui, că au învățături, cari sînt în aleanul legii creștinești și a sfințelor soboară, precum se vede numai de acolo unde zice, adică *fa pîinea aceasta cînstit trupul Hsului tău . . .*“¹⁹

Doi ani mai tîrziu, în 3 iunie 1727, Patachi raportează superiorilor săi catolici că a dispus să fie eliminată din liturghier și să nu se mai rostească rugăciunea de invocarea Sf. Duh la prefacerea sf. Daruri.²⁰

Desigur că hotărîrile sinodului din 1725 au produs indignare în Țara Românească, unde se spera că unitatea bisericească a românilor ardeleni va fi salvată, chiar după unirea cu Roma, prin cult.

Eliminarea epiclezei din liturghier și interzicerea rostirii acestei rugăcuni la prefacerea darurilor, este de fapt prima operație de despărțire a românilor ardeleni pe lature de cult obținută de catolicism prin deciziile sinodului din 1725 și măsurile ulterioare ale episcopului Patachi.

În această situație se publică în tipografia Mitropoliei din București micul catehism intitulat *Învățătură pravoslavnică cu întrebăciuni și răspunsuri*, care pe lîngă arătarea dogmelor principale, insistă și asupra momentului transformării sf. daruri, moment adus în atenția publică prin deciziile sinodului din 1725.

Dovadă că între deciziile din 1725 și *Învățătura pravoslavnică* există o legătură, în sensul că ele au determinat publicarea acestei cărți, e faptul că punctul de vedere ortodox exprimat în catehism e fragmentar și are dimensiunea cît e textul încriminat în deciziile acestui sinod. De fapt ambele texte sînt incomplete căci reproduc numai partea primă a epicleziei, în care preotul se roagă pentru transformarea pîinii, nu și partea a doua, care privește transformarea vinului în sîngele Domnului.

18. Se referă la cartea episcopului Damaschin, *Învățătură despre șapte taine*, Rîmnic, 1724, Bibliografia românească veche, II, p. 22—23.

19. I. M. Moldovanu, op. cit., p. 110.

20. S. Dragomir, *Istoria Desrobirii Religioase a Românilor din Ardeal în sec. XVIII*, Sibiu, 1920, vol. I, Anexe, p. 22.

Momentul transformării sf. Daruri va continua să rămână de atunci pînă în ultima vreme punct de controversă între teologii celor două biserici românești.²¹

Publicarea unor cărți în Țara Românească, în sprijinul românilor ortodocși din Ardeal, nu este de fapt o noutate a deceniului al treilea al sec. XVIII.

Deja în 15 februarie 1713 Antim Ivireanul anunța pe brașoveni că a pus să se întocmească o carte cu care să se poată apăra de catolici.²²

Și întrucît brașovenii insistau ca s-o trimită cît mai curînd, Mitropolitul Antim, într-o scrisoare din 17 mai 1713, le promite că după sf. Constantin cartea pe care o cer va fi gata și expediată la Brașov.²³

Concluziile care se impun cu privire la această carte, în urma celor expuse mai sus, sînt următoarele:

Invățătura pravoslavnică cu întrebăciuni și cu răspunsuri, găsită în Ardeal, copiată în Ardeal, care tratează despre momentul liturgic al epicleziei pus în discuție în Ardeal, a fost compusă și publicată la Mitropolia din București, curînd după sinodul din 1725, sub titlul și forma în care se găsește în Biblioteca Mitropoliei din Sibiu. Împreună cu *cărțulia* despre care le scrie mitropolitul Antim brașovenilor și cu *Privilegiile clerului iliric*, tipărită la Rîmnic în 1751, și probabil cu încă alte care nu se cunosc, *Invățătura pravoslavnică* face parte dintr-o serie de cărți tipărite în Principate și răspîndite în Ardeal în sec. XVIII, în sprijinul românilor ortodocși, care își apărau cu dîrzenie credința strămoșească față de catolicism, care după ce reușise să rupă unitatea bisericească a românilor ardeleni, acum ur-

21. Pentru încă o atitudine ortodoxă în această problemă în sec. XVIII, vezi: Dr. T. Bodogae, *Despre cunoștințele teologice ale preoților noștri de acum 200 ani. Semnificația unui manuscris din 1765*, în Anuarul XX(II) 1943—1944, al Academiei teologice din Sibiu, p. 225—227.

22. „Iară pentru supărarea ce aveți pentru Vlădica de aci și de către ceilalți papistași, să mai fie îngăduială că peste puține zile vă vom trimite altă scrisoare, întru care pre larg vă vom scrie pentru toate lucrurile, ce veți face, și vă vom trimite și cartea aceea, ce am pus de o face, cu care să vă puteți apăra“. cf. Sterie Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Șchei (1700—1783)*. Brașov, 1901, vol. I, p. 50 și Diacon I. Rămureanu (Mitropolitul Antim) *Luptător pentru ortodoxie*, în Biserica Ortodoxă Română, 1956, nr. 8—9, p. 838.

23. „Pentru niște cărțulii, ce ne pohtiți să vă trimitem, pentru supărarea ce aveți de papistași, n-am putut să le isprăvim și va mai fi îngăduială pînă va trece praznicul Sfintului Constantin și după aceea vom sta cu tot dinadinsul de vom isprăvi și vă vom trimite“. cf. Gherasim Timuș, *Acte relative la istoria bisericii române*, în Biserica Ortodoxă Română, 1887—1888, p. 1033; Sterie Stinghe, op. cit., p. 51; I. Rămureanu, op. cit., p. 839.

mărea adâncirea rupturii prin elemente recrutate din rîndurile clerului român și prin deciziile sinoadelor bisericii unite.

3. **Acatistul Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu și alte Acatiste și Rugăciuni foarte evlavnice și de folos.** Sibii, în Tipografia lui Ioan Bart, 1819.

Textul în cirilică. În titlul ediției din 1810 s-a adăugat cuvîntul *evlavnice*, devenind în partea finală... *Acatiste și Rugăciuni foarte evlavnice și de folos* în ediția din 1819, adăugat cu mîna pe pagina din fața foii de titlu.

Exemplarul acestui acatistier provine din arhiva editurii Kraft & Drotlef din Sibiu, succesorii lui Ioan Barth și poartă titlul *Original zum Akatist 1819*, nr. 206 (Fig. 8).

Scara, cu indicarea paginației de mîna. Rugăciunile dimineții p. 1, Rugăciunea în toate diminețile cînd se scoală creștinul din somn 6, La ciasuri de zi și de noapte 13, Rugăciuni rînduite în fiește care zi 18, Rugăciuni către Născătoarea de Dumnezeu pe toate zilele 39, Rugăciuni înainte de mărturisire 41, Altă rugăciune către Născătoarea de Dumnezeu foarte de folos 42, Rugăciune pentru cei ce vor să călătorească 43, Rugăciuni intrînd în biserică 45, Începerea rug. sfintei Liturghii 46, Tatăl nostru cu tîlc 66, Rugăciune după isprăvirea dumnezeieștii slujbe către prea sfînta de Dumnezeu Născătoarea 76, Rugăciune după dumnezeiasca slujbă de mulțumită 77, Înainte de ieșirea din biserică 78, La închinarea icoanelor 79, Canon de pocăință 81, Rugăciuni mai înainte de ispovedanie 92, Rugăciune către Dumnezeu Savaot 97, Ispovedania 106, Pravila către dumnezeiasca cuminecătură 109, Canon către sf. Cuminecătură 120, Rugăciuni la sfînta Cuminecătură 134, După sfînta Cuminecătură 150, Acatistul Preaceștii 157, Mărturisirea sau Simbolul credinței cu tîlcul său care se împarte în 12 încheieturi 160, Acatistul lui Hs. 221, Acatistul sfîntului Nicolae 267, Paraclisul Preaceștii 305, Canon către înger păzitorul 325, Canon către toți sfînții 345, Slujba de toate zilele 356, Apostol și Evanghelie la toată cererea 378, Rugăciunile spre somn 379, Rugăciunile measii 394, Adunarea celor 12 luni de preste an 398, Învățătura pashaliei 420, Pashalia 422, Nașterea lunilor 426.

Gravuri

1—2 *Sf. Nicolae*, arhiereu, binecuvîntă cu dreapta, iar în stînga ține cîrja arhierească. Gravura (8,9×5, cm) în chenar de linii și flori (10,8×5,8 cm), se găsește pe verso la foaia de

titlu și într-un chenar deosebit în exterior, compus din rozete și mici cerculețe, prefațează acatistul Sf. Nicolae.

3—5 *Iisus Hristos*, înconjurat de nori, binecuvîntă cu dreapta, iar în stînga ține globul pămîntesc ($8,7 \times 5,7$ cm), în chenar de linii duble, groasă cea din exterior și subțire cea din interior, cu cerculețe punctate între linii, chenarul ($10,7 \times 6,4$ cm) întrerupt de rozete.

Prefațează: Rugăciunile dumnezeieștii liturghii, Canonul de pocăință către Domnul nostru Iisus Hristos și Acatistul Domnului.

6. *Sfînta împărtășanie*. Iisus Hristos ieșind din potir binecuvîntează cu ambele mîini. În colțuri patru medalioane care reprezintă pe Sfînții Iacob, Vasile cel Mare, Ioan Zlataust și Grigorie.

Sus scrie: *Eu sint pîinea cea vie care s-a pogorît din ceruri; lateral stînga, cel ce mănîncă trupul meu; lateral dreapta, și bea sîngele meu; jos, are viață vecinică și eu îl voi învia pe el în ziua cea de apoi.*

Gravura ($8,8 \times 5,2$ cm), în chenar de linii duble, groasă cea din exterior, cu cerculețe punctate între linii, care sînt întrerupte de rozete ($10,6 \times 6,3$ cm), prefațează Pravila către dumnezeiasca cuminecătură.

7 *Bunavestire* ($10,6 \times 6,1$ cm), prefațează acatistul Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu.

8 *Maica Domnului cu pruncul în brațe* ($2,8 \times 2,8$ cm). Gravura apare în cadrul rugăciunilor din Acatistul Preceștii.

9 *Izvorul tămăduirii*. Maica Domnului cu Iisus în brațe, sezînd pe tron, ține în dreapta o crenguță, iar de sub picioarele ei curge apă din care beau oamenii. Iisus are în mîna stîngă globul pămîntesc, iar cu dreapta binecuvîntă. Sus e scris: *Izvorul cel de viață dătător.*

Gravura ($8,5 \times 5$ cm), în chenar de linii duble, cu cerculețe punctate în exterior, iar la colțuri evantai ($10,6 \times 6,5$ cm) prefațează Paraclisul Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu.

10. *Soborul Sfinților*. Textul, sus: *o Theos*, iar în mijloc: *Sfînt, Sfînt, Sfînt Domnul Sabaot.*

Gravura ($8,8 \times 5,3$ cm), încadrată de un chenar din linie groasă ($10,6 \times 6,4$ cm) întreruptă la colțuri de evantaie, prefațează Canonul de rugăciune către puterile cerești.

4. Treaptnic de seamni ominești

(Fără localitate și an).

Formatul hîrtiei 14,8×9,2 cm; al textului, 10,3×7,2 cm.

8 foi nenumerate. 17 rînduri pe pagină întreagă.

Textul în cirilică, numai cu cerneală neagră (Fig. 9).

Pe paginile 13—16, astrologie, sub titlul: *Aceasta este steaoa cesă zice prenume Țiteră*.

Cartea a aparținut preotului Petru Bădilă, fost paroh în Sibiu și protopop al tractului Miercurea Sibiului, care a compactat-o împreună cu alte trei tipărituri românești vechi, de aceeași dimensiune, în 1825.

Prot. IOAN. N. BEJU

Bibliotecar șef la Institutul Teologic Universitar, Sibiu

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

BISERICA ANGLICANĂ

— SCURTĂ PRIVIRE ASUPRA ISTORIEI ȘI DOCTRINEI ACESTEI BISERICI —

Date fiind, în general, cunoscutele legături de prietenie și dialogul existent între Bisericele Ortodoxe și Biserica Anglicană — și în special raporturile vechi și binevoitoare, discuțiile calde și animate, și dorința sinceră de bună înțelegere și apropiere dintre Biserica Ortodoxă Română și Biserica Anglicană — socotim că este o datorie elementară să ne străduim a cunoaște mai de aproape trecutul și prezentul, doctrina, curentele teologice și în general formele de viață ale Bisericii Anglicane. Vizita prietenească, făcută în țara noastră, în vara anului 1965 de către o delegație a Bisericii Anglicane, în frunte cu Întâistătătorul acestei Biserici, Grația Sa Arhiepiscopul de Canterbury, Dr. Arthur Michael Ramsey, primat a toată Anglia și mitropolit, discuțiile mai mult decât cordiale și aprecierile reciproce dintre reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române și reprezentanții Bisericii Anglicane, făcute cu acest prilej, constituie un pas hotărât spre atingerea scopului comun: *apropierea și unirea celor două Biserici creștine*. Răspunsul neîntârziat pe care l-a dat Biserica Ortodoxă Română, prin întoarcerea vizitei pe care a făcut-o în Anglia, în frunte cu Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian și primirea mai mult decât amicală făcută delegației noastre, este încă o dovadă de prețuire a acestei prietenii și colaborări. De aceea este cât se poate de natural să încercăm o adâncire a cunoașterii Bisericii Anglicane.

A. SCURT ISTORIC

Primii misionari creștini au pătruns în Anglia la anul 590. Ei au fost trimiși de către Grigorie Dialogul, patriarhul Romei, care înainte de a ajunge papă, nutrea dorința de a merge personal să încreștineze pe locuitorii din Anglia, Irlanda și Scoția. Ajungând însă papă el a trimis de la Roma mai mulți misionari, în frunte cu călugărul Augustin. Aceștia au reușit să planteze

sămînța creștinismului pe pămîntul Angliei și să pună temeliile Bisericii Anglicane. După moartea călugărului Augustin a fost ales ca arhiepiscop de Canterbury — primul centru creștin din Anglia¹ — monahul Teodor, de origine grec din Tarsul Ciliciei. Om de înaltă cultură teologică și filozofică, agonisit la școlile din Atena și Roma, a continuat opera de încreștinare a anglosaxonilor și de organizare a tinerei Biserici, înfruntînd și biruind multe greutăți. El a activat ca arhiepiscop între anii 668—690, înființînd o școală teologică superioară pentru pregătirea călugărilor misionari și a preoților, precum și o bibliotecă în orașul Canterbury, renumită pentru numărul mare și valoarea cărților ei. El a reușit să aplaneze mai multe conflicte apărute în sînul Bisericii în timpul acela și să organizeze în mod strălucit Biserica din Anglia.²

După cum era și natural, Biserica Angliei a păstrat secole de-a rîndul cele mai bune legături cu Biserica Romei, cu acest izvor al ființării sale. Cu toată existența acestei comuniuni spirituale, n-a lipsit totuși din Biserica Angliei năzuința continuă de emancipare de sub dominația adeseori abuzivă a Romei.

Apariția Reformei în Germania, apoi în Elveția și în alte țări apusene, în prima jumătate a secolului XVI, a avut darul să tulbure apele catolicismului și în Anglia, cîștigînd mai ales calvinismul aderenți în rîndurile teologilor și credincioșilor anglicani.

În momentul izbucnirii Reformei lumea anglosaxonă, înconjurată din toate părțile de protectoarele ape ale oceanului și izolată de tot restul lumii, ajunsă în primă ascensiune economică, politică și militară și la tot atîta putere, nu-i mai convenea să accepte supremația papală și să rămîna în continuare dependentă, în ascultare și supunere față de papalitate. Pe de altă parte, înclinarea naturală a lumii anglosaxone spre o cugetare liberă și năzuința ei statornică și acum deosebit de viguroasă spre o viață emancipată de sub tutela oricărei autorități străine, iar pe de altă parte conștiința capacității și a puterii sale și mîndria națională, cereau eliberarea acestei lumi și pe plan religios de sub conducerea Romei papale. Datorită acestor realități apariția Reformei a fost pentru englezi un prilej fericit, care i-a ajutat să iasă de sub tutela catolicismului.

1. Orașul Canterbury a fost primul sediu al Arhiepiscopatului anglican și a rămas pînă în zilele noastre metropola creștinismului englez.

2. D. S. Balanos, *Patrologia*, Atena 1930, p. 583—584.

Ideile noi aduse de Reformă — ca de ex. înlăturarea Tradiției și proclamarea Sfintei Scripturi ca singurul izvor și autoritate indiscutabilă în materie de credință — a convenit tendințelor anglosaxone de naționalizare a Bisericii și dorințelor lor de simplificare a cultului, precum și încercările de restaurare a creștinismului primar. Poporul englez dorea să aibă o biserică proprie, o biserică națională, o biserică oarecum autocefală, care să satisfacă exigențele diferitelor categorii de credincioși și să se opună cu succes supremației papale.

Cu toate acestea, ruperea legăturilor dintre Biserica din Anglia și Biserica Romei nu s-a făcut pe teme doctrinare, pe teme de credință, de cult, sau practici religioase, ci pe teme de interese și ambiții personale ale conducătorilor politici și bisericești din vremea aceea. Aceste interese personale au fost însă numai scînteia care a aprins focul. Ele au fost și au rămas numai motivul formal al declanșării conflictului dintre Roma catolică și lumea anglosaxonă. Motivele reale erau însă cele cunoscute, mult mai vechi și mai profunde. Ele afectau întreagă mîndria, întreagă ambiția și interesele întregului popor englez.

Regele Angliei, Henric VIII (1509—1547), care fusese educat și instruit în chip sistematic în spirit catolic, a ajuns cu adevărat să fie catolic convins, uneori chiar fanatic. El a luat poziție deschisă împotriva lui Luther, apărînd cele șapte taine ale Bisericii, pe care Luther le atacase vehement. Pentru această atitudine papa i-a conferit regelui și urmașilor săi titlul de „defensor fidei”. Cu toate acestea, regele Henric VIII a ajuns în conflict grav cu papa Clement VII. Regele, în vanitatea lui de conducător al statului și aprig apărător al catolicismului, a cerut papei, adică prietenului său, să-i aprobe divorțul de soția sa, Caterina de Aragon, cu care era căsătorit de 18 ani și avea cinci copii, precum și recăsătorirea lui cu Ana Boleyn, domnișoară de onoare la curtea regală. Papa, la început, părea dispus să satisfacă dorințele regelui și să-i dea aprobările cerute. Ulterior, papa s-a răzgîndit și din motive superioare bisericești, în cele din urmă a respins cererile regelui, întrebuițînd cuvintele, care de atunci au devenit formulă oficială în Biserica romano-catolică: „*Non possumus*”.

Datorită acestui refuz neașteptat, regele s-a supărat grav și din clipa aceea a început să lucreze din toate puterile sale împotriva papei. Cel dintîi act public de nesocotire a drepturilor papei și de provocare a acestuia, l-a săvîrșit regele la anul 1532, cînd,

cu de la sine putere, a ridicat pe Toma Cranmer, unul dintre cei mai de seamă teologi de la curtea sa, la rangul de arhiepiscop de Canterbury. Toma Cranmer, ajuns arhiepiscop, a sancționat anularea căsătoriei regelui cu Caterina de Aragon și a aprobat recăsătorirea acestuia cu domnișoara Ana Boleyn. În felul acesta regele s-a putut cununa în anul 1533 cu aleasa inimii lui. Papa, la rîndul său, văzîndu-se nesocotit, provocat și chiar înfruntat de regele Henric VIII, la anul 1533 a excomunicat atît pe rege cît și pe arhiepiscopul Cranmer. La anul 1535 regele declară — prin „Actul de supremație“ (Act of Supremacy) — că nu mai recunoaște pe papa de la Roma de căpetenie a Bisericii Anglicane și a trecut acest drept asupra coroanei regale, proclamîndu-se pe sine de căpetenie a acestei Biserici.

Arhiepiscopul Toma Cranmer, care era un protestant convins, nu și-a dat pe față convingerile lui religioase atîta timp cît a trăit regele. Îndată după moartea acestuia, la anul 1547, a formulat o „*Confesiune de credință calvină moderată*“, compusă din 42 de articole. Prin această Confesiune s-a desființat missa romană, celibatul clericilor, cultul icoanelor etc. și s-a stabilit un cult în limba engleză, care a păstrat, ce-i drept, multe vestigii catolice, ca de ex.: orga, facerea semnelui sf. cruci, veșmintele liturgice, sărbătorile etc. Arhiepiscopul Toma Cranmer a trecut apoi și a stabilit cultul noii Biserici în „*Cartea de rugăciuni în comun sau a comunității*“ (Common Prayer Book). Arhiepiscopul a păstrat de asemenea în cadrul noii Biserici și organizația ierarhiei bisericești, cu episcopi ca succesori ai Apostolilor, sau sistemul episcopal. Acest tip nou de calvinism, numit anglicanism, a fost recunoscut în Anglia ca religie de stat, ca Biserică de stat, numită Biserică episcopală, sau Biserica înaltă a Angliei. Formulată și dezvoltată în felul acesta „anglicanismul reprezintă icontestabil a *treia* formă principală a Protestantismului“.³

Urmașul lui Cranmer, arhiepiscopul Matei Parker (1559—1575) a prescurtat cele 42 de articole ale Confesiunii înaintașului său în 39. Acestea au fost aprobate la anul 1562 de către regina Elisabeta și la anul 1571 și de către parlamentul englez, ca temelie al credinței Bisericii și al națiunii engleze. În felul acesta a luat ființă Biserica episcopală, sau Biserica înaltă a Angliei. Este adevărat că aceste articole nu reprezintă o mărturisire completă de credință, ci numai o încercare de a reda și

3. Eusebiu Popovici, *Istoria bisericească universală*, vol. IV, București 1928, pagina 30.

explica esența tezelor reformatrice, elaborate în timpul discuțiilor cu Roma etc. În articolele acestea s-a adoptat însă o poziție conservatoare, avînd la baza lor teologia apostolică și patristică a veacurilor primare.⁴

Pe terenul conducerii bisericești au apărut în secolul XVII în Biserica Angliei două direcții deosebite: una, care respingea cu hotărîre pretențiile de jurisdicție papală și milita pentru libertățile protestante, și a doua, care pretindea rezistență împotriva aservirii teologiei față de modelele din biserica din Wittenberg, adoptîndu-se acea „via media” care a expus Biserica Anglicană la atacuri atît din partea catolicilor cît și din partea protestanților.⁵

În esență, Biserica Anglicană a rămas aceeași Biserică a lui Augustin și Teodor, deși a trecut prin Reformă. Ruperea ei de Roma nu trebuie concepută ca o rupere totală de întreaga tradiție catolică. Ce-i drept, Biserica Anglicană este o Biserică reformată, o Biserică raționalistă, dar cu toate acestea ea este o Biserică reformată care păstrează totuși neatinse multe din elementele esențiale ale credinței, ale cultului și ale organizării Bisericii creștine din veacurile primare, ca de ex.: Sfînta Scriptură, Simboalele de credință, învățătura întregii slujiri preoțești, unele din Sfintele Taine etc.

Biserica Anglicană a crescut totuși neconținut, ajungînd astăzi la un număr de peste 21 milioane de credincioși, împărțiți în 43 de dioceze, în cuprinsul Marii Britanii. Dintre acestea, 30 de dioceze se găsesc în așa zisa „provincie bisericească” de Canterbury și 13 dioceze în provincia de York. În fruntea acestor dioceze stă arhiepiscopul de Canterbury, ca primat al întregii Biserici Anglicane. El este în același timp și președintele „Conferinței episcopilor anglicani”, conferință care se întrunește tot din zece în zece ani și e cunoscută sub denumirea de „Conferința de la Lambeth. Primatul Angliei este totodată cel mai de seamă și cel mai principal om din Anglia, care face legătura dintre Biserică și Stat.

Arhiepiscopul de York este primatul provinciei respective bisericești, adică primatul celor 13 dioceze din provincia de York.

4. P. Dearmer, *The Church of England and the Reformation. An outline of christianity. The story of our civilisation.* Vol. III, New York, 1926, p. 99—100 și P. Schaefer, *Die katholische Wiedergeburt der Englischen Kirche.* München, 1933, pagina 20.

5. R. G. Parsons, *L'Eglise Anglicane/Oecumenica*, Londres 1939, nr. 4, p. 295. cf. și J. R. H. Moorman, *A history of the Church of England.* London, 1963, p. 341—342.

În cursul secolelor, Biserica Anglicană s-a extins și în fostele colonii engleze, devenind Biserică autonomă în Statele Unite de când acestea s-au separat de metropolă, apoi în Scoția, Irlanda, Canada, Africa de Sud și în alte părți ale lumii. Toate aceste Biserici alcătuiesc astăzi uniunea eclesiastică numită „*Anglican communion*”.

Numărul credincioșilor Bisericii Anglicane Episcopale se ridică astăzi în toată lumea la peste 30 de milioane. Numărul episcopilor anglicani trece în prezent de trei sute.

În afară de Biserica statului există în Anglia și alte comunități bisericești, opuse ei.

Încă din veacul XVI, mulți calvini riguroși nu au fost de acord cu Biserica Anglicană Episcopală. Ei au luptat pentru o Biserică pur calvină. La anul 1567 ei au reușit să înființeze o Biserică separată, cu o ierarhie numai presbiteriană sinodală și de aceea s-au numit „puritani”, „presbiterieni”, și Biserică presbiteriană. După lupte aprige, care au durat mai bine de două secole, la anul 1778 au reușit atât presbiterienii cât și catolicii să obțină toleranța religioasă necesară unei pașnice viețuiri.

Alături de presbiterieni mai există în Anglia și alte comunități bisericești opuse Bisericii Anglicane. Membrii acestor comunități se numesc „dizidenți” (*Dissenters*) sau *neconformiști* (*non Conformists*). Între aceștia se numără *anabapțiștii*, *indenpendenții* (*Congregationalisten*), *quakerii*, și, în parte, unii cu tendințe de pietism, ca *metodiștii*, precum și alții cu înclinări spre comuniunea directă cu Dumnezeu și primirea de revelațiuni, ca *irvingienii* și *darbiștii*.⁶ În tot cazul, toate aceste „dizidențe” se bucură astăzi în Anglia de libertăți depline în toate compartimentele de manifestare a vieții lor religioase. În deplină libertate își construiesc biserici, își organizează întruniri și conferințe publice, tipăresc ziare, reviste și diferite cărți religioase, își exercită cultul și se organizează după cum vor.

B. DOCTRINA BISERICII ANGLICANE

După cum vom vedea din cele ce urmează, precizarea doctrinei Bisericii Anglicane este un lucru destul de anevoios — și aceasta din următoarele motive:

a. Formulările doctrinale anglicane, cuprinse în cele 39 de Articole și în Cartea de rugăciuni (Evhologiul) a Bisericii Angli-

6. Hr. Andrușos, *Simbolica*, trad. rom. de prof. Justin Moisescu. București 1955, p. 48.

cană, numită *Common Prayer Book*, oglindesc în primul rînd poziția Bisericii Anglicane față de creștinismul apusean din veacul XVI. În cursul secolelor însă, unele grupări religioase, ca și unele înalte personalități teologice anglicane, datorită deplinelor lor libertăți de conștiință, de credință și manifestări religioase, au acceptat adevăruri de credință ortodoxă, necuprinse în formulările amintite, în cărțile lor de temelie în materie de credință religioasă, așa precum altădată grupuri de credincioși sau personalități teologice anglicane de mare vază au respins chiar unele din formulările cuprinse în cele 39 de Articole și în Cartea lor de rugăciuni. Față de asemenea atitudini Biserica Anglicană n-a luat nici o poziție de aprobare sau combatere și n-a încercat să-și precizeze doctrina sa. Datorită acestui fapt s-a putut spune — și pe drept cuvînt — că „examinarea diferențelor dogmatice dintre noi și Anglicanism este una dintre cele mai anevoioase probleme, dat fiind că o discuție de apropiere și ducătoare la scop practic și imediat în baza celor 39 de Articole și a Cărții de rugăciuni anglicane, lucrări care stau la temelie confesiunii anglicane, este cu neputință”.⁷ Iar o altă temelie în afară de cea amintită nu există.

b. „Libertatea nelimitată pentru fiecare credincios în conceperea și pătrunderea adevărurilor de credință, este o particularitate specială a Bisericii Anglicane. Fiecare crede — potrivit învățăturii protestante — *ce vrea și cum vrea*, și intoleranța diferitelor partide (bisericești), direcții și curente în sînul aceleiași Biserici este foarte vie chiar în cursul serviciului divin. Așa b.o. episcopul anglo-american, Grafton,⁸ episcopul Courtney, profesorul Hall, I. A. Douglas, „Declarațiunea de credință” a multor clerici anglicani din 1922, apărută în mai multe limbi (și în românește), și trimisă Bisericii Patriarhale din Constantinopol, primesc *personal* multe dogme ortodoxe. „Declarațiunea de credință”⁹ a clericilor anglicani în cele zece puncte ale ei este de-a dreptul ortodoxă: cu Sf. Tradiție, cu Preoție sacramentală, cu toate Tainele, cu Sinoadele ecumenice, cu venerarea sfinților și a icoanelor, încît în baza lor se pot recunoaște îndată

7. Vasile Loichița, *Anglicanism și Ortodoxie*, Cernăuți 1930, p. 8.

8. Alexios v. Maltzew, *Die Möglichkeit einer Wiedervereinigung der getrennten Kirchen, vom Standpunkte der orthodoxen katholischen Kirche des Morgenlandes aus betrachtet*, în introducerea de la Oktoichos oder Parakletike der orthodox-katholischen Kirche des Morgenlandes, II Teil. Berlin 1904, p. 19.

9. Hrisostom Papadopoulos, *Chestiunea validității hirotoniilor anglicane*, trad. rom. de F. Jocu, București 1926, p. 66—69.

și fără nici un înconjur validitatea hirotoniilor anglicane și se poate activa o unire completă a Bisericii lor cu Biserica noastră ortodoxă. Dar aceste credințe *personale* ale lor, care i-ar putea determina împreună cu un anumit număr de aderenți să treacă de-a dreptul la Ortodoxie, desigur foarte onorabile și mai mult decît îmbucurătoare, sînt numai un curent izolat și „nu pot fi la nici un caz motiv de determinare pentru recunoașterea de ortodoxă a întregii Biserici Anglicane Episcopale, care, în marea ei majoritate, gîndește totuși în chip protestant“.¹⁰

c. Datorită specificului sufletului englez și felului lui de manifestare și pe tărîmul vieții religioase „unde activismul, practicismul vieții religioase cu tendințe de socializare pentru promovarea binelui obștesc, stă în cea mai intimă îngemănare cu conceptul teoretic al acestuia“,¹¹ a dus și duce foarte ușor la unele amestecări între elementele teologice și cele sociale, amestecări care dau naștere unor inevitabile confuzii.

d. Amestecul și influența puterii de stat asupra Bisericii Anglicane au fost și sînt atît de puternice încît uneori chiar doctrina acestei Biserici a fost formulată, dictată și impusă direct de către puterea de stat, de către elemente laice. Chiar dacă facem abstracție de rolul pe care l-a avut la începutul Anglicanismului regele Henric VIII, apoi regina Elisabeta (1558—1603), regele Iacob I, Carol I etc., precum și parlamentul englez la formularea doctrinei Bisericii Anglicane, găsim că și în zilele noastre există un pronunțat amestec și o covîrșitoare influență a puterii de stat întru impunerea concepțiilor laice în doctrina acestei Biserici. În privința aceasta este deosebit de semnificativ cazul următor:

Îndată după primul război mondial Biserica Anglicană a luat inițiativa eliberării ei de sub influența puterii de stat. Ea a încercat atunci să ajungă la dobîndirea unei largi autonomii bisericești. Înființarea Congresului național bisericesc (National Assembly of the Church of England) cu organele sale în subordine: Consiliile parohiale și diecezane, au fost primii pași spre realizarea acestei autonomii bisericești, în care „Statul și-a rezervat prea puține drepturi“.¹² Dar cît de șubredă și nesigură a fost această autonomie bisericească, pe lîngă tot spiritul de liber-

10. A. Maltzew, op. cit., p. 19. Cf. și V. Loichița, op. cit., p. 9—10.

11. V. Loichița, op. cit., p. 7.

12. V. G. Ispir, Viața religioasă în Anglia, în rev. soc. creșt. „Solidaritatea“, an. VIII, nr. 2, p. 59.

tate și autonomie religioasă care, fără îndoială, există în tradițiile și pulsează puternic în viața religioasă a Bisericii Anglicane, o dovedește încercarea de revizuire și aprobare a „Prayer Book”-ului (a Cărții de rugăciuni) în anul 1927. Atunci, Congresul Național bisericesc a alcătuit așa-numitul „*Deposited Book*”, care cuprindea modificările făcute și aprobate de către acest înalt for bisericesc în Cartea de rugăciuni a Bisericii Anglicane. Revizuirea s-a făcut cu o vădită înclinare spre concepția dogmatică de nuanță catolică din sînul Bisericii Anglicane și în detrimentul curentului protestant. Proiectul acesta, aprobat de Congresul bisericesc și de Camera Lorzilor,¹³ a fost totuși respins în două rînduri de către Camera Comunelor,¹⁴ nemaiputînd să devină lege niciodată. Această întîmplare a adus la concluzia că Biserica Anglicană nu e autonomă, nu e stăpînă pe destinele ei și nu-și poate preciza în deplină libertate doctrina și problemele ei de cult.

Cu toată existența acestor greutăți, vom încerca, totuși, în cele ce urmează să arătăm doctrina Bisericii Anglicane, cel puțin în punctele ei esențiale, prin redarea succintă a învățăturilor ei de credință.

Dumnezeu. Potrivit învățăturii Bisericii Anglicane, Dumnezeu cel întreit în ființă — Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt — este existența supremă, fără de început și fără de sfîrșit, este bunul cel mai înalt și atotcuprinzător. Față de lume și în special față de oameni Dumnezeu este ființa pe care noi sîntem datori să o iubim, să o adorăm. De actul de voință al lui Dumnezeu depinde creația. El urmărește față de om un scop precis, pentru împlinirea căruia lucrează în istorie. Această activitate creatoare a lui Dumnezeu este continuă.

Providența divină descoperă bunătatea și atitudinea părintească a lui Dumnezeu, învederată în toate întîmplările din lume, chiar și în acelea a căror cauză este păcatul omenesc. Această activitate a lui Dumnezeu apare atît în viața individuală a omului, cît și în istoria omenirii, în special în istoria poporului israelitean și culminează în întruparea lui Iisus Hristos.

13. Proiectul a fost aprobat în ședința din 14 dec. 1927 cu 241 de voturi. Împotriva proiectului au fost 68 de voturi.

14. În ședința din 15 dec. 1927 Camera Comunelor a respins proiectul, votînd împotriva lui 238 de deputați și pentru el 205 deputați. În ședințele din 14 și 15 iunie 1928, proiectul a fost respins din nou cu 266 voturi, votînd pentru aprobarea lui numai 222 deputați.

Minunile nu sînt o călcare a ordinii naturale din univers, ci ele exprimă planul lui Dumnezeu, care de asemenea determină ordinea naturală.

Harul este voința și iubirea lui Dumnezeu revărsate asupra omului și în folosul lui.

În Dumnezeu nu există incompatibilitate între iubire și dreptate, între iubire și justiția liberă de tot ce ar putea să fie atitudine arbitrară sau ostilă față de păcătos.

Păcatul actual este actul de răzvrătire intenționată împotriva voinței lui Dumnezeu.

Păcatul strămoșesc, păcatul original, este înstrăinarea omului de comuniunea cu Dumnezeu.

Păcatele de moarte sînt atît de grele încît ele separă pe om de harul lui Dumnezeu, în timp ce celelalte păcate sînt mai ușoare.

Iisus Hristos este în toate și prin toate acțiunile și experiențele Sale atît Dumnezeu adevărat cît și om adevărat. În El s-a realizat o unitate perfectă de acțiune între omul din Nazaret și Dumnezeul cel veșnic.

Valoarea religioasă a doctrinei despre Întrupare constă în primul rînd în ceea ce declară ea cu privire la Dumnezeu și numai în al doilea rînd în ceea ce învață ea despre Iisus ca persoană istorică, deși oamenii au fost cîștigați prin credința în Iisus la cunoașterea creștină a lui Dumnezeu.

Credința în întruparea Mîntuitorului este integral asociată cu credința în nașterea Lui din Fecioara Maria.

Invierea Mîntuitorului a fost un eveniment tot atît de real și curent ca și răstignirea, moartea și îngroparea, a fost un act al lui Dumnezeu cu urmări mari și binefăcătoare în istoria omenirii.

Împăcarea omului cu Dumnezeu este în esență lucrarea lui Dumnezeu, care, prin Iisus Hristos, a împăcat pe om cu Sine însuși. Această lucrare a izvorît din iubirea intimă și neschimbată a lui Dumnezeu față de om.

Sfîntul Duh nu este o emanație a lui Dumnezeu, ci Dumnezeu însuși. Trebuie să distingem între descoperirea dată prin Cuvîntul întrupat și lucrarea Sfîntului Duh exercitată asupra inimii creștinilor.

- Prin descoperirea lui Dumnezeu ca Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt ni se oferă cunoașterea reală a ființei lui Dumnezeu. Nu

putem concepe pe Dumnezeu numai: ca pe o persoană, ca pe un singur suveran, tronînd deasupra universului. Deși este Unul singur, totuși unitatea aceasta trebuie să cuprindă și nu să excludă pluralitatea. Dumnezeu este iubire, o iubire care arată o neîncetată dăruire în și din propria Sa ființă.

Sfînta Treime exprimă și asigură plenitudinea descoperirii lui Dumnezeu.

Sfînta Scriptură este inspirată de Sfîntul Duh și posedă autoritate deplină pentru creștini. Prin ea Dumnezeu a făcut revelația istorică, progresivă, care a culminat în Iisus Hristos.

Biserica este depozitara autorității în materie de doctrină, datorită încredințării date ei de a propovădui Evanghelia și făgăduinței că Domnul va fi în toate zilele împreună cu ucenicii Săi.

Biserica este totalitatea celor ce se împărtășesc de comuniunea cu Dumnezeu în viața renăscută. Ea se caracterizează prin unitate, sfințenie, sobornicitate și apostolicitate. „Una, sfîntă, sobornicească și apostolică Biserică”. Temeiurile Bisericii sînt: Sfînta Scriptură, Simboalele de credință, Sfintele Taine și Preoția. Cu toată existența acestei învățături, între modul de a concepe Biserica de către anglicani și modul în care e concepută de ortodocși este o deosebire mare. „La noi, capul suprem nevăzut al Bisericii este Domnul, iar conducerea ei vizibilă a încredințat-o dumnezeiescul ei Întemeietor ierarhiei instituită de El și moștenită de urmași prin succesiune apostolică. Acestei ierarhii i-a încredințat apoi și oficiul infailibil bisericesc, făgăduindu-i asistența Duhului Sfînt pentru conservarea acestei infailibilități. Căpetenia supremă a Bisericii Anglicane, dimpotrivă, este lumescă, trecută la 1581 prin uzurpațiune, prin Henric VIII, domnitorului țării, și în vigoare pînă azi. Locul și atribuțiunile vechilor Sinoade ecumenice l-a preluat în Biserica Anglicană parlamentul englez, care și el este lumesc ca și căpetenia bisericescă, și fixează la 1571 cele 39 de Articole strict calvine, mărturisirea așa-zicînd oficială a Bisericii Anglicane, obligatorie pentru toți credincioșii și pe care toți preoții, înainte de hirotonia lor, trebuie să jure.¹⁵ La fel și Cartea de rugăciuni, evhologiul anglican (Common Prayer Book) — a doua mărturisire de credință cu repetate schimbări ulterioare, aprobate de diferite parlamente engleze — este opera parlamentului englez”.¹⁶

¹⁵ V. Loichița, op. cit., p. 8.

¹⁶ F. Kattenbusch, *Anglikanische Kirche*, în *Realencykl. für prot. Theol. u. Kirche*, vol. I, p. 533.

Preoția creștină fundamentală este preoția lui Iisus Hristos, a cărei misiune este de a împăca lumea cu Dumnezeu, în și prin Hristos. Întruparea și jertfa unică adusă de El s-au făcut pentru izbăvirea omului de sub puterea păcatului și a morții.

Dintre formele preoției — papală, episcopală, presbiteriană și congregaționistă — Biserica Anglicană consideră episcopatul, cu supravegherea lui pastorală, ca element esențial în viața Bisericii. Preoția este organul unității și continuității Bisericii. Episcopul, organul care combină principiul supravegherii și autorității, este chezașia transiterii misiunii preoțești de la originea Bisericii și pînă azi. Gradele ierarhiei sînt: episcopatul, preoția și diaconia, fiecare cu drepturile și obligațiile sale specifice. Episcopul deține plenitudinea puterii preoțești. Preotul are dreptul de a propovădui Evanghelia și de a săvîrși Sfintele Taine în parohia sa. Diaconul e pus să ajute pe episcop și pe preot în lucrările lor sacerdotale și pastorale. Datorită acestei învățături s-a putut spune — și pe bună dreptate — că: „Numai Biserica Anglicană, care a păstrat treapta episcopală, are și cler deosebit și putere episcopală, care se exercită într-un mod similar cu Biserica Ortodoxă. La anglicani există, în adevăr, și cele trei trepte ale preoției; pentru fiecare din ele este rînduită o ceremonie proprie de sfințire și un anumit ciclu de acte liturgice.

Este adevărat că cele 39 de Articole ale Bisericii Anglicane nu învață nimic clar sau desăvîrșit despre preoție. Ele amintesc trei categorii de clerici: pe episcopi, pe preoți și pe diaconi,¹⁷ constatînd, în general, că „*numai cei chemați în mod legitim pot să învețe și să săvîrșească tainele*“,¹⁸ fără să precizeze și modul chemării lor legitime, ca Biserica Ortodoxă și Biserica Apuseană. Dar întreaga practică a Bisericii Anglicane episcopale, precum și rînduielile de hirotonie,¹⁹ nu îngăduiesc nici o îndoială cu privire la ierarhia ei ca organism propriu, alcătuit din trei trepte, numit în mod canonic, institut de hirotonie și avîndu-și originea la Apostoli, prin succesiune neîntreruptă. Este, totuși, evident, pe de o parte, că succesiunea aceasta neîntreruptă a ierarhiei Bisericii Anglicane se sprijinește sau cade odată cu hirotonia canonică făcută de episcopi canonici a primului episcop al anglicanilor, Parker, de la care își are originea ierarhia anglicanilor și care se rînduiește, de la Reformă înainte, după cartea de hiro-

17. Artic. 32 și 36.

18. Artic. 23.

19. Vezi rînduielile liturgice în amintitele Teme ale lui John de Salisbury, cit. după Hr. Andrușos, op. cit., p. 90.

tonie a lui Eduard VI; iar, pe de altă parte, este limpede că validitatea preoției anglicanilor depinde, din punct de vedere dogmatic, de validitatea sau nevaliditatea, în principiu, a preoției, din pricină de erezie sau schismă, precum și de caracterul pe care-l atribuie preoției Biserica Anglicană".²⁰

Biserica Anglicană are două taine: Botezul și Cina Domnului și cinci rituri, numite obișnuit taine: confirmarea (mirungerea), mărturisirea cu dezlegarea păcatelor, hirotonia, cununia și maslul.

„Biserica Anglicană, păstrînd cele trei trepte ale preoției trebuia să accepte că euharistia este jertfă, astfel încît preoții ei să fie, în realitate, preoți care jertfesc, nu numai predicatori și slujitori, cum se întîmplă la protestanți. Dar, spiritul Protestantismului, care nu primește euharistia ca jertfă, în nici un sens, înlăturînd din liturghie și din Dogmatici orice putea aminti despre aceasta, a suflat cu putere de neînvins, în primul rînd, peste țările britanice, începînd să tîrască cu sine, o dată cu multe alte învățături ale Romei, și caracterul înalt al liturghiei creștine, transformînd bisericile din jertfelnice în case mai mult de predică, iar pe preoți, în învățători ai cuvîntului dumnezeiesc. Aceasta o arată îndeosebi liturghia Bisericii Anglicane, care este cu totul lipsită de orice noțiune de jertfă a trupului și sîngelui Domnului și nu face nici o rugăciune precisă pentru cei adormiți în credință, iar bunurile sfintei împărtășiri le extinde numai asupra celor prezenți. Anglicanii nu au nici o noțiune de jertfelnic, înțelegînd biserica lor ca o simplă casă de predică, iar pe preoți, mai mult ca predicatori și slujitori (miniștri) decît ca preoți care jertfesc.”²¹

Deși ideea de liturghie, în general, a dispărut la anglicani, totuși liturghia anglicană se deosebește de slujba protestantă a împărtășirii în multe puncte și, mai ales, fiindcă păstrează în unele rugăciuni, care sînt pline de expresiuni ortodoxe, o oarecare noțiune de jertfă. În adevăr, foarte multe expresiuni din cărțile liturgice ale anglicanilor mărturisesc despre accepțiunea euharistiei nu numai ca jertfă de laudă și de mulțumire, dar și de amintire. Adică, ea se săvîrșește în amintirea morții pe cruce a Domnului, reprezentînd, cu adevărat, jertfa unică a crucii și transmițînd credincioșilor bunurile ei. Cu această prezentare a

20. Hr. Andrușos, op. cit., p. 93—94.

21. Cf. Palmer, Armonia Bisericii Anglicane cu Biserica răsăriteană. c. d. Hr. Andrușos, op. cit., p. 293.

liturghiei sînt de acord nenumărați teologi ai Angliei. Unii merg chiar pînă la însușirea învățaturii ortodoxe, afirmînd că: „*Euharistia este, în sens propriu, jertfă sau aducere, în care pîinea și vinul se aduc în sens propriu și gramatical. Prin urmare, slujitorii ei sînt, în sens propriu și după literă, slujitori care aduc jertfă*”. „*Taina euharistiei, întrucît este însăși jertfa crucii... este, încă, și jertfire de ispășire și aducătoare de bunuri, prin puterea sfințirii, prin care se face jertfa lui Hristos pe cruce*”.

Deși aceste mărturii — adunate de Palmer²² la un loc — nu pot fi socotite propriu-zis ca expresiunea întregii credințe anglicane, din cauza elementelor diferite din care aceasta a fost alcătuită, precum și din cauza caracterului inconsecvent al Bisericii Anglicane, totuși, în general, asemenea afirmații nenumărate ale ierarhilor și ale scriitorilor din diferite vremuri și cu tendințe deosebite, arată limpede că n-a lipsit niciodată din Biserica Angliei noțiunea de jertfă fără sînge. Mai multă importanță și greutate are opinia arhiepiscopilor Angliei, care s-au pronunțat cu privire la jertfa fără sînge într-un răspuns al lor către Papă. „Săvîrșim fără încetare, — zic ei —, pomenirea cinstitei morți a lui Hristos (căci El este Mijlocitorul nostru către Tatăl și ispășire pentru păcatele noastre) după porunca Lui, pînă va veni. În primul rînd, aducem jertfă de laudă și de mulțumire, punem înaintea Tatălui și prezentăm jertfa de pe cruce și, prin aceasta, cerem iertare de păcate și toate celelalte binefaceri rezultate din patimile Domnului, pentru toată Biserica universală. Însfîrșit, aducem ziditorului a toate însăși jertfa noastră, cum am arătat prin aducerea propriilor lui fapte. Iar totalitatea acestui act, la care, împreună cu preotul, participă neapărat și poporul, la partea cuvenită, o numim jertfă euharistică, după obicei. În general, însă, credem că trebuie mai bine să evităm de-a propune definiții ciudate cu privire la modul jertfei și la felul în care stau în legătură jertfa preotului veșnic și jertfa Bisericii, care, desigur, sînt oarecum o singură jertfă”.²³

Avînd în vedere acestea, am scris, în lucrarea noastră despre validitatea hirotoniilor anglicane, următoarele: „Deși Biserica Angliei respinge, în textul ei simbolic, în cele 39 articole,

22. Palmer, op. cit., p. 152 și următoarele.

23. Răspuns la scrisorile apostolice ale lui Leon al XIII-lea, p. 20 și 22.

aducerea trupului și sîngelui lui Hristos pentru vii și morți, totuși, de vreme ce, în vechime și acum, ea acceptă, într-un oarecare sens și mod, o jertfă în euharistie, iar reprezentanți de frunte ai ei s-au apropiat de noțiunea ortodoxă a jertfei, dogma jertfei fără sînge nu trebuie să fie considerată ca *impedimentum dirimens* la primirea hirotoniilor anglicane, fiind vorba, totdeauna cum am spus la început, de venirea clericilor anglicani la Ortodoxie²⁴.

Prin liturghie se înțelege în Biserica Anglicană așa-zisa rugăciune liturgică din fiecare zi și împărtășirea, cuminecarea credincioșilor. Liturghia cuprinde rugăciuni de cerere și de mulțumire precum și citiri din Sfînta Scriptură, lecturi biblice. Testamentul Vechi este citit rînd pe rînd în cursul unui an o singură dată, în timp ce Testamentul Nou ajunge să fie citit de două ori pe an. Psaltirea se citește o dată în fiecare lună. Duminica se predică atît în cadrul liturghiei de dimineața cît și la slujbele de seara. În cadrul liturghiei se face și cuminecarea. În cele mai multe biserici din Anglia credincioșii se cuminecă Duminica și în zile de sărbătoare. Acolo unde credincioșii doresc și cer, se face împărtășirea lor în fiecare zi. Împărtășirea fiecărui credincios este obligatorie de cel puțin trei ori pe an: la Paști și încă de două ori în cursul anului.

Potrivit textului revizuit în 1928 — deși neaprobat oficial — al Cărții de rugăciuni, cu aprobarea preotului, se poate lua și păstra acasă pîine și vin binecuvîntate pentru împărtășirea bolnavilor.

Același text prevede îmbrăcăminte specială pentru preoți la diferite slujbe bisericești și la împărtășirea credincioșilor.²⁵

Eshatologia Noului Testament este reconsiderată de anglicani, fiind privită în perspective filozofice. Învierea creștinilor, după anglicanism, trebuie privită în asociație cu țelul împlinit și desăvîrșit al lui Dumnezeu și ca idee despre „cerul nou și pămîntul nou”. Mîntuirea creștină este o mîntuire reală, iar cei răposați în credință nu se desăvîrșesc fără ajutorul și rugăciunile noastre ale celor vii. Biserica Anglicană admite pentru cei răposați și starea intermediară, adică purgatoriul, unde poposesc anumite suflete, după moartea omului. Comunitatea noastră cu

24. Hr. Andrușos, op. cit., p. 293—295.

25. Konrad Algermissen, *Konfessionskunde*. Hannover 1933, p. 684—685.

cei răposați este în și prin Dumnezeu. Biserica Anglicană are și ea anumite rugăciuni pentru cei răposați.

În concepția Bisericii Anglicane judecata particulară, adică cea care se face imediat după moarte, și judecata generală, care se va face după învierea generală a morților, este doar o schemă simbolică a desfășurării destinului spiritual al omului, și nu o evidență cronologică a evenimentelor viitoare.²⁶

În tot cazul, învățăturile acestea de credință au fost adeseori foarte discutate, unele din ele contestate și altele respinse direct de către anumite curente teologice anglicane în cursul veacurilor. Cu toate acestea, ele au rămas neschimbate și alcătuiesc pînă astăzi patrimoniul doctrinal al Bisericii Anglicane.

Pr. Dr. SPIRIDON CÂNDEA

Profesor la Institutul Teologic Universitar, Sibiu

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

26. Datele despre doctrina Bisericii Anglicane sînt luate din lucrarea: *Doctrines of the Church of England*. London 1938.

NOUTĂȚI DIN ISTORIA RELIGIILOR

— UNELE ASPECTE ALE RELIGIEI HINDUSE —

Publicînd la București în 1964 o parte din „Mahâbhârata“, și anume „Arderea zmeilor“, în traducerea lui A. E. Baconsky, Editura pentru Literatura Universală ne dă posibilitatea să desprindem din acest monument literar o seamă de aspecte ale religiei hinduse.

Urișa epopee indiană „Mahâbhârata“ este cel mai vechi și mai impunător monument al literaturii hinduse și constituie una dintre cărțile de căpătii ale Orientului. Din această epopee celebră face parte și legenda intitulată „Arderea zmeilor“, care are o existență de sine stătătoare. Ea se întemeiază pe un episod aparte și — ca atare — poate fi înțeleasă fără o prealabilă rezumare a subiectului celorlalte capitole.

Legenda numită „Arderea zmeilor“ este cuprinsă în prima parte a „Mahâbhâratei“, care se numește „Adiparva“. Ea se intercalează ca adaos printre capitolele acțiunii principale a epopeii, cuprinzînd o seamă de aspecte notabile ale religiei hinduse, pe care le vom prezenta în cele ce urmează.

Dintre *divinități*, apare la loc de frunte *zeul Brahma*. Acesta este prezentat ca: „Întîi-creatul Brahma“ (p. 41) „Brahma cel veșnic, ... cel dintru începuturi, cel fără de apus“ (p. 130), care este creatorul lumii: „Brahma-creatorul“ (p. 30), „Brahma, ziditor a toată firea“ (p. 41), „Brahma creatorul a toate cîte-s vii“ (p. 172). El este totodată „Brahma dreptul și cel atotputernic“ (p. 136), „zeul cel blînd“ (p. 41) și „Brahma, minunatul în fapte“ (p. 79). Ceilalți zei îl agrăiesc pe Brahma astfel: „O, zeu strămoș al nostru“ (p. 136). Brahma este cel care îl sfătuiește pe zmeul bun Șeșa: „Să-ți dai, o, zmeu, silința spre binele obștesc“ (p. 81).

Dar divinitatea care obține mai des în legenda de care ne ocupăm, este *zeul Indra tunătorul*. Făurit de Brahma, creatorul lumii (p. 22), Indra este destinat să fie „stăpînul tunetului“ (p. 210): „Tu Indra, ești în lume făcut să fie stăpîn; pe fulgere și tunet în veci de veci domni-vei“ (p. 24), precum și „stăpîn al apei și al ploilor“ (p. 203). Astfel, el apare ca „zeul cel crunt“ (p. 19), „preafalnic Indra plin de scipiri de fulger“ (p. 22), „Indra, ce se joacă cu tunetele“ (p. 40), „urlînd cu glas de tunet, gonind pe boltă norii“ (p. 20).

Indra tunătorul este conceput și ca uriaș care călărește pe un taur uriaș (p. 113); el își plimbă puterea înaripată pe întiul elefant numit

Airavata (p. 124). În fața răului ivit în lume din cauza faptelor asceților pitici, „Indra tunătorul, rănit la suflet, greu, vărsa nu ploi, ci sînge din rana-i purpurie” (p. 55).

Într-un loc Indra apare ca mîndru față de „cei slabi și mici”: văzînd pe înțelepții cît degetul cel mic împotmoliți în urma unei copite de vacă, Indra își bate joc de ei: își ridică cu fală deasupra lor piciorul său uriaș (p. 20 și 22).

El locuiește în mîndre „palate cu neguri și cu ploi” (p. 204). Mersul său pe cer este prezentat astfel: „... se ivi pe boltă gonind un car mareț, cu bubuit de tunet și fulgerînd în slavă. Era chiar Indra care zbura cu-al său alai”, fiind îmbrăcat într-o haină mîndră cu faldurii bogați (p. 211).

La cererea înțeleptului Kașiapa, Indra adună grămezi de lemne mari cît niște dealuri fără să se obosească nici un pic (p. 19). Tot el este cel care ia de la zmei *āmrita*, băutura cea sfîntă a nemuririi, dată acestora de pasărea Garuda în schimbul eliberării mamei sale, Vinata (p. 62).

Rugîndu-se lui Indra, Kadru, una din cele două soții ale înțeleptului Kașiapa, îi zice: „Tu, ce ești primăvara și vara; tu, ploaia-nspumegată și ploaia ce dă rod, tu, soarta cea amară și soarta fericită, tu, fulger printre nori și curcubeu ceresc, tu, cînd cu tunetele-ngrozind, cînd cu vînt rece...” (p. 50).

Întîlnim în această legendă despre aderea zmeilor și pe zeul *Agni*, divinitatea al cărei trup este focul și care este stăpînul focului. El e înfățișat ca „zeul cu limbi neputîndu-se număra” (p. 203), ca „împăratul Agni, slăvitul zeu cu șapte limbi aprinse în chip de șapte flăcări” (p. 198). Agni e conceput și ca înfățișîndu-se sub forma unui cal uriaș, care poate sufla flăcări de foc și fum (p. 120 și 124).

Despre acțiunea lui Agni, un fragment al legendei spune: „Tu, care ești în orice ființă pămîntească și toate întru tine se curăță, se-nalță, căci orice te atinge, nimicitor de lumi, neprihănit se face, schimbîndu-se-n lumină, o, mîncător de jerife, atotvăzător, tu, nelipsit în orice prinos cerut de lege. O, zeu cu șapte flăcări, tu, ce sporești puterea...” (p. 47).

Alte divinități care apar în legendă sînt: zeul Yama, stăpînitorul împărăției morților (p. 83), „stăpînul dreptății și al scripturii”, „făcătorul dreptăților” și „stăpînul legilor” (p. 182); zeița pămîntului (p. 191) și „furtunosul zeu al iubirii” (p. 178). De asemenea, sînt pomeniți doi zei ce scilipsec de-ți iau vederea și care-s izvoarele luminii: gemenii numiți Așvini, „păsări de lumină”, stăpînii aurorei și ai înserării, care vindecă boli chiar pe zei ca unii ce sînt preaplinul băuturii sfinte *āmrita* (p. 103 sq.).

Nu lipsește nici *soarta*, care rînduiește totul „cu marea ei putere” (p. 90), „destinul cel crud” care încearcă amarnic pe oameni, lovindu-i cu pedepse (p. 95; vezi și p. 106). Deciziile ei sînt imutabile: „hotărîrea soartei nu poate fi schimbată” (p. 35).

După cum s-a putut vedea încă din cele de mai sus, legenda vorbește și despre băutura sacră *āmrita* cea dătătoare de viață veșnică: „... minunata *āmrita*, vlaga sfîntă, hrănind nemuritorii e mai presus de toate” (p. 17). Cel care stăpînea vlaga sfîntă de viață dătătoare era oceanul (p. 30—32). Această băutură a nemuririi se găsea pe muntele Mandara, „moșia sălbaticelor fiare”, pe care zeii n-au reușit s-o zmulgă oceanului (p. 36).

Despre modul cum dobîndiră zeii ămrita, legenda ne spune următoarele:

Dorind să capete ămrita, licoarea nemuririi, zeii se strîng la sfat pe muntele Meru, care după mitologia hindusă este sediul zeilor în frunte cu Indra și pe care indienii îl localizează în Himalaia (vezi descrierea lui la p. 34—35). Vorbi mai întîi Narayana, zeu atotputernic și „paznic a tot ce-i viu pe lume“, care propuse ca zeii împreună cu demonii să bată oceanul ca să dobîndească „licoarea nemuririi și iarba fermecată ce vindecă de boli“ (p. 35 sq.).

Socotind că nu-s în stare să împlinească singuri această ispravă grea, zeii apelează la ajutorul zmeului celui bun Șeșa. Acesta zmulge din temelie înaltul munte Mandara. Cu muntele în brațe, zeii se îndreaptă spre ocean și-i spun: „Noi, apa la uriașă, cu muntele Mandara vom bate-o pînă cînd vom dobîndi ămrita licoarea nemuririi!“ Oceanul le răspunde: „Fie, de larmă nu mă sperii, dar din ămrita parte să-mi faceți, zei, și mie“ (p. 37).

La rugămintea zeilor și demonilor, broasca țestoasă ridică pe ea întregul munte Mandara. Atunci, zeii și demonii fac din munte făcăleț și din zmeul cel lung Vasuki, frînghie și încep să bată oceanul spre a obține de la el licoarea nemuririi (p. 38).

După îndelungată stăruință (vezi amănunte la p. 38—41), apare zeul-vrcăi, fugarul cel alb, născut din spumă, cu un vas pe umăr strigînd: „Aceasta-i ămrita, vlăga sfîntă!“ Toți demonii se năpustesc lacomi spre vas. Dar zeul atotputernic ia chip de femeie și le răsare în cale. Cucerii de frumusețea femeii, demonii îi dau vasul. Atunci Narayana îl ia și piere din fața lor. Astfel, zeii gustă din ămrita și dobîndesc nemurirea (p. 41—42).

Între demoni și zei se încinge o cumplită încheștare (vezi p. 42—44). Intervine în luptă și înțeleptul Narayana, care face ca hotarele cerești să fie cuprinse de o flacără puternică. De spaimă, demonii fug să se ascundă și sînt înghițiți pentru veșnicie de pămînt și de adîncul oceanului sărat. Triumfători, zeii așază muntele Mandara la loc și ascund ămrita cum știu mai bine (p. 44), și anume în adîncimea mării (p. 58). Aici este păzită de zei (p. 56) și de o roată ce se învîrtește neconținut și avînd fiecare spiță ca un brici tăios (p. 58).

Legenda în discuție vorbește și despre înșelătoarea putere maya, pe care o înfățișează astfel: „Dar lumea mai cunoaște și altfel de putere: simțirea-nșelătoare, stafia zămislirii, nălucirile și umbra părelnică-a puterii. Ea, uneori, învinge puterea adevărată și tuturor le pare mereu c-ar fi aieva. Se-ntîmplă, cîteodată, s-o laude și cel pe care îl lovește, îl spintecă și-l taie. Pe mulți îi ispitește cu-ascunse-nfățișări; ea se numește maya, înșelătoarea maya“ (p. 87). De ea face uz zmeul Takasaka spre a ucide pe împăratul Parikșit (p. 88—91).

Despre geneza și înfățișarea zmeilor, legenda ne spune următoarele: Zmeii sînt fiii uneia dintre cele două soții ale înțeleptului Kașapa, numită Kadru. Din cele o mie de ouă, mari și frumoase, aduse de Kadru și puse în vase cu apă să clocească timp de cinci sute de ani, s-au născut zmeii, în număr de o mie.

Unii dintre ei erau buni, alții răi; unii „cu chip de fulger“, alții „cerniți ca norii“; unii „frumoși în straie cu tiv de mărgărit“, alții „urîți

la față și-nveninați de ură"; unii avînd cercei cu smalt negru, alții cinci capete cumplite. Toți posedau „veninul verde al limbii, cel dătător de moarte" (p. 25—26). De aceea, „toată vietatea era primejduită de limba otrăvită a zmeilor, cu moarte!" (p. 30). Pe lingă aceasta, erau vicleni (p. 78).

Nu se dă decît numele a trei dintre zmei: Șeșa, Vasuki și Takșaka. Cel mai puternic și înțelept dintre zmei era Șeșa, întîiul între ei, „statornic în credință, ascet smerit cu duhul și harnic pelerin". El părăsise zmeii trăind în rugăciune (p. 79). „Al doilea în neamul de zmei era Vasuki, recunoscut de dinșii ca domn și împărat" (p. 81); el este înfățișat și ca „puternicul, șiretul" (p. 128). „Al treilea, Takșaka, în viclenii și-n rele pe-ntinsu-mpărăției, n-avea asemănare" (p. 81).

Despre *arderea zmeilor*, legenda spune următoarele: Tînărul împărat Djanamedjaia, ales în locul împăratului Parikșit ucis de zmeul Takșaka, este acela la care se referise odinioară mama zmeilor cînd rosti blestemul: „O, Djanamedjaia venind, stîrpi-va zmeii, va pune capăt firii și neamului de zmei; veni-va împăratul, stăpînul, la soroc, dînd flăcărilor stîrpea de zmei, cea veninoasă!" (p. 93).

Mînios pe zmeul Takșaka, Ultanca îl îndemnă pe tînărul împărat Djanamedjaia să răzbune pe tatăl său, împăratul Parikșit (ucis de unul dintre zmei), nimicind pe zmei: „Drept răzbunare arde-i pe toți și laolaltă cu ei să piară-n flăcări și acel mișel Takșaka" (p. 126). Djanamedjaia îi primește îndemnul.

Chinuit de cruda prorocie (blestem) a mamei zmeilor, Vasuki, împăratul zmeilor, adună sfatul zmeilor spre a chibzui cum pot să scape de blestemul acesta (p. 128—140). Dar zmeii răi nu scapă, căci tînărul împărat Djanamedjaia ia hotărîrea: „Voi arde-n flăcări zmeii cu toată seminția" (p. 195).

La porunca lui, se ridică într-un cîmp întins un altar uriaș. Pe acest altar sînt arși zmeii (p. 198—206). Iată, cîteva din aspectele acestei arderi: „Pe cîmpul unde fumul suia de pe altar, se auzea cîntare de rugăciuni și imnuri. Și preoții într-una-și rosteau al lor descîntec, de se-auzeau suspine și gemete-ntre zmei... Pe rînd, în loc pieiră, învăluți de pară... Gemeau amarnic zmeii și-atunci, întîia oară, făpturile-auziră cum plîng nelegiuitii... Ardea în vîlvătaie tot neamul veninos... Și-n focul sfînt, otrava curgea și se-aprindea arzînd șuvoiul negru, cu flăcări mohorîte".

Destinat de Brahma pentru această ispravă, „Astica bravul" (p. 16), fiul marelui înțelept Djaratcaru (p. 137), scăpă pe zmeii buni de la ardere (p. 207—220).

Înțeleptul Kașiapa, vestit poet și ascet, nepot al lui Brahma, apare încă în literatura vedică. În legenda despre arderea zmeilor, el este prezentat ca „ascet și cîntăreț cu chip divin" și ca „stăpîn a toate" (p. 18). El avea două soții: „Cu preafrumoasa Kadru și Vinata suava, surori, se însurase trăind în fericire" (p. 19). Cel de sus îl răsplătise pe „sfîntul Kașiapa" cu darul de a cunoaște leac împotriva veninului de șarpe (p. 18). El învie din cenușă smochinul ce arse în urma faptului c-a fost mușcat de zmeul Takșaka (p. 84 sq.). Dorind moștenitori, Kașiapa se hotărî să înalțe altar de jertfă și ceru ajutorul atotputernicilor înțelepți, semizei și zei. El îi zise zeului Indra: „Te du și-adu-mi lemne, îndeplindu-mi voia" (p. 19).

În legenda despre arderea zmeilor apar și înțelepții cît degetul cel mic, personaje mitologice care se bucură de mare cinste la hinduși. Ei însoțeau soarele și se hrăneau cu luciul razelor lui. Cu puterile sleite de duhovniceasca trudă, duceau cu greu împreună cîte-o surcică — la rugămintea lui Kașiapa (p. 19). Ei se împotmolesc într-o urmă de copită de vacă, plină de apă, și se căznesc să iasă afară (p. 20).

Atenția cititorului este reținută și de Aruna, primul născut dintre cei doi gemeni ai Vinatei, una din cele două soții ale înțeleptului Kașiapa. Înălțîndu-se în slava cerului, el este vizitiul soarelui și simbolul aurorei: „De-atunci în zorii zilei privirilor se-arată: cînd aurora-n ceruri se-aprinde, îl vedem cu soarele-împreună, al cărui vizitiu e...” (p. 28).

Interesantă este și pasărea Garuda, personaj mitologic numit și Garutman sau Vinateya, împărat al păsărilor: „zburătorul falnic” cu putere asemenea zeilor, „peste-împărăția celor cu pene, domn”, „izvor luminii” ce nu știe de întuneric, „îlacăra gîndirii”, „apărător al vieții”, „cel cu gîndul fulgerător și pururi menit să-și schimbe înfățișarea” (p. 48). În schimbul eliberării sale din robie, zmeii îi cer lui Garuda să le înfățișeze amrita (p. 52). Garuda răpește amrita (p. 60).

Este de reținut și figura pustnicului bătrîn, care păzește cireada lui de vite și își păstrează cu credință jurămîntul tăcerii (p. 65—66).

Legenda despre arderea zmeilor se impune și prin cîteva sfaturi morale prețioase și de actualitate: „al lăcomiei păcat să-l ocolești”; „fii tare la ispită” (p. 27); „povața părintească e... pentru fiu, mereu folositoare — chiar și la bătrînețe”; „mînia nu o dată mîhnește pe-nțelept” (p. 74); „trăiește străin de rău și blind”; cel ce iubește omul va fi stăpînul lumii. Cel aspru e puternic, dar cel smerit mai tare-i” (p. 74); „ferice sînt cei care trăiesc în libertate” (p. 63); „cu silnicia nicicînd n-ajungi departe” (p. 133); „omorul nu-ți aduce nici bucurii, nici pace”; „omorul e cea mai ticăloasă dintre fărădelegi... uciderea e răul și e pieirea lumii” (p. 133); „fii drept, ca niciodată să nu-nspăimînti pe nimeni, prietenos cu toți și plin de bunătate... Cinstește și pe alții cum te socoți pe tine” (p. 169).

Totodată, se subliniază valoarea sirguinței de a învăța și se veștejește ignoranța: „Cel care-nvață multe, se naște-a doua oară, prin toate cîte știe, de două ori născut e. Iar cel se dormitează pierdut în neștiință, e-asemeni dobitoacelor pe lume” (p. 16).

ASPECTE DIN TRECUTUL BOGAT AL MĂNIFESTĂRILOR RELIGIOASE

Din interesanta carte a d-lui Aurel Lecca: „Pacifical”, București, Editura Științifică, 1966, p. 328, desprindem o serie de date interesante privind istoria religiilor. Ele sînt așa de variate și de complexe, încît cu greu pot fi redată într-un mănunchi întru totul bine sistematizat.

Divinități. În urma cercetărilor făcute de etnografi în arhipelagul Hawai, s-a constatat că divinitatea Wahea se numește la tahitieni Atea, iar zeitățile Ku, Kane și Kanabea poartă în Noua Zeelandă numele de Tu, Tane și Tangareva. În arhipelagul Samoa, se vorbește despre Manui,

care este cunoscut în toate legendele din răsăritul Oceaniei și despre Tangaloa, care ar fi clădit insulele arhipelagului Samoa. Dar acesta este totuna cu Tangareva, zeul mărilor și al peștilor din Noua Zeelandă (p. 173 sq.).

Prin descifrarea tăblițelor „Rongo-Rongo” găsite în insula Paștelui, s-a constatat că cea mai însemnată zeitățe a insularilor era Ranghi-Tea, adică „cer limpede”, numită astfel — după cât se pare — de la insula Raiatea, cunoscută din legendele polineziene sub numele de Havaiki (p. 181 și 274).

Melanezienii și papuașii pun pe seama diferitelor fenomene ale naturii o forță pe care o numesc mana (p. 216). Astfel, un trib de melanezieni, descoperind un om alb în mica insulă Novaro, unde au emigrat, l-au considerat drept un „duh” al vreunui strămoș al lor, care dispunea de o mână deosebit de puternică și care s-a întruchipat într-un om (p. 225).

Idoli: În întreaga Polinezia se găsesc idoli sculptați în lemn și piatră, care nu prezintă aproape nici o diferență între ei. Astfel, cei descoperiți în insula Pitcairn au aceeași înălțime cu cei din insula Paștelui. Cât privește sculptura în lemn aflată în insula Rurutu din arhipelagul Toubouai și pe care polinezienii o cunosc sub numele de „Tangaroa-upao-vahu”, pare să fie lucrată de aceiași meșteri care au sculptat și statuile de piatră din Hawaii sau Mangareva (p. 174 sq.).

În insulele Raivavae din arhipelagul Taubouai, au fost descoperite mai multe statui, sculptate în tuf vulcanic, care reprezintă chipul lui Tiki, divinitate polineziană. Acestor statui insularii le atribuie încă și azi puteri magice și cred că simpla lor atingere îi poate scăpa de nenorocire sau îi vindecă de boală (p. 258 sq.).

Pe toată întinderea insulei Paștelui sînt răspîndite numeroase statui, enigma existenței cărora încă nu e dezlegată. Mulți cercetători cred că lucrările din carieră au fost întrerupte brusc, fie în urma unei catastrofe, fie în momentul cînd pămîntul insulei a început să se scufunde treptat. Îngroziți, băștinașii s-au gîndit să sculpteze aceste statui, dorind să îmbuneze în felul acesta pe zeii cărora le implorau zilnic ajutor. Cînd apele au continuat să înainteze, locuitorii au părăsit definitiv insula (p. 273).

Locuri de cult: Din întreaga Oceanie, numai în sudica insulă Noua Zeelandă maorii au reușit să păstreze neatinse vechile lor marae sau alhu, platformele sacre pe care se desfășurau ceremoniile religioase (p. 170).

În anul 1825, Bloxam a debarcat în insula Malden din Hawaii, unde a descoperit ruinele unor platforme rectangulare. El a desenat în schițele sale temple de formă tronconică. Acest fapt l-a făcut pe Macmillan Brown să considere că aceste vestigii ar fi similare cu cele din Mexic. Pînă la urmă, el a ajuns la concluzia că templul din insula Malden a fost construit cu ajutorul unei armate de oameni ce ar fi locuit pe un pămînt mare, care mai tîrziu ar fi fost acoperit cu apele oceanului (p. 172).

Tonganezii declarau tabu locurile sfinte închinăte zeilor în care credeau. Cei care călcau un loc sau un obiect considerat astfel, erau aruncați în laguna unui atol, plină cu rechini (p. 250).

Pe litoralul insulei Rapa din arhipelagul Taubouai, se văd ruinele unor temple, care sînt socotite de proveniență polineziană (p. 258).

În timpul săpăturilor de pe culmea lui Rano Kao, cel mai înalt vulcan din insula Paștelui, s-a descoperit un observator amenajat special

pentru a marca mișcarea anuală a soarelui. Acest observator era înconjurat de o clădire a cultului soarelui, cu simbolul soarelui săpat în lavă (p. 275).

Mituri: În cuprinsul Republicii Guatemala, și anume în templele de la Tikal, s-au găsit boabe de porumb datînd de aproape 6000 de ani. Într-o veche legendă a indienilor guatemalezi, se povestește că omul s-ar fi născut dintr-un știulete de porumb (p. 80 sq.).

În unele mituri ale polinezienilor, se povestește despre un zeu al acestora, anume Manui, care locuia pe o insulă plutitoare de pe întinsul Pacificului. Manui a găsit într-o zi, în valurile oceanului, câteva bucăți de pămînt care au devenit apoi insulele Tahiti, Rorotonga și Tonga.

Într-o legendă a băștinașilor din arhipelagul Societății, zeii creației sînt reprezentați prin două insule, și anume: zeul Papa sub forma unei insule vulcanice iar zeița Hokohatu sub aceea a unei insule de corali. Din unirea amîndurora s-ar fi născut opt copii și aceștia sînt cele opt insule principale ale arhipelagului Societății.

În multe alte insule ale Oceaniei se întîlnesc legende asemănătoare privind modul în care zeii au făcut să se nască aceste pămînturi (p. 183).

Într-o binecunoscută legendă japoneză, se povestește că odată zeul Izangi, care locuia în cer, în momentul cînd își îndrepta privirea spre pămînt la copiii săi, oamenii, scăpă din mînă sabia, care căzu în apa mării. Cînd o ridică, de pe sabie se prelinsesă picături de apă, ce se prefăcură de îndată în numeroase insule și insulițe, care, toate la un loc, formară Japonia (p. 191).

Aspecte din viața religioasă a daiacilor: Locuitorii de baștină din Kalimantan, cea mai mare dintre insulele indoneziene, se numesc daiaci. Viața lor religioasă prezintă trăsături foarte interesante. Iată, câteva prezentate în cartea d-lui Lecca: „Într-o colibă, numită takang-tadak, locuiește daiong-ul, preotul satului, care, de cele mai multe ori, este femeie. Această femeie se ocupă cu tatuajul. Daiacii au credința că numai dacă sînt tatuați, vor putea fi identificați de zeii lor cînd vor trebui să treacă granița în „țara celor morți“. De asemenea, își închipuie că spiritele celor morți se reîncarnează în păsări și animale.

Unele triburi daiace au obiceiul de a arde morții pe rug. Altele expun cadavrele în arbori, unde sînt lăsate să se usuce, după care le îngroapă (p. 212).

Cartea d-lui Lecca cuprinde și date despre alte practici interesante în legătură cu morții.

În Australia și în unele insule din arhipelagul Solomon, trupurile celor morți sînt expuse pe platforme sau sînt aruncate în apa oceanului (p. 224).

Melanezienii din insula Tanna au obiceiul de a nu-și îngropa morții. Ei îi țin în podurile caselor timp de ani întregi. Cînd din cadavre nu mai rămîne decît scheletul, oasele sînt întrebuințate pentru confecționarea sulitelor și a măciucilor. Numai craniile sînt păstrate, fiind înșirate pe o sfoară și agățate de grinzile colibilor (p. 230).

Tatuajul: Prin semne caracteristice, tatuajul reprezenta gradul de noblețe sau rangul celui care-l purta. El era practicat aproape în toate insulele Polineziei și Microneziei. Tatuajul fiind o operație foarte dure-

roasă, cel supus lui trecea printr-o încercare serioasă. Cel care rezista devenea, după tatuaj, major și putea participa la pescuit și vânătoare.

În cunoașterea plantelor necesare executării tatuajului, erau inițiați, de obicei, preoții.

Cel ce urma să fie tatuat era uns cu ulei de palmier. În acest timp, fetele executau un dans ritual în sunetul tamburelor de lemn. Cu ajutorul unor ace de os, preoții introduceau sub pielea celor ce se supuneau acestui ritual o vopsea fierbinte. Într-atît de dureroasă era operația, încît trebuia să fie executată în mai multe etape (p. 237).

O carte interesantă și cîteva date de istoria religiilor: Făcînd cercetări în India de-a lungul anului 1870, James Churchward este surprins într-o bună zi — tocmai cînd examina niște pietre — de către marele preot al unui templu budist, care era și el un iubitor al inscripțiilor vechi. Ei au studiat împreună timp de cinci ani tăblițele din arhiva secretă a templului. Inscripțiile vorbeau despre un continent dispărut, „Mu“, care s-ar fi aflat în Oceanul Pacific. Căutării acestui continent James Churchward i-a dedicat întreaga sa viață, ajungînd să reconstituie geografia acestui continent. După el, continentul „Mu“ s-ar fi întins din insula Paștelui pînă în arhipelagul Hawaii, iar la sud pînă în Noua Zeelandă.

După cercetări de 30 de ani, James Churchward scrie cartea „Dispărutul continent Mu“. Între altele, aici vorbește despre ruinele din insulele Huahine și Bora-Bora, situate în arhipelagul Societății, care ruine se aseamănă cu templele din Mexic. De asemenea, vorbește despre idoli din insula Hiva Oa din arhipelagul Marchize, precum și despre cei din insulele Hawaii, care prezintă o mare asemănare cu statuile misterioase din insula Paștelui. Totodată, vorbește și despre legendele și cîntecele kanacilor din insula Niihau aparținătoare arhipelagului Hawaii, în care se povestește despre „Henua-nui“, adică „Pămîntul mare“, plămădit de zeul Papa (p. 171 sq.).

Credințe și practici religioase ale marelui trib australian „Koko“: În părțile nordice ale coastei australiene, și anume pe podișul ce se întinde între capul Melville și capul Flattery, mai există încă cîteva sute de oameni, rămășițe ale marelui trib australian „Koko“. Sînt oameni de statură înaltă și cu pielea de culoare cafenie.

În vara anului 1844, membrii expediției Leichardt au întîlnit pe acești urmași din tribul „Koko“ în valea fluviului Mitchell din peninsula York. Acești băștinași îi numeau pe europeni „cadavre înviate“. După cum a aflat Leichardt, ei dădeau europenilor acest nume din cauza unui obicei ciudat al tribului, și anume așezarea morților la soare pentru ca să li se usuce trupurile. În timp ce soarele dogorea cu putere, tinerii din trib se așezau sub nășăliile pe care erau expuse cadavrele, așteptau ca lichidul ce se scurgea din ele să le picure pe corp. Căci ei credeau că în felul acesta „puterea mortului“ trecea în trupul lor. După un oarecare timp, pelicula cafenie dispărea și pielea morților căpăta o culoare albă ca a europenilor.

Urmașii tribului „Koko“ practică și azi magia. De asemenea, în viața lor concepția mistică ocupă un loc preponderent. Totodată, ei păstrează credința în metempsihoză, că adică sufletele celor morți se reîncarnează în plante și animale (p. 71 sq.).

Morminte de eschimoși: În vara anului 1963, arheologul sovietic D. Sergheev a descoperit pe țărmul de nord-vest al Mării Bering, și anume

în peninsula Ciukotsk, la Ekven, o serie de 105 morminte de-ale vechilor eschimoși. Inventarul acestor morminte constă din diferite obiecte, pe care eschimoșii le socoteau necesare pentru viața de dincolo de mormânt. Astfel, în mormintele de bărbați se aflau harpoane, cuțite de piatră, vîrfuri de săgeți și plăci de os cu tăieturi înguste pentru protejarea ochilor în fața strălucirii orbitoare a zăpezilor. În mormintele de femei, s-au găsit amulete familiale, legate de diferite sărbători rituale. Aceste amulete reprezintă aproape întreaga faună a litoralului acestei regiuni: capete de morse, foci, balene, urși albi, vulpi și lupi. Dacă ținem seamă de faptul că sculptorii anonimi nu se foloseau — în exercitarea meșteșugului lor — decît de cuțite de piatră, trebuie să admirăm arta meșteșugarilor necunoscuți care confecționau aceste amulete (p. 52 sq.).

Aspectul religios al insulei Bali: Cea mai pitorească insulă a Indoneziei, Bali, prezintă și o înfățișare religioasă interesantă, pe care cartea d-lui Lecca o descrie astfel: „Mîile de sare, ascunse în verdele de smarald al pădurilor, își au templele lor zidite din blocuri calcaroase. Pe treptele acestor temple sîau înșirate statuete de piatră, care reprezintă diferite zeități, și în fața cărora femeile depun daruri și aprind tămîie. Nu numai în aceste temple, ci pretutindeni pe străzile orașelor și satelor, cît și pe marginea drumurilor, departe de locurile aglomerate, se întîlnesc altare închinat lui Buddha. Cele mai importante manifestări din viața locuitorilor insulei Bali sînt dansurile. Balinezii consideră dansul lor, care se inspiră din formele tradiționale și din credințele sacre ale poporului, ca un dar al cerului. Încă de la vîrsta de șapte ani, fetele, îmbrăcate în costume naționale din piele și mătase și purtînd pe cap podoabe de aur curat, execută dansuri religioase în sunetele melodioase ale gongurilor și game-lonurilor, instrumente muzicale caracteristice acestei insule. Majoritatea dansurilor se execută stînd jos și avînd ca motiv îmbobocirea unei flori; se mișcă numai bustul, brațele și palmele. Dansul este nelipsit de la orice sărbătoare publică sau particulară ...

În această insulă ceremonia arderii morților necesită lungi pregătiri. În familiile bogate, corpul îmbălsămat al celui care s-a stins din viață este conservat în casă vreme de cîteva luni și spălat zilnic cu plante mirositoare. În ziua incinerării se dansează încontinuu pînă la venirea nopții. Apoi trupul mortului este așezat pe ruguri înalte, deasupra cărora se atîrnă — sculptată în lemn — figura grotescă a unui balaur, deoarece balinezii cred că sufletul celui mort pleacă în „lumea spiritelor“ călare pe balaurul din vîrfurile rugului. Cenușa rămasă după incinerare este aruncată în apele mării.

Vestigiile din trecutul îndepărtat al insulei Bali, mormintele regilor și ale prinților indonezieni, alături de sutele de temple, dovedesc o veche cultură, care nu s-a lăsat încă influențată de alte civilizații (p. 206 sq.).

Credințe și practici ciudate: Aleuții, adică locuitorii arhipelagului Aleutinelor, văd în multe viețuitoare sufletul strămoșilor lor. Astfel, spre exemplu, ei cred că în vacile de mare s-ar întruchipa sufletele fecioarelor pe care înneclul le-a smuls de timpuriu vieții, precum și că „sirenele“ caută să ademenească pe pescari, făcîndu-i apoi să piară în adîncuri (p. 185).

Ainoșii din insula Hokkaido (Japonia) cred că strămoșii lor îndepărtați ar fi fost crescuți de o ursoaică. Pentru cinstirea memoriei acesteia,

practică un ritual foarte ciudat: În fiecare primăvară ainoșii prind câte un pui de urs și îl aduc acasă, unde o femeie îl alăptează. Toamna, bătrînul satului omoară puiul de urs, pronunțînd următoarele cuvinte: „Ne părăsești, fiu al pădurii, dar noi nu plîngem, sîntem veseli știind că vei reveni încarnat în trupul unui om“. După aceea, capul puiului de urs este pus într-un par lung în mijlocul satului pentru a apăra pe locuitori de duhurile rele (p. 193).

Malaiezii păstrează pînă azi un ritual curios cu ocazia celebrării căsătoriei. Împodobiți cu ghirlande de orhidee, tinerii se urcă fiecare în vîrfurile unuia din cei doi palmieri plantați în mijlocul satului anume pentru împlinirea acestui ritual. Apoi preotul satului apleacă palmierii, considerați sacri, unul către celălalt, pînă cînd fețele celor doi căsătoriți se ating. Atunci actul căsătoriei este încheiat, în strigătele mulțimii care ia parte la această sărbătoare (p. 199).

Pentru bughi și makasari, băștinașii insulei Sulawesi (Indonezia), corabia reprezintă o ființă. În vremurile vechi, ei aveau obiceiul ca atunci cînd vreun vas era împins în apă, să lege de fundul lui — ca jertfă omenească — o sclavă. Ei credeau că în acest fel corabia prinde viață. Din același motiv, ei stropesc bărcile cu laptele unei mame care alăptează. Numai după ce au săvîrșit acest ritual, pescarii pot ieși fără teamă în largul oceanului la pescuit, la cules alge marine sau pentru a transporta mărfurile pe insulele îndepărtate ale Pacificului (p. 213).

Melanezienii și papuașii manifestă un respect neîarmurit și adorație față de sufletele căpeleniilor și vracilor morți. De acest fapt este legat și cultul craniilor. Încă și azi mai există triburi care păstrează craniile șefilor și vracilor lor (p. 216).

Un procedeu similar se practică la unele triburi de papuași din Noua Guinee: Datorită persistenței credinței că în capul celui mort s-ar afla puteri magice, există și azi vînători de capete. Craniile morților se păstrează în colibe (p. 218). De asemenea, și în arhipelagul Noilor Hebride (p. 229).

Papuașii din arhipelagul Bismarck cred că spiritele celor morți sălășluiesc în anumite regiuni ale insulelor. De aceea, consideră aceste locuri ca tabu și nu îndrăznesc să le calce (p. 221).

În insula Tanna din sudul arhipelagului Noile Hebride, se găsește vulcanul Jahwe. La sosirea căpitanului Cook, descoperitorul insulei, în 16 august 1744, vulcanul se afla tocmai în plină activitate. Băștinașii credeau că în adîncurile pămîntului își are sălașul un demon, care provoacă din cînd în cînd aceste erupții. De teamă ca nu cumva acesta să-l elibereze, l-au împiedecat pe Cook să se apropie de vulcan. După 212 ani, vulcanologul Haroun Tazieff a urcat pînă în vîrfurile acestui vulcan. Căci de data aceasta băștinașii i-au dat tot concursul, fiind convinși că Tazieff, care trebuia să coboare cu ajutorul cablurilor pînă în fundul craterului, va prinde și va lega pe Iaropiangi. Acesta este numele pe care ei îl dau diavolului, despre care cred că clatină insula din adîncuri, umplîndu-i de groază (p. 229).

În insula Malekula din același arhipelag, tribul „Brig Nambas“ continuă să ducă felul de viață din timpul neoliticului. Bărbații din sînul

acestui trib au o casă sacră, numită Nagamal, în care femeilor nu le este îngăduit să intre. În această casă sacră, este întreținută neconținut o flacăra de către tinerii care urmează să fie primiți în rîndurile bărbaților. Femeilor nu le este îngăduit să călătorească decît pe anumite drumuri destinate lor. Aceste drumuri sînt marcate de idoli sculptați în lemn (p. 229).

Americanul B. H. Thomson a alcătuit o carte foarte interesantă despre moravurile și legende locuitorilor din insulele Fiji, situate în partea de sud-vest a Oceanului Pacific. Între altele, el prezintă un ritual ciudat pe care fijienii l-au practicat pînă spre sfîrșitul veacului trecut. Dacă șeful familiei murea primul, după ce trupul soțului era prefăcut în cenușă, soția era arsă pe rug de vie. Înainte de ceremonia arderii, ea pune în mîna mortului un dinte de rechin. Căci fijienii aveau credința că sufletul mortului va urca pînă în vîrfurile muntelui Lelele, de unde avea să arunce dințele spre un arbore sacru. Dacă dințele aruncat lovea arborele, sufletul mortului trebuia să aștepte acolo sufletul soției, pentru ca împreună să pornească mai departe. Dacă dințele nu nimerea ținta, însemna că soția sa nu i-a fost credincioasă în viața pămîntească și, deci, trebuia să plece singur (p. 232).

Băștinașii din arhipelagul Carolinelor cred în spirite de pădure și în spirite de casă. De asemenea, cred într-o viață viitoare, care pentru cei buni va fi „dîncolo de nori”, iar pentru cei răi „în fundul apelor”.

Tinerii din acest arhipelag practică cu multă iscusință jocul cu sfoara. Acest joc constă în a face cu multă dibăcie diferite figuri cu o sfoară, pe care tinerii o țin între dinți și degetele de la mîini și picioare. Figurile executate au un înțeles simbolic, reprezentînd episoade istorice sau legende închinare zeului familiei, numit Chali. Cele mai complicate dintre figuri reprezintă insulele lor, cerul, oceanul și palmierii. Jocul e însoțit de cîntece (p. 241).

Pînă la începutul acestui veac, băștinașii din arhipelagul Marshall au păstrat obiceiul crud ca războinicii să-i mănînce pe cei învinși, iar capetele acestora să fie atîrnate în colibe, întrucît credeau că spiritele transmit învingătorilor forța morților. Toate manifestările sociale ale lor erau în funcție de dorința spiritelor, pe care le consultau — prin vraciul tribului — în orice împrejurare. De pildă, nimeni nu avea dreptul să se tatueze, dacă spiritul nu-i îngăduia (p. 242).

Cînd reușesc să prindă broaște țestoase în număr mai mare, polinezienii fac serbări, în timpul cărora scot inimile broaștelor și le aruncă drept ofrandă zeului Tangaroa (p. 265).

RELIGIA ETRUSCILOR

Date fiind caracterul persistent misterios al culturii etrusce și pasiunea cu care specialiștii în materie atacă în ultimul timp interesanta problemă etruscă, se aștepta și la noi apariția unei sinteze la zi a cuceririlor din domeniul etruscologiei. Acestei așteptări îi răspunde publicarea recentă a cărții d-lui Raymond

Bloch: „Etruscii“. Presentare, traducere și note de prof. univ. Nicolae Lascu, București, Editura Științifică, 1966, pag. 199.

Vom desprinde din această valoroasă carte toate datele cu privire la religia etruscilor, pe care le vom înfățișa într-un chip cât mai sistematic cu putință.

În ciuda faptului că problema etruscă este încă nededegată, liniile generale ale istoriei și culturii etrusce nu sînt învăluite în necunoscut. Astfel, cunoaștem și unele aspecte ale religiei etruscilor (Cf. p. 15—17). Dar în multe privințe cultura etruscă constituie încă un mister nepătruns de specialiști (Cf. p. 15). De aceea, nici religia ce s-a dezvoltat în cadrul acestei culturi, nu este încă complet cunoscută. Dimpotrivă, încă multe aspecte ale ei n-au fost deslușite. De unde rezultă că nu se poate da, la ora actuală, un tablou complet al religiei etruscilor.

Despre religia etruscă avem izvoare puține (Cf. p. 120 și 129). În domeniul misterios și complex al acestei religii ne introduc cărțile sacre (p. 131). Ele cuprind pretinsa revelație a religiei etrusce, constînd din antologii profetice în trei serii: 1) libri haruspicieni, care înfățișau arta de a cerceta măruntaiele victimelor și de a obține din ele o prevestire prețioasă pentru viitor; 2) libri fulgurales, care se ocupau cu fulgerele, și anume cu originea, semnificația și importanța acestora; 3) libri rituales, cele mai cuprinzătoare din toate și care conțineau întregul corp al regulilor care guvernează viața oamenilor în orașe, un întreg corp de doctrine privitoare la moarte și la soarta omului după moarte, precum și un complicat sistem de explicare a miracolelor, care descoperă pe pămînt voința zeilor (p. 132 sq.).

Cărțile sfinte etrusce au fost traduse în latinește și îngrijite de Tarquinius Priscus în veacul I î.H. Din această traducere au rămas numai cîteva fragmente scurte, care au fost reproduse în scrierile lui Seneca (4—65 d.H.), ale lui Pliniu cel Bătrîn (23—79 d.H.) și ale altor autori antici (p. 21).

Cîteva fragmente sărace din regulile sacre, care prescriu modul aplicării sistemului de rituri extrem de complicat, se cuprind în discursul lui Cicero ținut în anul 56 î.H. și cunoscut sub titlul „De haruspicum responso“ (Despre răspunsul haruspicilor) (p. 136).

Macrobius, Servius și Ammianus Marcellinus, toți din secolul IV î.H., ne-au păstrat fragmente etrusce din ostentaria -- cărțile care cuprindeau semnificația miracolelor (p. 138).

Una din temeliile cercetării etruscologice o constituie un text manuscris de o lungime considerabilă, scris pe 12 feși de in, care învelesc o mumie din perioada greco-romană, descoperită la Alexandria și păstrată azi la Muzeul din Zagreb. Manuscrisul cuprinde 1500 de cuvinte, dar, din cauza repetițiilor, numai cinci sute diferă unele de altele. Până acum s-a stabilit că textul este un fel de calendar sacru, care enumeră ceremoniile religioase de îndeplinit în cinstea zeilor, indică lunile și zilele în care au loc sărbătorile (p. 64 și 72).

Un izvor similar îl constituie marile texte rituale descoperite pe țigla de la Santa Maria di Capua. Ritualul pe care-l atestă are un caracter funerar și ne dă o idee despre natura faimoaselor cărți ale Acheronului, care conțin doctrina etruscă despre moarte și despre viața de după moarte (p. 72).

Dintre obiectele în legătură cu divinația, cel mai renumit este ficatul de bronz descoperit în anul 1877 de pământul Etruriei, și anume în împrejurimile orașului Piacenza (p. 57).

În anul 1916 a fost scos la lumină, la Vei, admirabilul grup de statui în teracotă, care împodobeau acoperișul marelui templu al lui Apollo (p. 154). Despre alte descoperiri arheologice recente, vezi p. 173—176.

Despre cărțile sibiline, codul misterios atribuit sibilei de la Cuma, autorul nu face decît mențiune.

Popor extraordinar, etruscii au creat o religie cu trăsături caracteristice, care o situează într-o poziție specială față de religiile greacă și romană (Cf. p. 131).

La fel cu unele popoare orientale, etruscii pretindeau că religia lor este revelată (p. 54). Revelația inițială era pusă de legendă pe seama unei ființe miraculoase, care a ieșit din măruntaiele pământului. Iată ce spune legenda în această privință: „Într-o zi, un țăran din Tarquinia, săpînd o brazdă mai adîncă decît de obicei, văzu ieșind din ea un spirit foarte mic, cu față de copil, dar cu păr cărunt și cu înțelepciunea unui om bătrîn. La strigătele de spaimă ale țăranului, toată lumea din Etruria a venit în fugă la fața locului, și atunci Genius, care era numit Tages și era nepotul lui Jupiter, a dictat regilor celor douăsprezece orașe acele reguli pentru interpretarea prevestirilor, ce au fost transmise generațiilor următoare. Îndeplinindu-și misiunea Tages dispăru sau, după unele izvoare, muri”.

După unii, o parte a revelației etrusce ar proveni de la o nimfă, pe nume Vegoia sau Begoe, care ar fi dictat un anumit

număr de legi rituale și ar fi dat oamenilor principiile de măsurătoare și metoda de fixare a hotarelor câmpurilor. Despre aceste revelații se credea c-ar fi fost depuse — împreună cu cărțile sibiline — în templul lui Jupiter Capitolinul, iar sub domnia lui August în templul lui Apollo de pe Palatin (p. 132).

Misterioasă și complexă (Cf. p. 131), religia etruscilor reflectă — în spiritul și expresia ei — felul de gândire și de simțire oriental (Cf. p. 52 și 172). Acesta vine la expresie mai ales în atitudinea constantă de *neliniște* și de *îngrijorare* în fața forțelor divine (p. 56 și 131): omul este totdeauna prada mâinii zeilor și a groazei de moarte (p. 154). De aici interesul constant pentru *divinație* și intensul cult al morților. Totodată, religia etruscă reflectă unele aspecte ale religiei grecilor (p. 172). De remarcat este și faptul că tradițiile religioase etrusce posedă o vitalitate deosebită; ele au continuat să înflorească pînă în pragul erei creștine (p. 106).

Cît privește concepția despre divinitate, aceasta nu este ușor de înfățișat. În primul rînd, zeii etrusci aveau un caracter tainic, misterios (p. 154). În al doilea rînd, zeii etrusci sînt în general cunoscuți sub înfățișarea divinităților grecești, cu care erau parțial asimilați. De aceea, nu este ușor a desluși de sub haina greacă pe care o poartă, trăsăturile lor caracteristice, precum nici să dăm un tablou precis al zeilor care formau panteonul etrusc (p. 140).

Mulți zei erau legați strîns de un anumit oraș sau de un anumit sanctuar. Un panteon unificat, comun întregii Etrurii, n-a existat niciodată (p. 142).

Față de divinitate, etruscii manifestă o atitudine de neliniște și îngrijorare. Această anxietate religioasă este comună cu atitudinea unora dintre popoarele orientale (p. 56).

Divinitățile supreme ale religiei etrusce constituiau o trinitate. Aceste trei divinități erau *Tinia*, *Uni* și *Menerva*, pe care Roma le-a adorat sub numele de Jupiter, Junona și Minervă (p. 54). În ultimii ani ai sec. VI î.H., tarquinii au dedicat renumitul templu de pe Capitoliu — Triadei Capitoline: Jupiter, Junona și Minerva, care erau venerați sub numele lor etrusc (p. 95).

După un text din veacul V d.H., provenit de la Martianus Capella, zeii etrusci erau rînduiți în următoarea ordine: În jurul lui Jupiter, erau zeii superiori, *senatores deorum*: după aceștia urmau doisprezece zei care reglementau semnele zodiacului și

șapte care corespundeau planetelor; în fine, erau zeii repartizați pe cele șaisprezece regiuni ale cerului (p. 140).

Din acest text și din inscripțiile de pe ficatul de la Piacenza, desprindem că diferiții zei etrusci aveau locuri bine definite în cer. Potrivit cu poziția zonei cerești încredințate puterii lor, ei prezentau omenirii un aspect favorabil sau teribil (p. 141).

Zeul principal al etruscilor era Tinia, stăpînul fulgerului, identic cu grecul Zeus și cu romanul Jupiter. El dezlănțuia fulgerul fie fără să fi consultat pe colegii săi divini, fie numai după ce s-a consfătuît cu aceștia. Numele său apare de patru ori pe ficatul de la Piacenza. El are de soție pe Uni, care a fost identificată cu Hera și Junona și pe care unele oglinzi etrusce ne-o înfățișează alăptîndu-l pe Hercules, care, după anumite inscripții, era fiul ei (p. 140 și 174).

Etruscii fiind navigatori, de un cult deosebit se bucura zeul Nethuns — Neptun, stăpînul mărilor. El apare înarmat cu un trident. Potrivit zvonurilor despre el, acest zeu ar fi fost strămoșul familiei regale de la Veii și zeul protector al Vetuloniei (p. 141).

Sub numele de Maris, era adorat Mars, zeul războiului; ca și Ares al grecilor, el a devenit amantul zeiței iubirii, Turan, care dispunea de farmecul zeiței grecești Afrodita și al zeiței romane Venus. Turan însemnează literal „cîrmuitoarea“, „stăpîna“. Pe un mare număr de casete de bronz și oglinzi, ea apare în mijlocul suitei sale de genii feminine; de asemenea, ea își ocupă locul său firesc pe odoarele femeiești delicate (p. 141).

Deși numele lor lipsesc de pe ficatul de la Piacenza, Apollo și Artemis erau de timpuriu familiari în Etruria. Cel dintîi apare în cadrul grupului de statui în teracotă, care împodobeau acoperișul marelui templu de la Veii și ilustra legenda delfică a luptei dintre Apollo și Heracles pentru posesiunea unei căprioare (p. 141).

Grecului Dionysos îi corespunde Fufluns, divinitate protectoare a orașului Populonia. El poartă tirsul (baston) și e asociat cu Semele și Ariadna. Ca zeu al viței de vie și al iederei, el este personificarea veseliei și a vitalității exuberante (p. 141 sq.).

Hermes al etruscilor este Turms, o divinitate legată de riturile funerare. El conducea sufletele morților în Hades (p. 142).

Sethlans și Velechans erau zei ai focului; cel din urmă arunca și fulgere și prezintă caracteristicile grecului Hephaistos și ale romanului Vulcanus (p. 142).

Unul din cei mai respectați zei etrusci a devenit Hercle, grecul Heracles, care reprezenta forța și valoarea războinică. Totodată, era un puternic zeu al apei, al izvoarelor și al mării. Cu curajul său fără egal, el triumfa asupra puterilor infernului. Pirații etrusci invocau protecția lui și-l alegeau călăuză în numeroasele lor expediții războinice (p. 142).

Zeita norocului era Nortia. După credința etruscă, destinul acorda o perioadă de timp atât popoarelor, cât și indivizilor. Poporului etrusc i s-a acordat o viață de zece secole (p. 142).

O divinitate pur etruscă este Voltumna, care se pare c-a fost transferată la Roma sub forma unui tânăr zeu al vieții plantelor. La sanctuarul divinității Voltumna din teritoriul orașului Volsinii, se țineau exclusiv adunările și serbările panetrusce (p. 143).

Din atitudinea constantă de neliniște față de forțele divine a etruscilor, rezultă puternica lor înclinație spre rituri. Ceea ce face din etrusci poporul cel mai devotat riturilor religioase, care excelează în arta de a le reprezenta (p. 131). Etruscii erau atrași cu pasiune de manifestările tangibile ale ritului sacru (p. 134).

Sărbătorile religioase panetrusce se țineau în fiecare an și erau însoțite de un mare iarmaroc (p. 107).

Fiecare oraș își avea templele sale, în care erau adorați zeii săi (p. 150). Divinitățile considerate ca formînd o trinitate erau adorate în temple cu trei încăperi, fiecare dedicată uneia din cele trei (p. 54). Astfel, de pildă, renumitul templu dedicat de către tarquini, în ultimii ani ai secolului VI î.H., Triadei Capitoline consta din trei încăperi sacre, trei cellae, dedicate lui Jupiter, Junonei și Minervei, care erau venerați sub numele lor etrusc (p. 95).

Templul etrusc era așezat pe o bază înălțată, pe un podium, avînd o singură intrare. El se compunea din trei încăperi alăturate și paralele, care adăposteau statuile divinităților. În față avea un portic susținut de două rînduri de coloane (p. 150 sq.).

Podium-ul și temeliiile erau de piatră, iar întreaga suprastructură era de lemn sau de cărămizi (p. 151). Uneori, cum e cazul marelui templu de la Veii, pe acoperiș erau așezate statui de mărime naturală. În templele din epoca elenistică, frontoanele erau formate din grupuri de statui în relief, care reprezentau scene împrumutate din mitologia greacă (p. 151 sq.).

Între riturile religioase prescrise de către regalitatea etruscă, merită să fie menționat cel practicat cînd adversarii ei erau puși pe fugă. Cu acest prilej, se organiza o procesiune solemnă, care se termina pe Capitoliu cu un sacrificiu adus lui Jupiter. În timpul acestei procesiuni, comandantul — stînd în picioare în carul său de război și conducînd cortegiul său de soldați și prizonieri — se identifica temporar cu divinitatea supremă (p. 96).

Muzica avea un rol de seamă în cadrul serbărilor etrusce. „Pe sunetele muzicii, cîntăreți și dansatori animau serbările și ocupau un loc important la ceremoniile religioase“ (p. 122).

În concepția etruscă despre lume, sacrul apărea ca adînc implicat în ordinea naturală. De aceea, orice constituie o prevestire și însuși miracolul nu era altceva decît o prevestire de o importanță deosebită. Mentalitatea etruscă era „întotdeauna înclinată să descopere în fenomene un semn, fie pașnic, fie violent, al intervenției divine“ (p. 133 și 134).

De aici derivă tendința constantă a etruscilor de a citi în cartea lumii nu numai revelațiile trecutului, ci și previziunile pentru viitor (p. 133). De aceea, etruscii manifestă un interes constant pentru *divinație*. Aceasta se concretizează în eforturile lor constante de a încerca să cunoască viitorul prin studierea semnelor trimise oamenilor de către zei (p. 56).

La prima lor apariție pe pămîntul roman, etruscii aduc cu ei conceptele și tehnicile divinatorii practicate în ținuturile de unde au venit (p. 93 sq.).

Arta divinației sau manticii deținea o mare importanță în viața religioasă a etruscilor. În preocupările unui popor îngrijorat de viitor și destin, divinația, arta extrem de stranie și de complicată a ghicirii viitorului, a ocupat totdeauna un loc central. Teoria furtunilor, cercetarea măruntaielor victimelor și analiza miracolelor nu aveau altă semnificație și alt scop decît să permită etruscilor a afla dorințele zeilor, ceremoniile ce trebuiau împlinite pentru a-i împlînzi și iminența sau absența fenomenelor dotate cu semnificație sacră (p. 133).

Ficatul de bronz, descoperit în 1877 în împrejurimile orașului Piacenza, este împărțit, în partea sa convexă, într-un anumit număr de compartimente, care poartă numele divinităților etrusce respective. De aici se deduce că etruscii credeau că după cum divinitățile ocupă regiuni bine definite în cer, tot așa ele dețin puterea asupra unor sectoare bine definite ale ficatului vic-

timelor. Originea divină a prevestirii depindea de punctul unde se găsea semnul pe ficat, iar despre fulger se credea că era trimis de zeul care stăpînea regiunea din cer în care se producea acest fenomen. De unde rezultă că în ochii etruscilor exista un paralelism curios între ficatul animalelor jertfite și univers ca întreg: ficatul este o specie de microcosmos, care reproducea pe scară mică însăși organizarea lumii (p. 58 sq.).

Preoții etrusci se numeau haruspices și erau maeștri inegalabili ai artei divinației. Ei erau „iscusiți tehnicieni, care stăpîneau toate regulile unei teologii complicate. Sarcina lor primordială era să noteze cu grijă semnele divine ce apăreau pe pămînt și să scoată din ele concluzii practice privitoare la conduita oamenilor“ (p. 133; vezi și p. 134 sq. și 137).

Ei practicau o metodă analitică, care dezvolta o cazuistică infinit de complexă. Bubuitul tunetului, de pildă, a constituit obiectul unor investigații care ne uimesc prin caracterul lor amănunțit și sistematic. O activitate predilectă pentru haruspices o constituia examinarea ficatului și a măruntaielor victimelor, aduse jertfă divinităților. Însuși numele lor pare a deriva de la această activitate (p. 56).

În teoria etruscă a divinației, se acordă un loc important conceptelor simbolice și cosmice (p. 136). Din discursul lui Cicero (56 î.H.) se desprinde exegeza complicată pe care preoții etrusci o aplicau unui fenomen natural (vezi p. 136 sq.). Din descrierile lui Seneca și Pliniu cel Bătrîn cunoaștem principiile esențiale după care se făcea interpretarea tunetului (p. 135).

Etruscii sînt preocupați și de viața de după moarte. Ei aveau credința într-o viață obscură după moarte, asemănătoare vieții de pe pămînt și atribuiau o extrem de mare importanță destinului omului dincolo de mormînt. Mereu obsedată de destinul morții: (tristețea morții îi înfricoșa foarte mult pe etrusci) și de lumea cealaltă, gîndirea religioasă etruscă întreține un foarte intens cult al morților. Grijă pentru cei morți îi obseda necontenit pe cei vii și neglijarea împlinirii cu grijă a cultului datorat defunctului era considerată ca o crimă de neiertat (p. 72, 114, 144 și 164).

Doctrina etruscă despre moarte și viața de după moarte se cuprinde în faimoasele cărți ale Acheronului (p. 72).

Cu ocazia înmormîntării se organiza în cinstea mortului un joc funebru, în cadrul căruia ocupau un loc de seamă cîntăreții și dansatorii. Totodată, se organizau și jocuri funerare, în cursul

cărora erau oferite defunctului lupte neomenoase între adversari, care căutau disperați să-și salveze viața. Ca și alte popoare vechi, etruscii credeau că sîngele celui învins, vărsat pe pămînt, ar întări și rechema pentru cîtva timp la viață pe morți, care — în slăbiciunea lor — aveau nevoie de sacrificii și ofrande pentru a-și regăsi o parte din vechea lor vigoare (p. 122 și 124 sq.).

Multă vreme etruscii își incinerau morții. Ei depozitau cenușa în urne, care erau de obicei de formă bitronconică sau aveau forma unei colibe de păstori („urnă-colibă“) făcută exact după modelul locuințelor din timpul vieții. Urnele erau așezate într-un fel de groapă săpată în stîncă sau în pămînt (p. 80 sq.).

De pe la mijlocul sec. VIII î.H., incinerarea începe să fie înlocuită cu înhumarea. Alături de mormîntul în formă de puț, apare mormîntul în formă de groapă și de mausoleu monumental (p. 82 sq.). În conformitate cu gîndirea etruscă, mormîntul era — în sens concret — lăcașul în care defunctul avea să-și continue o existență obscură și neîntreruptă. De aceea, din v. VII î.H. mormîntul era construit ca o cameră, de jur-împrejurul căreia erau așezate paturile, pe care aveau să se tolănească morții. Cu vremea, mormîntul devine mai mare, numărul camerelor crește pînă cînd se ajunge la case întregi săpate în tuful colinelor vulcanice. Din veacul IV î.H. mormîntul găzduiește o întreagă gens; ceea ce face ca mormintele să devină aproape gigantice (p. 152 sq.).

Inventarul mormintelor etrusce era foarte bogat, întrucît etruscii căutau să facă defunctul să se simtă bine în ultimul său lăcaș și să nu se întoarcă să persecute pe cei vii. De aceea, ei puneau în mormînt și bijuterii de o rară somptuozitate. Mormintele etrusce din veacurile VII și VI î.H. conțineau bogății așa de abundente, încît au fost cu drept cuvînt numite „morminte de aur“ (p. 84, 114, 119 și 144).

Dar etruscii nu erau mulțumiți să procure mortului numai cele necesare în lumea de dincolo, ci îl înconjurau cu picturi reprezentînd ospete, dansuri și jocuri de care s-a bucurat pe pămînt și pe care ei sperau să le găsească în împărăția lui Hades. Aceste minunate picturi nu aveau de scop numai să evoce trecutul. Căci după concepția etruscilor, de îndată ce se închidea mormîntul scenele trebuiau în mod magic să capete viață și constituiau, astfel, fundalul real al noii existențe a defunctului (p. 115; vezi și p. 24).

Trecerea într-o altă lume era concepută și reprezentată de etrusci ca o călătorie. Sînt grăitoare și concludente în acest sens nenumăratele scene de plecare: plecări pe jos, călare, în vehicule sau chiar în bărci, reprezentate pe urnele funerare sau pe sarcofage, care simbolizează călătoria mortului spre ținuturile infernului (p. 144 sq.; vezi și p. 24).

Concepția etruscă despre lăcașurile morților este complicată. Ea pare să se concretizeze în aceste două puncte de vedere: morții trăiau în încăperile spațioase ale hipogeeilor (morminte) sau se întâlneau într-o lume subterană, care este un reflex palid al lumii de deasupra. De asemenea, se pare că etruscii n-au simțit nevoia de a concilia în chip rațional aceste două puncte de vedere diferite. Pentru că ei socoteau că vinul libațiilor și sîngele animalelor de jertfă puteau aduce bucurie morților în mormintele lor, după cum aceste substanțe reînsuflețitoare puteau ajunge la ei și coborînd într-o vastă cavernă din centrul pămîntului, care forma infernul colectiv, împărăția umbrelor (p. 144).

Hades-ul etrusc era Aita, zeul împărăției morților (p. 22).

Concepția etruscilor despre lumea de dincolo de mormînt variază după epoci. Dl Bloch prezintă această evoluție astfel: „În perioada cea mai timpurie, îndeletnicirile defunctului în cealaltă lume sînt arătate în frescele de la Tarquinia ca ale unei vieți de plăcere și bucurie. Ospetele au loc într-o atmosferă de Cîmpii Elizee în sunet de flaut, iar oaspeții văd mișcîndu-se în jurul lor dansatori eleganți și femei stăpînite de ritmul magic al dansului. Spiritele care conduc pe defuncți spre lumea din care nu mai este întoarcere, nu au nimic înspăimîntător și fiecare lucru dă o impresie de calm și armonie“ (p. 145).

Din veacul VI î.H. caracterul acestor reprezentări picturale devine sumbru: „Zeii, care domnesc asupra lumii subpămîntene, sîd pe tron în mijlocul tristelor lor domenii . . . Scenele reprezentate au încă ospățul ca temă centrală, dar atmosfera devine treptat tot mai sumbră. Geniile și demonii, care par a fi instrumente ale zeului infernului, nu mai au un aspect calm și armonios. Chipurile lor iau o înfățișare înfricoșătoare și îngrozitoare“ (p. 145 sq.).

Prin urmare, „în ultima perioadă a Etruriei se exprimă un sentiment de teamă și chiar de anxietate în fața mizeriilor și chinurilor din lumea cealaltă. O dată cu înfrîngerea și ruina lor, etruscii au pierdut viziunea fericită a unei vieți calme și radioase

dincolo de mormînt. Teróarea și chinurile infernale îi copleșesc, iar influența greacă abia mai este perceptibilă. În felul acesta, o viziune sumbră a morții s-a menținut la porțile Romei pînă la începutul erei creștine“ (p. 146).

Etruscii au și credința într-un mundus subteran, un șanț boltit care pune lumea celor vii în contact cu aceea a morților. În zilele considerate ca religioși, mundus se deschidea și spiritele infernale se urcau spre pămînt prin această deschizătură teribilă (p. 136).

Pr. Dr. CORNELIU SÎRBU

Profesor la Institutul Teologic Universitar, Sibiu

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

PREDICA SFÎNTULUI APOSTOL PETRU

Inercînd să vorbim despre predica Sfîntului Apostol Petru, socotim necesar să spunem de la început că ne vom referi numai la cuvîntările lui păstrate în Faptele Apostolilor. Se-nțelege, un studiu mai amplu axat pe această temă nu poate și nu trebuie să ocolească valorificarea sub acest unghi și a celor două Epistole ale Apostolului, căci, în fond, relația scriptică a Apostolilor față de comunitățile religioase de ei întemeiate n-a fost alta decît cea orală. De fapt, Epistolele ne îngăduie concluzii importante asupra felului în care Apostolii înțelegeau să dezbată problemele religio-morale ale comunităților și cum știau valorifica noua învățătură de credință și viață în împrejurările date. Cu toate acestea trebuie accentuat că Epistolele nu sînt predici. Epistolele nu ne dau posibilitatea să ne facem o idee asupra formei în care se vor fi mișcat cuvîntările Apostolilor. E destul să indicăm numai Epistola către Romani pentru a ne da seama cum caracterul epistolar domină întreaga expunere, tratare și formulare.

Așadar, în cele ce urmează ne vom referi numai la cuvîntările Sf. Apostol Petru așa cum ne-au fost păstrate ele de către Sf. Luca.

Aceste cuvîntări sînt în număr de opt, toate în Faptele Apostolilor. Prima e cuprinsă în cap. 1, 16—22; a doua în cap. 2, 14—39; a treia în cap. 3, 12—16; a patra în cap. 4, 8—12; a cincea în cap. 5, 29—32; a șasea în cap. 10, 33—43; a șaptea în cap. 11, 5—17; a opta în cap. 15, 7—11.

+ Trebuie să relevăm că predicile Sf. Petru, ca de altfel și celelalte cîte ni s-au păstrat în Faptele Apostolilor, nu ne-au fost transmise chiar în extensiunea și termenii în care au fost rostite. Sf. Luca nu ne dă decît rezumatul lor. „Este un fapt în general admis de exegeți că nici una din cuvîntările păstrate de Sfîntul Luca în Faptele Apostolilor nu se prezintă exact în termenii în care au fost rostite” — spune un teolog. Dacă ar fi fost rostite așa cum le avem acum în față, ele — cu excepția cuvîntării Sf. Ștefan — n-ar fi durat decît extrem de puțin. Dar în caracterul

acesta al lor de „tablă de materii“ e cuprins un important moment pentru transmiterea lor corectă.

Prima cuvîntare (1, 16—22) e axată pe tema alegerii unui nou Apostol în locul lui Iuda. În partea primă a cuvîntării se vorbește despre căderea lui Iuda, prezisă cu mult înainte de către David. Spusele prorocului nu sînt, în fond, ale lui, ci ale Duhului Sfînt, care s-a servit de gura profetului pentru a descoperi cele ce aveau să se întîmple cu Iuda. „Pînă și omul... în care mă bizuiam... a ridicat călcîiul asupra mea“ (Ps. 40, 9). Cuvintele acestea rostite cîndva de prorocul, se referă la trădarea pusă la cale și realizată de Iuda. Profeția trebuia să se-mplicească nu în sensul că apostolul trădător ar fi fost silit la fapta lui, ci în sensul că în temeiul preștiinței, Duhul a văzut liberă hotărîre a lui Iuda.

Procedeul de a pune fapta apostolului necredincios sub semnul unui nepătruns plan dumnezeiesc are ca urmare o înțeleaptă reținere a cuvîntătorului de la folosirea unor epitete aspre. Sfîntul Petru nu-l baijocorește pe Iuda. Nu-l insultă. Nu-l numește criminal, blestemat, vrednic de ură, trădător, ci-i narează simplu faptele. Nu divulgă cu asprime nici pe cei a căroră călăuză s-a făcut cînd au mers să-l prindă pe Iisus.

După ce arată cele întîmplate cu Iuda, lucruri prezise și ele (Ps. 68, 29), cuvîntătorul amintește de profeția privind înlocuirea apostolului căzut (Ps. 108, 7).

În partea a II-a a predicii, Sf. Petru arată condițiile pe care trebuie să le-mplicească cel ce avea să-i urmeze lui Iuda.

Principala condiție indicată de Sf. Petru este aceasta: viitorul înlocuitor al apostolului căzut trebuie să fie un bărbat cunoscut prin rîvna lui de a fi trăit în comuniune cu Iisus pe tot timpul viețuirii Sale pămîntești.

Numai unul din aceștia putea mărturisi neschimbat învățătura, faptele și învierea Domnului.

Urmarea cuvîntării a fost că adunarea credincioșilor a propus doi candidați: pe Iosif al lui Barsaba, zis Iustus, și pe Matia. Indicarea celui mai bun dintre ei a fost lăsată pe seama lui Dumnezeu, care singur are acest drept de a-și alege Apostolii.

Cuvîntarea a doua cuprinsă în cap. 2, 14—39, a fost rostită cu prilejul Pogorîrii Duhului Sfînt. În desfășurarea ei distingem două părți și o încheiere.

În prima parte (cap. 2, 14—21) cuvîntătorul arată că explicația pe care vor s-o dea unii faptului că Apostolii s-au arătat

vorbind în limbi este cu totul neîntemeiată. Cîțiva dintre cei prezenți lansaseră în mulțime calomnia-că glosolalia Ucenicilor lui Hristos s-ar explica prin faptul că „sînt plini de must“. Cuvîntătorul respinge batjocura, arătînd că evenimentul a avut loc la ceasul trei din zi (ora 9 dim.), cînd nimeni dintre iudei nu putea fi beat. Explicația vorbirii în limbi este alta, spune în continuare Apostolul. Ea trebuie căutată în profeția lui Ioil, că în zilele cele mai de pe urmă adică în vremurile mesianice, Domnul va turna din Duhul Său peste tot trupul. Încît dacă Apostolii au vorbit în limbi, ei au putut face aceasta ca unii care au fost umpluți de Duhul cel Sfînt.

Și pentru a impresiona mai adînc pe ascultători, Sf. Petru vorbește și despre semnele premergătoare parusiei care, de altfel și după convingerea lui era iminentă.

În partea a doua a cuvîntării (v. 22—36) cuvîntătorul arată că Iisus Hristos este Mesia cel prezis cumult înainte de venirea Lui. E adevărat că Iisus a fost pironit pe cruce și omorît. Dar răstignirea și moartea nu-i anulează demnitatea de Mesia. Tot ce s-a-ntîmplat cu Iisus s-a petrecut potrivit celor prezise de către prorocul David. David a profețit nu numai despre moartea Domnului, dar și despre învierea și înălțarea Lui la ceruri. După înălțare Domnul și-a împlinit făgăduința, trimițînd Apostolilor pe Duhul Său cel Sfînt (Ioan 15, 26; 16—7).

În partea finală a predicii, vorbitorul dă îndemnul energic ca toată casa lui Israel să vadă în Iisus cel răstignit pe Hristos Domnul, pe Mesia.

Pătrunși fiind la inimă, ascultătorii au întrebât pe Apostoli ce să facă în situația dată. Răspunsul rostit de Sf. Petru e axat pe ideea cîinței și a Botezului. Căința și primirea Botezului implică recunoașterea lui Iisus ca adevăratul Mesia; ele transmit iertarea păcatelor și oferă garanția iertării pentru toți, inclusiv păgînii.

E potrivit să relevăm că întrebarea: „Bărbaților și fraților ce să facem?“ (v. 37) e pusă în numele tuturor celor de față, nu numai în numele iudeilor. Și de față au fost și „parți și mezi și cei sălășluiți în Mesopotamia, în Iudeia și în Capadocia, în Pont și în Asia, în Frigia, în Egipt... oaspeți din Roma... cretani... arabi“ (v. 9—11). Pusă în numele tuturor, întrebarea implică recunoașterea că toți sînt vinovați de răstignirea Domnului, nu numai o categorie restrînsă.

Rezultatul cuvîntării lui Petru a fost că în ziua aceea la ceata credincioșilor s-au adăugat ca la trei mii de suflete. Astfel ideea unei împărății mesianice pămîntești a fost definitiv înlăturată punîndu-se temelii concrete împărăției spirituale a Bisericii cu valorile ei duhovnicești: căința, Botezul, iertarea păcatelor și revărsarea Duhului Sfînt.

A treia cuvîntare (Fapte 3, 12—26) a fost rostită după vindecarea unui olog (cap. 3, 1—11).

Partea primă (v. 12—16) pornește de la fapta vindecării ologului din naștere. Minunea săvîrșită a impresionat atît de adînc pe credincioșii prezenți încît aceștia, fără să-și mai controleze reacția, erau gata să atribuie Apostolilor minunea săvîrșită. Sf. Petru respinge prompt intenția și tendința aceasta a mulțimii de credincioși. Nu el, Petru, nu ei, Apostolii, sînt cei ce au redat vieții normale pe ologul din naștere. Adevăratul tămăduitor al ologului este Iisus Hristos Mesia cel prezis de proroci și trimis în lume de Dumnezeu lui Avraam, Isac și Iacov. Iisus, Fiul lui Dumnezeu cel care a fost părăsit și dat răstignirii, dar care apoi a înviat din morți, acesta este săvîrșitorul minunii cunoscute. Credința în învierea Domnului i-a pus pe Apostoli în condiția de a folosi puterea Lui cea săvîrșitoare de minuni.

Aceeași credință e necesară și pentru cel ce vrea să accepte minunea. Credința în Iisus ca Mesia nu crește din puterile omului, ci Iisus însuși o revărsă în sufletele ce i se deschid.

În partea a doua (v. 17—26), tonul și accentul cuvîntării se mai îmblînzește. Cei ce au săvîrșit fapta răstignirii au făcut-o din neștiință. Pe de altă parte, patimile și moartea lui Mesia au fost cuprinse în planul dumnezeiesc al mîntuirii, au fost prezise de prorocii cei de demult.

Vinovăția pentru răstignirea lui Mesia poate fi iertată. Și anume poate fi iertată prin căință. Căința și ștergerea păcatelor constituie condiții indispensabile pentru participarea la mîntuirea mesianică, pentru venirea cea de a doua a Domnului.

După hotărîre dumnezeiască, Iisus va rămîne în cer pînă ce lucrurile vor intra din nou în vechea lor relație față de Dumnezeu și anume în relația dinainte de cădere. Credincioșii care nu se străduiesc în direcția îndreptării nu vor participa la împărăția mesianică și la vremurile de înviorare.

Făgăduințele date prin Avraam sînt pentru toți fiii pămîntului, dar cei dintîi chemați să beneficieze de ele sînt ei, urmașii lui Avraam și ai prorocilor.

Predica se încheie cu îndemnul „ca fiecare să se întoarcă de la răutățile sale“ (Fapte 3, 26). Precum cuvîntarea a doua (2, 14- sq.) așa și aceasta, a treia, pornește de la situații concrete, fapt care atestă și el că ideile vorbitorului au fost redată în mod exact.

✕ Vindecarea ologului și cuvîntarea ținută de către Petru mulțimii de credincioși și curioși prezenți în ceasul acela de după amiază acolo la templu, au dat prilej preoților de rînd, căpitanului templului preot și el, precum și Saducheilor, să intervină și să ia măsuri contra celor doi Apostoli. Arestați, aceștia au trebuit să compară a doua zi în fața Sinedriului. Aici ține Petru a patra sa cuvîntare.

Întrebarea pusă de judecător a fost cu ton aspru, el urmărind poate să-i intimideze pe Apostoli și să-i determine a renunța la aducerea în discuție a numelui lui Iisus Hristos. Dar, plin de Duhul, Sf. Petru luă cuvîntul și răspunde demn și cu fermitate.

El relevă mai întîi că motivul prezenței Apostolilor în fața Sinedriului este o faptă bună săvîrșită în folosul unui om bolnav. Procedînd așa Petru a zdruncinat profund poziția morală a sinedriștilor. Ce fel de fruntași și ce fel de bătrîni și înțelepți mai pot fi considerați sinedriști cînd ei cheamă la judecată și sînt gata să pedepsească pe cineva care face bine unui olog cerșetor?

După ce le-a depotențat îngîmfarea, cuvîntătorul vine cu explicația că însănătoșirea ologului s-a realizat în numele lui Iisus Hristos. În numele acelui Iisus înviat din morți și care deși nesocotit de sinedriști, El este piatra din capul unghiului. Punctul culminant al cuvîntării îl constituie accentuarea că nici un credincios nu se poate mîntui decît în numele lui Iisus Hristos. După cum în numele lui Hristos s-a dăruit vindecare ologului aceluia, tot așa în numele Lui vom dobîndi și mîntuirea sufletească.

Cuvîntul lui Petru îi tulbură în gradul cel mai înalt pe sinedriști. De unde la un moment dat ei credeau că o dată cu așezarea în mormînt a lui Iisus a fost îngropată definitiv și opera Lui, iată că lucrurile iau o cu totul altă întorsătură. Sinedriștii își dau seama că Apostolii sînt la lucru și că în numele lui Iisus obțin rezultate evidente. O dovadă de neînlăturat: ologul din fața lor. Singura ieșire: să interzică Apostolilor de-a mai lucra în numele lui Iisus. Și de fapt le-au și poruncit lucrul acesta. Dar Apostolii răspund că în activitatea lor, ei trebuie s-asculte mai

mult de Dumnezeu. Și temîndu-se de răzbunarea mulțimilor, sinedriștii au renunțat la pedepsirea Apostolilor, eliberîndu-i.

Cuvîntarea a cincea (5, 29—32) e determinată de acuzația că Apostolii n-au respectat porunca de a nu mai învăța în numele lui Iisus.

În răspunsul dat, Sf. Petru folosește procedeul său, adică mai întîi arată că Iisus a fost răstignit și a înviat; apoi arată că deși a pățimit și a fost răstignit, El este totuși Mesia. El este adevăratul Mîntuitor pentru că ne aduce din cer pocăința și iertarea păcatelor. Martori despre adevărul acestor lucruri (învierea, înălțarea) sînt ei, Apostolii, și este Duhul dat de Dumnezeu celor ce-l ascultă.

În introducerea cuvîntării a șasea (cap. 10, 33—43), vorbitorul arată că înaintea lui Dumnezeu are valoare nu apartenența la cutare sau cutare tradiție, la cutare, sau cutare popor, ci dispoziția internă caracterizată prin temerea față de El; apoi trăirea întru dreptate, adică în fapte voite de Dumnezeu, în fapte de apărare, de sprijinire, de ajutorare, a semenilor.

E adevărat că primii chemați la mîntuire sînt fiii lui Israel. Dar mîntuirea e pentru toți. Ea a fost înfăptuită prin Iisus Hristos, care „este Domn peste toate”.

În tratare autorul pornește de la presupunerea că ascultătorii posedă unele cunoștințe generale despre faptele mîntuirii creștine, presupune că ascultătorii au un oarecare fond apercceptiv creștin. Aceste elemente religioase presupuse drept cunoscute sînt: Ungerea lui Iisus cu Duhul Sfînt (e vorba de coborîrea Duhului asupra lui Iisus, în momentul Botezului în Iordan); minunile, răstignirea, învierea și aparițiile repetate.

Pentru a înlătura orice bănuială în sensul că învierea și arătările Domnului după înviere ar fi simple plăsmuiri imaginare, cuvîntătorul ține să accentueze că ei, Apostolii, au mîncat și au băut cu Iisus cel înviat.

În continuare, Sf. Petru arată că Domnul le-a poruncit să propovăduiască și că El va fi judecător al viilor și morților. Relevînd aceste lucruri vorbitorul a voit să îndrume atenția ascultătorilor într-o direcție alta decît aceea spre care aceștia năzuiau atunci. Se știe că iudeii așteptau un Mesia național avînd de îndeplinit o misiune politică. În realitate misiunea Domnului era de altă natură. El a venit să întemeieze nu o împărăție alături sau peste cele existente, ci o împărăție spirituală, duhovnicească. De acest lucru erau acum convinși și Sfinții Apostoli și acestei

convîngerii îi dă expresie Sf. Petru prin cuvintele: (Iisus) „ne-a poruncit să propovăduim . . . și să încredințăm că el este hotărît de Dumnezeu să fie judecător al viilor și al morților“ (capitolul 10, 42).

În încheiere se arată că în împărăția Domnului lucrul principal este iertarea păcatelor, nu acte de eroism extern, și că de această iertare se va face părtaș tot cel ce va crede în numele Lui, după cum mărturisesc toți prorocii.

În cuvîntarea a șaptea (11, 5—17) Sf. Petru răspunde la acuzația ce i s-a adus de unii creștini născuți iudei care-i imputau Apostolului că a săvîrșit fapte de apropiere și înfrățire cu păgînii. E vorba de primirea la creștinism de către Sf. Petru, în urma unui semn de sus, a sutașului Corneliu împreună cu toată casa lui (Fapte 10, 1 ș.u.).

Cuvîntarea Apostolului cuprinde apărarea sa față de obiecția acum amintită. Și lucrul acesta îl face enarînd simplu și exact faptele așa cum s-au întîmplat ele în cetatea Iope. În sprijinul celor spuse citează mărturia celor șase care l-au însoțit de la Cezareea la Ierusalim.

Concluzia e de o neobișnuită forță: Dacă Dumnezeu a dat și păgînilor „același dar ca și nouă, cine eram eu ca să pot opri pe Dumnezeu?“ (11, 17). Dumnezeu adică a adus credința și căința nu numai pentru iudei, dar și pentru păgîni. Pentru toți oamenii. Și atunci dacă Dumnezeu voiește și lucrează așa, ar fi absurd ca ei, Apostolii, să se împotrivescă. Primirea păgînilor în cadrul Bisericii creștine, fără să li se mai impună jugul legii mozaice, s-a făcut din inițiativa lui Dumnezeu și-n consecință nimeni n-are dreptul să i se opună.

Efectul cuvîntării Sf. Petru a fost că ascultătorii s-au liniștit. Dar pe cît se pare, nu întreaga comunitate ierusalimiteană a fost conștientă de importanța rînduiei ca și păgînii să fie chemați la Hristos, fără a li se mai impune jugul prescripțiilor Legii. Dovadă în acest sens o constituie faptul că unii dintre credincioșii născuți iudei au continuat să ceară ca respectarea Legii mozaice să rămînă condiție a primirii în creștinism.

Așa se face că a fost nevoie să se întrunească la Ierusalim un sinod, sinodul apostolesc și să fie din nou discutată problema amintită. Cel dintîi care a luat cuvîntul la sinod a fost Sf. Petru — și aceasta constituie cea de a opta și ultima cuvîntare din cele păstrate de Faptele Apostolilor.

Sf. Petru începe prin a aminti că „din zile vechi“, adică chiar de la începutul activității sale misionare, Dumnezeu a rânduit ca prin gura lui, a Apostolului, păgânii să audă cuvântul Evangheliei și să primească credința. Cu prilejul primei primiri de păgâni (a lui Corneliu și a casei sale — cap. 10), Petru a înțeles că indiferent de credința lui, niciun om nu e spurcat sau necurat (cap. 10, 28). A-nțeles de asemenea că Dumnezeu nu se uită la cele dinafară, ci la inima credinciosului (cap. 10, 34—35). Prin faptul că Dumnezeu a revărsat Duhul Sfânt asupra lui Corneliu și a casei sale, Dumnezeu și-a manifestat limpede voia ca păgânii să fie primiți la credință fără a li se mai impune jugul Legii. În fața Sinodului, Sf. Petru a făcut astfel dovada că de la început Dumnezeu n-a îngăduit vreo discriminare între tăiați și netăiați împrejur și că în fața Lui are preț numai credința care purifică inimile. A impune deci păgânilor tăierea împrejur și jugul Legii echivalează cu o ispitire a lui Dumnezeu și o desconsiderare a voinței Lui, clar exprimată. Ispita e cu atât mai mare cu cât experiența a dovedit că Legea nu poate fi îndeplinită deplin numai prin puterile proprii. Expunerea Apostolului converge spre întrebarea neformulată *expressis verbis*: „Să facă oare Dumnezeu minuni pentru ca păgânii să poată împlini obligațiile grele ale Legii?“ Răspunsul e clar: „Nu! Prin Harul Domnului Iisus Hristos sîntem mîntuiți toți: și noi și aceia. Nu prin Lege ne vine mîntuirea, ci prin Har“, își încheie Sf. Petru cuvîntarea sa.

Cuvîntarea potoli spiritele. Barnaba și Pavel putură să-și expună în liniște raportul asupra minunilor și semnelor ce-au însoțit misiunea lor între păgâni.

Din punct de vedere al fondului se poate spune că predicile la care ne referim cuprind o învățătură așa cum o cereau împrejurările concrete în care au fost rostite. Iată în linii mari această învățătură.

Noul Testament e strîns legat de Vechiul Testament. Învățătura creștină e îndeplinire a unor profeții formulate cu mult înainte de venirea Mîntuitorului. În acest sens, Sf. Petru citează pe Moise, Psalmii, din profeții mari și mici. Dintre ultimii citează mai ales pe Ioil. Toate acestea interesau în gradul cel mai înalt pe ascultătorii iudei.

În centrul propovăduirii lui Petru e personalitatea Mîntuitorului.

Iisus este Mesia cel prezis de mult, așteptat și dorit de cei cărora a fost făgăduit. E adevărat că Iisus a fost răstignit și a

murit, dar patimile și moartea Lui au fost cuprinse în planul divin al mântuirii. Ele nu marchează sfârșitul activității mântuitoare a lui Iisus. Mesia e răstignit și pus în mormânt, dar tot El este Acela care înviază din morți și se înalță la cer. Trăind în cer, Iisus Hristos rămîne mereu unit cu Biserica Sa pe care o ajută și o întărește. Domnul este piatra unghiulară pe care se reazimă întreg edificiul creștin.

Cuvîntările lui Petru nu afirmă explicit divinitatea lui Iisus, dar o presupune aluncî cînd afirmă, de exemplu, că El e Domnul lucrurilor; că numai în El ne mîntuim. Așezat pe tronul lui Dumnezeu, Iisus e egalul Lui. În numele Său se fac minuni mari. E unic și de o putere extraordinară. Dar în același timp, Iisus este și om, e Iisus cel din Nazaret și care se trage din neamul lui David.

Prin El, prin Iisus Hristos, se realizează mîntuirea anunțată de profeți și această mîntuire poate fi împrăștiată prin penitență; prin acceptarea predicării apostolice care e cuvîntul lui Dumnezeu însuși; prin credința în Iisus ca Mîntuitorul cel prezis; prin Botezul în numele Lui. Ca popor al Legămîntului cu Dumnezeu, iudeii aveau un drept special la mîntuirea mesianică. Dar toate popoarele sînt chemate la mîntuire.

Predicile Sf. Petru cuprind concentrat punctele fundamentale ale învățaturii creștine, învățatură pe care Epistolele Apostolului ne-o prezintă într-o formă mai dezvoltată și mai completă.

Din punct de vedere al formei, predicile Sf. Petru prezintă următoarele caracteristici: Propovăduirea la care ne referim are caracter concentrat, sentențios, strîns legat de Scriptura Vechiului Testament, răsfrîngînd prin aceasta ceva din felul de a propovădui al Mîntuitorului.

Predicile în chestiune se reazimă pe faptele realizate de Iisus Hristos Domnul și la care Sf. Petru — împreună cu ceilalți Apostoli — a fost martor ocular. Cuvîntările petrino sînt „raportare de fapte“.

Propovăduirea petrină nu ia în slujba ei artificiiile artei retorice, dar totdeauna se desfășoară pe firul unui plan bine încheiat, a unei organice întocmiri a conținutului. În cuvîntarea primă se vorbește, după cum am văzut — despre alegerea unui nou Apostol, în locul lui Iuda. Predica are două părți distincte: în cea dintîi se vorbește despre căderea lui Iuda ca despre un fapt cuprins în preziceri profetice de demult; în partea a doua se arată condițiile ce trebuie să-ntrunească cel ce urma să fie ales.

În cuvîntarea a doua se arată mai întîi că vorbirea în limbi e semn că timpurile mesianice au și început; apoi se arată că minunile și mai ales învierea lui Iisus dovedesc că El este însuși Mesia.

Predica a treia relevă în primul rînd că vindecarea ologului trebuie raportată la Iisus-Mesia; în continuare se accentuează că la împărăția mesianică nici un credincios nu poate avea acces decît prin căința care aduce iertarea păcatelor etc.

Înzestrat cu un superior simț psihologic Sf. Petru folosește cu măiestrie stări sufletești ale ascultătorilor pentru a-și deschide drum către inima lor. De pildă, în cuvîntarea a doua pornește de la nedumerirea, de la tulburarea produsă în sufletele celor prezenți de faptul că la un moment dat, Apostolii au început a grăi în limbi. În cuvîntarea a treia, vorbitorul pornește de la uimirea stîrnită în cei de față, de vindecarea acelui olog (Faptele Ap. 3, 11) etc.

O altă caracteristică a cuvîntărilor Sf. Petru e că ele se mișcă în puternice antiteze. Astfel în cuvîntarea a doua se arată că deși Iisus s-a afirmat ca Mesia, El a fost totuși răstignit. Dar, deși a fost răstignit faptul acesta nu i-a desființat demnitatea de Mesia, căci crucificarea s-a realizat după planul cel veșnic al lui Dumnezeu.

În cuvîntarea a treia, Apostolul relevă că deși Iisus era aducător și dăruitor de viață, totuși n-a fost eliberat El, ci un „bărbat ucigaș” (Baraba). Și deși Iisus, „începătorul vieții” a fost omorît, totuși El a înviat din morți și chemarea cu credință a numelui Său produce semne și minuni ca aceea a vindecării ologului etc.

Trebuie menționat și faptul că predica petrină — ca de altfel întreaga predică apostolică — e strîns legată de viața harismatică în Iisus Hristos. Dacă misiunea predicii este schimbarea și înnoirea vieții credincioșilor, apoi această misiune nu poate fi împlinită prin simpla propovăduire, ci numai prin asocierea predicii cu administrarea Sf. Taine. După cuvîntarea a doua, Petru și ceilalți Apostoli au fost întrebați, de către cei prezenți ce să facă. Atunci Petru a răspuns: „Pocăiți-vă și să se boteze fiecare din voi în numele lui Iisus Hristos...” (Fapte 2, 38). „Ascultați cuvintele mele”, spusese Apostolul la începutul cuvîntării sale (Fapte 2, 14). Cuvintele singure însă nu conferă „darul Sfîntului Duh”. Pentru aceasta este nevoie și de căință și de Botez. Și de căință și de primirea Sf. Taine.

Ca formulă de adresă Sf. Petru folosește termeni ca: „Bărbați frați“ (în cuvîntarea primă — Fapte 1, 16); „Bărbați iudei“ (cuvîntarea a doua — 2, 14); „Bărbați israiliteni“ (cuvîntarea a treia — 3, 12); „Mai mari ai poporului și bătrîni ai lui Israil“ (cuvîntarea a patra — 4, 8) etc.

Uneori cuvîntătorul conferă formulei de adresă valențele unui excelent mijloc de persuasiune, de mișcare a inimii și înduplecare a voinței ascultătorilor. În cuvîntarea a doua, de pildă, bați frați“ (în cuvîntarea primă — Fapte 1, 16); „Bărbați iudei“ (Fapte 2, 14); „Bărbați israiliteni“ (2, 22); „Bărbați frați“ (2, 29). Gradația e evidentă. Ea merge de la expresia care-l apropie de ascultători, pînă la formula care relevă cea mai intimă legătură între vorbitor și ascultători.

Din punct de vedere omiletic se poate spune că predicile Sf. Petru constituie cel mai vechi document pe care-l avem privind modul de predicare al Apostolilor. Sf. Petru este cel dintîi care prin cuvîntările sale a pregnant specificul comunității creștine față de alte comunități religioase. Astfel Apostolul la care ne referim a arătat că: 1. Iisus Hristos este Mesia cel prezis de profeți; 2. Misiunea lui Iisus Hristos e religioasă, nu politică; 3. Împărăția întemeiată de El are caracter duhovnicesc și e menită nu numai pentru iudei ci pentru toți credincioșii. În același timp, Sf. Petru a arătat că creștinii au și lucruri comune cu iudeii și anume Scrierile lui Moise, profeții, anumite practici religioase etc.

Dar faptul că Sf. Petru este primul Apostol de la care avem cuvîntări și în general constatarea că în prima parte Faptele îl pun pe el în centru nu îndreptățește nicidecum concluzia cu privire la primatul lui de jurisdicție.

O serie de lucruri vorbesc direct împotriva unei asemenea concluzii. Astfel cînd a fost vorba despre alegerea diaconilor, inițiativa n-a avut-o Petru, ci „cei doisprezece“. Diaconii aleși de comunitatea credincioșilor au fost hirotoniți nu de Petru, ci de toți Apostolii (Fapte 6, 2—6).

Cînd la Ierusalim s-a auzit că, în urma propovăduirii lui Filip, Samaria primise cuvîntul lui Dumnezeu, Apostolii au trimis acolo pe Petru și pe Ioan pentru a-și pune mîinile asupra celor botezați și a-i face astfel părtași de darurile Duhului Sfînt (Fapte 8, 14). Nici în împrejurarea aceasta inițiativa n-a avut-o Petru. El pleacă în Samaria — și nu pleacă singur, ci însoțit de Ioan — pentru a împlini acolo o misiune ce li se încredinșase din partea Colegiului apostolic.

Pentru gestul de a fi primit la creștinism pe sutașul Corneliu, cu toată casa lui, Petru a trebuit să dea socoteală în fața comunității din Ierusalim (Fapte 11, 3).

Sinodul apostolic nu e convocat de Petru. Și nici nu e prezidat de el. Petru participă la Sinod ca oricare dintre ceilalți apostoli (Fapte 15).

Toate acestea sînt lucruri care dovedesc că Sf. Petru n-a avut conștiința unui primat de jurisdicție. Și dacă el însuși n-a avut o asemenea conștiință n-are nimeni dreptul să i-o atribuie.

Pr. Dr. DUMITRU BELU

Profesor la Institutul Teologic Universitar, Sibiu

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

BIBLIOGRAFIE

1. Sf. Ioan Hrisostom: *Homiliae LV in Acta Apostolorum* MPG 60.
2. Pr. Prof. Dr. Grigorie Marcu: *Faptele Apostolilor. Introducere, text și comentariu* (Dactilografiat).
3. Vasile Ianoviciu: *Faptele Apostolilor*. C. 1861.
4. Justin Moisescu: *Activitatea Sf. Apostol Pavel în Atena*, Iași, 1946.
5. Prof Dr. L. G. Munteanu: *Viața Sf. Apostol Petru*. Cluj 1944.
6. Dr. Aug. Bisping: *Erklärung der Apostelgeschichte*, Münster, 1871.
7. Dr. Alphons Steinmann: *Die Apostelgeschichte*, Berlin, 1913.
8. Hoberg: *Petrus der heilige* — în: *Wetzer und Welte's Kirchenlexikon*, Bd. 9, Fr. i. Br. 1895.
9. A. Tricot: *Pierre(Saint)* — în: *Dictionnaire de théologie catholique*, Tom. XII, Paris 1935.
10. J. Sauer: *Petrus, heiliger Apostelfürst* — în: *Lexikon für Theologie und Kirche*, Bd. 8, 2 Aufl. Fr. i. Br. 1936.
11. L. Fillion: *Pierre(Saint)* — în *Dictionnaire de la Bible*, Tom. V, Paris, 1912.
12. Christlieb-M. Schian: *Geschichte der christlichen Predigt* — în: *Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche*, Bd. 15, Leipzig, 1904.
13. F. Seiffert: *Petrus der Apostel* — ibidem.
14. Erich Dinkler: *Petrus Apostel* — în: *RGK III Aufl.* Tübingen, 1961.
15. Dr. Georg Hahn: *Die Kirche der Märtyrer und Katakomben*, 2, Aufl. Fr. i. Br., 1941.

NULITATEA ACTULUI DE CATERISIRE A MITROPOLITULUI ANTIM IVIREANUL *

I

La începutul lunii septembrie,¹ anul 1966, s-au împlinit 250 de ani, de cînd unul din cei mai vrednici mitropoliți ai Țării Românești, Antim Ivireanul, a plătit cu sacrificiul vieții, cu moarte de martir, hotărîrea curajoasă de a rămîne alături de poporul ce-i fusese încredințat spre păstorie, atunci cînd Domnitorul Nicolae Mavrocordat fugea spre Giurgiu, ca să fie ocrotit de turci, de teama răzbunării fiului fostului Domnitor Șerban Cantacuzino, Principele Gheorghe, care trecuse din Ardeal, cu o armată de nemți și se îndrepta spre București. Ca să fie sigur că, în lipsa lui, nu va fi ales altcineva Domnitor, Nicolae Mavrocordat a luat cu el și pe Mitropolitul Antim Ivireanul. Acesta, fiindcă protestase, împreună cu partida Canatacuzineștilor, împotriva metodelor aspre și răzbunătoare cu care Nicolae Mavrocordat își începuse domnia, și fiindcă era suspectat și de turci că duce o politică alături de țările creștine, n-avea încredere să urmeze pe Nicolae Mavrocordat, în tabăra turcilor. De aceea, după o zi de drum, a invocat față de Domnitor o serie de motive, care îl obligă să se înapoieze la București.

Între aceste motive — unele mai puțin temeinice — cu care Mitropolitul Antim căuta să justifice față de Domnitor hotărîrea sa de-a nu-l urma mai departe, de locul unde poposiseră noaptea, în drum spre Giurgiu, ci de a se înapoia la București (că a plecat nepregătit, că este bolnav etc.), un argument era într-adevăr puternic și corespundea atît îndatoririi lui canonice, cît și obligației pe care i-o impunea vechea datină a țării.

„Îndreptățirea pe care Antim o aduse — spunea N. Iorga — că n-ar putea să lase fără păstor turma sa, nu poate fi aruncată

* Acest articol a fost prezentat la Cancelaria Sfîntului Sinod, pentru dosarul „Mitropolitul Antim Ivireanul“, la 4 septembrie 1966.

1. Sau la sfîrșitul lunii august, după stilul vechi (Anton Maria Del Chiaro folosește stilul nou în relatarea evenimentelor în care a fost implicat Antim Ivireanul, pe cînd cronicarul Radu Popescu folosește stilul vechi).

ca zadarnică: în lipsa Domnului, după cea mai veche datină, Mitropolitul avea puterea și răspunderea, și, dacă înaintea creștinilor năvălitori nu putea să iasă Domnul turcilor, era dator să se înfățișeze, cu scutul crucii, pentru el, pentru locuitori și țară, arhiereul lui Hristos".²

Această atitudine și ceea ce s-ar mai fi făcut, cu știrea și încuviințarea lui Antim, în București, în lipsa lui Nicolae Mavrocordat — anume alegerea boierului Brezoianu ca Domn — i-au adus Mitropolitului Antim Ivireanul, după înapoierea Domnitorului Nicolae Mavrocordat în București, mult necaz: întemnițarea, schingiuirea, caterisirea, prin hotărîrea sinodului din Constantinopol, surghiunirea în Muntele Sinai, prin hotărîrea Sultanului, și — în drum spre locul de exil — uciderea sălbatică și aruncarea trupului ciopîrțit în apele rîului Tungia, aproape de Adrianopol. Căci Nicolae Vodă — după cum scrie fostul medic al lui Constantin Brîncoveanu, Vanderbeck — „nu s-a îngrozit a-și mînji mîinile sacrilege cu sîngele Mitropolitului prigonit de dînsul”.³

II

1. Cu prilejul acesta al împlinirii a 250 de ani de la moartea de mucenic a Mitropolitului Antim Ivireanul,⁴ Prea Fericitul Patriarh Justinian, ca președinte al Sfîntului Sinod al Bisericii

2. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor*, ediția II-a, vol. II, București, 1930 (coperta exterioară 1932) p. 55.

3. *Idem*, *ibidem*, p. 56 și nota 3.

4. Pentru cunoașterea și aprecierea împrejurărilor care au dus la tragicul sfîrșit al Mitropolitului Antim Ivireanul, vom reda cîteva fragmente din însemnările pe care le-a făcut fostul secretar al Domnitorului Constantin Brîncoveanu — Anton Maria Del Chiaro Fiorentino, în lucrarea sa: *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, Veneția, 1718, publicată și de N. Iorga, în 1914, și de S. Cris Cristian, în traducere, după ediția lui N. Iorga, sub titlul: *Revoluțiile Valahiei*, Iași, 1929.

„Vineri, 4 septembrie 1716, o oră înainte de apus de soare — spune Anton Maria del Chiaro (*op. cit.*, p. 137) — lumea alerga pe ulițele Bucureștiului strigînd: nemții, nemții! Domnitorul, înspăimîntat, își făcu în grabă bagajele și împreună cu ai săi încălecară și o luară repede spre Giurgiu...

Către miezul nopții spre a mai odihni caii, se opri într-un sat, Odaia, și poposi în bordeiul unui țaran unde ceru de băut. Se încinse aci o discuțiune între el și Antim, Mitropolitul Valahiei, care nu mai vroia să-l urmeze, susținînd că sub nici un preț nu-și poate părăsi turma, mai cu seamă în împrejurări nenorocite ca acestea, cînd se putea ivi vreo răscoală din lipsa Domnitorului și a Mitropolitului. În timpul discuțiunii Mitropolitul fu chemat afară din bordei, și i se înmînă o scrisoare sosită cu poșta din București. După ce o citi, intră în casă și se adresă Voevodului cu următoarele cuvinte: Alteță, nu mai este vreme de pierdut aci, vine Principele Gheorghe, fiul fostului Domnitor Șerban Cantacuzino, din Transilvania, cu 12.000 de nemți să ocupe Valahia.

Mavrocordat cuprins de spaimă poruncește repede pregătirea cailor. Din nou îndeamnă pe Mitropolit să-l urmeze, căci înapoierea sa la București n-ar avea alt scop decît întronarea noului domn, și-l amenință că peste cîteva zile se va reîn- toace în țară cu o armată numeroasă de turci și tătari, care o va distruge ca rebelă

Ortodoxe Române, a inițiat o serie de măsuri care să concretizeze sentimentele pioase de adâncă recunoștință, cu care întreaga obște ortodoxă română — ierarhie, cler și credincioși — au cinstit neîntrerupt, de-a lungul celor 250 de ani, memoria vrednicului mitropolit, care și-a pus toată înțelepciunea, energia și extraordinara sa putere de muncă, în slujba promovării vieții religioase și culturale a credincioșilor păstoriți, în slujba tuturor ortodocșilor,⁵ pe care-i îmbrățișa cu aceeași părintească dragoste, îndeosebi pe cei în lipsuri și strîmtorări, dar, în același timp, și în slujba Patriei adoptive, pe care a iubit-o pînă la jertfa vieții, dorind și străduindu-se s-o vadă eliberată de jugul asupritor și exploatator al turcilor, al căror rob fusese el însuși în anii copilăriei.⁶

față de Poartă. Mitropolitul socotea, însă, că Mavrocordat nu va mai revedea țara și se reîntoarce la București. Grupul lui Mavrocordat ajunge în Giurgiu, în dimineața următoare — sîmbătă.

În Giurgiu curieri sosiți din București aduseră însă știrea că nici un neamț nu se află acolo...

Mavrocordat, cu cîteva sute de turci și tătari porni spre București unde sosi joi, în 10 septembrie... Întors la Curte poruncește să fie chemat Mitropolitul Antim, care, de frica turcilor, se hotărîse să asculte de ordin, și era gata să fie ucis de aceștia în momentul scoborîrii din rădvan pentru a sui scările palatului. Nu fu dus în fața Domnitorului, ci fu închis sub pază strașnică împreună cu preotul Giovanni Abrami, venețian de rit grec și predicator la Curte, și cel ce anunțase pe Mitropolit de sosirea Principelui Gheorghe Cantacuzino...

Mitropolitul Antim, închis la Curte, a fost constrîns, prin amenințări, să renunțe în scris, la Arhiepiscopat și în locul său a fost ales de către Domn și miniștri, Arhiepiscopul Mitrofan, fost duhovnicul lui Constantin Brîncoveanu. Fu apoi despoțit, acuzat de vrăjitorie și înșelăciune și i se puse potcap roș în locul celui de mitropolit. I se ridică dreptul de a purta numele de Antim, dîndu-i-se numele său laic, Andrei. I se citi apoi sentința de închisoare pe viață la mănăstirea Muntelui Sinai, și, pornit în miez de noapte cu carul, sub paza cîtorva turci, ajunse în Galipoli, lîngă riul Dulcia, care trece prin Adrianopol, unde fu ucis și aruncat în rîu...

Uciderea sălbatică a Mitropolitului Antim, pe care lumea îl credea la Muntele Sinai, aruncase Valahia într-o mare spaimă"... (v. p. 137—143, *passim*).

Vezi și Radu Popescu, *Istoriile Domnilor Țării Românești*. Ediție critică întocmită de Const. Grecescu și publicată în Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963, p. 224—226; și D. Russo, *Studii istorice greco-române*... Tom. II, București 1939, p. 441—443 (Cronica Țării Românești, de Mitrofan Grigoras).

5. N. Iorga acordă activității Mitropolitului Antim Ivireanul o viziune mai largă decît aria Ortodoxiei, socotîndu-l „un luptător pentru creștinătate și el a murit ca mucenic al creștinătății...” (în art. „Despre Antim Ivireanul”, în *Revista Biserica Ortodoxă Română* nr. 11—12/1937. p. 612).

6. Damian P. Bogdan, *Viața lui Antim Ivireanul*, în „Biserica Ortodoxă Română” nr. 8—9/1956, p. 679 și nota 4. Informația că Antim a fost rob este luată de la Anton-Maria del Chiaro Fiorentino, din lucrarea „*Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*”, Veneția, 1718. În traducerea acestei lucrări, făcută de S. Cris. Cristian, după ediția lui N. Iorga, sub titlul „*Revoluțiile Valahiei*”, Iași 1929, informația se găsește la p. 26.

N. Iorga nu socotește însă întemeiată părerea că Antim Ivireanul ar fi fost rob răscumpărat „pentru că el a venit la noi prin anii 1680, și la această dată în regiunile acelea nu era niciun fel de război; nici un atac al Rușilor, nici vreun fel de luptă internă...” (vezi art. cit., p. 613).

2. Între aceste măsuri loc de cinste ocupă restaurarea monumentului istoric — Biserica și chiliile din strada Antim — care constituie ctitoria marelui ierarh. Văzînd amploarea ce s-a dat acum lucrărilor de restaurare a acestui prețios monument istoric, încerci un sentiment de aleasă bucurie sufletească. Pe de o parte, fiindcă vezi străduințele de se depun ca să se redea monumentului frumusețea sa anterioară, așa cum l-a conceput ctitorul, cu sentimentul său înalt pentru frumusețe, ca o sinteză artistică a atîtor meșteșuguri pe care el și le-a însușit și le-a exemplificat prin piese a căror valoare artistică sporește în prețuire cu cît ne îndepărtăm mai mult de timpul cînd au fost realizate;⁷ iar pe de altă parte, fiindcă ne arată sentimentele cu care Prea Fericitul Patriarh Justinian, împreună cu toți membri Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, înțeleg să cinstească vrednicia înaintașilor lor, ale căror străduințe și jertfelnicii, puse în slujba păstoritorilor și a Patriei, pot constitui modele permanente pentru slujitorii Bisericii strămoșești.

Socotim că străduințele pe care le depune acum Prea Fericitul Patriarh Justinian pentru restaurarea ctitoriei Mitropolitului Antim Ivireanul și inițiativa Sfîntului Sinod pentru comemorarea acestui mare ierarh, cu prilejul împlinirii a 250 de ani de la moartea sa de mucenic, pot fi înțelese mai bine în toată întinderea, importanța și frumusețea lor etică, dacă scoatem în evidență aprecierile pe care le făcea, acum 30 de ani, savantul profesor Nicolae Iorga — căzut victimă el însuși, unei asemenea cruzimi și sălbăticii, la puțin timp după aceea, din cauza aceleiași nezdruincinate și demne iubiri de Patrie — în legătură cu starea necorespunzătoare a acestei ctitorii a Mitropolitului Antim Ivireanul și cu îndatorirea pe care o avem de a-i cinsti memoria, după cuviința meritelor lui.

„Biserica aceasta, care este una din cele mai frumoase biserici din București — spunea Nicolae Iorga în 1937 — de o mulțime de vreme se află într-un hal de plîns, după unele reparații care s-au făcut cu totală neînțelegere...

Este de dorit ca această clădire să fie total refăcută, fiindcă desigur cei care au făcut planul n-au avut nici o înțelegere a vechii noastre arte și n-au înțeles că în anume loc nu se poate adăugi orice; ci trebuie să adauge numai în așa fel, încît să se desăvîrșească frumusețea anterioară, în loc să fie ceva cu desăvîrșire strident“.⁸

Iar cu privire la datoria de a-i păstra vie memoria, pentru dragostea cu care Mitropolitul Antim s-a dăruit întregii Biserici românești din toate

7. Revista „Biserica Ortodoxă Română“, nr. 8—9/1956 este închinată comemorării a „240 de ani de la moartea de mucenic a lui Antim Ivireanul“ și cuprinde un bogat material, din care se desprinde, în toată frumusețea și bogăția ei, activitatea Mitropolitului Antim Ivireanul ca: tipograf, miniaturist și sculptor, ctitor de locașuri sfinte, predicator și orator, luptător pentru Ortodoxie și ca apostol și mucenic al dreptei credințe.

8. N. Iorga, art. cit., p. 609.

părțile poporului nostru, pe care l-a servit cu credință, după ce amintește tragicul sfârșit al înțeleptului ierarh, Nicolae Iorga adaugă: „Aceasta era în toamna anului 1716. A venit, peste un secol, anul 1816, când o conștiință națională foarte umbrată era pe vremea aceasta, aici. Și, însăși Biserica noastră ridicându-se cu greu către o conștiință de naționalitate, nu era nimic care să o poată îndrepta către comemorarea celui jertfit de Nicolae Mavrocordat. Când s-au împlinit două sute de ani, noi eram în mijlocul suferințelor noastre, și pe urmă am avut sarcina refacerii, încă grele, în gospodăria, și, puținel și în sufletul nostru. În 1936, adică anul trecut, s-au împlinit deci 220 de ani de la mucenicia, uitată, a lui Antim Ivireanul, și prin urmare este potrivit momentul să ne întoarcem asupra acestei figuri pentru a vedea care sînt însușirile lui de căpetenie, acelea care impun respect și simpatie nu numai întregii Biserici românești din toate părțile, dar poporului nostru, pe care acest străin l-a servit cu credință și l-a îmbogățit cu darurile scumpe ale sufletului său rar”.⁹

Această dorință, pe care Nicolae Iorga o exprima în 1937, ca o obligație de conștiință, a obștei ortodoxe române, se împlinește astăzi atît cu privire la restaurarea clitoriei Mitropolitului Antim Ivireanul cît și cu privire la comemorarea sa.¹⁰

3. Dar, fiindcă împotriva Mitropolitului Antim — la cererea Domnitorului Nicolae Mavrocordat — Patriarhia de Constantinopol a pronunțat o sentință de caterisire, în luna august 1716, Prea Fericitul Patriarh Justinian a socotit, pe bună dreptate, că existența unui asemenea act constituie o permanentă umbră pe memoria și vrednicia marelui mitropolit și, în același timp, n-ar lăsa nici comemorării proiectate perspectiva strălucirii în care se cuvine să fie prezentată persoana, viața și opera ilustrului ierarh. De aceea, s-a preconizat ridicarea — post mortem — a caterisirii aplicate, ca pedeapsă, de Sinodul Patriarhal de Constantinopol, în anul 1716, împotriva Mitropolitului Antim și reabilitarea sa canonică.

În acest scop, s-a intervenit la Patriarhia Ecumenică cu rugămintea să se cerceteze în arhivele Patriarhiei sau în alte arhive din Constantinopol, ca să se vadă dacă nu cumva, între timp, s-a ridicat, prin vreo hotărîre, caterisirea Mitropolitului Antim.¹¹

9. Idem, ibidem, p. 612—613.

10. Acțiunea inițiată și susținută — cu o stăruință și sacrificii vrednice de toată recunoștința — de către regimul democrat popular, pentru restaurarea tuturor monumentelor istorice de pe cuprinsul Patriei, a fost efectiv și cu hotărîre îmbrățișată de conducerea Bisericii Ortodoxe Române, care face de asemenea sacrificii pentru restaurarea și asigurarea unor condițiuni optime de conservare a acelor monumente cu caracter bisericesc, a căror valoare artistică sau arhitectonică reprezintă astăzi o netăgăduită contribuție la mărirea tezaurului culturii și civilizației naționale și universale.

11. A se vedea adresele nr. 2140 din 29 octombrie 1964 și nr. 93 din 5 ianuarie 1965, de la Cancelaria Sf. Sinod (în dosarul „Mitropolitul Antim Ivireanul”).

Sanctitatea Sa Patriarhul Athenagoras al Constantinopolului a răspuns, cu scrisoarea din 13 octombrie 1965, că — în urma cercetărilor efectuate — nu s-a aflat nici un act de caterisirea sau ridicarea caterisirii Mitropolitului Antim Ivireanul.

La acest răspuns, Prea Fericitul Patriarh Justinian a trimis o documentată scrisoare Sanctității Sale Patriarhul Athenagoras, din care să se înțeleagă clar, pe de o parte motivele care îndreptățesc Biserica Ortodoxă Română să cinstească astăzi, printr-o festivă comemorare persoana și realizările strălucitului ierarh — cu ocazia împlinirii a 250 de ani de la moartea sa de mucenic — iar pe de altă parte punctul de vedere al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, care socotește că se cuvine să se întâmpine această comemorare a Mitropolitului Antim Ivireanul, fără umbra unei atît de grave pedepse — caterisirea — care pe nedrept i-a fost aplicată.

O dată cu această scrisoare s-a trimis Sanctității Sale Patriarhul Athenagoras și o copie de pe hotărîrea de caterisire pe care Sinodul Patriarhal de Constantinopol a dat-o împotriva Mitropolitului Antim Ivireanul. în luna august 1716, așa cum se găsește ea transcrisă în *Condica Sfîntă a Mitropoliei Ungro-Vlahiei*.¹² S-a trimis această copie de pe hotărîrea de caterisire — care în arhiva Patriarhiei Ecumenice nu se găsește — tocmai pentru ca Sanctitatea Sa Patriarhul Athenagoras și Sinodul din jurul Sanctității Sale să ia cunoștință de conținutul acestei hotărîri și — apreciindu-l în lumina celor arătate de Prea Fericitul Patriarh Justinian, în scrisoarea amintită¹³ — să constate ne-temeinicia și ilegalitatea acestei hotărîri de caterisire și, în consecință, justetea punctului de vedere al Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, cu privire la ridicarea — sau, mai precis, la desființarea — caterisirii pronunțate la 1716, de Sinodul Patriarhiei Ecumenice.

Dar, fiindcă pînă în prezent această scrisoare a Prea Fericitului Patriarh Justinian n-a fost publicată în vreo revistă, socotesc potrivit să reproduc cîteva fragmente din ea, convins fiind că astfel nu numai se va ușura înțelegerea, ca deplin îndreptățită, a inițiativei Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, pentru comemorarea Mitropolitului Antim Ivireanul, ci, în același timp, se va desprinde mai clar de ce în cauza actului de cateri-

12. v. Arhiereul Ghenadie Craioveanu, *Condica Sfîntă publicată după original*, vol. I (extras din rev. „Biserica Ortodoxă Română”) București, 1886, p. 111—114.

13. Scrisoarea Prea Fericitului Patriarh Justinian are numărul 14732 din 27 octombrie 1965 (v. dosarul Antim Ivireanul).

sire a acestui vrednic mitropolit se impune o soluție mai radicală decât aceea a ridicării caterisirii, și anume a constatării nulității actului însuși, adică a nulității însăși a hotărârii prin care s-a stabilit pedeapsa caterisirii.

„*Trecerea vremii* — spunea Prea Fericitul Patriarh Justinian, în scrisoarea amintită — a arătat că în fruntea valorilor culturale românești, din zilele voevodului mucenic Constantin Brincoveanu, se situează Mitropolitul Ungro-Vlahiei, Antim Ivireanul, cea mai reprezentativă personalitate a Bisericii Ortodoxe Române din strălucita epocă de cultură de la sfîrșitul veacului al XVII-lea și începutul veacului al XVIII-lea.

Născut în Iviria și stabilit din tinerețe în țara noastră, el a desfășurat o bogată activitate ca meșter tipograf, ca egumen, ca episcop și apoi ca mitropolit. Prin întreaga sa viață, el s-a arătat un desăvîrșit creștin, vrednic păstor, un ales cuvîntător bisericesc, un fierbinte iubitor al păstorilor și un înțelept îndrumător al poporului român.

Pentru destoinicia ce a arătat întru cîrmuirea Mitropoliei Ungro-vlahiei, pentru meritele nepieritoare ce și-a cîștigat în ogorul culturii ortodoxe și pentru generoasa sa contribuție la propășirea culturii românești, amintirea lui a rămas și va fi de-a pururi în sufletul poporului român.¹⁴

Anii arhipăstoriei lui ca mitropolit al Ungrovlahiei au fost de la 1708 pînă în luna august 1716. Întreaga sa viață și slujire s-au curmat, însă, năpraznic, datorită vitregiei vremurilor de atunci. El a căzut victimă intrigilor politice de la curtea Domnitorului Țării Românești Nicolae Mavrocordat. A fost învinuit cu patimă de închipuite fărădelegi bisericești și politice și nu i s-a dat posibilitatea de a-și dovedi nevinovăția. A fost învinuit de fapte și gînduri pe care le dezmente întreaga sa activitate și în modul cel mai categoric scrierile pe care le-a alcătuit și care servesc pînă astăzi la îndrumarea morală și religioasă a clerului și a credincioșilor Bisericii noastre.

Numai la stăruitoarea intervenție a Domnitorului s-a produs pe neașteptate actul de caterisire în urma căruia vrednicul mitropolit, scos din scaun și coborît în rîndul monahilor, a fost trimis în surghiun, iar pe drum i s-a curmat viața prin silnicia celor care purtau vina osîndirii lui pe nedrept.

Cercetările întreprinse după aceea, de cărturarii Bisericii noastre și de alți cărturari de peste hotare, au dus la concluzia, că motivele invocate pentru osîndirea lui nu au nici un temei bisericesc, iar suprimarea lui în toată graba și fără nici o judecată arată lămurit că cei ce l-au prigonit se temeau că, lăsîndu-l încă în viață, își va dovedi neîntîrziat nevinovăția și va dezvălui în fața lumii nedreptatea și răutatea lor.

Mișcați de cinstirea pe care clerul și întregul nostru popor dreptcredincios a purtat-o și o poartă acestui neuitat ierarh ortodox,¹⁴ Noi, împreună cu Sfîntul nostru Sinod, am găsit de bine și am hotărît ca în luna septembrie 1966, cînd se vor împlini 250 ani de la tragicul lui sfîrșit, Biserica Ortodoxă Română să cinstească după cuviință memoria acestui mare ierarh al Bisericii noastre.

14. Sublinierea ne aparține.

De aceea, pentru ca bucuria noastră să fie deplină în Domnul și pentru ca această sărbătorească aniversare — pentru care Biserica noastră și întregul popor român se pregătesc de mai mulți ani — să nu fie cu nimic umbrită, îndreptăm stăruitoare rugăminte către Sanctitatea Voastră și către Sfântul Sinod din jurul Sanctității Voastre, pentru a se împlini acum ceea ce, de bună seamă, s-ar fi făcut atunci la însăși cererea Mitropolitului Antim Ivireanul, dacă prigonitorii lui nu s-ar fi grăbit să-i curme viața îndată după caterisirea lui, adică: să se împlinească ridicarea osîndeii bisericești care a fost pronunțată împotriva lui, prin hotărîrea de caterisire pe care Sinodul Patriarhiei Ecumenice a dat-o în ziua de 9 august, anul 1716, hotărîre pe care o anexăm în copie“.

Rugămintea aceasta a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a găsit la Sanctitatea Sa Patriarhul Athenagoras și la Sinodul din jurul Sanctității Sale toată înțelegerea frățească. Intr-adevăr, cu scrisoarea nr. 202 din 10 martie 1966, Sanctitatea Sa Patriarhul Athenagoras a comunicat Prea Fericitului Patriarh Justinian, cu multă bucurie că: „*Luînd în considerație toate cele arătate de iubita Voastră Prea Fericire, cu privire la slujirea și activitatea bisericească plină de rezultate de tot felul din Biserica Ungrovlahiei a Mitropolitului Antim, care a slujit de la 1708 pînă la 1716, cum și hotărîrea Prea Sfintei Biserici surori a României, ca, în luna septembrie care vine, să sărbătorească cu mare cinstire 250 de ani de la moartea lui, și dezbătînd în Sfîntul Sinod toate acestea, am găsit cu cale să ridicăm caterisirea lui, făcîndu-l odinioară de către marea Biserică a lui Hristos de la noi, în vederea restabilirii pomenirii lui, în Biserică.*

Expunîndu-Vă marea noastră bucurie cu privire la faptul acesta și bucurîndu-ne împreună de sărbătorirea comemorării unui mare ierarh al Prea Sfintei Biserici a României, cu ocazia împlinirii a 250 de ani de la moartea lui, Vă asigurăm, că ne vom găsi cu gîndul, la această sărbătorire alături de mult dorita și venerabila Voastră Prea Fericire, așa cum, de altfel, aceasta se întîmplă continuu“.

Față de această consimțire, ce nu s-a lăsat așteptată, din partea Sanctității Sale Patriarhul Athenagoras și a Sinodului Patriarhiei de Constantinopol, declarînd ridicată, fără rezerve, caterisirea pronunțată la 1716, împotriva Mitropolitului Antim Ivireanul, în vederea restabilirii pomenirii lui în Biserică, Prea Fericitul Patriarh Justinian, prin scrisoarea nr. 7648/1966, a exprimat bucuria și recunoștința cu care a fost primită vestea acestei măsuri și, în același timp, preluirea și cinstirea de care se bucură Sanctitatea Sa Patriarhul Athenagoras în Biserica Ortodoxă Română, pentru înțelepciunea cu care rezolvă cauzele care i se prezintă și pentru dragostea pe care o arată Bisericii Ortodoxe Române. „Adînc mișcat — spune Prea Fericitul Patriarh Justinian, în această scrisoare — de actul reparatoriu făcut de către Marea Biserică a lui Hristos unuia din cei mai de seamă ierarhi, care au ilustrat scaunul mitropolitan al Ungrovlahiei, Vă mulțumim cu adîncă recunoștință, în numele nostru personal, al Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și al turmei noastre binecredincioase, care nu a încetat nici o clipă, în decursul istoriei, de-a înconjura amintirea marelui Mitropolit Antim, cu cel mai adînc respect și cu cea mai mare evlavie.

Prin această hotărîre a Patriarhiei Ecumenice, luată în ședința sinodală din 8 martie 1966, ați contribuit, cu plină înțelepciune, la ștergerea

nedreptății ce i s-a făcut și ați adus un important aport la strălucirea sărbătoririi acestui distins ierarh al Bisericii Ortodoxe Române în vederea festivităților ce vor avea loc în toamnă la împlinirea a 250 de ani de la moartea lui tragică“.

4. Cu aceasta s-ar părea că se consideră împlinit tot ceea ce era necesar pentru ca memoria marelui Mitropolit Antim Ivireanul să fie complet reabilitată.

Citind însă mai cu atenție scrisorile Prea Fericitului Patriarh Justinian, adresate Sanctității Sale Patriarhul Athenagoras al Constantinopolului, în această cauză, se poate desprinde clar că scopul ultim al inițiativei Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române nu este ridicarea caterisirii pronunțate de Sinodul Patriarhiei de Constantinopol, acum 250 de ani, împotriva Mitropolitului Antim Ivireanul, ci desființarea acestei caterisiri, prin constatarea ilegalității — și, deci, a nulității — hotărârii, prin care a fost pronunțată această pedeapsă.

Această distincție apare ca necesară și o accentuăm, fiindcă în domeniul dreptului în general și în justiție în special, fiecărui act de autoritate îi corespund numai anumite efecte, numai acele efecte pe care legiuitorul le-a legat de actul respectiv. În speță: În cazul ridicării caterisirii, efectele se vor limita la restabilirea drepturilor pe care le avea cel caterisit înainte de caterisire numai „ex nunc“, adică numai din momentul când a intervenit actul de autoritate, prin care s-a ridicat caterisirea; pe câtă vreme, în cazul când autoritatea competentă constată ilegalitatea sentinței de caterisire și hotărăște, în consecință, nulitatea ei, efectele se produc retroactiv „ex tunc“, adică din momentul când s-a pronunțat caterisirea, cel în cauză apărând astfel ca și cum n-ar fi fost niciun moment lipsit de drepturile pe care le avea potrivit poziției sale în ierarhia bisericească.

Dar pentru ca să se poată ajunge la o asemenea soluție, a nulității sentinței de caterisire, trebuie să se constate, în prealabil, ilegalitatea ei. Iar ca să se constate ilegalitatea, trebuie să se facă dovada încălcării sau nerespectării unuia din principiile de procedură socotite esențiale în justiția bisericească.

Intr-adevăr, doctrina canonică a Bisericii Ortodoxe prevede, în materie de judecată bisericească, anumite principii, care — ca și în justiția civilă — sînt socotite esențiale sau fundamentale, în sensul că respectarea lor este absolut obligatorie pentru ca instanța să pronunțe o sentință validă, iar nerespectarea lor constituie vicii atît de grave încît, oricînd ar fi constatate, indiferent de trecerea timpului de la darea sentinței, consecința care se impune este aceeași: nulitatea hotărârii și ștergerea tuturor efectelor pe care această hotărîre le-ar fi produs, între timp.

Componenta¹⁵ și competența¹⁶ instanței de judecată, dreptul la apărare al celui acuzat — comunicîndu-i-se din timp acuzațiile pentru care

15. Componenta instanței de judecată constă în formarea completului de judecată numai din acei judecători pe care canoanele îi prevăd pentru instanța respectivă și, atîtia ca număr, cîți prevăd canoanele pentru instanța respectivă. v. can. 34

este învinuit — asigurarea exercitării căilor de atac — apel și recurs — împotriva sentinței pe care acesta ar socoti-o nedreaptă, sînt numai cîteva din condițiunile sau principiile socotite esențiale și în justiția bisericească. În lumina acestor principii se poate aprecia, deci, validitatea sau ilegalitatea sentinței de caterisire pronunțate de Sinodul Patriarhal de Constantinopol, la 1716, împotriva Mitropolitului Antim Ivireanul.

Dar, care este autoritatea competentă să aprecieze și să hotărască în ce măsură au fost respectate aceste condiții la caterisirea Mitropolitului Antim Ivireanul?

Acest drept îi revine, fără nicio rezervă, Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, ca singura autoritate competentă să hotărască, în ultimă instanță, cu privire la aplicarea justă a caoanelor în vigoare în Biserica Ortodoxă și a regulamentelor proprii, în cuprinsul Bisericii Ortodoxe Române.¹⁷

Este adevărat că sentința de caterisire împotriva Mitropolitului Antim Ivireanul a fost pronunțată, în august 1716, de Sinodul Patriarhiei de Constantinopol și — în conformitate cu doctrina canonică ortodoxă,¹⁸ care prevede că o pedeapsă nu poate fi ridicată decît de același organ care a aplicat-o sau de un organ superior — dreptul de a ridica această pedeapsă ar reveni tot Sinodului Patriarhiei de Constantinopol. Dar, în conformitate cu aceeași doctrină canonică ortodoxă, Sinodului Patriarhiei de Constantinopol i-a încetat orice drept de-a exercita vreun act de jurisdicție asupra persoanelor fizice și morale din cuprinsul Bisericii Ortodoxe Române, o dată cu recunoașterea autocefaliei acestei Biserici. Toate drepturile pe care le exercitase Sinodul Patriarhiei de Constantinopol, asupra Bisericii Ortodoxe Române, înainte de recunoașterea autocefaliei, au revenit, fără nicio rezervă, Sinodului acestei Biserici. Ca o consecință a acestei noi situații canonice a Bisericii Ortodoxe Române — ca Biserică autocefală — în cadrul ei Sinodul Patriarhiei de Constantinopol nu mai poate exercita nici chiar dreptul de a ridica o pedeapsă pe care a aplicat-o atunci cînd avea o asemenea competență.¹⁹

Aceasta fiind situația, corespunzătoare rînduiei canonice, s-ar putea ivi nedumerire cu privire la intervenția pe care a făcut-o Sfîntul Sinod al

ap.; can. 9 Sin. IV ec.; can. 4, 12, 14, 15 Antiohia; can. 12, 14, 15, 19, 20 Cartagina etc.

16. Cu privire la competență, menționăm că cele trei reguli sintetizate de dreptul roman în expresiunile; *ratione materiae*, *ratione personae* și *ratione loci* au aplicațiune și în justiția bisericească. Astfel „în privința persoanelor, tribunalele ecleziastice au putere jurisdicțională în deosebi asupra clericilor; din punct de vedere al faptelor — *ratione materiae* — numai asupra celor de natură bisericească, iar din punct de vedere al locului — *ratione loci* — asupra abaterilor săvîrșite în circumscriptiile teritoriale respective“. Cf. N. T. Buzea, *Studii de drept și procedură bisericească*. Partea I-ă, fascicula primă, Chișinău, 1927, p. 54; v. și M. P. J. Brillaud, *Manuel de la juridiction ecclésiastique*, Paris, 1885, p. 205—231.

17. V. can. 34, 37 ap.; can. 5 Sin. I ec.; can. 2 Sin II ec.; can. 19 Sin IV ec.

18. V. can. 32 ap.; vezi și Comentariul lui Zonara și Balsamon la acest canon, în „Sintagma Ateniană“ vol. II, p. 43.

19. Nu poate fi tăgăduit, însă, dreptul Sinodului ecumenic, ca organ suprem de legiferare și disciplină, în Biserica Ortodoxă, de-a hotărî peste măsurile luate de Sinodul unei Biserici autocefale.

Bisericii Ortodoxe Române pe lângă Sanctitatea Sa Patriarhul Athenagoras al Constantinopolului și pe lângă Sinodul din jurul Sanctității Sale ca să ridice caterisirea pronunțată, acum 250 de ani, de către acel Sinod, împotriva Mitropolitului Antim Ivireanul. S-ar putea întreba: Mai era necesară această intervenție dacă Sinodul Bisericii Ortodoxe Române este singurul organ competent să exercite acte de jurisdicție, de instanță supremă, în cuprinsul Bisericii Ortodoxe Române? N-ar putea fi interpretată această intervenție ca o lipsă de încredere a Sinodului Bisericii Ortodoxe Române în drepturile și prerogativele sale, ca organ suprem de legiferare și disciplină al unei Bisericii autocefale — cum este Biserica Ortodoxă Română — și ca o recunoaștere a unei superiorități, în acest domeniu, Sinodului Patriarhiei de Constantinopol? Iar răspunsul dat de Sinodul Patriarhiei Ecumenice — la cererea Sinodului Bisericii Ortodoxe Române — că a ridicat caterisirea Mitropolitului Antim Ivireanul, aplicată odinioară de către Marea Biserică a lui Hristos din Constantinopol, „în vederea restabilirii pomenirii lui în Biserică”, n-ar putea fi interpretat ca soluționarea definitivă a acestei cauze? Și, astfel, n-ar fi obligat Sinodul Bisericii Ortodoxe Române să se limiteze la atât: să ia act de hotărîrea Sinodului Patriarhiei de Constantinopol, fără să mai treacă la încheierea unei hotărîri proprii, care să corespundă situației reale în care se cuvine să fie încadrat și soluționat acest act, hotărîre care ar putea depăși, deci, ca importanță, prin efectele sale, cuprinsul adresei Sinodului Patriarhiei Ecumenice, prin care s-a comunicat, simplu, ridicarea caterisirii Mitropolitului Antim Ivireanul?

Nedumerirea dispare însă repede și întrebările se dovedesc fără temeii, dacă din scrisorile Prea Fericitului Patriarh Justinian — făcute în numele Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române — se reține nu numai rugămintea adresată Sanctității Sale Patriarhul Athenagoras al Constantinopolului și Sinodului din jurul Sanctității Sale, de-a ridica pedeapsa caterisirii aplicată de acel Sinod, în anul 1716, Mitropolitului Antim Ivireanul, ci și motivarea care însoțește această rugămintă. Căci din temeiurile care constituie motivarea rugăminții și formularea rugăminții însăși rezultă limpede că Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române își avea fixat punctul său de vedere asupra acestei cauze și avea stabilită, în principiu, hotărîrea sa — atunci cînd s-a adresat Sinodului Patriarhiei de Constantinopol — în sensul că el socotește sentința de caterisire aplicată Mitropolitului Antim Ivireanul, în 1716, ca nedreaptă, ca ilegală, fiindcă vrednicul Mitropolit a căzut victimă intrigilor politice de la curtea Domnitorului Țării Românești, fiind „învinuit cu patimă, de închipuite fărădelegi bisericești și politice, fără a i se fi dat posibilitatea de a-și dovedi nevinovăția”.²⁰

Dacă Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a intervenit, totuși, *cu stăruitoare* rugămintă la Sinodul Patriarhiei din Constantinopol, ca să se pronunțe și el cu privire la ridicarea caterisirii Mitropolitului Antim Ivireanul, a făcut aceasta nu din lipsa încrederii în drepturile și prerogativele sale — ca Sinod al unei Biserici Ortodoxe autocefale — și nici din recunoașterea unei

20. Din scrisoarea nr. 14.732/1965, menționată la nota 13.

superiorității în putere aceluia Scaun,²¹ ci din motive care privesc un anumit aspect, vrednic de-a fi cultivat, al raporturilor Bisericii autocefale cu Scaunul Ecumenic.

Intr-adevăr, Prea Fericitul Patriarh Justinian și Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, din dorința de-a contribui la afirmarea unei mai accentuate colaborări între diferitele Biserici Ortodoxe autocefale și autonome, pentru exteriorizarea unității pe care toate o mărturisesc, s-au manifestat, permanent, față de Sanctitatea Sa Patriarhul ecumenic și față de Sinodul din jurul Sanctității Sale cu sentimente de atentă și frățească condescendență. La aceasta adăugându-se și faptul că, odinioară, pedeapsa caterisirii Mitropolitului Antim Ivireanul a fost aplicată de Sinodul Patriarhiei de Constantinopol, s-a socotit că, obținându-se pentru ridicarea acestei caterisiri și consimțirea aceluia Sinod, se înlătură orice îndoială care ar fi putut interveni, în legătură cu această măsură; se afirmă — și cu acest prilej — atitudinea de frățească dragoste și condescendență a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române față de Scaunul ecumenic, și se contribuie, în același timp — așa cum se exprima Prea Fericitul Patriarh Justinian în scrisoarea documentată adresată Sanctității Sale Patriarhul Athenagoras — ca această sărbătorească aniversare, pe care Biserica Ortodoxă Română o va face marelui Mitropolit Antim Ivireanul, la împlinirea a 250 de ani de la tragicul său sfârșit, să nu fie cu nimic umbrită și astfel „bucuria noastră să fie deplină“.

Aceasta este, de altfel, interpretarea pe care a dat-o însuși Sinodul Patriarhiei Ecumenice rugăminții Sinodului Bisericii Ortodoxe Române, așa cum rezultă din scrisoarea prin care Sanctitatea Sa Patriarhul Athenagoras a comunicat Prea Fericitului Patriarh Justinian că, împreună cu Sinodul din jurul Sanctității Sale, au ridicat caterisirea Mitropolitului Antim Ivireanul. Din această scrisoare se vede limpede că la această hotărâre, Sinodul Patriarhiei Ecumenice a ajuns „luând în considerație toate cele arătate de iubita Voastră Prea Fericire, cu privire la slujirea și activitatea bisericească plină de rezultate de tot felul din Biserica Ungrovlahiei a Mitropolitului Antim, cum și hotărârea Prea Sfintei Biserici surori a României, ca, în luna septembrie, care vine, să sărbătorească cu mare cinstire două sute cincizeci de ani de la moartea lui“..

21. Intietatea de onoare a fost constant recunoscută Scaunului de Constantinopol de către Bisericile Ortodoxe.

Sinodul Patriarhiei Ecumenice nu face, deci, nicio obiecție cu privire la hotărîrea Sinodului Bisericii Ortodoxe Române de a cinsti în mod sărbătoreasc memoria Mitropolitului Antim și nici la faptul că — înainte de-a se fi pronunțat Sinodul Patriarhiei Ecumenice asupra ridicării caterisirii, aplicate împotriva acestui mitropolit la anul 1716, — în Biserica Ortodoxă Română, Mitropolitul Antim Ivireanul a fost numit și cinstit, fără întrerupere, ca „mitropolit“, iar nu ca simplu „monah“, ca unul dintre „particulari“, așa cum s-ar fi convenit dacă s-ar fi luat în considerare și s-ar fi respectat hotărîrea de caterisire. Dar, această hotărîre, cu toată amenințarea pe care o cuprinde, că vor cădea „în grea oprire și în afurisire de nedezlegat“, toți cei care ar îndrăzni ca să-l onoreze, după caterisire, ca pre un arhiereu,²² n-a avut niciun efect asupra clerului și poporului dreptcredincios din Biserica Ortodoxă Română, fiindcă, socotind nedreaptă caterisirea, ei n-au încetat niciun moment să-l socotească și să-l cinstească pe Mitropolitul Antim ca pe un mare și de neuitat ierarh ortodox. Consecințele prevăzute de sentință n-au putut interveni împotriva celor care i-au socotit și cinstit pe Antim Ivireanul ca Mitropolit și după darea sentinței de caterisire, fiindcă un act lovit de nulitate, pentru nerespectarea condițiilor esențiale, nu produce niciun efect și de aceea nu este socotit că greșește cel care nu respectă un asemenea act. Principiul că actele lovite de nulitate nu produc efecte se găsește clar formulat în adaugiul latin: *quod ab initio est nullum, nullos producit effectus* — ceea ce de la început este nul, nu produce niciun efect. În categoria acestor acte nule de drept sau lovite de nulitate absolută se încadrează și hotărîrea de caterisire dată de Sinodul Patriarhiei de Constantinopol, în august 1716, împotriva Mitropolitului Antim Ivireanul.

III

Motivele pentru care hotărîrea de caterisire a Mitropolitului Antim Ivireanul este lovită de nulitate.

Potrivit doctrinei canonice și normelor pe care Biserica le-a stabilit în vederea îndrumării judecătorilor ei, ca, în judecarea cauzelor ce li se prezintă, să ajungă să pronunțe sentințe juste, legale, instanțele de judecată bisericești sînt obligate să respecte, cu strictețe, anumite condițiuni,²³ care, după cum vom vedea, la judecarea Mitropolitului Antim Ivireanul n-au fost respectate.

1. Completul de judecată n-a fost format din atîția membri cîți sînt prevăzuți de lege, pentru aducerea unei sentințe valide.

În canoanele cu obligativitate generală în Biserica Ortodoxă, adică în canoanele care au fost primite în colecțiunea fundamentală de canoane a Bisericii, întocmită la anul 883 și întărită, cu caracter de obligativitate generală, prin hotărîrea Sinodului ținut la Patriarhia din Constantinopol,²⁴

22. Ghenadie Enăceanu, *Condica Sfintă*, p. 114.

23. v. Andrei Șaguna „*Compendiu de dreptul canonic*“ Ed. III, Sibiu, 1913, p. 426—427; M. P. J. Brillaud, *op. cit.*, p. 362 ș.u., îndeosebi p. 394.

24. Această colecțiune este cunoscută sub numele de „*Nomocanonul Patriarhului Fotie*“ sau „*Nomocanonul în XIV. titluri*“. Formează primul volum din Colecțiunea de canoane, în 6 vol. „*Sintagma sfintelor și dumnezeieștilor canoane*“ (prescurtat „*Sintagma Ateniană*“ (apărută la Atena, între anii 1852—1859).

în anul 920, se găsesc multe dispozițiuni care reglementează disciplina și judecarea clericilor. Nu vom reproduce aici toate aceste dispozițiuni, ci vom menționa numai că ele se referă la: acuzatori, martori, acuzat, procedura de judecată, pedepsele care pot fi aplicate — ca să corespundă gravității abaterilor — organele individuale și colective competente să aprecieze gravitatea delictelor și să hotărască și să aplice pedepsele corespunzătoare etc.

Recunoscându-se episcopului dreptul de a judeca și sancționa pe clericii din eparhia sa, fără vreun amestec din afară, s-a recunoscut, în același timp, și clericilor sancționali, care s-ar socoti nedreptățiți prin pedeapsa aplicată, dreptul de-a se adresa Sinodului episcopilor provinciei respective. Acest drept s-a recunoscut pe de o parte fiindcă — în conformitate cu doctrina canonică a Bisericii — „plenitudinea puterii bisericești dintr-o provincie bisericească se concentrează numai în Sinodul episcopilor provinciei bisericești respective, întocmai precum plenitudinea puterii Bisericii ecumenice se concentrează în Sinodul episcopilor tuturor Bisericilor”,²⁵ iar pe de altă parte fiindcă — potrivit învățăturii și îndrumărilor date de Mîntuitorul Hristos Sfinților Apostoli, pentru organizarea și conducerea Bisericii — slăbiciunea firii omenești este un element de care trebuie să se țină seama și la împărțirea justiției. De acest element s-a ținut seama, de la început, în Biserică. În acest sens se găsesc dispoziții în cele mai vechi izvoare canonice, iar practica a confirmat că într-adevăr o cauză cercetată de mai mulți, cu mai bună pregătire și cu mai multă experiență este mai bine încadrată în dispozițiile legii și astfel mai just soluționată. Scoțind în evidență acest aspect util al judecării făcute de către mai mulți, de către un organ colegial, canonistul Nicodim Milaș spune: „prin acțiune comună se poate observa mult mai ușor esența lucrului respectiv, se poate da hotărîre mai sigură, voința singuraticilor se întărește, descoperirea defectelor este mai ușoară... și totodată prin acest fel de acționare se poate menține smerenia creștinească și conștiința despre imperfecțiunea și slăbiciunea individuală”.²⁶

În aplicarea acestui principiu, episcopii fiecărei provincii au fost obligați să se întrunească în Sinod, de două ori pe an,²⁷ sub președinția episcopului din Capitală, ca să dezlege, împreună, nedumeririle care s-ar fi ivit, între timp, cu privire la chestiunile de credință, numite chestiuni evanghelice, și plîngerile pe care le-ar fi făcut clericii împotriva pedepselor aplicate de episcopi, sau plîngerile făcute împotriva unor episcopi de către clerici și laici sau de către alți episcopi și, în general, toate acele chestiuni bisericești care interesează întreaga provincie bisericească, numite — spre deosebire de chestiunile evanghelice — chestiuni canonice.

Formula generală prevăzută de canonul 74 apostolic: „*dacă episcopul va fi acuzat pentru ceva de către oameni vrednici de credință, trebuie să se*

25. N. Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*. Trad. de N. Popovici și Uroș Kovincici, vol. I, partea I Arad, 1940, p. 244. (Comentar la can. 37 ap.).

26. Idem, ibidem, loc. cit.

27. Cf. Can. 37 ap. în Sint. At. vol. II, p. 50; v. și can. 5 Sin. I ec.; can. 19 Sin. IV ec.; can. 8 Sin. VI ec.; can. 6 Sin. VII ec.; can. 20 Ant.; can. 40 Laod.; can. 18, 73 Cart.

cheme de către episcopi...“, fără a se preciza numărul episcopilor care se cuvine să judece pe un episcop, a fost interpretată și aplicată în lumina dispozițiilor pe care Sfinții Părinți le-au stabilit mai târziu în Sinoade particulare și ecumenice. Astfel, în canonul 5 al Sinodului I ecumenic, în care se confirmă dispozițiile cuprinse în canoanele 15 și 16 apostolice, potrivit cărora clericii și laicii pedeșiți de episcopul propriu trebuie să fie socotiți ca atare și de ceilalți episcopi, se confirmă în același timp și obligația prevăzută de canonul 37 apostolic, ca toți episcopii dintr-o circumscripție mitropolitană să se adune de două ori pe an în Sinod, ca să examineze chestiunile de acest fel, fiindcă — se menționează în acest canon — s-ar putea ca unii clerici să fie pedeșiți de către episcop „din oarecare aversiune“, și o asemenea pedeapsă nu se cade să rămână, ca nedreaptă.

Cind în acest canon se accentuează obligația „ca toți episcopii din eparhie — adică dintr-o mitropolie — să se adune laolaltă“, se înțelege că în vremea Sinodului I ecumenic, adică la începutul secolului IV, Biserica se găsea astfel organizată încât într-o circumscripție mitropolitană existau mai mult de trei eparhii, în afară de cea a episcopului din Capitală (mitropolitul). Așa se explică și dispoziția canonului 4 al aceluiași Sinod, care prevede „ca episcopul în general să se așeze de către toți episcopii dintr-o eparhie (adică dintr-o circumscripție mitropolitană);²⁸ iar dacă ar fi cu greu aceasta, ... să se adune cel puțin trei la un loc,²⁹ împreună alegători făcându-se și cei absenți, și ... apoi să se facă hirotonia; iar întărirea celor ce se fac revine în fiecare eparhie mitropolitului“.

Pornindu-se de la acest principiu al competenței pentru săvârșirea unei hirotonii valide în treapta de episcop — pentru care, potrivit canonului 4 Sinodul I ecumenic, sînt necesari cel puțin trei episcopi, plus mitropolitul respectiv³⁰ — s-a socotit că și pentru caterisirea unui episcop sînt

28. Can. 34 ap., care prevede că „episcopii fiecărui neam se cuvine a cunoaște pe cel dintîi dintre dinșii și a-l socoti pe el de cap și nimic mai însemnat să nu facă fără învoirea aceluia; și fiecare să facă numai cele ce se referă la eparhia sa și la satele supuse ei; dar nici acela să nu facă nimic fără învoirea tuturor“... a stabilit ca principiu important în organizația și disciplina Bisericii, pe de o parte independența sau autonomia de care se bucură fiecare episcop în conducerea eparhiei proprii, iar pe de altă parte obligația ca în privința acelor chestiuni care depășesc, prin importanță, limitele unei eparhii, să nu se hotărască decît în colegiu, în Sinod, prin grija episcopului din Capitală. Acesta, exercitînd în eparhia sa aceleași drepturi ca și ceilalți episcopi din provincia respectivă, are îndatorirea să supravegheze aplicarea unitară, în toate eparhiile din cuprinsul provinciei, a acelor măsuri pe care le-au stabilit toți episcopii împreună. Acest canon constituie, în același timp, temeiul canonic al principiului autocefaliei, care este principiu fundamental în organizația Bisericii Ortodoxe.

29. Deși în acest canon — 4 Sin. I ec. — se dispune, în prim rînd, cu privire la alegerea unui episcop, care este socotită valabilă numai dacă se adună în Sinod cel puțin trei episcopi din provincia respectivă — ceilalți dîndu-și consimțămîntul în scris — se dispune, în același timp, și cu privire la hirotonia celui ales, care se va săvîrși, de asemenea, tot numai de trei episcopi, trebuind să fie prezent, alături de alegere cît și la hirotonie și mitropolitul provinciei, ca să întărească aceste acte. Prin acest canon se modifică, deci, canonul 1 apost., care prevede ca „episcopul să se hirotonească de doi sau trei episcopi, în sensul că pe viitor numai cel puțin trei episcopi vor săvîrși hirotonia unui episcop, împreună cu mitropolitul respectiv.“

30. Dispoziția canonului 4 Sin. I ec. o repetă și Sinodul local din Cartagina, în canonul 13. v. N. Milaș, Canoanele..., vol. II, p. I. Arad, 1934, p. 163; Sint. Al., III, p. 325.

necesari tot atîția episcopi ca și pentru hirotonie. Dar întrucît potrivit canonului I apostolic, hirotonia unui episcop putea fi săvîrșită și de doi episcopi, se întîlnesc cazuri cînd s-a trecut la judecarea și caterisirea unui episcop de același număr de episcopi, adică de doi episcopi. Asupra unui asemenea caz s-au pronunțat Părinții Sinodului local din Constantinopol, ținut la anul 394.

Anume, episcopul Bagadiu al Bostrei, din Arabia, pentru oarecare vini, a fost judecat și caterisit de către doi episcopi, fără să fie prezent la judecată, adică fără să fie ascultat ca să se apere de învinovățirile aduse sau să recunoască delictele pentru care era învinovățit. În locul lui a fost ales și hirotonit un alt episcop, Agapiu. Bagadiu s-a plîns împotriva caterisirii la care a fost supus, socotind-o nelegală, pentru nerespectarea procedurii stabilite de canonul 74 apostolic și pentru călcarea dispoziției canonului 4 al Sinodului I ecumenic, potrivit căruia așa „precum numai doi episcopi nu au dreptul să aleagă și să așeze pe al treilea, tot așa doi episcopi singuri nu pot să caterisească pe un episcop”.³¹ În același timp, îndreptățit se socotea și Agapiu, fiindcă fusese ales și hirotonit pentru scaunul Bostrei. Controversa aceasta a format obiectul de discuție și hotărîre a Sinodului local din Constantinopol din anul 394, la care au luat parte: Nectarie al Constantinopolului, Teofil al Alexandriei, Flavian al Antiohiei, 17 episcopi menționați cu numele și eparhia respectivă, și alți diferiți episcopi.³²

Fără a trece la înlocuirea lui Agapiu, care fusese ales și instalat în locul lui Bagadiu, Sinodul s-a limitat să se pronunțe, în principiu, asupra procedurii de urmat cînd este vorba de judecarea și sancționarea unui episcop cu caterisirea. Toți cei prezenți la Sinod au socotit obligatorie, într-un asemenea caz, hotărîrea fericitorilor Părinți de la Niceea, potrivit căreia „două persoane (episcopi) nu pot nici să hirotonească, nici să caterisească pe un episcop”, iar „în viitor cel supus judecății să nu se caterisească nici de trei, și mai virtos nici de doi (episcopi) ci cu votul unui Sinod mai mare și (adică) al celor din eparhie, precum au orînduit și canoanele apostolice, pentru ca condamnarea celui ce este vrednic de caterisire, să fie mai temeinică prin votul mai multora, fiind de față și cel judecat”.³³

Din acest principiu stabilit de Sinod, rezultă limpede că a fost „declarat nelegal ceea ce s-a făcut de cei doi episcopi împotriva lui Bagadiu”, deoarece acesta „a fost condamnat fără să fi fost audiat”, condamnarea n-a fost motivată temeinic înainte de-a se pronunța și nu și-au spus părerea mai mulți episcopi. Căci, în sensul canonului 74 apostolic, pentru „caterisirea legală a unui episcop trebuie să se constituie un for judecătoresc legal, acuzatul să se citeze după formele prescrise, în fața acestui for judecătoresc, iar sentința să se pronunțe de către Sinodul complet, constituit din toți episcopii eparhiali și adică după număr la orice caz din mai mult de trei și „fiind prezent și mitropolitul”.³⁴

31. N. Milaș, *op. cit.*, p. 148.

32. Sint. At., III, p. 625.

33. N. Milaș, *op. cit.*, p. 147—148. Aceasta este motivarea pe care o dă canonistul Zonara, în Comentariul la hotărîrea Sinodului din Constantinopol, din anul 394. (v. Sint. At. III, p. 627).

34. Idem, *ibidem*, p. 148—149.

În comentariul la canonul Sinodului local din Constantinopol, din anul 394, canonistul Zonara, după ce expune cuprinsul canonului, că pentru caterisirea unui episcop trebuie să fie prezenți nu numai trei episcopi, ci dacă este posibil toți episcopii acelei eparhii (mitropolii), în care este cuprinsă și episcopia celui care trebuie caterisit, adaugă: „Acestea le-au rînduit acești Părinți. Dar canonul 12 al Sinodului din Cartagina, care a fost mai tîrziu decît acesta întrunit sub Nectarie, spune: „Episcopul acuzat pentru vreun delict să fie judecat de 12 episcopi, dacă pentru vreo mare nevoie nu este posibil să se adune mai mulți. Trebuie citit, așa dar, canonul amintit și cele scrise în comentariul lui”.³⁵ Iar canonistul Balsamon, în comentariul la același canon, după ce spune că Sinodul a declarat ca necanonică pedepsirea lui Bagadiu cu caterisirea, fiindcă hotărîrea nu trebuia luată numai de doi episcopi, ci de mai mulți, adaugă: „Dar tu să știi că această hotărîre nu mai este în vigoare astăzi. Căci de la canonul 12 al Sinodului din Cartagina, care s-a ținut mult mai tîrziu, delictelor episcopilor le rezolvă tribunale formate din 12 episcopi”.³⁶

În același sens a comentat canonul și Aristen, accentuînd că Sinodul a dispus ca, pe viitor, episcopul acuzat pentru delict grave și socotit vrednic de caterisire, „să nu se judece de doi sau trei episcopi, ci de către toți episcopii eparhiei (mitropoliei), dacă este cu putință, sau și de mai mulți, așa încît să nu fie mai puțini de 12, cum prevede canonul 12 al Sinodului din Cartagina”.³⁷

Intr-adevăr, canonul 12 al Sinodului din Cartagina, prevede că „dacă vreun episcop este acuzat pe timpul cînd nu se ține Sinod, acela să se judece de 12 episcopi”.

Episcopul Felix zice: „Potrivit celor hotărîte la Sinoadele din vechime, propun ca, dacă vreun episcop (ceea ce să nu se întîmple) ar cădea în vreo învinovățire și s-ar întîmpla multă strîmtorare încît nu se pot aduna mulți, pentru ca să nu rămînă acesta sub învinovățire, să se asculte de 12 episcopi, iar presbiterul de 6 episcopi și de al său, și diaconul de 3”.³⁸

Măsura aceasta a canonului 12 era în vigoare în Biserica din Africa încă din anul 390, formînd al 10-lea canon al Sinodului ținut la Cartagina în acest an.³⁹ În opera de selecționare pe care a făcut-o Sinodul din Cartagina în anul 419, reținînd ca obligatorii pentru toată Biserica din Africa, din opera de legiferare a celor 14 sinoade ținute în Africa între 348 și 418, numai acele canoane care erau socotite că prezintă importanță pentru ordinea și disciplina întregii Biserici, canonul al 10-lea al Sinodului din 390 a fost socotit între acestea și a devenit canonul 12 al Sinodului din 419.

S-ar părea că între hotărîrile Sfinților Părinți, cu privire la judecarea clericilor, cuprinse în canoanele amintite — și în canoanele paralele — primite în colecțiunea fundamentală de canoane a Bisericii Ortodoxe există contradicție, întrucît unele prevăd că presbiterii și diaconii se pedepsesc de episcopul propriu, și acesta de Sinod,⁴⁰ iar altele prevăd că presbiterul să

35. Sint. At., III, p. 628.

36. Op. și loc. cit., nota 35.

37. Idem, ibidem.

38. N. Milaș, op. cit., p. 161; Sint. At. III, p. 322.

39. N. Milaș, op. cit., p. 161, nota 2.

40. Can. 4 Ant.; can. 6, Sin. II ec.; can. 9, Sin. IV ec., etc.

se judece de 6 episcopi, diaconul de 3 episcopi și episcopul de 12 episcopi, în afară de episcopul — respectiv mitropolitul — propriu.⁴¹

După cum observă Zonara și Balsamon, în comentariile la canonul 12 Cartagina, nepotrivirile care ar părea că rezultă din textul canoanelor — dintre can. 4 Antiohia, can. 6 Sinod II ecumenic, can. 9 Sinod IV ecumenic, pe de o parte și can. 12, 14 și 20 Cartagina, pe de altă parte — se armonizează repede dacă se ține seama că de acest număr de 3, 6 și 12 episcopi este nevoie atunci când cauza se judecă de către instanțe superioare — de apel sau recurs — și atunci când apare ca necesară judecarea cu urgență a unui episcop căzut în vină, fără să se aștepte sesiunea obișnuită a Sinodului. Prin stabilirea unui număr mai mare de judecători-episcopi s-a căutat să se obțină un minim de garanție că judecarea cauzei se va face cu toată seriozitatea, garanție pe care o oferă, când se judecă în mod obișnuit, respectarea formelor de procedură prevăzute de canoane.

Balsamon, în comentariul la canonul 12 Cartagina, menționează un caz din care se vede limpede că Patriarhia de Constantinopol și-a însușit și a aplicat cu strictețe dispozițiile canonului 12 Cartagina, socotind obligatorii aceste dispoziții pentru toate provinciile mari, în care puteau fi întruniți cu ușurință 12 episcopi.⁴²

Cazul citat de Balsamon este acesta: Un oarecare episcop Ioan de Amatus — din Cipru — a fost caterisit de arhiepiscopul Ioan al Ciprului, cu un Sinod de 10 episcopi. Episcopul caterisit s-a plîns Patriarhului de Constantinopol, Luca, (1156—1169) împotriva sentinței prin care a fost caterisit, pe care o socotea nedreaptă, nelegală. Patriarhul Luca, împreună cu Sinodul său, au anulat sentința de caterisire, „pe motivul că nu a fost convocat Sinodul episcopesc complet al Bisericii din Cipru, sau cel puțin un număr mai mare de episcopi, cum ar fi trebuit, precum și din motivul că nu au fost prezenți 12 episcopi afară de arhiepiscop, ci numai 11 episcopi cu arhiepiscopul laolaltă, deci numai 11 episcopi”.⁴³

Această interpretare a dat-o Sinodul Patriarhiei de Constantinopol și în alte cazuri, anulînd sentințe de caterisire date chiar împotriva presbi-

41. Can. 12, 14, 20 Cart., etc.

42. Sint. At. III, p. 322—324; N. Milaș, *op. cit.*, p. 162. Pentru provinciile mai mici, în care nu se pot întruni cu ușurință nici 6 episcopi, chiar Sinodul din Cartagina (can. 14) a stabilit că pot judeca și mai puțini episcopi. De altfel, Sinoadele ecumenice ulterioare Sinodului din Cartagina, din anul 419, au păstrat principiul că un episcop poate fi caterisit numai de către Sinod, compus din episcopii circumscripției mitropolitane, chiar dacă sînt mai puțini de 12, dar să nu fie mai puțini de trei, plus mitropolitul.

Instanța de apel sau recurs, judecînd cazurile de caterisire, va respecta însă dispoziția cu privire la numărul membrilor care formează completul de judecată.

În Biserica Ortodoxă Română se recunoaște episcopului dreptul de a disciplina și judeca pe clericii din eparhia sa — ajutat de Consistoriul disciplinar protopopesco și de Consistoriul eparhial, formate din preoți — dar recursurile împotriva sentințelor de caterisire se adresează numai Sf. Sinod, care supraveghează și îndrumă astfel aplicarea corectă a canoanelor și legilor în Biserica Ortodoxă Română. V. art. 181 și 212 din Regulamentul de procedură al instanțelor disciplinare și de judecată ale Bisericii Ortodoxe Române; v. și A. Șaguna, *Compendiu*, p. 398—399; N. T. Buzea, *Studii de drept și procedură bisericească*, p. 56—60.

43. N. Milaș, *op. și loc. cit.*; v. și Sint. At., III, p. 324; M. I. Ghedeon, *Πατριαρχικὸν Πλῆμας* (prescurtat P.P.), Constantinopol, 1885—1890, p. 363; idem, *Κανὼν καὶ διατάξεις*, vol. II, Constantinopol, 1889, p. 17.

terilor, dacă completul de judecată n-a fost format din 6 episcopi. Astfel, spre sfârșitul veacului al XIV-lea — adică cu 200 de ani mai târziu de la soluționarea cazului episcopului Ioan de Amatus — printr-un pitac patriarhicesc adresat episcopului de Ierisos și Sfântul Munte se declară nereglementară și „pentru aceasta și nedreaptă și ilegală”, judecata și caterisirea făcută de episcop unui presbiter, nu cu 6 episcopi, cum prevăd canoanele, ci cu presbiterii și duhovnicii săi. În acest pitac se evidențiază, de la început, că cel judecat poate să fie păcătos, vinovat și cele arătate în hotărîrea de caterisire să fie drepte și adevărate, dar întrucît judecata s-a făcut nereglementară, cu înfrîngerea canoanelor, sentința este nelegală și de neprimut.⁴⁴

Aceasta fiind doctrina și jurisprudența Patriarhiei de Constantinopol, cu privire la numărul episcopilor care pot judeca și caterisi pe un episcop, în lumina ei se poate aprecia cu ușurință validitatea sau ilegalitatea sentinței de caterisire dată împotriva Mitropolitului Antim Ivireanul, în august 1716. Într-adevăr, din acest punct de vedere, sentința prin care a fost caterisit Mitropolitul Antim Ivireanul suferă de aceleași vicii, pentru care Patriarhul Luca și Sinodul său au anulat sentința de caterisire dată împotriva episcopului Ioan de Amatus de către Sinodul Ciprului, fiindcă Sinodul fusese format numai din 11 membri, inclusiv președintele, în loc de 12 membri plus președintele, adică din 13 membri.⁴⁵

Hotărîrea de caterisire dată de Sinodul Patriarhiei de Constantinopol împotriva Mitropolitului Antim Ivireanul este semnată de 11 episcopi.⁴⁶ Patriarhul Ieremia, în numele căruia este dată sentința, n-a semnat. Lipsa aceasta a semnăturii președintelui de pe un act atît de important — constituind ea singură un viciu suficient pentru nulitatea actului — n-o socotim înlîmplătoare, cu toată graba ce s-a depus pentru obținerea sentinței de caterisire. Credem mai apropiată de adevăr explicația că lipsa semnăturii președintelui de pe actul de caterisire este intenționată. Această explicație pare mai corespunzătoare împrejurărilor și personalității Patriarhului Ieremia al III-lea. Căci deși este socotit un devotat al Curții Sultanelui⁴⁷ și prieten bun cu puternicul Vizir de atunci Damat Ali Pașa,⁴⁸ iar alegerea lui ca Patriarh apreciată ca un act prin care arhieriei care

44. Miklosich-Müller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, vol. I, Vindobonae, 1860, p. 589.

Și astăzi la Constantinopol, în conformitate cu Regulamentele generale — *Κανονισμοί γενικοί* Sf. Sinod este format din 12 mitropoliți ai Scaunului patriarhal ecumenic sub președinția Patriarhului ecumenic. v. Mihail G. Teotocas, *Jurisprudența Patriarhiei ecumenice de la 1800—1896*, Constantinopol, 1897, p. 12; v. și p. 9—11.

45. M. I. Ghedeon, P.P., p. 363. Amintind între actele sinodale mai importante pe care le-a realizat Patriarhul Luca, anularea caterisirii cu care a fost pedepsit episcopul Ioan de Amatus de către arhiepiscopul Ioan al Ciprului, M. I. Ghedeon, *op. și loc. cit.*, adaugă: „A anulat această (caterisire) fiindcă cei care l-au caterisit au fost 11 în afară de președinte, în timp ce trebuia să fie 12, potrivit can. 12 al Sinodului din Cartagina, pe care așa l-a interpretat Patriarhul Luca, încît președintele să nu fie socotit între cei 12”.

46. Ghenadie Enăceanu, *Condica sfîntă*, p. 114.

47. Zaharia N. Matas, *Catalog istoric al primilor episcopi și apoi al patriarhilor Sfintei și Marei Biserici a lui Hristos din Constantinopol* (în grecește), ediția II, Atena, 1884, p. 145.

48. M. I. Ghedeon, P.P., p. 623.

l-au ales au încercat să vindece un rău (înlocuirea Patriarhului Coșma⁴⁹ al treilea), printr-un alt rău,⁵⁰ Patriarhului Ieremia al III-lea i se recunoaște, în același timp, pregătirea deosebită teologică, cu care se împodobise prin cercetarea lucrărilor Sfinților Părinți și străduința pe care a depus-o pentru apărarea rînduielilor canonice⁵¹ și pentru servirea intereselor Bisericii pe care o păstorea, trebuind să acționeze cu multă abilitate, în împrejurările dificile cărora trebuia să le facă față, din cauza încordării rapoartelor — și apoi războaielor — dintre statele creștine și imperiul turc.

Cu pregătirea teologică pe care o avea, Patriarhul Ieremia al III-lea a înțeles repede că actul care i se cerea este un act nelegal și necanonic; dar, în același timp, a înțeles că sentința ce i se cerea nu poate fi evitată. De aceea, fără să refuze darea hotărîrii de caterisire în numele său, Patriarhul Ieremia al III-lea s-a eschivat să semneze un asemenea act, prin care se călca toată rînduiala canonică și legală, cu privire la judecarea clericilor — în general — și a episcopilor, în special, pedepsindu-se un ierarh — pînă aci apreciat și lăudat pentru vrednicia sa —, cu cea mai grea pedeapsă, caterisirea, fără să fie citat și fără să fie ascultat în dezvinovățire.

Așa se explică, socotim, și lipsa hotărîrii de caterisire a Mitropolitului Antim Ivireanul din arhiva Patriarhiei de Constantinopol. Este puțin probabil ca Patriarhul să fi convocat Sinodul în ședință specială, ca să judece vinovățiile de care era acuzat Mitropolitul Antim Ivireanul. Ar fi rămas vreo mențiune în registrele respective și în arhivă.

Caterisirea unui cleric hirotonit, în general — diacon, presbiter, episcop — este un act canonic important, prin care se modifică starea celor din catalogul clericilor. De aceea, asemenea acte se trec totdeauna în registre.

Caterisirea Mitropolitului Antim Ivireanul nu putea să prezinte, ca hotărîre canonică, o importanță mai mică decît caterisirea unui preot. Căci, între hotărîrile canonice mai importante, care au fost date sub Patriarhul Ieremia al III-lea, este menționată caterisirea ierodiaconului și filozofului

49. Idem, op. cit., p. 622 și 631, arată că Patriarhul Ieremia al III-lea a păstorit în Scaunul de Constantinopol în două rînduri: prima oară de la 23 martie 1716 pînă la 19 martie 1726 și a doua oară în 1733, 7 luni — din ianuarie pînă în iulie —; iar Zaharia N. Matas (op. cit., p. 145—147 și p. 148—149) arată că a păstorit prima dată din 1715 pînă în 1726 și a doua oară în 1732. Rezultă, deci, clar că hotărîrea de caterisire a Mitropolitului Antim Ivireanul s-a dat sub Patriarhul Ieremia al III-lea.

Totuși, N. Iorga, în *Istoria Bisericii Românești*, ed. II, vol. II, p. 52, spune că: „De la Coșma al III-lea, o trecătoare figură de îngăduit al Turcilor, venită iute „gramatele” care declarau pe Antim „criminal” și chiar „vrăjitor” făcîndu-i-se deci procesul pe altă bază decît a purtării lui politice”.

La fel, preot N. Șerbănescu, v. art. „Mitropolii Ungrovlahiei” în „Biserica Ortodoxă Română” nr. 7—10, p. 786, spune: „Nicolae Mavrocordat îi cere demisia, însă Antim refuză. Domnul atunci se adresează ecumenicului Cozma, solicitînd caterisirea Mitropolitului. Acesta, care, încă din anul 1715, era în oarecare neînțelegere cu ierarhul nostru, amenințîndu-l chiar atunci cu caterisirea, răspunde grabnic Voevodului cu aprobare la ceea ce-i ceruse”. La fel redă și manualul de „Istoria Bisericii Române”, pentru *Institutele Teologice*, vol. II (1632—1949), București, 1958, p. 170.

50. Zaharia N. Matas, op. cit., p. 145.

51. Idem, op. cit., p. 146—147; M. I. Ghedeon, P.P., p. 622—627.

Metodie Antracitul,⁵² dar nu este menționată caterisirea Mitropolitului Antim Ivireanul. Acest fapt ar veni în sprijinul ipotezei că Patriarhul Ieremia al III-lea intenționat a îndrumat lucrurile cu privire la caterisirea Mitropolitului Antim Ivireanul așa fel încît să nu rămînă urmă în arhiva Patriarhiei despre un asemenea act. Căci, prin nelegalitatea lui, acest act nu venea în sprijinul ambiției de care Patriarhul Ieremia al III-lea era condus, ca să fie considerat ca un apărător al rînduielilor canonice ale Bisericii.

Această hotărîre se poate deduce și din atitudinea fermă pe care el a luat-o în legătură cu dispensa sau pogorămîntul pentru care îl rugase Domnitorul Grigorie Ghica al Moldovei, ca să aprobe divorțul sorei sale, de soțul ei legitim. Rămînînd neînduplecat în hotărîrea luată, de a refuza pogorămîntul solicitat, Patriarhul Ieremia al III-lea a fost exilat de Sultan, în Muntele Sinai, ca să dea satisfacție Domnitorului Grigorie Ghica, supărat pentru acest refuz.⁵³ Chiar dacă Patriarhul Ieremia al III-lea nu s-ar fi așteptat la o măsură atît de aspră din partea Sultanului, pentru neaprobarea dispensei cerute de Domnitorul Grigorie Ghica, faptul tot îi sîcote în evidență hotărîrea de a respecta rînduielile canonice.

S-ar putea însă ca lucrurile să se fi prezentat și mai simplu. Anume, o dată cu cererea de caterisire, solicitată de Domnitorul Nicolae Mavrocordat, ca să se vină în sprijinul grabei cu care era cerută caterisirea, să se fi trimis și motivarea caterisirii. Rolul Patriarhului Ieremia al III-lea se va fi lîmîtat, astfel, la consimțirea ca actul de caterisire, bine întocmit de cineva cunoscător al situației și al rînduiei canonice,⁵⁴ să fie semnat de cei unsprezece mitropoliți și trimis, apoi la București, unde și fusese executat, în fapt. Citind Nota scrisă în Condica Sfîntă, imediat după actul de caterisire a Mitropolitului Antim Ivireanul,⁵⁵ se poate deduce că Mitropolitul Mitrofan al Nisei n-a fost străin de întocmirea actului de caterisire a Mitropolitului Antim Ivireanul. În această notă, după ce se arată că „Antim, cel ce a fost pînă acum arhiereu, s-a supus caterisirii sinodale și s-a scos definitiv din tronul mitropoliei Ungrovlahiei” — fără să se facă apreciere asupra caterisirii sinodale, dacă a fost canonică și legală sau nu — se adaugă: „Iar la acest prea sfînt tron al mitropoliei Ungrovlahiei s-a strămutat în mod legal și canonic,⁵⁶ prin ecdos patriarhicesc Înalt Prea Sfînțitul Mitropolit al Nisei, D. Mitrofan, silit fiind de către Nicolae Voevodul”. S-a simțit necesar să se dea această lămurire și să se accentueze că strămutarea s-a făcut în mod canonic și legal, adăugîndu-se că Mitrofan a consimțit la această strămutare numai constrîns de Voevod, ca să se înlătore acuzația ce i s-ar fi putut aduce, că el a umblat și a uneltit, în acest scop, împotriva Mitropolitului Antim Ivireanul. Dar tocmai prin

52. M. I. Ghedeon, *P.P.*, p. 623 și nota 1136.

53. Zaharia N. Matas, *op. cit.*, p. 147; M. I. Ghedeon, *P.P.*, p. 627.

54. Socotim că Mitrofan, Mitropolitul de Nisa, care a și urmat în scaun lui Antim Ivireanul, a putut avea un asemenea rol. Tot el fusese mijlocitorul și în 1712, cînd Domnitorul Constantin Brîncoveanu voise să înlocuiască din scaun pe Mitropolitul Antim. Numai dîrzenia, înțelepciunea și demnitatea cu care Mitropolitul Antim s-a apărut atunci, de învinuirile aduse, au făcut ca să nu fie înlocuit, iar Mitrofan să nu ajungă de atunci Mitropolitul Ungrovlahiei.

55. Ghenadie Enăceanu, *Condica sfîntă*, p. 117.

56. Siblinierea ne aparține.

aceasta s-a vădit neliniștea care-l frământa pe Mitropolitul Mitrofan și musturarea de conștiință, cu care a rămas, pentru nedreptatea cu care Mitropolitul Antim a fost lovit, destituit și izgonit din scaun, și apoi ucis, în mod sălbatic, în mare măsură — fără îndoială — și în urma intrigilor lui. De altfel, la puțin timp după ce a fost strămutat în scaunul rămas vacant, prin destituirea și uciderea Mitropolitului Antim Ivireanul, Mitrofan „a fost atins de grea boală și, în lungile luni de suferință, tinguindu-se de dureri, și-a adus aminte de omul care și-a pierdut și scaunul și viața de pe urma intrigilor lui”.⁵⁷

Că actul de caterisire s-a dat fără nici o judecată a celui învinovățit, ci la cererea și din porunca Domnitorului Nicolae Mavrocordat, rezultă limpede și din relatările unor apropiați ai Domnitorului Nicolae Mavrocordat sau de la Curtea patriarhală. Astfel, la 12 septembrie 1716 — adică la numai câteva zile după înapoierea Domnitorului Nicolae Mavrocordat de la Giurgiu — Dimitrie Iuliano, Capuchehaia Țării Românești, scrie Patriarhului Hrisant Notaras al Ierusalimului că Nicolae Mavrocordat a dovedit pe Mitropolitul Antim ca uneltitor și învoit cu germanii⁵⁸ și de aceea „îndată l-a scos și l-a pus sub pază și a poruncit de s-a trimis de aici caterisirea lui ca să facă acolo mitropolit”, adăugînd: „Uite acesta e acel bun prieten al tău, dar și-a găsit plata răutății lui”.⁵⁹ De asemenea, la 20 septembrie 1716, Spandonis, Marele Retor al Bisericii celei Mari, relatează aceluiași patriarh complotul împotriva lui Nicolae Mavrocordat, adăugînd, cu privire la Mitropolitul Antim: „iar al Ungrovlahiei a fost scos din mitropolie și după porunca împărătească, vădit fiind ca apostat și uneltitor, a cărui caterisire s-a trimis de aici acum câteva zile, după raportul și cererea prea înălțatului Domn”.⁶⁰ Este limpede, deci, că actul de caterisire s-a dat nu pentru că Sinodul a ajuns la această concluzie, după ce a ascultat și pe acuzat — cum s-ar fi convenit —, ci pentru că așa a cerut și a poruncit Domnitorul Nicolae Mavrocordat, sprijinit în acest sens și de Sultan.

Făcînd o apreciere asupra actului de caterisire a Mitropolitului Antim Ivireanul, Ghenadie Enăceanu spune: „Actul acesta este o copie de pre un act autentic, care a fost lucrat în Patriarhia de Constantinopol și care trebuie să fi fost trimis aici în original, dar nu se vede a fi cunoscut oamenilor, ce s-au ocupat cu documentele istorice, decît numai în această copie. El este un act dupre toate formele sinodale, căci este subsemnat de 11 mitropoliți și e dat în numele Patriarhului Ieremia”.⁶¹

Se remarcă, deci, corect, că actul este numai dat în numele Patriarhului, fără a fi și semnat de acesta. Or, o sentință, dacă nu este semnată de președinte, chiar dacă este semnată de ceilalți membri, în număr legal, nu are valabilitate și, în consecință, nu poate fi pusă în aplicare, nu poate fi executată.

Sentința de caterisire a Mitropolitului Antim Ivireanul nu este sem-

57. N. Iorga, *Despre Antim Ivireanul*, în „Biserica Ortodoxă Română” nr. 11—12/1937, p. 612.

58. Prin termenii „nemții” și „germanii” folosiți în lucrare după documentele vremii, se înțeleg austriecii, în alianță cu care vedeau statele creștine, subjugate de Turci, eliberarea lor.

59. Damian P. Bogdan, *art. cit.*, p. 688 și nota 44.

60. Cf. Idem, *ibidem*, p. 688 și nota 45.

61. Ghenadie Enăceanu, *Condica sfîntă*, p. 115, nota 179.

nată, însă, nici de numărul legal de membri — 12 —, ci numai de 11.⁶² De aceea, în conformitate cu doctrina canonică și cu jurisprudența Patriarhiei de Constantinopol — creată în soluționarea cazurilor în care nu s-a respectat această doctrină, la judecarea și sancționarea episcopilor cu caterisirea — *sentința de caterisire a Mitropolitului Antim Ivireanul este o sentință nulă*, și anume lovită de nulitate absolută.

Numărul legal de membri prevăzuți pentru judecarea unei cauze și pentru pronunțarea unei sentințe valide este o condițiune esențială și indispensabilă, așa încît lipsa numărului legal de membri atrage după sine, în mod inevitabil, nulitatea sentinței. Această nulitate este absolută, în sensul că poate fi invocată de oricine are interesul, că nu poate fi confirmată sau ratificată ulterior, și nu poate forma obiectul unei renunțări sau tranzacțiuni, nici chiar din partea celui în cauză, pentru că nu este stabilită în interiorul unei singure persoane, ci în interes general; în același timp, ea nu se prescrie, este imprescriptibilă,⁶³ putînd fi invocată oricînd.

Condițiunea numărului legal de membri este socotită tot așa de importantă și în doctrina canonică a Bisericii romano-catolice. Aceasta rezultă limpede din dispozițiile canonului 1892 nr. 1, Codex Juris Canonici, unde se arată că „o sentință suferă de viciul nulității de neîndreptat (de nevindecat) atunci cînd este adusă de un judecător absolut incompetent sau într-un tribunal colegial de către un număr nelegal de judecători“, și din canonul 1893, unde se prevede că această nulitate poate fi propusă pe calea excepțiunilor la infinit, iar pe calea acțiunii înaintea judecătorului care a adus sentința în timp de 30 de ani din ziua publicării sentinței.⁶⁴

Așadar, singură această lipsă a numărului legal de membri este suficientă pentru ca sentința de caterisire dată împotriva Mitropolitului Antim Ivireanul, în august 1716, de Sinodul Patriarhiei de Constantinopol, să fie lovită de nulitate, pentru că în loc să fie dată și semnată de 12 membri, plus președintele, este dată de 11 membri, care și semnează actul, dar numai în numele președintelui (Patriarhul), fără ca acesta să și semneze sentința.

La darea acestei sentințe n-au fost respectate, însă, nici alte condițiuni esențiale, care au drept consecință, de asemenea nulitatea hotărîrii.

62. Cu privire la acest aspect formal al actului de caterisire a Mitropolitului Antim Ivireanul, Radu Albala — în lucrarea: „Antim Ivireanul“, Editura Tîncușului, București, 1962, p. 187 — spune că „actul este semnat de 11 înalți arhieri în frunte cu Ieremia, Patriarhul ecumenic“, ceea ce, după cum s-a văzut, nu corespunde actului, pe care nu se găsește și semnătura patriarhului.

63. Acest principiu al imprescriptibilității unei nulități rezultate din călcarea normelor esențiale de procedură este prevăzut și în *Îndreptarea Legii*, la glava 30, al. 2, unde se spune: „Cealea ce sînt judecate și tocmite rău, nice vremile, nice pravile, nice obiceiul pre acelea nu poate să le adevereaze“. (v. „*Îndreptarea Legii*“ — 1652, Editura Academiei R.P.R., 1962, p. 88).

64. *Codex iuris canonici*, Can. 1892. „Sententia vitio insanabilis nullitatis laborat, quando:

1. Lata est a iudice absolute incompetente vel in tribunali collegiali a non legitimo iudicum numero“.

Can. 1893. — „Nullitas de qua in can. 1892 proponi potest per modum exceptionis in perpetuum, per modum vero actionis coram iudice qui sententiam tulit intra triginta annos a die publicationis sententiae“.

2. Între aceste condițiuni esențiale este și aceea a *citării și ascultării acuzatului*. Citarea și ascultarea celui învinovățit este obligatorie în general, dar este absolut obligatorie atunci când acuzațiile se referă la vinovății care pot atrage pedeapsa suspendării sau caterisirii.⁶⁵

Obligația citării și ascultării episcopului acuzat pentru oarecare vini este prevăzută de canonul 74 apostolic. Acest canon reprezintă cea mai veche și cea mai simplă procedură, pe care sînt obligați s-o respecte episcopii adunați în sinod, ca să judece pe un episcop învinovățit, chiar atunci cînd împrejurările ar impune judecarea, în mod excepțional, cu urgență maximă. Așa cum am văzut că au hotărît și Părinții Sinodului ținut la Constantinopol, în anul 394, episcopul judecat trebuie să fie prezent, ca să fie ascultat și în prezența lui să se pronunțe sentința. Numai în cazul cînd cel învinovățit, din dispreț față de sinod, n-a dat urmare citației și nu s-a prezentat înaintea sinodului nici după a treia invitație, numai atunci sinodul poate pronunța sentința în lipsa celui învinovățit, iar sentința poate avea caracter definitiv.⁶⁶ Dar citarea celui acuzat nu poate fi omisă cu totul nici chiar atunci cînd sinodul ar adopta procedura sumară, cînd se îngăduie neîndeplinirea unor forme de procedură și reducerea termenelor de citație,⁶⁷ dar nu citarea însăși,

Or, Sinodul patriarhal de Constantinopol n-a citat de loc pe Mitropolitul Antim Ivireanul, în vederea recunoașterii sau dezvinovățirii de acuzațiile pe care i le-a adus Domnitorul Nicolae Mavrocordat și nici în corpul sentinței nu s-a făcut vreo mențiune din care să rezulte motivarea renunțării la citarea și ascultarea celui acuzat. Sinodul din Constantinopol a acceptat, ca deplin dovedite, acuzațiile aduse de Domnitorul Nicolae Mavrocordat, împotriva Mitropolitului Antim Ivireanul, că, „a meditat cu precugetare revoluțiune și răscoală în contra puternicei împărății, făcîndu-se culpabil și în contra susnumitului prea înălțatului și prea piosului Domnitor și amabilului cîrmuitor al întregii Ungrovlahii...”,⁶⁸ fără a asculta și pe mitropolit. Prin aceasta s-a călcat principiul elementar de drept: „audiatur et altera pars”, făcînd ca sentința de caterisire adusă — în lipsa și fără ascultarea acuzatului — să fie grav viciată, prin nerespectarea dreptului natural la apărare și astfel sentința să fie lovită de nulitate.

Mitropolitul Antim, cunoscător al rînduiesilor canonice și hotărît să le apere cu tot curajul și cu toată demnitatea,⁶⁹ va fi invocat, fără îndoială, dreptul său la apărare, înaintea celor care l-au judecat fără să-l asculte,

65. Andrei Șaguna, *op. cit.*, p. 427; M. P. J. Brillaud, *op. cit.*, p. 373.

66. Can. 74 ap.: „Dacă episcopul va fi acuzat pentru ceva de către oameni vrednici de credință, trebuie să se cheme de către episcopi, și dacă se va prezenta și va măntunisi, sau se va dovedi, să se hotărască pedeapsa. Iar dacă chemat fiind, nu va da ascultare, să se cheme și a doua oară, trimițîndu-se la el doi episcopi. Iar dacă nici așa nu va asculta, să se cheme și a treia oară, trimițîndu-se iarăși doi episcopi la dînsul. Iar dacă și așa, purtîndu-se cu dispreț, nu se va prezenta, Sinodul să hotărască asupra lui cum va socoti, ca să nu creadă că, fugînd de judecată, va avea folos.” (v. N. Milaș, *Canoanele*, v. II, p. I, pag. 297).

67. A. Șaguna, *op. cit.*, p. 414; M. P. J. Brillaud, *op. cit.*, p. 345.

68. Ghenadie Enăceanu, *Condica sfîntă*, p. 113.

atunci cînd i s-a adus la cunoștință sentința de caterisire din partea Sinodului Patriarhiei de Constantinopol. Deși i s-a adus la cunoștință, în același timp, și ordinul de surghiun din partea Sultanului, Mitropolitul Antim, din conștiința înaltă a demnității pe care o reprezenta⁷⁰ și a justiției cauzei pentru care se expunea, a protestat, cu toată hotărîrea, împotriva procedurii de-a fi fost judecat fără să fie ascultat și a cerut să i se respecte dreptul de a se dezvinovăți înaintea Patriarhului de la Constantinopol, al cărui sinod îl judecase și condamnase în lipsă. Așa trebuie să i se fi spus, chiar, cînd a fost încredințat unui număr de turci, că aceștia îl vor conduce la Constantinopol, ca să se disculpe înaintea Patriarhului ecumenic.⁷¹ Dar, potrivit instrucțiunilor date de către Domnitorul Nicolae Mavrocordat celor care îl conduceau, Mitropolitul Antim n-a ajuns înaintea Patriarhului ecumenic — unde și-ar fi dovedit nevinovăția — fiindcă în drum și-a găsit tragicul sfîrșit, care îl ridică însă în rîndul martirilor credinței ortodoxe și ai poporului român, cu ale căror interese și năzuințe se identificase desăvîrșit.

Protestul Mitropolitului Antim, împotriva judecății nedrepte ce i se făcuse și cererea de a fi dus înaintea Patriarhului ecumenic ca să se disculpe, se întemeia și pe rînduiala Pravilei, care dă dreptul arhierelui sau preotului căruia i s-a luat darul, să fie judecat a doua oară de sobor, chiar dacă a fost prezent la judecată.⁷² Cu atît mai mult are acest drept arhierel care a fost judecat în lipsă, nu fiindcă n-a vrut să se prezinte înaintea Sinodului, ci fiindcă n-a fost citat. Deci, și din acest punct de vedere, hotărîrea de caterisire a Mitropolitului Antim Ivireanul este nulă, fiindcă el n-a fost citat și n-a fost ascultat de Sinod, înainte de pronunțarea sentinței. Căci, în drept este un principiu necontestat că o sentință care a fost pronunțată de un judecător ne-

69. Așa cum se arătase în conflictul cu Domnitorul Constantin Brîncoveanu, cînd i s-a cerut demisia, pentru neîntemeiate învinuiri, ca și atunci cînd Patriarhul Ierusalimului încălca drepturile mitropolitului asupra mănăstirilor și așezămintelor religioase din cuprinsul Țării Românești, care fuseseră închinat Ierusalimului de către ctitori. (v. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești*, Ed. II, vol. II, p. 53—54; idem, *Despre Antim Ivireanul*, în „Biserica Ortodoxă Română” nr. 11—12/1937, p. 614, 616, 617—623.

70. Din aceeași înaltă conștiință a îndatoririlor și a demnității de ierarh, identificat cu rînduiele canonice, Mitropolitul Antim nu s-a lăsat copleșit de chinurile fizice și de umilința la care a fost supus de turcii Domnitorului Nicolae Mavrocordat, ci a refuzat cu hotărîre, propunerea de a demisiona, așa cum făcuse și atunci cînd i se ceruse demisia, cu amenințare de caterisire, din partea Domnitorului Constantin Brîncoveanu.

71. „Într-o toamnă tîrzie din anul 1716, un număr de Turci conduceau la Constantinopol pe Antim, pentru a se îndreptăți înaintea Patriarhului ecumenic, cu pîra de la Domnitorul de atunci, Nicolae Mavrocordat”... — spune N. Iorga (v. revista „Biserica Ortodoxă Română” nr. 11—12/1937, p. 612).

72. *Îndreptarea Legii*, glava 29: „Grăiaște hrisovul al împăratului, de pururea pomenitul chir Alexie al lui Comnin, și-i dă slobozire arhierelui sau altui preot căruia-i vor fi luat darul, să mai chame o doa oară săborul să se mai judece lucrul pîrăi lui, să vază drept s-au judecatu au strîmbu” (v. Ediția Academiei Republicii Socialiste România, p. 87).

competent sau prin călcarea unei dispoziții formale juridice este o sentință nulă de drept.⁷³ O asemenea sentință nu poate constitui niciodată „autoritate de lucru judecat” și, în consecință, nu se poate trece la executarea ei, decât prin abuz.

3. O altă condițiune esențială este aceea ca *în corpul sentinței să se facă mențiune precisă de documentele și mărturiile cu care se susțin acuzațiile, ca și de răspunsurile pe care le-a dat acuzatul atunci când i s-au adus la cunoștință acuzațiile și dovezile sau mărturiile.*⁷⁴

Scopul unui proces penal, în general, este să apere interesele statului — sau, în Biserică, interesele Bisericii — și să păzească ordinea de drept; dar, în același timp, procesul penal are și un scop direct și limitat și anume stabilirea împrejurărilor de fapt ale fiecărei cauze, pentru ca, stabilindu-se adevărul în cauza penală cercetată și dezbătută de instanță, pe de o parte nicio persoană nevinovată să nu sufere vreo pedeapsă sau vreo îngrădire nejustificată a drepturilor ei, iar pe de altă parte numai adevărații vinovați de săvârșirea infracțiunilor să fie pedepsiți, dar și aceștia numai pentru faptele de care sînt vinovați și fiecare numai în măsura vinovăției sale.⁷⁵ În acest scop, se cuvine ca fiecărei părți interesate în procesul penal să i se acorde și să i se garanteze posibilitatea de a folosi toate mijloacele legale, cu ajutorul cărora acuzatorul să-și poată dovedi temeinicia acuzațiilor, iar învinuitul să-și poată dovedi nevinovăția.

Fiindcă persoana învinuitului are o poziție mai grea, în procesul penal, către ea îndreptîndu-se de la început măsuri constrîngătoare și soarta ei depinzînd de felul cum este soluționată cauza în care a fost implicată, o importanță deosebită s-a dat asigurării garanțiilor acordate învinuitului, adică mijloacelor stabilite de lege, cu care acesta să-și poată apăra drepturile și interesele față de acuzațiile cu care este învinuit.

Apreciînd tratamentul aplicat Mitropolitului Antim Ivireanul de către Sinodul Patriarhal de Constantinopol, așa cum rezultă din cuprinsul sentinței de caterisire, cu care a fost pedepsit pentru acuzațiile aduse de Domnitorul Nicolae Mavrocordat, se vede că acest tratament a fost mai nelegal, mai nedrept și mai inuman decât cel mai nedrept și mai inuman tratament procedural cunoscut în istorie, aplicat sub sistemul procedurii inchizitoriale.⁷⁶

73. M. P. J. Brillaud, *op. cit.*, p. 372.

74. A. Șaguna, *Compendiu*, p. 426—427.

75. v. M. S. Strogovici, *Procesul penal sovietic*, Editura de Stat, Literatura juridică, 1950, p. 12; S. Kahane, *Dreptul procesual penal în R.P.R.*, București 1963, pagina 8.

76. Se știe că de-a lungul veacurilor trei au fost sistemele de procedură care s-au aplicat, în mod deosebit, înlocuindu-se succesiv unul pe altul: sistemul sau procesul acuzatorial, sistemul sau procesul inchizitorial și sistemul mixt.

În sistemul acuzatorial procesul ia naștere în urma acțiunii sau plîngerii celui vătămat, acuzatorul, dar instanța se pronunță asupra litigiului numai după ce învinuitul discută în contradictoriu cu acuzatorul, fiecare avînd libertatea să prezînte instanței probele cu care își susține afirmațiile, în mod public și oral.

Sistemul inchizitorial este diametral opus celui acuzatorial. Procesul inchizitorial era un proces secret și scris, în sensul că se desfășura fără asistența publicului, iar instanța soluționa cauza pe bază de acte, iar nu pe baza interogării directe

În cele mai vechi izvoare ale dreptului canonic se găsesc dispozițiuni din care rezultă limpede că și în cea mai simplă formă, în care s-a făcut judecata membrilor Bisericii creștine, când se făceau vinovați de încălcarea normelor de credință, de morală și de disciplină, se respectau anumite principii, care constituie garanții ale unei judecăți drepte, obiective și echitabile,

Astfel în Constituțiile sau Așezămintele apostolice și în canoanele apostolice, în care s-au concretizat cele mai vechi dispozițiuni pe care le-a stabilit Biserica, pentru asigurarea ordinii și disciplinei în viața și activitatea ei și a membrilor ei, cu privire la disciplina și judecata membrilor ei se găsesc dispozițiuni care arată că aceasta se făcea oral, public, contradictoriu și în mod nemijlocit.⁷⁷ La aceste principii Biserica a ținut cu strictețe. Acolo unde nu s-au respectat, unde s-a impus abuzul și arbitrariul, adică bunul plac, s-au dat sentințe nedrepte și ilegale, pe care, ori de câte ori a avut posibilitatea să se pronunțe asupra lor, Biserica, prin organele ei competente, le-a declarat nule și fără efecte.

Din îndrumările date de Mântuitorul Hristos, cu privire la soluționarea neînțelegerilor dintre membrii Bisericii și la judecarea celor vinovați de abateri de la normele obligatorii, se vede că martorii aveau un rol important,⁷⁸ în asemenea acte. Necesitatea martorilor la judecarea membrilor Bisericii o menționează și Constituțiile apostolice⁷⁹ și Canoanele apostolice⁸⁰ — ca cele mai vechi izvoare canonice — confirmate apoi de sinoadele particulare și ecumenice.

În Constituțiile apostolice se arată că dacă interveneau acuzațiuni împotriva unui membru al Bisericii, într-o zi anumită se chemau înaintea

și vii a învinuitului și martorilor. În acest sistem se aplica învinuitului de multe ori și tortura, ca să fie determinat să facă declarații în legătură cu anumite fapte.

În sistemul mixt — introdus după Revoluția franceză din anul 1789 — procesul penal a revenit la forma dezbaterilor în contradictoriu, garantându-se învinuitului dreptul la apărare. (v. M. S. Strogovici, *op. cit.*, p. 35—50).

77. Principiul oralității constă în aceea că în fața instanței, toți participanții la proces își fac arătările în mod oral. În mod oral aduce președintele completului la cunoștință inculpatului faptele de care este acuzat; în mod oral se justifică inculpatul și pune sau răspunde la întrebări; în mod oral sînt întrebări și răspund martorii etc. Orice fapt, orice probă, ca să poată fi folosită ca temei al sentinței judecătorești, trebuie să fie discutată oral, la dezbaterile judiciare, în așa fel încît participanții la proces, inclusiv inculpatul, să poată da lămuririle lor orale. (v. S. Kahane, *op. cit.*, p. 57; M. S. Strogovici, *op. cit.*, p. 87).

Principiul nemijlocirii procesului — strîns legat de principiul oralității — constă în faptul că instanța percepe informațiile despre faptele cercetate în mod nemijlocit, din sursa lor inițială, adică judecătorii audiază personal părțile participante în cauză. (v. M. S. Strogovici, *op. cit.*, p. 87—88; S. Kahane, *op. cit.*, p. 60).

Principiul contradictorialității constă și în aceea că funcția de acuzare este despărțită de funcția de soluționare a cauzei, dar în deosebi în aceea că părțile — acuzator și acuzat — sînt prezente înaintea instanței, cu drepturi egale în proces, în sensul că fiecare are dreptul să-și spună punctul de vedere cu privire la fiecare fapt sau problemă care vine în discuțiune, pentru lămurirea cauzei respective. Prezența părților — acuzator, acuzat, martori etc. — asigură și publicitatea procesului penal (v. S. Kahane, *op. cit.*, p. 58; M. S. Strogovici, *op. cit.*, p. 89—91).

78. I Timot., 5, 19; Mat. 18, 15—19.

79. Const. Apost., 2, 49.

80. Can. 75 ap.; can. 2 sin. I ec.; can. 6 sin. II ec.; can. 59, 131, 132 Cart.; can. 9 Teofil al Alexandriei etc.

tribunalului bisericesc și acuzatorul și acuzatul, primul ca să-și susțină acuzația, iar celălalt ca să se apere,⁸¹ dacă nu era vinovat, sau să-și recunoască vinovăția, ceea ce simplifica judecata. Se audiau și martorii propuși de părți, pe mărturia lor punându-se mare preț; căci înainte de a li se asculta mărturia erau cercetați dacă sînt credincioși, cu viață curată și nu s-au arătat cu vrăjmășie împotriva acuzatului.⁸²

Grija Bisericii pentru situația celui învinuit, atunci cînd urma să fie pedepsit cu caterisirea, a mers atît de departe încît, depășindu-se îndrumarea dată de Mîntuitorul Hristos, cu privire la numărul martorilor necesari — doi sau trei — pentru ca învinuirea sau afirmația să fie considerate întemeiate, s-a stabilit ca numai pe mărturia a cinci martori, vrednici de încredere, să se pedepsească un episcop cu caterisirea.⁸³ Numai după cercetarea și ascultarea tuturor: acuzator, acuzat și martori — ținîndu-se seama și de conduita acuzătorului și a învinuitului — se aducea hotărîrea, care, tocmai pentru că se luaseră în considerație toate aceste elemente, era primită cu încredere de părți, ca și de cei care asistaseră la judecată.⁸⁴ Prezența celor învinuiți și pedepsiți de organele de judecată competente ale Bisericii era socotită necesară, ca să se poată apăra, chiar înaintea sinoadelor ecumenice.⁸⁵

Analizînd sentința de caterisire dată de Sinodul Patriarhal de Constantinopol împotriva Mitropolitului Antim Ivireanul, în lumina principiilor de procedură amintite, se vede că aceste principii au fost complet nesocotite. Într-adevăr, în această sentință, după ce se face o introducere în care se arată gravitatea vinei revoluțiunii și răscoalei, care „este foarte rea și condamnată și de Dumnezeu și de oameni, ca pricină a multor neregularități și dezordini“, . . . „pentru care celor ce într-un mod oarecare îndrăznesc (a face) aceasta, li se prescriu de legile divine grele pedepse; și revoluționarii se supun la suferințele meritate“,⁸⁶ se trece la aplicarea acestui principiu la cazul în speță, adăugîndu-se: „Pentru care ei trebuie să se depună din cinstea și vrednicia arhierască și să primească duple cuvință mare rușine, ca și cel de acum răul Antim, fostul mitropolit al Ungrovlahiei, fiindcă a întreprins meșteșuguri dezaprobrate și satanicești, urgisitul de

81. Const. Apost. 2, 49; v. și cap. 47.

82. op. și loc. cit.

83. *Îndreptarea Legii*, glava 22, alin. ultim: „... pentru pîra luării darului arhierelui aceluia, atunci trebuie să fie cinci mărturii și pentru pîra ca aceasta să jure, și deaca vor jura, să bagă în seamă mărturia lor; de-acia să ia și darul arhierelui. Iară așa, adevărat să fie aceale mărturii, cum am zis mai sus, credincioși, cu viață bună și drepti; iar de vor fi vrăjmași sau cu viață rea și nedrepti, atunci mărturia lor de tot nu se bagă în seamă“. Vezi și glava 24 alin. 19 și 20.

84. V. Meletie Sachelaropoulos, *Dreptul bisericesc al Bisericii Ortodoxe de Răsărit*, Atena, 1898, p. 395; v. pentru dezvoltarea procedurii de judecată și înaintea instanțelor superioare, p. 396—406; v. și Konstantin M. Rallis, *Dreptul penal al Bisericii Ortodoxe de Răsărit*, Atena, 1907, p. 459 ș.u.

85. K. M. Rallis, op. cit., p. 480.

86. Ghenadie Enăceanu, *Condica sfîntă*, p. 112.

Dumnezeu”.⁸⁷ Părîndu-se întocmitorilor sentinței că această acuzare generală n-ar justifica pedeapsa caterisirii, s-a adăugat: „Și între alte neorînduiri și fapte rele ale lui, se inculpă adică, ca mag,⁸⁸ și ca participant la multe alte crime”. Explicația s-a menținut însă, după cum se vede, tot la formulă generală. Căci nu se arată — așa cum s-ar fi cuvenit — în ce fapt anume constă magia și, de asemenea, care sînt acele multe crime de care s-a făcut vinovat Mitropolitul Antim Ivireanul.

Obligația precizării faptului imputat a fost stabilit de către Sfinții Părinți ca o garanție că numai un fapt săvîrșit de cel învinuit îi va fi imputat și, în același timp, pentru că numai așa se va putea aprecia gravitatea faptului imputat, în lumina dispozițiilor canonice, care, la fel, trebuie arătate precis. În sentința de caterisire a Mitropolitului Antim Ivireanul nu s-a precizat însă nici un fapt, desigur fiindcă nu exista. Aceeași obligație cerea ca la locul unde s-a arătat vinovăția, să se menționeze și răspunsul dat, în apărare, de Mitropolitul Antim Ivireanul, sau recunoașterea vinovăției.⁸⁹ Nu s-a făcut asemenea arătare, fiindcă Mitropolitul Antim nu numai că n-a fost prezent și ascultat, dar n-a fost nici măcar, de formă citat, ca să se poată menționa în sentință că, nerăspunzînd citației, el s-a recunoscut singur vinovat, așa cum am văzut că prevăd canoanele.

De aceea, văzînd șubrezenia acuzării aduse prin această formulă generală — care nu dovedea nici o vină canonică împotriva Mitropolitului Antim — întocmitorii sentinței de caterisire au recunoscut netemeinicia acestor acuzații, ca nearătate și neevidente, și le-au lăsat pe planul al doilea, ca și cum n-ar mai fi luate în considerare la aplicarea pedepsei,

87. Idem, ibidem, p. 113.

88. Emile Picot vede în acuzația de magie „o neîndoieală aluzie la talentul de care dăduse dovadă Antim ca tipograf și artist”. Cf. Anonimul Brîncovenesc, Istoria Țării Românești de la Octombrie 1688 pînă la martie 1717, Ediție întocmită de Const. Grecescu, București, 1959, p. 32, la Radu Albala, op. cit. p. 187.

89. Așa s-a procedat, spre exemplu, cînd a fost judecat și pedepsit cu caterisirea episcopul Ilarion al Rîmnîcului, în luna martie 1705. După ce se arată completul de judecată — format din Mitropolitul Teodosie, cu încă cinci mitropoliti aflători în țară, și prezidat de Dositei, Patriarhul Ierusalimului — se continuă: ... „și prezentîndu-se în adunarea aceasta Ilarion, episcopul de Rîmnîc cel înlăturat, s-au pus de față culpele lui și s-au demonstrat, pre care și el cu gura lui le-a mărturisit”.

Se înșiră apoi cinci capete de acuzație pentru care Ilarion a fost înlăturat din scaunul Episcopiei de Rîmnîc și caterisit.

Din încheierea actului de caterisire a Episcopului Ilarion se vede, totodată, că Biserica Ungrovlahiei se comporta ca o Biserică autonomă, care numai după ce hotăra — numirea sau pedepsirea unui ierarh — aducea la cunoștința Patriarhului de Constantinopol hotărîrile luate. Astfel nici caterisirea episcopului Ilarion nu se condiționează de aprobarea Patriarhului ecumenic și nici pentru alegerea și hirotonia noului episcop, Antim, nu se va aștepta o asemenea aprobare, care va sosi numai după împlinirea actelor. Anume, în încheierea sentinței se spune: „Cu permisiunea și din ordinul prea piosului și prea înălțatului Domnitor, D-l Teodosie, propriul mitropolit al Ungrovlahiei, să aibă deplină putere cu Sfîntul Sinod al prea sfinților arhieriei menționați să aleagă și să hirotonească alt episcop la Sfînta Episcopie a Rîmnîcului”... (v. *Condica Sfîntă*, p. 95—97).

prin adausul: „Iar culpa lui cea impie a revoluțiunei și a răscoalei o punem înaintea, ca ceea ce este arătată și evidentă“, cu precizarea: „S-a făcut deci sceleratul revoltant și conspirator în contra puternicei împărății, conspirînd și în contra prea luminatului și prea înălțatului Domnitor, D. D. Ioan Nicolae Alexandru Voevod al întregii Ungrovlahii...“⁹⁰

Aceasta este vina asupra căreia sentința insistă în continuare — pentru a-i accentua gravitatea — și pentru care „s-a scos din mitropolie și s-a făcut justițiabil și culpabil de ordinul împărătesc“. De aceea se cade „să fie deci depărtat de toată lucrarea și ordinea arhierescă și dezbrăcat de harul divin și scos din catalogul arhieresc... ca cel ce este caterisit și desființat rămînînd și zicîndu-se monahul Antim și fiind recunoscut ca unul din particulari...“⁹¹

Dar nici trecîndu-se vina „răscoalei“ și „conspirației“ înaintea celorlalte acuzațiuni aduse Mitropolitului Antim Ivireanul, nu s-a dat un temei sentinței de caterisire. Căci nu este suficient să afirmi că o vină este „arătată“ și „evidentă“, ci trebuie să și sprijini afirmația cu fapte și dovezi concrete. Or, asemenea fapte și dovezi nu figurează în sentința de caterisire a Mitropolitului Antim Ivireanul și nici despre răspunsurile lui, la asemenea acuzațiuni și în legătură cu faptele și dovezile pe care s-ar sprijini aceste acuzațiuni, nu se face mențiune, deși această condițiune este esențială penru validitatea unei sentințe, iar lipsa ei face ca sentința să fie lovită de nulitate.

*

Față de aceste grave vicii,⁹² de care suferă hotărîrea de caterisire pe care a dat-o Sinodul Patriarhiei de Constantinopol îm-

90. *Condica Sfîntă*, p. 112.

91. Este necorespunzătoare, deci, cuprinsului sentinței, afirmația că Mitropolitului Antim nu i s-a făcut procesul pentru vini politice, ci ca „vrăjitor“, „criminal“ și pentru alte „meșteșuguri satanicești“. (v. N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești*, Ed. II, vol. II, p. 52; vezi și nota 49 din prezentul; Damian P. Bogdan, *art. cit.* în rev. „Biserica Ortodoxă Română“ nr. 8—9/1956, p. 688.

92. Nu mai amintim viciul *necompteneței Sinodului Patriarhal de Constantinopol de a judeca în primă și ultimă instanță pe un ierarh al Bisericii Țării Românești*, socotind îndeajuns de evidente și suficient de hotărîtoare viciile arătate pînă aici, pentru nulitatea actului de caterisire a Mitropolitului Antim Ivireanul. Menționăm numai că împrejurările și condițiunile în care s-a organizat și apoi s-a dezvoltat Mitropolia Țării Românești, arată că Sinodul Patriarhal de Constantinopol n-a exercitat față de această Mitropolie o permanentă și deplină jurisdicție canonică în sensul că, fără încuviințarea prealabilă a Scaunului ecumenic, în cadrul Bisericii Țării Românești nu se putea lua nici-o măsură cu privire la numirea și, eventual, înlocuirea Mitropolitului și a episcopilor acestei Biserici. Autonomia pe care Biserica Țării Românești a avut-o pînă la 1359, a afirmat-o și după transferarea mitropolitului Iachint de la Vicina la Curtea de Argeș, cu aprobarea Patriarhului de Constantinopol, la cererea Domnitorului Nicolae Alexandru, cu toată rezerva pe care Patriarhul a făcut-o, în actele de aprobare, ca de acum înainte „Biserica Ungrovlahiei să fie în totdeauna sub Patriarhia de Constantinopol și că va primi de la ea un arhieru adevărat“.

În Biserica Țării Românești se statornicise obiceiul ca mitropolitul și episcopii să fie aleși de Domnitor, cu sfatul boierilor țării, și tot așa se cuvenea ca și înălțurarea lor să se facă — atunci cînd s-ar dovedi nevrednici — de Domnitor, după judecata Sinodului format din ierarhii țării, la care, după nevoie, se adăugau episcopi vecini sau cei care întîmplător se găseau în țară. Patriarhului de Constantinopol i se recunoștea dreptul de-a se pronunța, cu Sinodul său, asupra unor ase-

potriva Mitropolitului Antim Ivireanul, în august 1716, pentru aprecierea valabilității acestei hotărîri, ar putea fi reținut procedeul adoptat de același Sinod, în pitacul patriarhicesc, din anul 1371, prin care s-a anulat sentința de caterisire dată de episcopul de Ierisos împotriva unui preot, și anume luîndu-se în considerare numai motivul că judecata s-a făcut nereglementar, admițîndu-se că preotul ar putea să fie vinovat și acuzațiile de care este învinovățit și sînt arătate în scris să fie adevărate.⁹³

Cu privire la Antim Ivireanul nu se poate adopta, însă, formula că „s-ar putea să fie vinovat și acuzațiile aduse împotriva lui întemeiate”, fiindcă, în baza tuturor cercetărilor care s-au făcut asupra vieții și activității lui, este neîndoielnic că el nu s-a făcut cu nimic vinovat nici față de credința și morala ortodoxă, nici față de îndatoririle lui canonice de păstor, nici față de interesele și năzuințele legitime ale poporului pe care-l păstorea și pentru a căror servire se angajase prin însuși legămîntul pe care l-a făcut cu ocazia hirotoniei ca arhieru, episcop al Rîmnicului, și l-a întărit apoi cu prilejul instalării ca mitropolit al Țării Românești.

Prețuit, cinstit și iubit de întreaga obște creștină ortodoxă a țării, în timpul vieții, această cinstire a Mitropolitului Antim Ivireanul a crescut în evlavia acestei obști, fără încetare, în decursul celor două veacuri și jumătate, care au trecut de la moartea sa de martir; încît astăzi, cînd se constată și se declară nulă și fără efecte sentința prin care a fost caterisit — pentru

menea măsuri, ca instanță de apel. Am văzut că așa s-a procedat cînd a fost judecat și caterisit episcopul Ilarion al Rîmnicului, în luna martie 1705, și tot așa se precedase și în cazul Mitropolitului Teodosie, care a fost destituit de Domnitorul Grigorie Ghica, dar a fost reabilitat, prin revizuirea procesului, în prezența delegatului Patriarhiei de Constantinopol, la cererea Domnitorului Șerban Cantacuzino (v. *Con-dica Sfîntă*, p. 48—51; v. și notele 76—82, p. 52—53). Atunci cînd Patriarhia din Constantinopol a încercat să facă acte de autoritate și să sancționeze direct pe mitropolitul țării — cum a fost caterisirea Mitropolitului Luca, de către Patriarhul Timotei, în anul 1616 — asemenea acte n-au fost luate în considerare, în țară, căci pe Mitropolitul Luca nu l-a tulburat nimeni, continuîndu-și păstoria fără întrerupere. De aceea și Mitropolitul Antim Ivireanul spunea — cu revolta și mîhnirea jignirii demnității naționale — Domnitorului Constantin Brîncoveanu, atunci cînd acesta îl amenința că dacă nu-și prezintă demisia se va adresa Patriarhului de Constantinopol să-l caterisească, să nu facă Țării o asemenea rușine.

Situația specială pe care a avut-o Biserica Țării Românești, în raporturile ei cu Patriarhia ecumenică, a fost documentat arătată în articolele publicate în revista „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 7—10/1959, cu prilejul împlinirii a 600 de ani de la întemeierea, cu aprobarea Patriarhului de Constantinopol, a Mitropoliei Ungro-vlahiei, de către: Prea Fericitul Patriarh Justinian, prof. Const. Giurescu, prof. Al. Elian și alții.

93. v. nota 44. Pitacul nu poartă dată, dar este încadrat între hotărîrile canonice luate în acest an.

viiciile amintite — nu se face altceva decît se confirmă o stare de fapt. Căci obștea dreptcredincioasă a Bisericii Ortodoxe Române socotind, de la început, sentința de caterisire ca nedreaptă și nelegală, nu numai că n-a încetat niciun moment să cinstească pe Antim Ivireanul ca arhieru și după caterisirea lui silnică, dar l-a înălțat mereu în cinstire, ca pe unul din cei mai vrednici ierarhi care au păstorit Biserica Ortodoxă Română și ca pe un mucenic, care și-a jertfit viața, cu demnitate, pentru credința ortodoxă și pentru libertatea și independența Patriei, pe care, de cînd a adoptat-o, a servit-o ca cel mai devotat și iubitor fiu.

Format la școala distinșilor săi înaintași, marii mitropoliți Ștefan și Teodosie, Mitropolitul Antim s-a dovedit un vrednic urmaș al acestora, ca apărător neînfricat al Ortodoxiei și ca vajnic luptător pentru cultivarea conștiinței și demnității naționale a poporului român, pe care dorea să-l vadă, cît mai repede, liber și indepenedent.

Prin nedreapta și nelegală condamnare cu care a fost lovit, prin sfîrșitul martiric pe care l-a avut, pentru apărarea credinței ortodoxe și pentru dragostea fierbinte față de Patrie și poporul român, Mitropolitul Antim Ivireanul se apropie, pînă la identificare, cu marele Mitropolit Sava Brancovici al Ardealului, care, la fel, opunîndu-se cu toată hotărîrea atacurilor cînd îmbietoare cînd amenințătoare și constrîngătoare, ale calvinismului, a fost supus unei asemănătoare, nedrepte și nelegale condamnări și și-a sfîrșit viața, la fel, ca un mucenic.⁹⁴ Pentru aceste motive și condamnarea Mitropolitului Sava Brancovici obștea ortodoxă română a socotit-o, de la început, nulă și fără valoare, ca fiind dată de un for incompetent și pentru motive neîntemeiate, și l-a cinstit, apoi, pentru toate vredniciile cu care s-a împodobit în viață și pentru moartea sa de martir, cu evlavia cuvenită aleșilor lui Dumnezeu, sfinților. Luînd în considerare, cu prețuirea cuvenită, această evlavie a poporului dreptcredincios, Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române l-a proclamat, și în mod oficial, pe Mitropolitul Sava Brancovici ca sfînt, în toamna anului 1955, împreună cu alt vrednic ierarh ortodox al Ardealului, Mitropolitul Ilie Iorest.

Lucru drept și vrednic de recunoștință face Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și cu privire la memoria Mitropoli-

94. v. V. Mangra, *Mitropolitul Sava Brancovici (1656—1680)*, Arad, 1906, p. 106—107.

tului Antim Ivireanul, astăzi, când, cu prilejul împlinirii a 250 de ani de la moartea lui de mucenic, a inițiat o sărbătorească pomenire a vredniciilor lui ⁹⁵ și a luat, în același timp, hotărîrea ca să fie ștearsă de pe memoria lui umbra caterisirii, cu care l-a pedepsit, pe nedrept, Sinodul Patriarhiei de Constantinopol, în august 1716, la cererea Donnitorului Nicolae Mavrocordat.

Declarînd nul și fără valoare actul însuși, de caterisire, pentru viciile grave pe care le cuprinde, și constatînd, în același timp, evlavia neîmpuținată cu care obștea dreptcredincioasă a Bisericii Ortodoxe Române a cinstit, neînterupt, pe acest vrednic mitropolit, ca ierarh, și după caterisirea sa, socotim că se cuvine ca, o dată cu declararea nulității actului de caterisire — și deci, a inexistenței lui în *Condica sfîntă* — Sfîntul Sinod să declare dezlegați de „afurisirea neschimbăcioasă”, prevăzută de actul de caterisire, și pe toți aceia care în decursul celor 250 de ani au îndrăznit și l-au onorat pe Mitropolitul Antim ca pe un arhiereu.⁹⁶

Iar cînd se va socoti că evlavia cu care-l cinstește obștea ortodoxă română este deajuns de verificată, sîntem siguri că Sfîntul Sinod nu va întîrzia să treacă și pe Mitropolitul Antim Ivireanul, în mod oficial, în rîndurile sfinților mucenici, alături de Sava Brancovici și de ceilalți vrednici mucenici, ridicați din neamul și pentru neamul nostru.

Dr. IORGU D. IVAN

Profesor la Institutul Teologic Universitar, Sibiu

95. Sărbătorirea festivă a avut loc în ziua de 16 oct. 1966.

96. Ghenadie Enăceanu, *Condica Sfîntă*, p. 114.

DARURILE ȘI BINEFACERILE SFINTEI LITURGHII

După o săptămână de lucru pentru cele ce sînt de lipsă vieții noastre după trup, iată-ne din nou în fața Sfîntului altar, la rugăciune comună.

Împreună cu îngerii și cu sfinții am adus laudă lui DUMNEZEU pentru nemărginita Lui putere, i-am mulțumit pentru dragostea și iubirea Lui față de noi și ne-am rugat pentru cele ce sînt de folos sufletelor și trupurilor noastre.

Martori am fost la Cina cea de Taină și la jertfa duhovnicească pe care Mîntuitorul nostru Iisus Hristos a pregătit-o pentru noi și am fost chemați să ne împărtășim cu Trupul și Sângele Domnului, îmbrăcați în hainele cutremurului sfînt, ale credinței și ale dragostei.

Acum ne pregătim să ne întoarcem acasă, din nou la lucrurile noastre de fiecare zi, în mijlocul semenilor noștri.

Întrebarea care se cuvine să ne-o punem este următoarea: Care este cîștigul duhovnicesc și zestrea sufletească cu care ne întoarcem noi, creștinii, în fiecare Duminică și sărbătoare de la Sfînta Liturghie? Care sînt darurile și binefacerile pe care le revărsă asupra noastră Sfînta Liturghie? Sau, cu alte cuvinte, care este sporul duhovnicesc pe care îl dobîndim noi ori de cîte ori luăm parte la Sfînta Liturghie?

La aceste întrebări ne răspunde una din cîntările liturgice de la sfîrșitul sfîntei slujbe. Cînd preotul împărtășește credincioșilor binecuvîntarea lui Dumnezeu, cu cuvintele: „*Mîntuiește DUMNEZEULE, poporul Tău și binecuvîntează moștenirea Ta*” (Ps. 27, 12) credincioșii răspund cu această minunată și cuprinzătoare cîntare:

„*Văzut-am lumina cea adevărată. Primit-am Duhul cel ceresc. Aflat-am credința cea adevărată, nedespărțitei Treimi închinîndu-ne, că aceea ne-a mîntuit pre noi*”.

Iată darurile și binefacerile pe care le primim noi, creștinii, în Sfînta Liturghie!

Se cuvine să ne oprim asupra lor, ca să ne dăm seama de însemnătatea și folosul lor.

Ori de cîte ori participăm la dumnezeiasca slujbă, noi sîntem martori ai vieții Domnului nostru Iisus Hristos. Trăim împreună cu El în chip tainic, nașterea Sa după trup, viața, minunile și învățăturile, patima, moartea și învierea Lui. Îl vedem cu ochii credinței și îl simțim prezent în inima noastră. De aceea zicem: „Văzut-am lumina cea adevărată”.

Această lumină nu este altcineva decît Domnul nostru Iisus Hristos. El a spus despre sine: „*EU sînt lumina lumii: cel ce vine după mine, nu va umbla în întuneric, ci va avea lumina vieții*“ (Ioan 8, 12).

Proorocul Isaia a vestit că MESIA va fi „lumina popoarelor“ (Isaia 42, 6), iar dreptul Simeon, cînd a luat pe pruncul Iisus în brațe, a spus: „Acesta va fi lumină spre luminarea neamurilor“ (Luca 2, 32).

Cuvîntul lui Dumnezeu a venit în lume ca să fie lumină „care luminează pe tot omul“ (Ioan 1, 9).

— În Sfînta Liturghie noi vedem tainic pe Iisus Hristos, lumina lumii; ne întîlnim cu EL, îi ascultăm Evanghelia, vestea cea bună a mîntuirii noastre, și îl primim pre EL în viața noastră. De aceea creștinul adevărat este un fiu al luminii, cum spune Sf. Apostol Pavel (Romani 13, 13); el nu umblă după poftele păcatului care îl duc în întuneric și la moarte.

Astfel, înțelegem de ce atunci cînd aducem pruncii la taina Botezului, aducem și lumină aprinsă, fiindcă mărturisim prin aceasta că-i aducem la Hristos.

Tot de aceea, în noaptea învierii, cele dintii cuvinte pe care le auzim, din ușile altarului, sînt: „*Veniți de luați lumină*“ și noi ne ducem la casele noastre cu lumină aprinsă de la înviere, închipuind prin aceasta că mergem împreună cu HRISTOS cel înviat pentru a noastră mîntuire.

Și tot pentru această pricină, atunci cînd prohodim pe cei dragi ai noștri, părinți și frați, aprindem luminări, mărturisind cu apostolul că „ori de trăim, ori de murim, ai DOMNULUI sîntem“.

Un alt dar și o altă binefacere pe care o avem prin Sfînta Liturghie este primirea Duhului Sfînt.

De multe are lipsă viața noastră pe pămînt. Are lipsă de aer, de lumină, de căldură, de hrană și de alte multe cîte sînt trebuitoare dezvoltării ei firești. Dar, pe lîngă toate acestea, are lipsă de Duhul Sfînt, de Duhul cel ceresc, vistierul bunătăților, dătătorul de viață și mîngîietorul sufletelor noastre.

Știind că avem lipsă de Duhul Sfînt și din aceeași dragoste dumnezeiască pentru noi, Mîntuitorul a trimis, după înălțarea Sa la cer, pe Duhul Sfînt peste Apostoli și în lume, ca să ne călăuzească pe calea adevărului, a binelui și a dreptății, ca să ne mîngîie în dureri, să ne ocrotească de primejdii, să ne ajute să săvîrșim binele și să ne sfințească viața.

Noi primim pe Duhul Sfînt prin binecuvîntările și rugăciunile de la sfînta biserică, prin Sfintele Taine, prin Sfînta Liturghie, în care Duhul Sfînt primește și sfințește darurile și inimile noastre.

De aceea creștinul, cînd se întoarce de la biserică, se simte mai întărit suiește, mai bun, mai iertător și gata pentru orice lucru bun. Căci „*roada Duhului este dragostea, bucuria, pacea, îndelunga-răbdare, bunătatea, jecarea de bine, credința, blîndețea, înfrînarea poftelor; împotriva unora ca acestea nu este lege*“ (Galateni 5, 22—23).

În al treilea rînd, cîntarea liturgică ne arată că în Sfînta Liturghie aflăm credința cea adevăradă. Într-adevăr, Sfînta Liturghie ne transmite credința cea adevărată pe care a adus-o Domnul nostru Iisus Hristos în lume, pe care au propovăduit-o Sfinții Apostoli și pe care a păstrat-o neschimbată și curată Biserica noastră Ortodoxă.

Ea ne arată și ne învață credința religioasă în care au trăit strămoșii, moșii și părinții noștri; credință care a luminat în trecutele vremi viața credincioșilor; credință care ne-a îndrumat pe calea iubirii de DUMNEZEU și de oameni, a iubirii de patrie și a muncii cinstită pentru propășirea ei.

Iată, pe scurt, care sînt darurile și binefacerile Sfintei Liturghii: lumina Evangheliei lui HRISTOS, mai bine zis HRISTOS însuși, care ni se împărtășește mereu în chip tainic; primirea Duhului Sfînt, sfințitorul vieții și credința cea adevărată. Ea ne îndrumă și ne îndeamnă să ne închinăm Sfintei Treimi, care ne-a mîntuit. Adică să ne închinăm Tatălui-Creatorul; Fiului — Mîntuitorul, și Duhului Sfînt, Sfințitorul vieții noastre.

Aceasta fiind zestrea duhovnicească a Sfintei Liturghii, înțelegem de ce însetează sufletul creștinului după lăcașul Domnului, de ce aleargă la dumnezeieștile slujbe și de ce încheiem Sfînta Liturghie cu cîntarea de laudă și mulțumire cu care întîmpinau creștinii din primele veacuri sărbătoarea Rusaliilor:

„Să se umple gurile noastre de lauda Ta, Doamne, ca să laudăm mărirea Ta. Că ne-ai învrednicit pe noi să ne împărlășim cu sfințele, dumnezeieștile, nemuritoarele, preacuratele și de viață făcătoarele Tale Taine. Întărește-ne pre noi întru sfințenia Ta, toată ziua să ne învățăm dreptatea Ta. Aliluia, Aliluia, Aliluia“.

Preot Dr. VASILE COMAN

POPASURI OMILETICE LA DUMINICI ȘI SĂRBĂTORI

Duminica înainte de Botez (Evanghelia, Marcu 1, 1—8; Apostolul, II Tim. 4, 5—8)

CALEA DOMNULUI

„Fii treaz întru toate, suferă răul, fă lucrul evanghelistului, slujba ta fă-o deplin“.

Frumos se conjugă, în sfînta Duminică de azi, mesajul profetului de la Iordan, citit în Sfînta Evanghelie, cu îndemnul din Apostolul zilei.

„Gătiți calea Domnului, drepte faceți cărările Lui!“ — strigă profetul.

Dar care este calea Domnului? — e întrebarea ce se desprinde adesea de pe buzele creștinului.

„Fii treaz!“... — îi răspunde apostolul.

Nu lăsa nici o clipă că cadă peste ochiul sufletului pleoapele grele ale somnului păcatului! Fii cu luare-aminte la tot ce iese și la tot ce intră în inima și în viața ta!

„Sufere răul!“...

Nu te înfierbînta în fața răului, căci știi că vine de la Satana, ca să te prindă în vîltoarea lui! Sufere mai bine răul și luptă împotriva lui cu singura armă care-l biruiește: *binele!*

„Fă lucrul evanghelistului!“...

Binevestește tuturor și pretutindenea: bucuria, lumina, iubirea, *pacea*, fericirea, care au intrat în viața ta, odată cu nașterea lui Hristos în ieslea sufletului tău.

„Fii cu toată inima la slujba ta!“

În orice slujbă ai fi, în trupul lui Hristos, Biserica, sau în societatea din care faci parte, lucrează cu toată inima, nu ca pentru oameni, ci ca pentru Domnul!

Aceasta e *Calea Domnului*, calea creștinului, calea omului nou, *Calea Anului Nou*!

*

Duminica de după Botez (Evanghelia, Mt. 4, 12—17; Apostolul, Ef. 4, 7—13).

IMPĂRĂȚIA CERURILOR

„S-a apropiat împărăția cerurilor“ (Matei 4, 17).

Tulburător mesaj a răsunat în „Galileia Neamurilor“ pentru poporul care nu cunoștea decât împărăția pământului, cu întunecimile patimilor și cu domnia morții!

Mesajul acesta a fost *lumina cea mare*, care s-a arătat în acel început de predică a Mântuitorului, nu numai celor din „pământul lui Zabulon și pământul lui Neftali“, ci tuturor popoarelor pământului.

El însemna vestea despre o viață nouă, după comandamentele spiritului, în care să se destrame întunecimile și să se nimicească moartea; însemna tămăduirea rănilor păcatului, aprinderea iubirii față de *om*; înscăunarea dreptății, statornicirea *păcii* cu Dumnezeu, cu deapropoalele și între toate popoarele lumii.

Pentru realizarea și continuarea mesajului între oameni, aceeași iubire a Dumnezeului întrupat a rînduit *Biserica*, despre care vorbește Apostolul de azi. Ei i s-au dat toate darurile (Efes. 4, 11), prin care se poate ajunge la scopul ultim al acestei împărății: „*desăvîrșirea sfinților*“ (v. 12), care, în concret, înseamnă: „*măsura vîrstei plinirii lui Hristos*“.

*

Duminica XXIX după Rusalii (Evanghelia, Luca 17, 12—19; Apostolul, Col. 3, 4—11).

BUCURIA VIEȚII

„Pe cînd mergeau s-au curățat“ Luca 17, 14).

E tristă umbra morții, e grea clipa celei din urmă răsufclări, dar se înghite paharul și se așază liniștea.

Mai tristă și mai chinuitoare e, însă *moartea vie*, cînd respiri, simți, te miști, și totuși ești departe de viață, în întunecimile păcatului, sau în boală fără de nădejde și fără chip de vindecare.

Dar cu atît mai mare e bucuria cînd te ridici din cădere, cînd apare luminișul în întunecime, sau mijeste, totuși, vindecarea în boală.

E exemplul celor zece leproși, din Sfînta Evanghelie de azi, peste care se lăsase de multă vreme lespedea sumbră a morții celei vii, dar care au ajuns să se curețe, prin mila și harul Mîntuitorului.

Bucuria aceasta, însă, nu înseamnă închiderea problemei vieții. Căci, în continuare, ea se poate desfășura pe două drumuri: *unul*, al celor nouă, care s-au pierdut în însuși freamătul ei, sfîrșind, pînă la urmă, în *moartea veșnică*; *altul*, al celui de-al zecelea, care s-a întors, „slăvind pe Dumnezeu cu glas mare“, și a ajuns, pe calea aceasta, la adevărata bucurie a vieții, care nu mai piere și se preface în fericirea cea mare a *vieții veșnice*.

*

Duminica XXXI după Rusalii (Evanghelia, Luca 18, 35—43; Apostolul (I Timotei 1, 15—17).

DRUMURI ASUPRA IERIHONULUI

„S-a apropiat Iisus de Ierihon“ (Luca 18, 35).

Cînd s-a apropiat Iisus Navi de Ierihon, cetatea era bogată, puternică, fortificată cu ziduri masive și păzită, ca nimeni să nu poată intra sau ieși din ea (Iosua 6, 1).

Dar n-a putut rezista înaintea celui care venea, în numele și cu ajutorul Domnului, să cucerească și să *pregătească patria pămîntească a lui Iisus Hristos*.

Cînd s-a apropiat Iisus Hristos de Ierihon, zidurile de piatră erau deschise. În schimb, se ridicau masive zidurile păcatului, ca nimeni să nu poată scăpa din înlanțuirea lor.

De aceea, dumnezeiescul cuceritor n-a venit împotriva Ierihonului cu sunete de trîmbițe, cu lobe și cu arme, ci cu toată bogăția harului, luminii și puterii Sale.

Și n-a dat lupta, dintr-o dată, cu tot clocotul de lux și destrăbălare ce fierbea în locul parfumului (Ierihon=locul parfumului), ci fiind încă la marginea cetății „s-a oprit“ lingă un simbol al păcătoșeniei ei.

Orb și cerșetor! (Luca 18, 35).

„Ce vrei să-ți fac?“ — Doamne, să văd!“ — Deschide ochii!“

I s-au deschis îndată ochii și „mergea după Iisus, mărind pe Dumnezeu!“

A fost, însă, destul atît ca tot poporul, care văzuse, să „*dea laudă lui Dumnezeu*“, pregătindu-se astfel primii misionari în Ierihon, care să-i dărîme zidurile păcătoșeniei și să-l cucerească pentru împărăția lui Dumnezeu.

*

Duminica XXXII după Rusalii (Evanghelia, Luca 19, 1—10; Apostolul, (I Timotei 4, 9—15).

OSTENEALA ȘI NADEJDE

„Pentru aceasta ne ostenim!..., căci ne-am pus nădejdea în Dumnezeul cel viu, care este Mîntuitorul tuturor oamenilor“ (I Tim. 4, 10).

Toate ostenețile din viața omenească sînt legate și mînate de nădejde, încît, pe drept cuvînt, a spus unul dintre marii scriitori ai lumii, *că numai iadul e lipsit de nădejde* (Milton).

Dar marea putere a nădejdi pentru credincioși se vedește îndeosebi în căutarea mîntuirii, așa cum arată Sfîntul Pavel în Apostolul zilei de azi, și cum pilduiește Sfînta Evanghelie în chipul mai marelui vameșilor din Ierihon, *Zaheu*.

Privindu-l cum ședea la vama sa, nimeni nu și-ar fi închipuit că în sufletul acestui om s-a răscolit o vîltoare continuă, pînă în clipa, în care a auzit și el zvonul că *trece Iisus prin Ierihon*.

Tot zbuciumul lui s-a strîns, atunci, într-o sfioasă, dar neclătinată înmănunchere: *nădejdea mîntuirii*.

Din clipa aceea n-a mai cruțat nici o osteneală în fața tuturor obstacolelor pe care i le puneau înaintie: statura, vîrsta, oprobiul lumii, situația lui socială, ci: „s-a suit într-un dud, ca să-l vadă“.

Și nu s-a înșelat, căci și-a pus „nădejdea în Dumnezeu cel viu, care este Mîntuitorul tuturor oamenilor“.

Ca o avalanșă care i-a depășit așteptările s-au rostogolit atunci în viața sa un șir de momente mîntuitoare: căutarea spre El, chemarea, coborîrea din dud, intrarea lui Hristos în casa sa . . . , pînă la cuvîntul suprem, care i-a adus împlinirea totală: „Astăzi s-a făcut mîntuire casei acesteia, pentru că și acesta fiu al lui Avraam este“ (Luca 19, 9).

*

Duminica XVI după Rusalii (Evangelhia, Matei 25, 14—30; Apostolul, II Cor. 6, 1—10).

DEGRADAREA MORALA

„A săpat în pămînt și a ascuns darul stăpînului său“ (Matei 25, 18).

Ne umple de bucurie chipul celor două „slugi“ din Sfînta Evanghelie de azi, care, după cuvîntul Apostolului, n-au primit „îndeșert darul lui Dumnezeu“ (II Cor. 6, 1).

Fiecare, după măsura darului său, a urmat calea firească omului, urcînd treptele progresului, pînă la primirea cununii, moment subliniat prin cuvintele: „Bine, slugă bună și credincioasă, peste puține ai fost credincioasă, peste multe te voi pune; intră întru bucuria domnului tău“. Înălțimea atinsă de ei, însă, învederează și mai deslușit prăpăstioasa cădere a celui de-al treilea, care „a săpat în pămînt și a ascuns argintul stăpînului său“.

În fața faptei lui, e foarte firească întrebarea: de ce l-a ascuns și n-a rămas, cel puțin, la nivelul lui, folosindu-l atît cît era, fără să-l înmulțească?

Răspunsul se găsește în însuși caracterul *dialectic* (ca să vorbim în limbajul filozofic) al vieții morale, care nu se pietrifică niciodată în static și indiferență, ci, în dinamismul ei, ori urcă spre desăvîrșire, ori coboară treptele întunecate ale degradării.

Dar, coborînd sub nivelul a ceea ce i s-a dat, înseamnă coborîrea sub nivelul naturii, deci sub nivelul animalului, care, prin instinct, rămîne pe linia acestui nivel.

E dureroasa dramă a păcatului omenesc, stigmatizată de Sfînta Evanghelie prin aruncarea slugii „viclene și leneșe“ „întru întunercul cel mai dinafară“, unde va fi „plîngerea și scrișnirea dinților“.

*

Duminica XVII după Rusalii (Evangelhia, Matei 15, 21—28; Apostolul, II Cor. 5, 16—VI).

ÎN SLUJBA ÎMPĂCĂRII

„Ne-a dat nouă să slujim împăcării“ (II Cor. 5, 18).

Așa definește Sfîntul Pavel, în Apostolul de azi, *slujba creștinului*, decurgînd din porunca lui Hristos, care ne-a împăcat, în El, cu Dumnezeu.

Și arată, în același timp, condiția împlinirii ei, *iertarea*, pe temeiul lucrării lui Dumnezeu, care „a împăcat lumea cu sine, nemaisocotind păcatele ei” (Ibid. v. 19).

Iar ceea ce arată Apostolul ilustrează Sfânta Evanghelie, prin puntea pe care o întinde Mântuitorul între două lumi, socotite, în vremea aceea, de neamestecat și de neîmpăcat.

Copii și cîini !...

În primul moment, Mântuitorul se folosește de această concepție a vremii pentru ca să pună la încercare credința femeii Caneneence: „*Nu se cuvine a lua pîinea fiilor și a o arunca la cîini !*”

Prin credința ei, însă, femeia depășise această înțelegere și era convinsă, în simplitatea ei, că nu există om care să fie scos din granițele harului lui Dumnezeu, copil sau cîine, oricare ar fi categorisirea, făcută de lume: „*Adevărat, Doamne, dar și cîinii mănîncă din fărîmiturile ce cad de la masa stăpînilor lor*”.

Înainte de a tuturor celor de față și pentru toată creștinătatea de mai târziu, Mântuitorul i-a confirmat credința, împărțînd-o nu din fărîmiturile cîinilor, ci din toată plinătatea harului, revărsat asupra copiilor lui Dumnezeu: „*O femeie, mare este credința ta, fie ție precum voiești !*”

Copii — deci, toți, împăcați cu Dumnezeu prin har, în Iisus Hristos, și investiți cu misiunea, între oameni și între popoare, — ca dar pentru dar — „*să slujim împăcării*”.

*

Duminica XXXIII după Rusalii (Evanghelia, Luca 18, 10—14; Apostolul, II Tim. 3, 10—15).

GRIJA LUI DUMNEZEU

„*Din toate m-a izbăvit Domnul !*” (II Timotei 3, 11).

Între multe daruri pe care le revărsă credința asupra creștinului, este și încrederea în purtarea de grijă a lui Dumnezeu.

Prin această încredere se statornicește în sufletul lui seninătate și liniște în fața tuturor valurilor vieții, precum și multă mîngîiere, în toate încercările ei.

E ceea ce exprimă Sfîntul Pavel în cuvintele, adresate ucenicului său Timotei, citite în Apostolul de azi: „*Din toate m-a izbăvit Domnul !*”

Și, cînd a scris acest cuvînt, firește că Sfîntul Apostol nu s-a gîndit numai la încercările la care a fost pârtaș și ucenicul căruia-i scria, ci și la celelalte, trupești și sufletești, pe care le înșirase, cu mult înainte Corintenilor (II Cor. 11, 23—33; 12, 7—9), pe care le încheie cu încredințarea dată lui de Dumnezeu: „*Îți este de-ajuns darul meu, căci puterea mea întru neputințe se desăvîrșește*”.

Aceeași purtare de grijă față de omul păcătos, de data aceasta, se arată și în Sfînta Evanghelie de azi.

„Nu îndrăzne” vameșul, din smerenia pusă în sufletul său tot de darul lui Dumnezeu, „nici ochii să-i ridice la cer”. Dar striga, în sufletul său, și-și „bătea pieptul”, cu toată încrederea că Dumnezeu îi poartă de grijă: „*Dumnezeule, milostiv fii mie, păcătosului !*”

Și același Dumnezeu, care izbăvește din toate și al cărui dar „întru neputințe se desăvârșește”, a rosiit și pentru el dezlegarea: „*Că acesta s-a pogorât mai îndreptat la casa sa, decât acela (fariseul)!*” (Luca 13, 14).

*

Duminica XXXIV după Rusalii (Evanghelia, Luca 15, 11—32; Apostolul, II Cor. 6, 12—20).

DESPĂRȚIREA DE PĂCAT

„*Ieșiți din mijlocul lor!... și eu vă voiu primi*” (II Cor. 6, 17).

Este o situație tristă, de multe ori, în viața creștinului care a căzut în păcat, că-și dă seama de aceasta și vrea să se îndrepteze, dar nu face actul hotărâtor: *ieșirea din mediul de păcătoșenie și despărțirea de păcat*.

Că acesta este pasul cel mai însemnat pentru îndreptare, pentru întoarcerea la Tatăl, care ne zice: „*Ieșiți din mijlocul lor... și eu vă voiu primi!*”, o întărește Sfânta Evangheliie de azi.

După ce și-a „*venit întru sine*”, fiul risipitor a străbătut fără șovăire și fără întârziere toate treptele necesare revenirii.

Hotărârea: „*Scula-mă-voi și mă voi duce la tatăl meu!*”

Mărturisirea: „*Și voi zice: greșit-am la cer și înaintea ta!*”

Primirea canonului: „*Fă-mă ca pe unul din argații tăi!*”...

Toate s-au valorificat, însă, prin cea din urmă: „*Și sculându-se, a venit la tatăl său!*”

Numai după ce s-a sculat, deci, de lângă porcii Satanei, păcatele, în care căzuse, și *a plecat* spre casă, a ajuns să se bucure de îmbrățișarea și sărutul tatălui său, precum și de toată bogăția darurilor, care l-au coplesit: haină, inel, încălțăminte, ospăț, și, mai presus de toate, mîntuire: „*Căci fiul meu acesta mort era și a înviat, pierdut era și s-a aflat!*” (Luca 15, 24).

*

Boboteaza (Marcu 1, 9—11; Matei 3, 13—17).

PLINIREA DREPTĂȚII

„*Așa se cuvine nouă, să plinim toată dreptatea*” (Matei 3, 15).

Ceea ce domină icoana Botezului Domnului este fără îndoială *smerenia* Sa, prin care se coboară, ca un rob și ca un păcătos, sub mîna Botezătorului.

Se miră și Sfîntul Ioan de aceasta și nu îndrăznește: „*Eu am trebuință a mă boteza de tine și tu vii la mine?*” Dar e lămurit de cuvîntul Lui: „*Așa se cuvine nouă, să plinim toată dreptatea!*”

Căci dacă Adam, omul cel dintîi, a săvîrșit *nedreptatea*, călcînd legea iubirii, prin mîndria care l-a dus la neascultare, la păcatul aducător de moarte, se cuvenea ca Iisus Hristos, „Adam cel de pe urmă” (I Cor. 15, 45), să plinească „*toată dreptatea*”, să restaureze, *prin smerenie* și ascultare totală, legea iubirii, ca să aducă „*învierea morților*” (Ibid. v. 21).

E taina întregii Sale vieții pămîntești, de sub mîna Botezătorului pînă sub mîna Răstignitorului.

Și e drumul de mîntuire al tuturor care au primit arătarea Lui și vor să se împărtășească din roadele vieții, învățăturii, jertfei și învierii Lui. Căci „*Așa se cuvine (și) nouă, să plinim toată dreptatea!*”

Întîmpinarea Domnului (Luca 2, 22—40).

FERICIREA ÎMPLINIRII

*„Acum slobozește pe robul tău, Stăpîne!”
(v. 29).*

Fericirea!...

Mulți aleargă după ea și mulți o caută, fără s-o găsească. Unul — erou de literatură — a mers pînă acolo încît și-a făgăduit sufletul Satanei, în schimbul unei clipe despre care să poată spune: „*Stai, ești prea frumoasă!*”

Și, totuși, ea s-a putut trăi, într-un colț de biserică, de către un bătrîn, „drept și temător de Dumnezeu”, depărtat, prin viața sa, de tot ceea ce crede lumea că aduce fericirea. El a ajuns la clipa, rîvnită de toți, în care să poată spune: „*Acum slobozește pe robul tău, Stăpîne!*”

El a ajuns să trăiască, cu adevărat, fericirea, pentru că n-a căutat-o în iluzii și deșertăciuni, ci în *împlinirea* rostului, finalității sale, în lume: „*Ci lui îi făgăduise Duhul Sfînt să nu vadă moartea, pînă nu va vedea pe Hristosul Domnului*” (v. 26).

Căci dacă fericirea este, într-adevăr, o mare mulțumire, ea nu este mulțumirea ce vine din plăceri, nici care vine din bogății și nici cea pe care o poate da rangul, ci este *mulțumirea împlinirii a tot ceea ce are omul mai bun în sine*.

Pe acest drum au ajuns și alții — și pot ajunge mulți, din toate neamurile, de toate vîrstele, femei și bărbați, umiliți sau cinstiți, în fața lumii, bolnavi sau sănătoși, în orice condiție umană s-ar afla — să spună, cu fericirea bătrînului Simeon: „*Acum slobozește pe robul tău, Stăpîne!*...”

Preot ZOSIM OANCEA

PREDICĂ LA DUMINICA DUPĂ NAȘTEREA DOMNULUI

Au trecut zilele marelui praznic al Nașterii Domnului, dar inimile creștine continuă să fie încă pline de bucuria fără de seamăn adusă de „taina cea din veac ascunsă și de îngeri neștiută” a Intrupării Fiului lui Dumnezeu. În sufletele noastre încă nu s-au stins ecourile cîntării de preamărire „Hristos se naște, măriți-L, Hristos din ceruri, întîmpinați-L!” Vedem parcă aievea, cu ochii minții, pe nevinovatul Prunc, purtat pe brațele ocrotitoare ale Maicii Sale, pe magii veniți cu daruri și închinare la ieslea Vifleemului și pe păstorii cutremurați de slava cetelor îngerești.

Dar, fără de veste, minunatul tablou se schimbă. În locul lui ne apare Vifleemul, tulburat de larma bărbaților, a femeilor și a copiilor, care aleargă înspăimîntați în toate părțile, urmăriți de ostași cruzi, cu săbii pline de sînge. Sînt ostași care ciopîrtesc cu sălbăticie nebună trupurile nevinovaților prunci ce le ies în cale, spre a împlini porunca sîngerosului lor împărat. Căci, așa cum ne spune Sfînta Evanghelie ce s-a citit astăzi, Irod, în disperarea sa chinuitoare de-a nu fi putut afla pe pruncul Iisus — prin viclenia întinsă magilor — „s-a mîniat foarte tare și a trimis să omoare pe toți pruncii de parte bărbătească, de la doi ani în jos, care erau în Vifleem și în toate împrejurimile lui” (*Mat. 2, 16*).

Odioasa crimă a lui Irod, ucigașul de prunci, este un act satanic ce repugnă oricărei conștiințe cinstite. Dar, din nefericire, un asemenea act nu

s-a încheiat o dată cu moartea dementului despot și a jertfirii celor 14.000 de prunci, ci s-a perpetuat — sub o formă sau alta — pînă în zilele noastre. Căci nu rare sînt cazurile cînd crima lui Irod încearcă să se reediteze pe plan familial, avînd ca autori pe acei părinți care rămîn străini de rostul și chemarea căsătoriei, ferindu-se de a avea copii sau căutînd să întrerupă firul vieții copiilor, înainte ca aceștia să se nască. Morala creștină condamnă cu asprime atît sustragerea de la îndatorirea procreării, cît și pruncuciderea, socotind că aceasta constituie un grav și întreit păcat: împotriva lui Dumnezeu, împotriva firii umane și împotriva societății.

*

1. Potrivit învățăturii creștine, familia este un așezămînt dumnezeiesc și cea dintîi formă a vieții de obște. Ea își are începutul în prima pereche de oameni, pe care Dumnezeu i-a binecuvîntat cu cuvintele: „creșteți și vă înmulțiți și stăpîniți pămîntul“ (*Fac. 1, 28*). Evanghelia Mîntuitorului Iisus Hristos ne arată că familia se întemeiază prin căsătorie, care este o „Taină mare“ (*Efes. 5, 32*), un legămînt sfînt ce nu trebuie desfăcut, deoarece e opera lui Dumnezeu (*Mat. 19, 6*).

Între bărbat și femeie, uniți prin Taina căsătoriei, Noul Testament stabilește legături cu totul deosebite față de cele ce existau în antichitatea precreștină. Egalitatea deplină a soților, iubirea unuia față de altul, credincioșia și ajutorarea reciprocă, munca împreună, curăția și cumpătarea, toate acestea sînt îndatoriri de frunte pentru soții creștini. Dar, fără îndoială, scopul principal al familiei este perpetuarea neamului omenesc. Părinții care se sustrag în mod voit de la această îndatorire, transformînd căsătoria într-o asociație de plăceri mărunte, calcă porunca divină „creșteți și vă înmulțiți“, nesocotind astfel voia lui Dumnezeu.

În Vechiul Testament ni se arată că a nu avea copii în căsătorie era un fapt considerat drept urmare a păcatelor și, respectiv, a pedepsei divine. Ioachim și Ana, părinții Sfintei Fecioare Maria, sau Zaharia și Elisabeta, părinții Sfîntului Ioan Botezătorul, socoteau nenașterea de fii drept o ocară și pînă la adînci bătrînețe s-au rugat fierbinte lui Dumnezeu să le binecuvînteze casa cu un copil. Următori acestei învățături, primii creștini au statornicit, prin pilda vieții lor, că adevărata cunună a unei căsătorii sînt copiii. Este ușor de înțeles, deci, că părinții care renunță în mod voit la această nobilă sarcină a procreării, renunță la însăși binecuvîntarea și darul lui Dumnezeu.

Ce să mai spunem atunci despre femeile care, primind acest dar ce le conferă numele scump de „mamă“, îl socotesc drept o povară nedorită sau un accident nefericit și încearcă prin felurite mijloace să se scape de el? Asemenea femei, care își omoară pruncii în pîntece, precum și cei ce le sfătuiesc, le ajută sau consimt la actul lor denaturat, sînt tot ațîția urmași ai ucigașului Irod cel de tristă amîntire. Pentru asemenea irozi contemporani, porunca a șasea a Decalogului răsună pregnant și fără putință de răstălmăcire: „Să nu ucizi!“ (*Eșire 20, 13*).

Viața pămîntească este bunul cel mai de preț și, în același timp, temelia tuturor celorlalte bunuri pe care le poate agonisi omul pe pămînt. Sfînta noastră Biserică ne învață că Dumnezeu este creatorul vieții omenesti; deci singur El, iar nu omul, are drepturi depline asupra acestei vieți.

Cine încearcă să suprimă viața unui copil înainte de naștere, se face vinovat de păcatul uciderii, iar acest păcat, după cum ne încredințează Sfânta Scriptură, nu poate fi ascuns de Dumnezeu (*Ieremia 2, 34*). Profetul Isaia arată că dreptatea divină urmărește pe criminali (*Isaia 26, 21*), iar Dumnezeu nu primește rugăciunea ucigașilor: „Cînd veți întinde mîinile voastre, îmi voi întoarce ochii de la voi; și oricît de multe rugăciuni veți face, nu le voi asculta, căci mîinile voastre sînt pline de sînge” (*Isaia 1, 15; cf. și 59, 2—3*).

Justificarea uciderii e cu neputință, deoarece cuvintele Mîntuitorului spun clar: „Să nu ucizi, căci cel ce va ucide vinovat va fi judecării” (*Mattei 5, 21*). Urmînd învățăturii Mîntuitorului, Sfinții Părinți au ridicat un protest unanim împotriva infanticidului sau a suprimării copiilor înainte de naștere. Tertullian și Athenagora considerau că un asemenea lucru este egal cu paricidul, care, în vechea lume păgînă, era socotit drept cea mai monstruoasă crimă. Lactanțiu, de asemenea, a înfierat acest păcat odios în cuvinte foarte aspre (*De divinae institutiones, VI, 20*), așa cum au făcut de altfel toți ceilalți scriitori bisericești sau Sfinți Părinți care s-au ocupat cu această problemă.

Învățătura creștină arată că maternitatea este însușirea fundamentală cu care Dumnezeu a înzestrat femeia. Dragostea maternă înobilează viața femeii și a familiei, adîncind legăturile și afecțiunea reciprocă dintre soți și apropiind de aceștia idealul fericirii pămîntești și veșnice. Personalitatea și valoarea morală a femeii sînt determinate, în primul rînd, de funcția ei maternă. Această nobilă funcție nu are numai un scop biologic, ci și unul religios-moral, de cea mai mare importanță. După învățătura Sfîntului Apostol Pavel, maternitatea devine pentru femeie una din condițiile mîntuirii: „Femeia se va mîntui prin nașterea de copii, dacă va stăruia cu smerenie în credință, în dragoste și în sfințenie” (*I Tim. 2, 15*). E ușor de înțeles că femeia care naște copii și se străduiește să le dea o creștere aleasă prezintă mai multe garanții că „va stăruia cu smerenie în credință, în dragoste și în sfințenie”, decît aceea care nu vrea să aibă copii sau decît aceea care, trădîndu-și cea mai importantă menire, încearcă să suprimă viața încolțită în propria-i ființă.

În lumina acestor constatări, concludem că îndepărtarea de idealul procreării sau distrugerea acestui ideal constituie un grav păcat împotriva voii lui Dumnezeu și o piedică de netrecut în calea mîntuirii.

2. Dar chiar dacă — prin absurd — părinții creștini nu și-ar pune problema mîntuirii, ei trebuie să-și pună, vrînd-nevrînd, problema sănătății și a vieții lor trupești. Cîte femei nu și-au ruinat sănătatea, încercînd să nu aibă copii! Sau cîte nu și-au pierdut chiar viața, de pe urma unor asemenea încercări nesăbuite! Învățătura Mîntuitorului arată că între datoriile creștinului față de sine însuși se situează și datoria îngrijirii vieții și a sănătății trupești. Trupul nu trebuie nesocotit, pentru că el este opera lui Dumnezeu și, în același timp, locuința și slujitorul sufletului, purtînd în sine viața pămîntească, în timpul căreia avem datoria să ne pregătim mîntuirea.

Observațiile fiziologice atestă că femeia este o capodoperă de laborator, în care — în chip minunat — se elaborează viața. A stăvilii sau a

întrerupe evoluția procesului maternității constituie o adevărată agresiune împotriva echilibrului biologic al femeii. Experiența dobîndită de-a lungul vremii a atras atenția oamenilor de știință asupra urmărilor nefaste pe care le prezintă pentru femeie ferirea de sarcină sau întreruperile de sarcină. Sînt cunoscute riscurile grave la care se expun cele ce nu vor să aibă copii. De multe ori aceste riscuri sînt imediate, iar la tulburările sau accidentele fizice se adaugă adesea și cele sufletești. Astfel, nu rare sînt cazurile cînd femeia care și-a nesocotit sănătatea sau puterea de procreație devine infirmă și din punct de vedere moral. O asemenea femeie va avea de întîmpinat greutăți și mai tîrziu, căci atunci cînd va dori să aibă copii lucrul acesta ori nu va mai fi cu puțință, ori va prezenta riscul nașterii unor copii infirmi sau cu sănătatea șubredă.

E bine de subliniat că urmările acestea se răsfrîng nu numai asupra femeii, ci asupra ambilor soți. Se știe doar că cele mai multe cazuri de destrămare a căsniciei le prezintă soții care, spre a nu fi împiedicați în goana lor nesăbuită după cît mai multe plăceri minore, n-au vrut să aibă copii. Suferințele acestora nu întîrzie însă să apară și, odată cu trecerea timpului, la suferințele trupesti vin să se adauge cele sufletești, culminînd cu muștrările de conștiință și cu regretul de a fi trăit o viață fără sens.

3. Ceea ce este și mai rău însă e faptul că de pe urma păcatului feririi de copii sau al uciderii de prunci suferă nu numai familia respectivă, ci întreaga societate. Un neam trăiește și se dezvoltă prin fiii lui. Soarta unei țări o hotărăsc nu dușmanii, ci fiii ei. De aceea, părinții trebuie să privească această problemă cu deplin simț de răspundere. La baza familiei — această primă și deosebit de importantă celulă a societății omenești — trebuie să stea, pe lîngă credința, dragostea și respectul reciproc dintre soți, și legămîntul de a crea urmași care să continue virtuțile familiei, ale neamului și ale întregii umanități. Părinții să aibă mereu în vedere că lor le revine sarcina de a îndeplini una din cele mai însemnate funcții sociale, întrucît valoarea și prosperitatea unei societăți depind în mare măsură de organizarea și de moralitatea familiei. Familia este o școală a marilor răspunderi; ea are o profundă semnificație social-umană.

Pe linia acestor constatări se înscriu eforturile pe care conducerea țării noastre le depune din ce în ce mai stăruitor în vederea apărării intereselor națiunii și a asigurării fondului ei uman, prin protejarea mamei și a copilului, prin încurajarea simțămîntului matern, prin măsurile luate pentru întărirea familiei, precum și prin crearea unor condiții optime de viață pentru familiile cu mulți copii.

Astăzi, datorită multiplelor măsuri igienico-sanitare de ocrotire a copilului, în țara noastră s-a redus în mod considerabil acea rușinoasă plagă a trecutului care era mortalitatea infantilă. Dar singur lucrul acesta nu e suficient. Concomitent cu el trebuie desființată cu totul și anomalia — din nefericire, încă persistentă — de a nu lăsa copiii să vină pe lume. „Comoditatea” rău înțeleasă a acelor părinți lipsiți de simțul responsabilității, reacționara minciună neomalthusianistă sau odiosul păcat neoirodian al distrugerii pruncilor trebuie să dispară pentru totdeauna din societatea omenească. E de datoria fiecăruia să-și facă o problemă de conștiință din îmbunătățirea și sporirea continuă a fondului uman, atît de prețios, al

patriei, pentru ca urmașii noștri să poată profita din plin de cuceririle epocale ale științei și, la rîndul lor, să le sporească neîncetat. Creștinii trebuie să fie primii care să înțeleagă și să respecte această nobilă îndatorire, deoarece ea este nu numai dovada unui patriotism înțelept, ci și manifestarea concretă a unui înalt umanism. Apostolatul căminului are menirea de a face din familie școala ideală, care să pregătească generația de mâine a țării și viitoarele elite ale neamului.

Subliniem, cu această ocazie, că idealul matern nu împiedică desfășurarea activității profesionale și social-obștești a femeii. Dimpotrivă, acest ideal amplifică sensibilitatea mamei față de viața socială, ca mediu al dezvoltării umane a copiilor ei, sporește la maximum eforturile activității sociale a femeii și determină ridicarea neîncetată a nivelului conștiinței sale morale și cetățenești.

*

Așa cum am văzut, învățătura creștină osîndește păcatul stăvilirii natalității și al pruncuciderii considerînd că acestea se împotrivesc lui Dumnezeu, omului și societății. Evanghelia Mîntuitorului, învățăturile Sfinților Părinți și Istoria bisericească ne dau îndemnuri edificatoare cu privire la menirea și conduita vieții de familie, arătîndu-ne că familia creștină este o inepuizabilă răsadniță de virtuți, o adevărată scară către cer și o oglindă creaturală a realităților divine.

De-a lungul veacurilor, familiile creștine au odrăslit numeroase personalități și sfinți, care au săvîrșit adevărate minuni de devotament, jertfă și transpunere în viață a învățăturii Mîntuitorului. O adevărată pleiadă de mame celebre — ca Emilia, mama Sfîntului Vasile cel Mare și a Sfîntului Grigorie de Nissa, Macrina, bunica acestora, Monica, mama Fericitului Augustin, Anastasia, mama marelui Mitropolit ardelean Șaguna, ca și atîtea alte vrednice mame, al căror nume nu e cu puțință să fie înșirat aici — au devenit nemuritoare prin grija față de nașterea și educarea copiilor lor, fiind candelor pururea aprinse la altarul Bisericii și al umanității. Exemplul lor luminos trebuie să fie mereu prezent în viața familiilor noastre, pentru ca să putem exclama și astăzi, plini de admirație, ca odinioară vestitul retor Libanius: „O, Doamne, ce femei, ce mame, printre acești creștini!”

↳ A primi numele de „mamă” și „tată” — respectiv, a da viață, a-ți crește și a-ți educa copiii — constituie una din cele mai înalte realizări umane și una din premisele cele mai importante ale adevăratei fericiri. Copiii sînt dimensiunile firești și proprii ale vieții de familie, dînd acesteia frumuseți nebănuite, sensuri superioare și înalte valori morale. De aceea, gîndul satanic și pierzător de suflet al feririi de copii și al uciderii de prunci să nu încolțească nicidecum în inimile părinților creștini. Nicidecum păcatul înfiorător al ucigașului Irod să nu-și mai găsească ecou în familiile noastre!

Orice naștere a unui copil trebuie așteptată cu multă bucurie și considerată ca unul din darurile cele mai de seamă ale lui Dumnezeu. Binecuvîntează, Doamne, cît mai bogat casele noastre cu acest dar neprețuit al Tău, ajutîndu-ne ca prin el generațiile viitoare să ne cinstească memoria, iar cerul să ne deschidă ușile mîntuirii! Amin!

„DE VREA CINEVA SĂ FACĂ VOIA LUI...”

(Ioan 7, 17)

Se pune întrebarea: în ce chip ne putem dobîndi noi, credincioșii, convingerea despre adevărul învățăturilor aduse nouă de Hristos Domnul?

O asemenea convingere ne-o putem dobîndi pe cale de cercetare și meditare asupra Descoperirii dumnezeiești.

Prin cercetare și meditare perseverentă ne putem da seama că învățăturile ce ni se transmit prin intermediul slujbelor și al propovăduirii sînt bogate, cuprinzătoare și în organică legătură unele cu altele. Ne putem da seama că ele ne sînt transmise din izvorul Scripturii și al Tradiției, păstrare amîndouă acestea de către dumnezeiescul așezămînt al Bisericii.

Prin cercetare și meditare ne putem da seama de temeiurile raționale ale descoperirilor de sus, temeiuri care ne îndreptățesc să le primim și să ne călăuzim după ele în viață. Fer. Augustin zice undeva că nimeni nu poate crede pînă ce nu-și dă seama cu mintea lui că învățăturile propovăduite cuprind temeiuri care le fac vrednice de a fi acceptate prin credință. E adevărat că învățăturile evanghelice vin de dincolo de puterile credinșilor. Ele nu cresc din firea limitată a acestora, ci își au izvorul în Dumnezeu cel atotputernic. Totuși aceste învățături sînt descoperite nu pentru altcineva, ci pentru noi, care la primirea lor, participăm și cu mintea nu numai cu credința. Învățăturile descoperite cuprind într-însese și un element intelectual, rațional și cercetarea de care vorbim ne ajută să percepem tocmai dimensiunea aceasta rațională a Revelației.

După concepția Bisericii noastre rațiunea face parte din ceea ce numim revelație naturală; față de care Revelația supranaturală nu vine cu pretenția de a o anula, desființa, ci dimpotrivă de a o dilata, dezvolta, amplifica.

În cadrul Bisericii credința nu înlătură rațiunea, nu lucrează împotriva ei, ci dimpotrivă, asimilîndu-și tot ceea ce aceasta a agonisit, merge mai departe pătrunzînd pînă în profunzimile Descoperirii de Sus.

Dar să revenim. Cercetarea și meditarea ne ajută să ne dăm seama de valoarea pentru noi a învățăturilor dumnezeiești. Ne ajută să înțelegem necesitatea lor pentru mîntuire, adică pentru eliberarea noastră din ignoranța cu privire la cele duhovnicești, la virtuțile creștinești, la Dumnezeu. Prin cercetare și meditare ajungem să ne dăm mai bine seama de scopul ce-l urmărim în calitate de credincioși de legăturile noastre cu Dumnezeu, de ceea ce El pretinde de la noi, de ceea ce trebuie să credem și să făptuim.

Iată de ce Scriptura nu zăbovește într-o a ne îndemna să citim, să cercetăm învățătura descoperită. „Juru-vă pe voi întru Domnul să citiți scrisoarea aceasta”, scrie Sf. Pavel Tesalonicenilor (I Tes. 5, 27).

Iar Colosenilor le scrie așa: „După ce scrisoarea aceasta se va citi de către voi, puneți la cale să se citească și în Biserica Laodicenilor, iar pe cea din Laodicea (adică Epist. către Efeseni), să o citiți și voi” (Col. 4, 16). Porunca: „Ia aminte la citit”, dată lui Timotei (I Tim. 4, 13) se referă într-un anumit chip la orice credincios. Iar cînd Sf. Petru spune: „Să fiți gata totdeauna să răspundeți oricui care vă cere socoteala despre nădejdea voastră” (I Petru 3, 13), el ne poruncește implicit să cercetăm cu

tragere de inimă învățătura de credință pentru că numai cercetînd-o temeinic putem da socoteală despre ea.

Dar cercetarea și meditația nu ne duc ele singure la convingerea de neclătinat despre adevărul descoperit. Experiența ne arată că folosirea exclusivă sau precumpănitoare a studiului și meditației religioase ne pot duce la o stare de uscăciune sufletească, la deprinderea efortului de cunoaștere a învățaturii, de acela al simțirii și practicării ei. Cercetarea abstractă poate opera lesne o dualitate primejdioasă în viața noastră a credincioșilor în sensul că teoretic ajungem să aderăm la învățăturile de credință, practic însă trăim ca și cum am fi străini de asemenea învățături.

Primejdia aceasta scade mult cînd cercetarea învățăturilor descoperite o asociem cu rugăciunea.

Rugăciunea ne ajută să ne dăm seama că învățătura descoperită nu poate fi separată de izvorul ei cel mai adînc care este Dumnezeu. Mai mult: prin rugăciune, trăim sentimentul că adevărul creștin nu este o abstracție, o idee, sau un complex de idei fiind undeva într-o sferă lipsită de viață. Rugăciunea ne dă sentimentul prezenței lui Dumnezeu lîngă noi și în viața noastră. Cînd ne rugăm frîngem acea îngîmfată pornire a eului de a se izola, de a se gusta pe sine și de a nu sluji decît sieși.

Rugăciunea pune în lucrare o dimensiune mai adîncă a ființei noastre: cea a inimii și smerindu-ne, ne menține mereu deschiși spre Dumnezeu și spre ceea ce e lîngă noi, spre semenii noștri.

Și în privința rugăciunii, îndemnul Scripturii e categoric: „Privegheați și vă rugați” (Mat. 26, 41). „Stăruiți în rugăciune” (Rom. 12, 12). „Faceți tot felul de rugăciuni” (Ef. 6, 18).

Dar rugăciunea este și ea expusă unei primejdii mari. Și anume este supusă alunecării în automatism, în rostirea mecanică a cuvintelor fără vreo angajare a vieții sufletești. Experiența ne arată că unii credincioși sînt destul de inițiați în învățătura creștinească precum și în practicarea rugăciunii dar în același timp, viața lor de fiecare zi nu e nici pe departe în acord cu cunoștințele și rugăciunea lor.

O asemenea situație nu poate fi ocolită decît prin trecerea cu hotărîre la practicarea consecventă a învățăturilor creștine.

Convertirea în acte a principiilor creștine înseamnă angajarea prin acestea și a ultimei dimensiuni sufletești importante și anume a dimensiunii volitionale.

Dacă cercetarea, studiul învățăturilor descoperite ne angajează mai mult intelectualicește, dacă în practicarea rugăciunii participă mai ales latura afectivă a ființei noastre, prin aplicarea consecventă în viața de toate zilele a învățăturilor dumnezeiești punem în lucrare mai ales partea activă, voluntară a individualității noastre. Față de cercetarea teoretică și de rugăciune, transpunerea în fapte a învățaturii creștine comportă avantajul că elimină dezacordul dintre gîndire și simțire pe de o parte, și activitatea practică pe de alta. Introduce linie și unitate în viața credincioșilor. Elimină deprinderi rele și introduce altele cerute de învățăturile creștine. Dar mai presus de toate practicarea consecventă a poruncilor creștine poate opera în viața credincioșilor transformări profunde. Dacă studiul teoretic al Revelației mai poate lăsa loc la ezitări; dacă rugăciunea

se poate transforma în gest mecanic, practicarea cu hotărîre a învățăturii scripturistice poate angaja atît de total ființa credinciosului încît este exclus să nu-i procure certitudinea deplină asupra originii ei dumnezeiești.

Un credincios nu-și poate dobîndi convingerea despre dumnezeirea poziției pe care stă decît inspirîndu-se și practicînd cu statornicie învățăturile creștine. E ceea ce ne spune Mîntuitorul însuși prin cuvintele: „De vrea cineva să facă voia Lui, va cunoaște despre această învățătură dacă este de la Dumnezeu sau dacă eu vorbesc de la mine” (Ioan 7, 17). Prin aceste cuvinte Domnul ne atrage atenția nouă credincioșilor că înainte de a ne forma o părere despre învățătura Lui, s-o supunem probei practice. S-o transpunem în fapte. Să ne inspirăm și să ne călăuzim după ea în viața de toate zilele. Nu numai din cînd în cînd, periodic. Nu numai la sărbători. Nu numai cînd mergem la slujbele sfinte, ci statornic și în întreaga noastră activitate.

Fără convingere tare despre adevărul învățăturii pe care o mărturisim, noi nu putem fi credincioși statornici, cu o linie și o unitate în viața noastră.

O asemenea convingere ne putem dobîndi prin cercetare și meditație, prin rugăciune, dar mai ales prin practicarea cu hotărîre a învățăturilor creștine.

Transpunerea în practică a principiilor evanghelice constituie calea cea mai sigură care ne poate duce la dobîndirea convingerii despre dumnezeirea adevărului pe care-l mărturisim.

Fie ca Domnul și Mîntuitorul nostru să ne stea în ajutor cu Harul Său ca aplicînd în viață învățăturile Lui, să ne îmbunătățim atît viața noastră cît și pe a semenilor noștri. Amin!

Pr. Prof. DUMITRU BELU

PREDICĂ LA DUMINICA VAMEȘULUI ȘI FARISEULUI

— TRUFIE ȘI SMERENIE —

„Tot cel ce se înalță pe sine, se va smeri, iar cel ce se smerește, se va înalța”

(Luca 18, 14)

1. Un înțelept a spus cîndva o vorbă profundă: „Nu te semeși nici-odată. Nu zice niciodată, că ai făcut destul. Și mai ales, teme-te a doua zi după izbîndă”.

Mîntuitorul știa că nimic nu strică mai mult vieții noastre decît trufia. Ca să-i ferească pe ucenicii Săi și pe noi pe toți de alunecare în acest păcat primejdios, a spus „*Parabola vameșului și fariseului*” (Luca 18, 10—14).

2. Ca să desprindem cu mai multă ușurință înțelesul acestei parabole, e necesar să facem în prealabil cîteva precizări notionale. Mai întîi, cine erau și cum se manifestau fariseii? Cuvîntul „fariseu” înseamnă *deosebit*, adică ales. Cu alte cuvinte, tagma fariseilor cuprindea pe oamenii cei mai aleși ai poporului iudei. Toți cei care purtau acest nume se lăudau că știu legile și le păzesc. Fariseii se socoteau numai pe ei oameni, iar poporul de rînd și mai ales păgînii erau considerați un fel de turmă păcătoasă, cu care

nu voia să aibă nici un fel de atingere. Erau așa de habotnici și de înguști la suflet, încît credeau că îndeplinirea anumitor forme ale legii îi îndreptățește la un primat moral și juridic, în fața poporului. Unii umblau gîrbovi, ca și cum ar fi purtat pe spatele lor Tablele Legii. Alții erau porecliți *Kizai*, adică „frunte însîngerată“, fiindcă mergeau cu ochii închiși, să nu vadă cumva chip de femeie, și astfel se loveau de toate zidurile. Plăteau dările cerute de lege, chiar pentru cele mai neînsemnate lucrări, dar asupreau pe săraci, pe văduve și pe orfani, nedreptățindu-i. Din cauza încrederii pe care o aveau în chemarea lor de deținători ai moralității, fariseii disprețuiau lumea și alergau după locurile de frunte în adunări, la ospete și în templu. În orbirea și îngîmfarea lor, unii dintre ei erau exagerat de închipuiți, cu capul pe sus, căutînd în toate părțile, ca și cum ar fi întreat pe cei dimprejur: păcătoșilor, care poruncă a mai rămas neîndeplinită de noi? Uitați-vă, ați mai văzut oameni plini de atîta evlavie și de atîta învățătură?

În realitate, fariseii erau niște fățarnici sau ipocriți. Poporul își dădea seama de prefăcătoria lor, de aceea îi și poreclea, luîndu-i în rîs, însă nu-i putea înfieră public, puterea fiind în mîna lor. Mîntuitorul, însă, nu-i cruța, ci îi biciuia cu toată asprimea, numîndu-i: „*pui de vipere*“ (Mat. 23, 33). „*morminte spoile, care pe dinafară se arată frumoase, iar înăuntru sînt pline de oase de morți și de toată necurăția...; pe dinafară se arată drepti oamenilor, iar înăuntru sînt plini de fățarnicie și fărădelege...*“ (Mat. 23, 27—28). Tot despre ei spune Mîntuitorul, că „*zic, dar nu fac*“, „*leagă sarcini grele cu anevoie de purtat pe umerii oamenilor, iar ei nici cu degetul nu vor să le miște*“ (Mat. 23, 3—4).

Nici în rugăciune, fariseii nu se puteau dezbrăca de înfumurarea lor, de aceea Mîntuitorul — în parabolă — vestejește purtarea fariseului, arătîndu-i că rugăciunea lui este falsă, convențională și declamatorie. Rugăciunea lui nu are miez, nu este izvorită din evlavie, nu este pătrunsă de smerenie. Ca să-i reprobe atitudinea trufașă, să-l înfățișeze în toată uriciunea sufletului său, Iisus îi pune în față pe un vameș, tot păcătos, dar ajuns la conștiința păcătoșeniei, care venise la templu nu ca să-și etaleze meritele, ci să-și mărturisească păcatele înaintea lui Dumnezeu și să se roage pentru iertare și îndreptare. El se roagă astfel: „*Dumnezeule milos-tiv fii mie păcătosului*“. Cu alte cuvinte, vameșul se ruga cu smerenie: Doamne, fac și eu ce pot... Dar ce sînt faptele mele față de desăvîrșirea la care ar trebui să ajung? Oricît m-aș sili, văd că tot voi rămîne cu multe scăderi. De aceea, milostivește-te spre mine, cer mila Ta, căci puterile mele sînt slabe, iar viața mea este scurtă. Smerenia vameșului a fost răsplătită, fapt ce rezultă din cuvintele cu care Mîntuitorul încheie parabola: „*Vameșul s-a întors mai îndreptat la casa sa, căci tot cel ce se înalță pe sine, se va smeri, iar cel ce se smerește pe sine se va înălța*“.

3. Din felul cum vameșul și fariseul dau glas rugăciunii lor în templu putem să-i portretizăm din punct de vedere moral, stabilind — prin contrast — păcatul unuia și rîvna spre îndreptare a celuilalt.

Fariseul se credea un odor, cum nu se mai găsește altul pe fața pămîntului, de aceea se bătea cu pumnul în piept și se lăuda cu nerușinare chiar în fața lui Dumnezeu. Intrînd în templu, „stătea drept“, în loc să-și

plece genunchii înaintea altarului, smerit, pentru rugăciune. El a venit la templu nu pentru a se ruga lui Dumnezeu, ci pentru a se lăuda, a se preamări pe sine, a-și bate joc de alții. Vrea să-l facă atent chiar pe Dumnezeu la o asemenea podoabă de om.

Mare și păgubitor păcat este *truția* sau *mîndria*. Trufașul nu se vede decît pe sine, considerîndu-se cel mai dotat și mai merituos, deci îndreptățit la onoruri și glorie din partea tuturor. În realitate, dacă are ceva, are de la Dumnezeu, nu prin vrednicia sa. În general, este gol sufletește, mult inferior semenilor săi. Se vădește că este ridicol și egoist, din însăși ținuta lui. Pe stradă pășește pururea țațoș, fără să prindă vorbă cu trecătorii cunoscuți, trece cînd cu ochii în pămînt, cînd cu nasul în vînt. E cu totul altul decît cel înfățișat prin susținerile sale deșățate și impertinente. E asemenea spicului de grîu lipsit de grăunțe, care stă drept în sus, înșelînd, cu înfățișarea lui externă, nădejdea gospodarului. Sau, asemenea butoiului gol, care produce zgomot la orice atingere, pe cînd cel plin niciodată. Trufașul e asemenea vulgurului fără aripi, asemenea păunului umflat în pene, care pare mult mai mult decît este în realitate; e asemenea broaștei din fabulă, care voind să fie la fel de mare ca boul, atîta s-a umflat pînă a crăpat; e asemenea balonului, care se înalță cu atît mai sus, cu cît e mai gol (Vezi: La Bruyère: Caracterele, I. trad. București, 1966. B.P.T., pag. 64—65).

Înfumuratul nesocotește drepturile supușilor săi, îi desconsideră, îi robește, e tiran cu ei. E simulant, poartă mască, declamă și afișează virtuți pe care nu le are: onestitatea și echitatea. În realitate, trăiește în cea mai crasă imoralitate. Asemenea lui Tartuffe al lui Molière, susține, că „nu-i păcătuire, păcatul făcut pe tăcute”, sau „face cruce ca să înșele”, „ar vrea să te ucidă cu un cițit sfințit”.

Toți înfumurații culeg roade amare. Drumul lor duce spre pierzanie sigură și iremediabilă, fiindcă, după slova sacră: „*Inceputul păcatului, deci al prăbușirii, este truția*. (Iisus Sirah, X, 13). Sau cum zice Sf. Apostol Iacob: „*Dumnezeu stă împotriva celor mîndri, iar celor smeriți le dă har*” (Iacob 4, 16). Concludent, în această privință, este cazul lui Irod, care, la o serbare populară din Cezareea, a ținut poporului o cuvîntare, fiind îmbrăcat în veșminte strălucitoare. La sfîrșitul cuvîntării, cîțiva lingușitori, au strigat: „Glas dumnezeiesc este acesta și nu omenesc. Și îndată l-a lovit îngerul Domnului, pentru că n-a dat lui Dumnezeu slava, și fiind mîncat de viermi, a murit”. (Fapt. Ap. 12, 21—23).

La polul opus al truției stă *smerenia*, care și-a găsit adăpost durabil în sufletul vameșului.

Ce este smerenia? Ce trebuie să înțelegem prin a fi smerit? Ne-o spune Mîntuitorul în fericirea I-a: „*Fericiți cei săraci cu duhul, că a acelora este împărăția cerurilor*”. „Sărac cu duhul” nu este cel lipsit de minte, cum eronat au fost interpretate aceste cuvinte. „Săraci cu duhul” sînt cei ce au deplină și îndurerată știință despre sărăcia lor sufletească, despre meteahna sufletului lor, despre puțînătatea binelui sălășluit în noi toți, despre lipsa morală în care zac cei mai mulți. Doar săracii care se știu cu adevărat săraci, pătînesc din pricina sărăciei lor și pătîmind, se sîlesc s-o înlăture. Deosebiți, nespun de deosebiți, de bogații prefăcuți, de orgolioși ce se socotesc bogați cu duhul, adică desăvîrșiți și ne mai avînd

ce desăvârși în ei, nedatorînd nimănui nimic, bine văzuți de Dumnezeu și de oameni, nici rîvnesc să se înalțe, deoarece li se pare că tronează și nu se vor îmbogăți niciodată pentru că nu-și pot da seama de sărăcia lor fără fund" (G. Papini: *Viața lui Iisus*, trad. pag. 95—96).

Cei „săraci cu duhul“, oricît ar fi de virtuoși, se străduiesc să devină mai virtuoși. Aceștia își văd „birna din ochi“, își cunosc imperfecțiunile și-și recunosc păcatele, de aceea se căiesc și cer lui Dumnezeu iertare, prin rugăciune. Fiind pe drumul desăvîșirii morale, ei urcă din treaptă în treaptă, spre sfințenie, spre mîntuire.

Smerenia creștină nu însemnează negare a personalității noastre, nici renunțare la existența noastră terestră, fiindcă fiecare dintre noi avem de îndeplinit o chemare, un rost, în comunitatea din care facem parte. Dimpotrivă, smerenia este o virtute, care ajută la afirmarea — recte dezvoltarea personalității morale — și a drepturilor noastre. Căci, a fi smerit, în înțeles creștin, însemnează a-ți da seama de poziția ta reală, față de Dumnezeu și față de semenii tăi. Grație ei, îți dai seama că viața ta este o clipă față de înfinitatea și veșnicia lui Dumnezeu, dar această clipă îți este dată spre a realiza în tine și în semenii tăi ceva din legea eternă a lui Dumnezeu. Deci, în raport cu puterile cu care ești înzestrat, ai datoria să muncești în locul în care te găsești, cu conștiința că-ți îndeplinești chemarea ce ți-a fost hărăzită. Începi de la mic și de la puțin, străduindu-te în sporirea destoiniciei și capacității creatoare, fără a te lăsa amețit de succese, onoruri și adulațiuni, fiindcă acestea strîmbă judecata și-ți orientează greșit purtarea. Este extrem de înțelept adagiul: *„Teme-te a doua zi după biruință“*.

Aceasta-i adevărata înțelepciune: conștiința valorii noastre reale, a rostului corespunzător acesiei valori, a rîvnei de a face cît mai mult bine, de a realiza ceva folositor nouă și obștii. Smeritul este asemenea grăunțelui plin, care rămîne în aria vînturătorului, pe cînd pleava și grăuntele sec, se pierd în cele patru vînturi sau se aruncă în foc.

4. Ne găsim cu trei săptămîni înainte de începerea Postului mare. Parabola vameșului și fariseului a fost așezată cu rost, pentru a se citi în această duminică, și anume: să ne pregătim sufletește pentru înnoire, trupească, prin post, sufletească, prin rugăciune. Rugăciunea să fie izvorîtă din smerenie, fiindcă cine se va smeri, va urca culmi de deosebită frumusețe morală și se va desfăta în duhul său. Din contră, cine se va semeți, va cădea, se va prăbuși. *„Că tot cel ce se înalță pe sine, se va smeri, iar cel ce se smerește pe sine se va înălța“*.

Preot ION BUNEA

CASA PĂCII

„Pace casei acesteia!“ (Matei 10, 12)

Trimițînd Domnul nostru Iisus Hristos pe ucenicii Săi la propovăduire, i-a sfătuit să se adreseze locuitorilor din casele în care vor intra, cu cuvintele: *„Pace casei acesteia“* (Matei 10, 12).

Aceste cuvinte ne-au venit în minte cînd medităm asupra vorbirii despre datoriile soților într-o familie creștină.

Intr-adevăr, nu este ceva mai necesar pentru fericirea vieții familiare, pentru buna ei dezvoltare și pentru împlinirea rostului ei decît pacea, buna înțelegere și armonia dintre cei doi soți.

Pe această pace familială se întemeiază fericirea pe care și-o făgăduiesc și doresc soții la începutul căsniciei și fără de ea căminul ajunge un cuib în care mișună viermii tuturor neînțelegerilor și nemulțumirilor, un loc de osîndă, în care iubirea curată e tulburată de patimă și egoism, bunătatea înlocuită cu tiranie și virtutea cu viciul.

„Căminul este casa lui Dumnezeu în măsura în care e casa păcii”.

Dar cum pot soții să-și facă din cămin o adevărată „casă a păcii”? Care sînt datoriile pe care le au unul față de altul ca să-și facă traiul mulțumitor și care sînt piedicile în calea acestei realizări? Iată care va fi tema cuvîntării de azi.

Intr-o regiune muntoasă stăteam într-o zi și priveam la niște lucrători care construiau o casă de lemn. Luau fiecare lemn în parte, îl ciopleau și aruncau de pe el toată scoarța, împreună cu partea care nu era destul de tare și rezistentă spre a fi folosită în construcția casei. Părțile cu noduri erau tăiate și lăsate deoparte.

Rămînea, adică, numai partea cea bună a lemnului, iar partea cealaltă era lăsată afară. Ceva asemănător se cade să se petreacă în sufletul celor ce pășesc în cuibul familiei: Să alunge din suflet tot ce este lăaturalnic, tot ce nu este bun și folositor acestui sanctuar. Să pună la temelia vieții lor cele mai curate sentimente și să lase laoparte orice deprindere rea. Ca să poată fi fericiți, soții trebuie să știe să se completeze și să se ajute reciproc.

În familie, fiecare membru are rolul lui, munca și responsabilitatea lui, dar numai dacă toate acestea sînt completate de ale celuilalt pot da armonia vieții familiare. Sfînta Scriptură a asemănat rolul soțului în familie cu rolul pe care l-a avut și îl are Hristos în Biserică.

Hristos e capul Bisericii, întemeietorul și continuatorul ei. El a dat acestei „mirese” toate darurile, spre a o face fericită, dar mai presus de orice s-a dat pe Sine, prin jertfa de pe cruce, pentru ca să o arate pe ea fără prihană și biruitoare. Asemenea rol are bărbatul în casă. El este „capul ei”, cel dintîi și cel mai mult răspunzător de bunul mers și de dragostea bunului trai al familiei lui.

Iubirea lui pentru cămin se cade să meargă — dacă o cer împrejurările — pînă la jertfa de sine. Ocrotirea lui iubitoare să o simtă toți și prezența lui să nu fie o groază, ci o bucurie pentru toți ai casei. În vorba și în fapta lui să se simtă autoritatea care apără și ocrotește.

Pentru soție, Hristos a indicat prin cuvîntul Sf. Apostol Pavel, rolul Bisericii. Precum Biserica recunoaște în Hristos pe Întemeietorul și Ocrotitorul ei, tot astfel soția e chemată să vadă în acela pe care și l-a ales, prin voia lui Dumnezeu, pe cel mai apropiat și nedespărțit tovarăș al vieții.

Precum Biserica se simte strîns legată de Hristos, pe care îl ascultă fără să i se pară poruncile Lui o povară, tot astfel cuvîntul soțului se cade a fi primit cu bunăvoință și înțelegere. Aceasta nu înseamnă că soții nu sînt egali între ei, în ceea ce privește drepturile și datoriile care-i leagă de familie.

Pacea vieții familiare se întemeiază pe principiul egalității dintre cei doi soți. Egali i-a voit Dumnezeu de la început și este arătat acest lucru în chip categoric la crearea celor dintîi oameni. Eva a fost făcută nu din picioarele, nici din capul lui Adam, ci din coasta lui, vrînd prin aceasta

să arate, după priceperea de atunci a oamenilor, că ea nu este nici poruncitoare, dar nici sclava bărbatului, ci colaboratoare, egală cu soțul ei, la bucuriile și durerile familiei.

*

Duhul păcii și al armoniei într-o familie nu se poate menține numai pe temeiuri vremelnice. Între cei doi soți apar, ca și între ceilalți oameni, puncte de vedere deosebite, diferențieri care uneori ajung pînă la ruperea firului de legătură ce i-a unit. Soții ajung, din nefericire, să vadă numai defectele și greșelile ce-i despart, să vadă în deosebirile lor de caracter nu stări care se atrag și se completează, ci stări care se alungă. Atunci în locul iubirii își face acum loc ura.

Se pot ivi și piedici de ordin material, care alungă pacea din sinul familiei. Este de sine înțeles că viața familială are lipsă de cele materiale pentru susținerea ei. Chiar dacă cei mari ar putea suporta anumite lipsuri, cînd este vorba de cei mici, de copii, atunci aceora ne simțim datori să le dăm tot ce le e necesar vieții.

Înlăturarea acestor piedici nu se face prin reproșuri și acuze reciproce. Și unul și altul din soți sînt datori să nu mărească nemulțumirea. Trebuie înțeles că fericirea adevărată nu stă în confort și în satisfacții ușoare.

Numai acolo unde nu este dragoste, este dezbinare. Soții creștini știu găsi fericirea în toate împrejurările. Ei privesc la Hristos care a știut a îndura ieslea sărăcăcioasă și care a trăit în lume ca un străin și „nu a avut unde să-și plece capul“.

Fericirea și mulțumirea familiei se reazimă pe calitatea morală a membrilor ei. Nu aurul, nu frumusețea fizică, nici alte motive de ordin extern pot face pe doi soți fericiți.

*

Vremea noastră se caracterizează prin mari și radicale reforme. Familia încă este supusă unor asemenea încercări. Statul nostru a luat o seamă de măsuri pentru susținerea familiei, a creat condiții pentru dezvoltarea ei în condiții din ce în ce mai bune, pentru însănătoșirea ei morală și pentru a deveni cu adevărat celulă sănătoasă la temelia societății, ca să-și poată îndeplini menirea ei, creatoare de viață.

Este și datoria fiilor Bisericii noastre să vină întru întîmpinarea acestor măsuri și să sprijine opera însemnată de îndreptare a vieții familiale. Să ridicăm familiile noastre de pe așezarea de nisip a patimilor pe stîncă de granit a virtuții, hrănită de puterea harului. Familia nu e un loc de desfătare nelimitată a simțurilor, a egoismului și a plăcerilor, ci o școală de înalte virtuți, cu ajutorul căreia omul își poate împlini adevăratul lui rost în viață. Biserica ne cheamă să întemeiem familia pe bazele spirituale ale vieții și să o scoatem de pe terenul șubred al oportunismului și al intereselor mărunte; chemarea Bisericii către familiile neamului izvoară din dorința de a face din familie o cetate inexpugnabilă, o celulă sănătoasă în organismul social, o temelie sănătoasă a viitorului poporului nostru.

Ea cheamă pe toți creștinii să trăiască în armonie și pace și să-și îndeplinească menirea lor în sinul familiei.

În familie soțul și soția sînt ceea ce sînt în organismul omenesc creierul și inima. Să ne închipuim ce s-ar întîmpla cu un om la care între creier și inimă nu mai e nici un fel de legătură? Tot astfel este și în viața familiei, în care între soț și soție se rupe legămîntul întemeiat pe dragoste. Ea încetează să mai existe și să mai împlinească rostul creator, să dea neamului fii aleși; e ca un trup mort, care în loc de binefacere, e un cuib de destrămare. Familia fără dragoste și fidelitate e familia vrajbei o celulă otrăvită de patimi.

Familia, după voia și rînduiala lui Dumnezeu, e „casa păcii”, izvorul bunurilor adevărate, e cea dintîi și cea mai necesară școală de virtuți, e celula vie ale cărei pîteri se resimt pînă departe în organismul social. Biserica se îndreaptă mai ales azi către stîlpii familiei și îi îndeamnă: Soților, fiți buni și virtuoși, alungați ura și lîneți nealterată iubirea voastră curată de la început, fiți credincioși lui Dumnezeu și legămîntului vostru făcut. Iertați unul altuia greșelile și să biruască iubirea voastră toate obstacolele pe care le întîlniți în viață. Astfel veți fi plăcuți lui Dumnezeu și folositori patriei. Amin!

Prot. Dr. VASILE COMAN

MENIREA FAMILIEI

„Creșteți și vă înmulțiți și stăpîniți pămîntul”.
(Facere 1, 28)

Dacă ne-ar cere cineva să spunem care este cea mai de seamă instituție, pusă în slujba vieții omenești, cred că n-am greși numind *family*.

Toate celelalte instituții, care servesc exclusiv acestei vieți, îi sînt subordonate atît în ceea ce privește originea și valoarea, cît și în ceea ce privește menirea lor, pentru că tot ceea ce pot da ele vieții e mai puțin însemnat decît ce dă familia.

Familia este leagănul vieții, izvorul și cuibul în care se naște și se dezvoltă viața oamenilor.

Toate viețuitoarele au cuibul lor, îl iubesc și îl îngrijesc. Cu atît mai virtuos omul, făptura cea mai aleasă, înzestrat cu puteri spirituale, este dator să-și iubească, să-și îngrijească și să-și apere leagănul vieții.

În cele ce urmează vom arăta care este menirea familiei după învățătura creștină. Iar aceasta o aflăm de la cea dintîi binecuvîntare pe care a dat-o Dumnezeu, în rai, primilor oameni, zicînd: „Creșteți și vă înmulțiți și stăpîniți pămîntul”. (Facere 1, 28).

Dumnezeu l-a creat pe om nu ca pe ceva abstract, ci l-a făcut pe el „bărbat și femeie”, cu dorințe și simțăminte, cu legi și instincte, cu minte și voință liberă, ca toate aceste însușiri să le pună în slujba unui mare ideal: acela al creației.

Familia este un așezămînt natural, chipul desăvîrșit al societății, fără de care se tulbură sau se pierde fluviul vieții. Iar după învățătura Mîntuitorului, ea este un așezămînt sfînt, „biserica cea mică” în care creștinii își duc viața și pot împlini mai ușor voia lui Dumnezeu.

Prin familie, creștinul devine colaborator al lui Dumnezeu în opera de continuă creație a vieții.

Iată de ce abaterea de la menirea principală a familiei este un mare păcat și o mare primejdie pentru societate.

Desigur scopul cel dintâi al căsătoriei este fericirea oamenilor, trăirea în climatul unei iubiri naturale, morale și spirituale, ieșirea din egoismul ucigător al vieții și trăirea unei vieți de mai multă dăruire. Iubirea este izvorul fericirii în veac și în eternitate. Dumnezeu este iubire. El l-a creat pe om din iubire și i-a binecuvântat leagănul iubirii. Nu l-a lăsat să trăiască în imperiul egoismului aducător de moarte, ci l-a făcut să trăiască o viață deplină, să se împărtășească de iubirea unui semen și să fie el însuși dăător de iubire, izvor de fericire pentru alții.

Dar, în strînsă legătură cu acest scop este și acela de a fi generatoare de viață, izvor firesc, binecuvântat de Dumnezeu de continuare a vieții în lume.

De împlinirea acestei meniri atîrnă în mare măsură însăși mîntuirea părinților. Scriptura Sfîntă spune: „*Femeia se va mîntui prin naștere de prunci*“.

În lumina învățăturii creștine, familiile fără copii sînt socotite nu numai deficitare, ci de-a dreptul nevrednice în fața lui Dumnezeu și de ocară în fața societății.

Cît de mult s-a rugat Elisabeta, mama Sf. Ioan Botezătorul, ca Dumnezeu să-i ridice ocară și să-i dea un fiu, iar azi cît de mare este numărul soțiilor care fug de această binecuvîntare și cad în păcatul *uciderii de prunci*.

Aș vrea să fiu înțeles bine. Știu că sînt greutăți și jertfe împreunate cu creșterea copiilor. Dar păcatul este cu atît mai mare cu cît nu cei săraci sau lipsiți materialicește se împotrivesc acestei meniri a familiei, ci aceia care din comoditate, lux, egoism, viață ușuratică fac din cămin un cimitir ascuns.

Sf. Scriptură ne înfălișează chipul lui Irod, omorîtor de prunci. Cît de cumplit ne apare și acum Irod, deși el a murit demult în chinurile cele mai grozave: trupul i-a fost mîncat de viermi încă fiind în viață. Dar păcatul lui Irod trăiește. Trăiește între noi, în mii și mii de cazuri. Trăiesc oameni ale căror mîini sînt pătate de sîngele copiilor nevinovați, ale căror fapte le respinge orice conștiință omenească trează. Irod avea cel puțin scuza că nu era tatăl copiilor uciși.

Se supără foc stăpîna casei cînd cineva sparge o vază de cristal în care voia să pună flori. Să nu se întristeze Dumnezeu, cînd tu, părinte, strici făptura în care El așteaptă să sădească un suflet nemuritor? Să nu fie păcat cînd noi distrugem ceea ce Dumnezeu ne-a dat putere să zidim?

Să nu uităm că avem de dat răspuns și în fața neamului și a lui Dumnezeu la întrebarea: „*Unde sînt sufletele pruncilor pe care îi le-am încredințat, pe care tu i-ai ucis*“?

*

Creștinismul este religia care a pornit de la leagănul unui copil de la sînul unei mame. Fiul lui Dumnezeu s-a întrupat și a luat chip de prunc, iar Preacurata lui Maică este aceea care l-a hrănit și îngrijit. Cine e împotriva copiilor, e împotriva rînduiei lui Dumnezeu. Nu poate iubi cineva pe Dumnezeu dacă nu iubește copiii pe care însuși Iisus i-a iubit și cărora le-a făgăduit împărăția lui Dumnezeu. Păcatul uciderii de prunci este păcat capital. El nu rămîne nepedepsit chiar în lumea aceasta. Sînt

în viața noastră multe încercări și nu ne dăm seama că la creștini sînt și din pricina călcării legilor dumnezeiești.

- Mai întîi de toate, familia fără copii are un gol pe care nu-l poate suplini nimeni. Locul copilului la masă, din casă și dintre soți nu-l poate lua nimeni.

O familie fără copii e ca o casă care n-are legătură și care se poate dărîma la orice suflare de vînt.

O familie fără copii e ca o casă fără soare, fără lumină, fără bucurii adevărate, fără ochi albaștri și curați prin care se poate zări cerul.

Dimpotrivă, o casă cu copii mulți e ca o grădină cu flori, ca un izvor nesecat de bucurii și mîngîieri în viață, ca un pom încărcat cu fructe.

Mîscătoare ni s-a părut mărlurisirea unei mame, care plîngîndu-se de nerecunoștința celor doi copii mari, care nu o îngrijesc, adaugă: „Am noroc cu al treilea copil. E foarte bun cu mine. Dumnezeu să mi-l țină. Și cînd mă gîndesc că tocmai pe acesta n-am voit să-l aduc pe lume. Ce m-aș fi făcut acum fără el?”.

Gravitatea păcatului uciderii de prunci — ce greu vine și numai să pronunți aceste cuvinte — stă nu numai în săvîrșirea lui, ci și în urmările îngrozitoare ce le are. Ele lovesc în viața indivizilor, o pun de multe ori în primejdie de moarte; lovesc în viața familiei care se află în pragul destrămării și în viața națiunilor în care se practică, fiindcă le duc la nimicire.

Să privim lucrurile în față. Cele mai multe familii se opresc la un copil. De la două vieți se reduce la una, sub motivul ca să nu ducă copilul lipsă, să aibă tot ce-i trebuie și să se facă „om mare”.

În realitate, ce ajunge acest unic copil la părinți? Un pom sălbatic, bine făcut la înfățișare, bine hrănit și îmbrăcat. Dar, cercetat și urmărit mai de aproape, el ajunge ca un pom cu puține roade; un om care nu știe ce-i munca, nu știe ce-i sacrificiul; un om plin de capricii și egoism pe care l-a cultivat dragostea bolnavă a părinților pentru unicul copil.

Ce cîștigă neamul de la asemenea familii? Nimic, nici moral, nici cantitativ: indivizi care socotesc că toată lumea trebuie să le slujească, iar ei nu datorează nimănui nimic.

Istoria bărbaților mari ne arată că cei mai mulți dintre ei au țîșnit pe culmi din mijlocul unor familii cu copii numeroși.

Cu ce „domnișor”, crescut cu guvernanta și cu mii de jucării; s-a putut mîndri neamul nostru? Care dintre ei poate sta alături de marele Grigorescu, al șaptelea copil, crescut de o mamă care rămăsese văduvă.

Urmările sînt mai dezastruoase pentru familiile care n-au copii. S-a constatat faptul că cele mai multe divorțuri le dau acele familii care n-au copii, căci în familia fără copii nu e nici un centru de atracție, nici o legătură care să asigure unitatea și trîinicia familiei. Fără copii, privirile soților se îndreaptă mai mult spre periferia căminului.

Ce să zicem de urmările acestui păcat pentru viitorul neamului? Ele sînt incalculabile.

Ne-ar trebui tulnice mari să facem să se audă chemarea din adîncuri a strămoșilor și moșilor noștri, că sîntem datori să dăm Patriei fii sănătoși și voinici, păstrători de glie, de datini și de lege; îi trebuie leagăne

pentru genii, inventatori, pentru eroi ai muncii și sfinți, care să ducă mai departe peste veacuri geniul său creator și dreptatea lui biruitoare.

Să ascultăm această poruncă. Ea ne vine din adâncul pământului și din înaltul cerului. Amin!

Prot. Dr. VASILE COMAN

PREDICĂ LA DUMINICA LĂSATULUI DE BRÎNZĂ

„Să lepădăm lucrurile întunericului și să umblăm ca (la lumina) zilei“.

Din Apostolul zilei (Romani 13, 11—13).

„Cîte s-au scris mai înainte, spre învățătura noastră s-au scris“ — ne spune Sf. Apostol Pavel (Rom. 15, 4), și tot acest Apostol și în același sens ne învață în altă parte zicînd: „Toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu și de folos spre îndreptare, spre înțeleptirea care duce la dreptate, ca omul lui Dumnezeu — creștinul deci — să fie desăvîrșit și gata la orice lucru bun“ (II Tim. 3, 16—17).

Între rînduielele sau practicile bisericești care au adînci rădăcini în această învățătură a Mîntuitorului, la loc de frunte se numără și postul. Apostolul și Evanghelia, care s-au citit la Sf. Liturghie din această Duminică anunțătoare sau vestitoare a marelui post al Paștilor, ne dau potrivit prilej să zăbovim asupra cîtorva înțelesuri ale postului.

*

Rînduite din vremi străvechi de către soboare vlădicești, compuse, din oameni niși de ani și cu picioarele bătucite pe cărările și urcușul virtuților, posturile creștinești, cele mari cu deosebire, au un important rol în cultivarea sănătății noastre trupesti și sufletești. Posturile însă nu constituie un scop, ci ele sînt mijloace de zidire, și numai de zidire, de creștere a creștinului spre omul adevărat, spre omul „desăvîrșit, gata la orice lucru bun“ — cum am văzut că spune marele Apostol Pavel. Posturile sînt căi de urcare a noastră spre omul de omenie, spre omul plin de voință, care se conduce după poruncile neînșelătoare ale Mîntuitorului Iisus Hristos, după legile minții sănatoase și luminate.

Există un post al mîncării sau al trupului, dar există mai ales un post al faptelor, al minții sau al sufletului.

Experiențele pe care aproape zilnic le facem ne întăresc adevărul că postul mîncării, sau un regim alimentar din care sînt scoase anumite alimente și băuturi, își are importanța lui deosebită în menținerea sănătății. Ne este dat să auzim adesea cuvinte ca acestea: „De cînd postesc mă simt mai ușor“, în sensul de mai bine, mai sprinten trupest și sufletește. Părinții noștri, care respectau și respectă întocmai toate posturile, ne stau și astăzi mărturie asupra tăriei trupesti și sufletești pe care o poate dobîndi orice creștin care practică cu regularitate posturile. Se cunosc apoi, în Asia de pildă, cîteva grupări de oameni, care, avînd un regim alimentar mai mult vegetarian și o viață în general cumpătată, au o sănătate mai deplină și limite de vîrstă mult mai mari decît cele obișnuite.

Importanța deosebită prezintă pentru noi mai ales postul faptelor, postul minții sau al sufletului.

Știm cu toții, noi cei ce credem în Mântuitorul Iisus Hristos, că ceea ce dă frumusețe specială, superioară omului este sufletul său.

Prin sufletul nostru simțim „chipul și asemănarea” Ziditorului, prin el, prin suflet „noi toți răsfrîngem ca o oglindă slava lui Dumnezeu”, cum înțelept grăiește Sf. Apostol Pavel (II Cor. 3, 18).

Prin sufletul său mai ales, prin gîndirea sa, prin puterea sa creatoare, prin dragostea sa, prin blîndețea, prin înțelepciunea și voința sa, omul este cea mai scumpă comoară de pe pămînt, cu nimic comparabilă, după cum ne încredințează și Mîntuitorul (Marcu 8, 37).

Acest lucru cu deosebire vrea să ni-l sublinieze, să ni-l amintească, să ni-l pună în față postul.

Totdeauna, dar mai ales în timpul postului, în viața fiecăruia dintre noi trebuie să se vădească mai mult „omul cel dinăuntru”, cum potrivit spune Sf. Apostol Pavel (Efes. 3, 16), ființa noastră spirituală.

Totdeauna, dar mai ales în timpul postului, ni se cere în chip deosebit valorificarea celor sufletești. În viața fiecăruia dintre noi adică trebuie să fie mai vădit, mai simțit, mai cunoscut acel lucru minunat pe care poporul nostru îl numește atît de frumos „omenie”. Omenie, un cuvînt greu de tradus, dar care putem spune totuși că înseamnă cît mai multă esență umană, cît mai multă viață sufletească, cît mai multă conștiință, cît mai multă dragoste de oameni, cît mai multe fapte bune, cît mai multă cinste, cît mai mult echilibru, cît mai multă stăpînire de sine, cît mai multă cumpătare în gînduri, în grai, în hrană, în îmbrăcăminte și în toate ale noastre, după proverbul care zice: „Cumpăna nepoate/E bună la toate”.

„Fiecare dintre noi — ne învață Sf. Vasile cel Mare — are în adîncul său un cîntar, construit acolo de Creatorul nostru, cu ajutorul căruia ne este cu putință să deosebim care este natura lucrurilor, să deosebim binele și răul”. Acest cîntar fin este conștiința noastră morală, a cărei activitate o simțim în fiecare pas de-al nostru. Dar pentru ca acest cîntar, pentru ca această cumpănă să fie cît mai negreșelnică în cîntăririle sale, trebuie s-o păstrăm mereu curată, s-o îngrijim permanent — și la aceasta ne cheamă postul.

„Postul — spune Simion al Tesalonicului — este viață și petrecere îngerească”, ceea ce înseamnă o viață sufletească cît mai intensă, cît mai bogată. Și aceasta nu fără temei, pentru că de starea noastră sufletească, de bogăția sau sărăcia lăuntricului nostru sînt legate faptele noastre bune sau rele. „Nu se înfiripă nor fără adiere de vînt și nu se naște faptă fără gînd” — ne învață Sf. Marcu Ascetul. Sau cum ne arată Mîntuitorul cînd zice, că „din prisosința inimii grăiește gura. Omul cel bun din comoara cea bună a inimii scoate cele bune, iar omul cel rău din comoara cea rea scoate cele rele” (Matei 12, 34—35).

Partea spirituală din noi, sufletul este deci principiul călăuzitor al ființei noastre de creștin. De felul cum acest suflet îl ținem treaz și sănătos, de felul cum îl cultivăm sau îl formăm depinde orientarea în credință, depinde întreaga noastră conduită, toate manifestările noastre la locul de muncă, în familie, pe stradă și în general în toate relațiile cu semenii noștri. Astfel, un creștin cu suflet mare, cu un interior bogat, cu o inimă plină și caldă este totdeauna un om bun, un om de omenie, un om echi-

librat, cumpătat, săritor în ajutorul altuia, cinstit în toate ale sale. Și invers, preocupări mărunte, meschine, grija pîtecului numai, lipsa de control în vorbe și fapte dovedesc un suflet mic, un suflet gol. Din astfel de motive și prorocul David, după săvîrșirea marelui său păcat împotriva lui Urie, face către Dumnezeu, în Psalmul 50 (v. 14), și această fierbinte rugă: „Dă-mi iarăși bucuria mîntuirii tale și cu *duh stăpînitor mă întărește*“, cu suflet tare parcă vrea să spună, cu voință puternică în cele bune pentru a putea ține în frîu toate pornirile capabile să-i întineze ființa.

Acum, cu prilejul postului mai ales, ni se potrivesc și nouă cuvintele Mîntuitorului: „Curățați întîi partea cea dinăuntru a paharului și a bli-dului, ca să fie curată și cea dinafară!“ (Matei 23, 26), ceea ce înseamnă să curățăm întîi lăuntru nostru, ființa noastră spirituală, inima noastră, sufletul nostru și atunci întreaga făptură ne va fi curată. Căci se știe, că o viață sufletească intensă, o inimă nepătată, transmit sau imprimă întregii ființe omenеști o strălucire și înfrumusețe deosebită.

Pentru ca postul să-și primească adevărata lui semnificație, trebuie deci, iubiți credincioși, să îmbinăm postul mîncării cu postul sufletului sau al faptei.

Este bine, este sănătos, este folositor să postim trupește, dar este absolut necesar să postim și sufletește, căci, rezumîndu-ne numai la postul mîncării, nimic deosebit n-am realizat. Ne învață și Sf. Ioan Gură de Aur, cînd zice: „Chiar dacă ai sta nemîncat, frate creștine, chiar de-ai dormi pe pămînt, chiar de-ai mîncea cenușă și ai plînge mereu, dar cu nimic nu vei folosi pe altul, nimic mare n-ai făcut“.

Idei frumoase și ziditoare în această privință are și Anton Pann, acest harnic cîntăreț de strănă, în versuri ca acestea:

Post zicînd nu se-nțelege numai de a nu mîncea,
Ci și poruncile legii să ții a nu le călca.
Nemîncînd și făcînd rele, nu te poți tu mîntui.
În zadar numai cu postul raiul vei nădăjdui.
Ci cînd postești, fă și bine, nu înșela, nu fura,
Nu pizmui, nu ucide, nu ocări, nu jura;
Nu face nici tu păcatul, nici altui nu-l înlesni
Și a băga în nevoie pe nimenea nu-ndrăzni.
Cîntește pe fiecare, pe nimenea nu urî,
Iartă greșelele altor, cu vorba nu-i amări.
C-atunci postul îți ajută și atunci te mîntulești,
Atunci poți fără-ndoială creștin (bun) să te numești.

*

Avem postul mîncării, sau abținerea pentru o anumită perioadă de la anumite alimente și băuturi, și acest post este de o mare importanță pentru viața noastră creștinească, pentru sănătatea noastră trupească și sufletească.

Dar, precum am văzut, avem cu deosebire postul sufletului sau al faptelor, care, pe de o parte, înseamnă abținerea de la orice faptă rea și de la orice porniri josnice, iar pe de altă parte înseamnă mai ales o întărire a noastră pe calea binelui, o mai intensă viață sufletească, o perioadă de mai vădită afirmare a ființei noastre lăuntrice, de adunare de comori veșnice, nepieritoare, cum ne poruncește Mîntuitorul în Sfînta Evanghelie de astăzi, de afirmare adică a dragostei noastre de oameni și

de tot ce ne înconjoară, a înțelepciunii și bunătății noastre, a omeniei, a stăruinței în cele bune, a hărniciei și cumințeniei noastre.

Îndeosebi acest ultim înțeles al postului vrea să ni-l sublinieze și Evanghelia de la Sf. Liturghie, când ne îndeamnă să iertăm celor ce ne greșesc și când ne învață ca postul să nu ne fie de fațadă, cu fețe întunecate și cu laudă că postim, ci de luminare și disciplinare a ținutei noastre interioare. Mai direct însă, ideea aceasta ne-o exprimă Apostolul care s-a citit astăzi și din care reținem învățături ca acestea: „Acum este ceasul să ne trezim din somn. Noaptea a trecut și ziua s-a apropiat. Să lepădăm dar lucrurile întunericului și să ne îmbrăcăm în hainele luminii. Să umblăm ca (la lumina) zilei, nu în chefuri și în beții, nu în desfrânări și în fapte de rușine, nu în ceartă și pizmă, ci vă îmbrăcați întru Domnul Iisus Hristos” (Rom. 13, 11—14).

Printre altele, acest text al Apostolului de astăzi a avut darul de a trezi din somnul și din întunericul unei vieți rătăcite la lumina dragostei lui Iisus Hristos pe un mare scriitor bisericesc. Este vorba de Fericitul Augustin, care, la citirea îndemnurilor de mai sus într-o împrejurare oarecare, a părăsit viața sa ușuratică de pînă atunci, devenind nu numai un creștin bun, ci și un vrednic episcop al Bisericii, într-o eparhie din nordul Africii.

*

Miine începe postul Paștilor și la capătul lui un mare și luminos praznic creștinesc răsare, Învierea Domnului.

Pentru a cinsti după cuviință acest praznic, pentru a ne înălța și înnobila mai mult ființa noastră, să ne trezim și noi, ca Fericitul Augustin odinioară, la o viață creștină adevărată, trăită după voia lui Dumnezeu, în cinste și omenie, în hărnicie și dragoste de oameni, în lucrarea a tot ce este bun și frumos, căci la aceasta ne cheamă postul și acesta este rostul lui, Amin!

Diacon GH. PAPUC

ARHIEREUL TEODOR SCOROBET RĂȘINĂREANUL

În zorii acestei primăveri, cînd firea se trezește din nou la viață, „Mai marele păstorilor“ — cum atît de potrivit este numit Mintuitorul Iisus Hristos de Sfinții Apostoli Petru și Pavel (I Petru 5, 4 și Evrei 13, 20)

— a chemat la Sine pe unul din aleșii Săi păstori, pe P. S. Arhiepiscop Teodor Scorobet Rășinăreanul. Este semnificativă această chemare, care s-a împlinit tocmai în ziua de Bunavestire (sîmbătă, 25 martie 1967). În această zi s-a adus și fericitului adormit, P. S. Arhiepiscop Teodor, vestea trecerii de la cele pămîntești la cele cerești, a începerii vieții în Dumnezeu, potrivită rîvnei și ostenețelor sale de pînă acum.

Zîmbetul pe care permanent îl avea pe buze, ca și inima sa caldă și apropiată de oricine, atât de preoți cît și de credincioșii cu care se întreținea adesea, vedeau la P. S. Teodor o intensă viață interioară, de adevărat păstor și arhiereu al Mîntuitorului nostru Iisus Hristos. P. S. Sa avea o adîncă încredere în forța spirituală, innoitoare a învățăturii Mîntuitorului Iisus Hristos, în înnobilarea omului, fapt reflectat și în viața sa cu adevărat nobilă.

De loc, părintele Trandafir Scorobeț — cum se numea pînă a fi tuns în monahism — a fost „de pe țara Făgărașului“, din Oprea-Cîrțișoara, comuna aceluia vestit „dac coborît de pe columnă“, cum îl numea un reportaj din Roma, în martie 1896, pe Badea Cîrțan, acel neobosit și vrednic de cinstire cioban cărțurar, cu inima plină de dragoste față de istoria poporului său și cu dăsașa încărcată cu cărți în limba românească.

Încă fiind student la Institutul Teologic „Andreian“ din Sibiu, P. S. Teodor s-a afirmat ca lînar studios, remarcîndu-se printr-o bogată activitate, cu deosebire în cadrul societății literare a studenților teologi, publicînd o seamă de articole în foaia studențească „Musa“. Activitatea sa de preot, apoi de preot misionar în America, de consilier arhiepiscopesc și arhiereu-vicar rămîne pilduitoare pentru noi toți. Neobosit purtător de condei și valoros colaborator al publicațiilor noastre bisericești, unde numele său este des întîlnit, P. S. Teodor Scorobeț a acordat atenție specială problemelor de pastorație și în general promovării unei cît mai adevărate vieți religioase, precum și reîfacerii unității ecumenice a Bisericii Mîntuitorului Iisus Hristos, participînd la cîteva congrese ale Mișcării Ecumenice și întreținînd relații speciale cu Biserica Anglicană, căreia i-a consacrat multe și documentate studii și articole, precum și o seamă de conferințe, recenzii, traduceri etc.

A fost totodată un slujitor ales, slujbele sale fiind odihnitoare și întremătoare pentru credincioși și pentru preoții și diaconii coliturghisitori.

*

Slujba înmormîntării a avut loc marți, 28 martie a.c., în catedrala noastră mitropolitană din Sibiu, unde corpul neînsuflețit al P. S. Teodor a fost depus din ajun, luni 27 martie. Pe lîngă angajații Centrului Arhiepiscopesc și profesorii și studenții teologi, mulțime de credincioși din Sibiu și Roșia înconjurau sicriul cu rămășițele pămîntești ale adormitului întru Domnul.

Soborul slujitor a avut în frunte pe P. S. Arhiereu *Emilian Antal*, înconjurat de preoți și diaconi, dintre care amintim pe P. C. vicar *Traian Belășcu*, Pr. cons. pens. *A. Gîlea* și *Gh. Maior*, Pr. cons. *Ioan Nicoară*, *I. Vlad* și *D. Călugăr*; Sp. Cîndea, *D. Belu* și *C. Sîrbu*, profesori la Institutul nostru Teologic, Prot. *I. Munteanu*, *M. Neagu*, Pr. *I. Tudor* din Roșia, diaconii *Iosif Bolog* și *Constantin Voicu*.

Era de față de asemenea Eminența Sa Fr. Müller, episcopul Bisericii Evanghelice C.A. din Sibiu.

După Sf. Liturghie a urmat prohodirea, răspunsurile fiind date de corul studenților teologi, condus de P. C. prof. Gh. Șoima.

La sfârșitul slujbei a vorbit P. C. vicar *Tr. Belasçu*, care plecând de la cuvintele Sf. Apostol Pavel: „Aduceți-vă aminte de mai marii voștri care v-au grăit vouă cuvântul lui Dumnezeu și privind cum și-au sfârșit viața să le urmați credința” (Evrei 13, 7), printre altele a spus:

Imi revine sarcina dureroasă de a rosti cuvânt de omagiu la trecerea din viață a P. S. Sale Arhiereul Teodor Scorobeț. Dar durerea și tristețea noastră nu este ca a acelora care nu au nădejde. Noi credem nestrămutat, că dacă Hristos a murit și a înviat, va învia și pe aceia care i-au fost urmași, care au crezut, au trăit și au murit cu credință, nădejde și iubire în El.

Sensul profund al întrupării Domnului este pentru a mîntui pe om din egoism, din deznădejde, din păcat și a-i deschide perspectiva mîntuirii. Această angajare a Mîntuitorului Iisus Hristos în istoria omenească, în istoria sufletului omenească este cea mai profundă manifestare a iubirii lui Dumnezeu pentru om. Iar această angajare este totală, Hristos trăind integral viața noastră omenească afară de păcat.

Toată profunzimea, tot adevărul dragostei pentru om a Mîntuitorului Iisus Hristos se exprimă în aceste cuvinte: „Fiul Omului n-a venit în lume pentru a i se sluji, ci pentru a sluji și a-și da viața pentru toți” (Marcu 10, 45). În această privință gestul spălării picioarelor este cutremurător de semnificativ: „Dacă eu Domnul și Învățătorul vostru am făcut aceasta apoi și voi datori sinteți s-o faceți... căci pildă v-am dat vouă”.

A sluji pe om din toată inima, cu toate puterile spre a-i restabili echilibrul sufletească, pentru a-i reda încrederea în el și în Dumnezeu și dacă este necesar a-și da chiar viața pentru mîntuirea oamenilor, iată misiunea sublimă și pilduitoare pe care a dat-o Hristos în mod deosebit slujitorilor Săi.

Am schițat în cîteva cuvinte caracteristicile esențiale ale slujbei de preot și arhiereu, trasate de Domnul Hristos pentru a se vedea cît de armonios se încadrează în ele viața adormitului în Domnul arhiereu Teodor Scorobeț, care a fost o slujire în smerenie a oamenilor, a credincioșilor și prin aceasta a lui Dumnezeu, o viață de păstor adevărat atît ca preot cît și ca arhiereu.

Viața P. S. Sale a fost o viață fără surle, fără zgomot, dar cu atît mai plină de profunzime și jertfelnicie; o viață de adevărat arhiereu al lui Hristos, care a trăit și muncit cu modestie pentru mîntuirea sufletelor, urmînd toată viața pilda Arhiereului celui Mare, Iisus Hristos.

Cine a trăit în preajma P. S. Teodor a putut constata această trăsătură nobilă a caracterului său moral, care ne este pildă de urmat tuturor.

Iată de ce se potrivesc atît de bine cuvintele de la începutul cuvîntării mele: „Aduceți-vă aminte de mai marii voștri care v-au grăit vouă cuvântul lui Dumnezeu și privind cum și-au sfârșit viața să le urmați credința”.

Iată pentru ce aducînd în numele Consiliului Arhiepiscopesc al Arhiepiscopiei de Alba Iulia și Sibiu și al întregului centru eparhial ultimul

omagiu, ne înclinăm cu pioșie și-l rugăm pe bunul Dumnezeu să-i facă odihnă veșnică cu dreptii Săi în vecii vecilor.

În numele I. P. S. nostru Mitropolit *Nicolae*, cuvînt de mîngîiere și de subliniere a meritelor multiple ale P. S. Teodor aduce în continuare P. S. Arhiereu *Emilian*, care în esență a spus următoarele:

După ultima întîlnire din anul trecut, n-am crezut că în cea care va urma îl voi afla zăcînd neînsufelițit, plecat pentru totdeauna dintre noi. Adormirea în Domnul a P. S. Teodor a prilejuit adîncă îndurerare familiei, celor 6 copii, cu toți cei înrudiți cu ei, precum și zecilor și sutelor de prieteni și cunoscuți între care cel dintîi este Înalt Prea Sfințitul nostru Mitropolit *Nicolae*, cu membrii Consiliului arhiepiscopesc, al corpului profesoral de la Institutul Teologic, al studenților, al protopopilor și preoților din Arhiepiscopia Sibiului ca și al celor din alte episcopii, căci este mare numărul acelor pe capul cărora a pus mîna la slujbele de hirotonire întru preoți, cît și al nenumăraților mireni și credincioși.

Ca să fii atît de mult regretat cu toată sinceritatea, a trebuit să fii un preot de seamă, cu funcții însemnate, împlinite cu prisosință.

După ultima întîlnire din anul trecut, m-am așteptat să ne mai revedem, să mă bucur de bucuria de a ne revedea și să mă întreb cu un zîmbet preoțesc, cu vocea șoptită: „Ce mai faci?” Cu această întrebare și cu acest prietenesc zîmbet, îi întîmpina pe toți cei apropiați.

Era din fire prietenos, căci l-am cunoscut într-un șir de peste 40 de ani. Era firea cinstită românească moștenită de la părinții săi Laurențiu și Filofteia din Streja-Cirțisoara, la 2 ianuarie 1883, adică acum 85 de ani, pe care i-a purtat cu bărbăție pe picioare pînă puțin înaintea morții.

Părinții încă de mic simțîndu-i cumînțenia l-au dat la școală, după cea din sat la Liceul Andrei Șaguna din Brașov și la cel de Stat din Sibiu.

În 1905 a absolvit Institutul Teologic din Sibiu, și apoi s-a căsătorit cu Ana, fiica preotului Slăvescu din Mohu.

Nu după mult a intrat în cler, fiind hirotonit diacon și preot în 1906 și hirotesit protopop în 1922.

După mine, cea mai vrednică faptă pe care a săvîrșit-o în cariera preoțească a fost hotărîrea lui de a pleca ca preot misionar în America. A fost o faptă îndrăzneată, pornită din dragostea care a avut-o pentru Biserica noastră. Acolo erau români adunați din toate părțile Transilvaniei, cărora le-a cîștigat dragostea, întărindu-le credința și dragostea de neam și stîmpărîndu-le dorul de țară. A fost o luptă duhovnicească grea, pe care a îndeplinit-o cu vitejie duhovnicească timp de 4 ani, din 1906 pînă în 1910, cînd s-a reîntors în patrie.

Slujba preoțească a continuat-o pînă în 1919 în comuna Roșia-Sibiu. Pentru simțămintele sale românești, în 1916 a fost închis împreună cu alți preoți în nordul Ungariei, la Zombor.

După unirea Transilvaniei cu Patria-mamă, în 1919, a urmat un curs pregătitor pentru profesori, funcționînd cîțva timp la liceul din Sibiu, la limbile română și engleză, dîndu-i-se apoi postul însemnat de consilier arhiepiscopesc.

Pregătirea pe care o avea i-a adus și trei delegații de mare însemnătate pentru Biserica noastră. În cea dintîi a însoțit pe mitropolitul *Nicolae*

Bălan la Congreșul Mișcării Ecumenice, ținut la Stockholm, capitala Suediei, și a doua în aceeași calitate la Lausanne, în Elveția. A treia, cea mai însemnată, a fost trimiterea în 1928 în America pentru pregătirea unei episcopii ortodoxe române pe acest continent, care mai târziu a și luat ființă.

Nevoile crescînde ale Mitropoliei noastre l-au determinat pe mitropolitul Nicolae Bălan să-l facă monah în 1940, apoi arhimandrit, ca în 1946 să fie numit arhiereu și vicar pentru Mitropolia Sibiului.

Zece ani și-a îndeplinit cu vrednicie și această înaltă slujbă bisericească.

Cu toată munca grea în toate slujbele pe care le-a avut, duse cu pricepere și înțelepciune, puterea de muncă nu l-a părăsit nici după pensionare.

Pe lângă munca duhovnicească și administrativ-bisericească a avut și talentul scrisului, de care s-a folosit cu succes în articole, în cărțile scrise și tipărite.

Acesta a fost în citeva trăsături arhiereul Teodor Scorobeț. Am lăsat la urmă un cuvînt de largă prețuire: creșterea celor 6 copii cu care a rămas văduv. E greu unei mame văduve să-și crească orfanii, dar încă unui bărbat. A fost o trudă aproape fără margini, care a început și a ținut cîteva zeci de ani pînă i-a văzut pe toți așezați.

Cu ce ați putea răsplăti această trudă, decît luînd de exemplu tot ceea ce trebuie să faceți pentru copiii voștri?

Ce ați mai putea face? Să vă rugați pentru sufletul lui, așa cum ne rugăm și noi acum: Dumnezeu să-l ierte.

Trupul neînsuflețit al P. S. Arhiereu Teodor Scorobeț este condus apoi în cîmîtirul orașenesc din Sibiu, unde, după îndătinatele rugăciuni de dezlegare citite de către P. S. Emilian, este depus spre veșnică odihnă alături de soția sa, răposată în 1923.

Pentru viața sa frumoasă și rodnică, amintirea Arhiereului Teodor Scorobeț va rămîne neștearsă în inimile tuturor celor care l-au cunoscut.

Domnul să-l așeze în ceata aleșilor Săi, în dragostea și pacea Sa netulburată.

REDACTIA

ADUNAREA EPARHIALĂ A ARHIEPISCOPIEI SIBIULUI

Mandatul Adunărilor Eparhiale din Patriarhia Ortodoxă Română a expirat în anul 1966 (perioada 1962—1966). Ca urmare, Sfântul Sinod, în ședința sa de la 7 iunie, același an, a hotărât să se procedeze la dizolvarea lor și la alegerea unor Adunări Eparhiale noi, la data de 20 octombrie 1966, pe o nouă perioadă de patru ani, potrivit prevederilor art. 63—113 din Regulamentul pentru alegerea, funcționarea și dizolvarea organelor deliberative și executive ale Bisericii noastre.

Pentru aducerea la îndeplinire a hotărîrii sinodale de mai sus, privind Arhiepiscopia Ortodoxă Română de Alba Iulia și Sibiu, la Centrul Eparhial din Sibiu s-a înființat din bună vreme și a funcționat un „Birou electoral eparhial” compus din: P. C. Vicar Tr. Belasçu, P. C. consilieri I. Nicoară, I. Velțan, I. Vlad și P. C. secretar eparhial D. Călugăr, birou care, sub îndrumarea directă și atență a I. P. S. Mitropolit Nicolae a condus toate lucrările în legătură cu alegerea noilor membrii ai Adunării Eparhiale. Activitatea „Biroului electoral eparhial” s-a desfășurat în condițiuni mai bune și potrivit prevederilor regulamentare actualmente valabile în Biserica Ortodoxă Română.

Astfel, teritoriul pe care este situată Arhiepiscopia Ortodoxă Română de Alba Iulia și Sibiu a fost împărțit în vederea alegerilor, în 10 circumscripții electorale și în aceste circumscripții, joi, 20 octombrie 1966, au fost aleși următorii membrii ai noii Adunări Eparhiale a Arhiepiscopiei pentru o durată de patru ani (1966—1970):

Circumscripția I. Sibiu: P. C. vicar Traian Belasçu, Dl. Toma Șerb, pensionar-Sibiu și Dl. Pantelimon Bratu, pensionar-Sibiu

Circumscripția II. Brașov: P. C. Prot. Nicodim Belea — Sf. Gheorghe, Dl. Prof. Iorgu Ivan-Sibiu și Dl. Eugen Fărnică, funcționar-Brașov.

Circumscripția III. Făgăraș-Agnita: P. C. Prot. Dr. Vasile Coman-Brașov, Dl. Petru Deji-Făgăraș și Dl. Ioan Bucșe-Alțina.

Circumscripția IV. Sebeș: P. C. Prot. Victor Negrea-Alba Iulia, Dl. Grigorie Bădilă, pensionar-Sibiu și Dl. Zaharia Albu, pensionar-Sebeș.

Circumscripția V. Alba Iulia: P. C. Prot. Dr. Sofron Vlad-Sibiu, Dl. Iuliu Mitrofan-Cricău și Dl. Vasile Boca-Sibiu.

Circumscripția VI. Mediaș-Tîrnăveni: P. C. Prot. David Lazăr-Tg. Mureș, Dl. Dr. Iuliu Georgescu, avocat-Tîrnăveni și Dl. Ilie Tătaru-Mediaș.

Circumscripția VII. Sighișoara-Rupea: P. C. Prot. Ioan Munteanu-Sibiu, Dl. Gheorghe Danciu, colectivist-Rupea și Dl. Vasile Chelemen, pensionar-Sighișoara.

Circumscripția VIII. Luduș: P. C. Prot. Ioan Șarlea-Sărmaș, Dl Vasile Mărgineanu, cînt. bis.-Luduș și Dl Irimie Constantin, pensionar-Sibiu.

Circumscripția IX. Tg. Mureș: P. C. Prot. Nicolae Cantor-Sebeș, Dl Traian Mișu, pensionar-Tg. Mureș și Dl Paul Constantinescu, pensionar-Sibiu.

Circumscripția X. Reghin-Toplița: P. C. Prot. Petru Boeriu-Mediaș, Dl Nicolae Fechete-Reghin și Dl Grigorie Braic, episcop I.-Toplița.

Alegerile au decurs în spirit de creșlinească dragoste față de Sfînta Biserică și de viața ei.

*

Noua Adunare Eparhială a Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia și Sibiu, convocată de Î. P. S. Mitropolit Nicolae al Ardealului, s-a întrunit în primă sesiune ordinară de lucru, la Sibiu, pe data de 11 decembrie 1966. În dimineața acelei zile, membrii ei au luat parte la Sfînta Liturghie, în Catedrala Mitropolitană, slujită de un sobor de preoți și diaconi. Răspunsurile au fost cîntate de Corul Catedral condus de Pr. Prof. Gh. Șoima. La sfîrșitul Sf. Liturghii s-a făcut chemarea Duhului Sfînt.

Din Catedrala mitropolitană, membrii Adunării Eparhiale au trecut în sala de lectură a Institutului Teologic Universitar, unde aveau să se desfășoare lucrările, sub președinția P. C. vicar Tr. Bălașcu. S-a procedat mai întîi la constituirea comisiei de verificare a mandatelor membrilor aleși în noua Adunare Eparhială. Fiind declarați aleși după toate normele regulamentare, s-a constituit Adunarea însăși, care a procedat la alegerea biroului și la formarea celor trei comisii: bisericească, culturală și economică. Secretar general pentru o nouă perioadă de patru ani a fost ales în continuare P. C. Prot. Dr. Sofron Vlad, rectorul Institutului Teologic Universitar din Sibiu.

S-a procedat apoi la alegerea membrilor în Consiliul Eparhial și anume: *Din cler*: P. C. Prot. Dr. Sofron Vlad, P. C. Prot. Ion Munteanu și P. C. Prot. Nicolae Cantor. *Mirenii*: Dnii: Pantilimon Bratu, Toma Șerb, Vasile Boca, Paul Constantinescu, Iorgu Ivan și Ioan Bucșe.

În Consistoriul Eparhial au fost aleși: P. C. Prot. Ioan Isac-Săliște, P. C. Prot. Vasile Băcilă-Mediaș și P. C. Prot. Nicolae Frațuș-Mărcuș. Supleanți: C. Pr. Simion Macarie și Solomon Orian din Sibiu.

În Adunarea Națională Bisericească au fost designați ca membrii: P. C. Vicar Traian Bălașcu, Dnii Iorgu Ivan-Sibiu și Eugen Furnică-Brașov.

*

După constituirea Adunării Eparhiale și a organelor ei, P. C. Vicar Tr. Bălașcu a deschis lucrările propriu-zise printr-o cuvîntare ocazională, arătînd că membrii Adunării s-au întrunit în sesiune ordinară „pentru a analiza și delibera asupra bunului mers al Sf. noastre Biserici Ortodoxe — privind partea administrativ-bisericească, social-culturală și economică-gospodărească din cuprînsul Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia și Sibiu”.

Cuvîntarea a subliniat că pacea și înfrățirea între oameni și popoare este un obiectiv esențial al Bisericii creștine și „că toți oamenii sînt convinși astăzi că pacea este o lege a firii, o cerință a rațiunii umane, o nece-

sitate a vieții. Mai mult decît alît, pentru noi creștinii, pacea este o poruncă a lui Dumnezeu, este o dogmă a credinței noastre. Astfel, la temeiul ei natural noi adăugăm un temei divin" (I. P. S. Justin al Moldovei). Omenirea de astăzi este unanimă în a recunoaște necesitatea de a întări pacea, în a apăra și ocroti roadele culturii și civilizației.

Pașii mari pe care îi realizează știința în veacul nostru sînt de natură să vină în sprijinirea eforturilor pentru pace și liniște, pentru progres și fericire. Progresul are ca sprijin cu deosebire descoperirea energiei nucleare, care împinge tot mai departe barierele necunoscutului.

Creștinii adevărați se bucură de progresele ce se fac tot mai evidente și sînt hotărîți să lupte împotriva războiului ori unde s-ar ivi acesta.

În ceea ce privește Biserica noastră strămoșească, „ea și-a găsit poziția firească pe plan intern, de a-și putea desfășura activitatea nestîngherită, lucrînd cu dragoste și interes în toate problemele contemporane și de colaborare cu toate cultele din Patria noastră". O grijă deosebită a ei constă și în preocuparea pentru păstrarea monumentelor istorice și de artă bisericească, ca și pentru repararea acestora. Căci acestea sînt „lucruri ale Domnului, ieșite din credință puternică, din muncă desinteresată" și din „geniul creator al poporului nostru".

Cuvîntarea a mai scos în relief activitatea Bisericii noastre pe plan extern, prin ierarhii și teologii ei, prin participarea ei la diferite conferințe internaționale pan-creștine, sau ecumeniste, amintind și alegerea, sfințirea și instalarea P. Sf. Sale Victorin Ursache ca episcop al Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America, eveniment deosebit de însemnat pentru românii ortodocși din acele părți ale lumii.

De asemenea, a subliniat sprijinul material dat Bisericii de către Stat prin Onor. Departament al Cultelor, exprimînd alese mulțumiri în numele Centrului Eparhial și Adunării Eparhiale. „Clerul și credincioșii Sf. noastre Biserici din Arhiepiscopia Ortodoxă Română de Alba Iulia și Sibiu, ca de-altfel din întreaga noastră Patrie, vor fi și de aci înainte alături de marile cauze ale Patriei noastre dragi, Republica Socialistă România, — și ale lumii întregi".

Îndată după deschiderea Adunării, biroul ei a propus și s-au trimis telegrame omagiale: Domnului *Chivu Stoica*, Președintele Consiliului de Stat; Domnului *Ion Gheorghe Maurer*, Președintele Consiliului de Miniștri; Prea Fericitului Patriarh *Justinian* al Bisericii Ortodoxe Române; Domnului Prof. *Dumitru Dogaru*, Secretarul General al Departamentului Cultelor și Înalt Prea Sfințitului Mitropolit *Nicolae Colan* al Ardealului.

A urmat apoi prezentarea *Raportului General al Secțiunilor Unite*, (referent P. C. Vicar Tr. Belascu, raportor P. C. Prot. David Lazăr Tg. Mureș). După o introducere principială, raportul s-a oprit îndeosebi asupra următoarelor capitole: Importanța monumentelor de artă bisericească și grija pentru păstrarea lor, Biserica pe linia firească a misiunii sale, Activitatea Bisericii pe plan social, Activitatea Arhiepiscopiei pe plan bisericesc, Biserica Ortodoxă Română și ecumenismul, Episcopia Misionară Ortodoxă Română în America, La înălțimea vremii, Ședințe ale Consiliului și Permanenței Eparhiale.

S-a scos în evidență, pricind capitolele arătate mai sus, între altele, că monumentele bisericești sînt realizări ale dărniceiei, evlaviei, muncii și

geniului poporului nostru din vechi timpuri și pînă astăzi. Ele ilustrează în ce mod și în ce măsură credincioșii noștri și-au făcut din credința lor o formă de viață și de rezistență religioasă-națională. Din punct de vedere istoric-național, monumentele acestea sînt dovezi materiale ale dezvoltării culturii pe teritoriul Patriei noastre, motive pentru care ele trebuiesc păstrate cu grijă, restaurarea lor este o îndatorire de căpetenie a fiecărui slujitor al Bisericii noastre.

În altă ordine de idei, raportul a arătat că Biserica noastră se bucură de deplină libertate în Statul nostru socialist și că își îndeplinește nestîngerită misiunea sa în rîndul credincioșilor. Pe plan social, ea împărtășește relații de loială înțelegere cu Statul, îndrumîndu-și credincioșii să fie cetățeni buni și sprijinitori activi în marea operă de desăvîrșire a vieții celei noi din Patria noastră. De asemenea, Biserica, prin slujitorii ei, a desfășurat o activitate susținută pentru apărarea păcii, prin pastoralele I.P.S. Chiriarhi — în Arhiepiscopie prin ale I.P.S. Mitropolit Nicolae — prin presa bisericească, conferințele preoțești și de orientare, Cursurile de îndrumare preoțească, predici etc. În extern, activitatea ei s-a manifestat prin participarea la diferite întruniri pe plan internațional.

Relațiile interbisericești s-au cimentat prin mijlocirea organelor de publicitate, prin schimburi de reviste și alte publicații religioase, ca și prin contribuția Institutului Teologic Universitar din Sibiu.

Relațiile cu celelalte culte religioase din Republica Socialistă România au fost cultivate și în anul 1966. Biserica Ortodoxă Română participă și la Mișcarea Ecumenică. Biserica noastră dorește să vadă în purtarea fiilor ei oameni ai faptelor, atașați acțiunilor pentru ridicarea semenilor la o viață din ce în ce mai bună, știind că astfel merg pe drumul arătat de învățătura și fapta Mîntuitorului Iisus Hristos.

În legătură cu acest raport au luat cuvînt: P. C. Prot. Dr. Vasile Coman, Dl Prof. Iorgu Ivan și P. C. Prot. Nicodim Belea, exprimînd satisfacția membrilor Adunării Eparhiale pentru activitatea desfășurată în diferite sectoare, și perspectivele frumoase de viitor.

Raportul Secției Administrative-bisericești (referent P. C. Prot. D. Călugăr, raportor P. C. Prot. Dr. Vasile Coman-Brașov), a arătat momentele principale din activitatea administrativ-bisericească de la Centrul Eparhial, protopopiate, parohii și mănăstiri în anul 1966, subliniind că preoțimea din Arhiepiscopia Sibiului, conștientă de misiunea ei, a dezvoltat o lucrare frumoasă, dovedind și un cald patriotism și avînd la îndemînă mijloace potrivite acestei lucrări. Asemenea mijloace sînt: Misiunile religioase de la Mănăstirea „Brîncoveanu” (la Izvorul Tămăduirii și la Sfînta Maria Mare), sfințirile și binecuvîntările de biserici, la care trimișii I. P. S. Mitropolit Nicolae au dus cuvinte și îndemnuri calde, Pastoralele la Sfintele Paști și la Nașterea Domnului trimise de I. P. S. Mitropolit Nicolae.

Problemele și actele administrative au fost rezolvate la timp și legal, prin circulare și îndrumări.

Legătura dintre preoții parohi și Centrul Eparhial a fost dezvoltată și menținută prin activitatea plină de abnegație a părinților protopopi în funcțiune, care au vegheat la bunul mers al vieții bisericești din parohii și

la aplicarea dispozițiilor venite de la centru, vizitînd cel puțin o dată în an fiecare parohie din protopopiat.

Raportul a menționat activitatea liturgică și pastorală a preoțimii din Arhiepiscopie și cercetarea credincioșilor, subliniind și sprijinul primit de preoțime prin Consiliile și Comitetele parohiale.

Și acest raport a subliniat grija pentru monumentele istorice, precum și raporturile frățesti dintre credincioșii Bisericii noastre și aceia ai altor culte religioase. El a scos în relief apoi activitatea predicatorială a preoțimii, rezultatul colectei pentru Fondul Central Misionar, disciplina preoțimii, numărul posturilor bugetare de stat la Centrul Eparhial, Institutul Teologic, protopopiate, parohii și mănăstiri, date statistice mai importante, mișcări în personalul bisericesc etc.

La discuții a lut cuvîntul P. C. Prot. Nicolae Cantor-Sebeș, arătînd că raportul a exprimat în mod fidel activitatea dezvoltată pe teren bisericesc-administrativ și că aceasta este o încurajare pentru lucrările de viitor ale preoțimii noastre.

Raportul Secției Culturale (referent P. C. cons. I. Vlad, raportor P. C. Prot. Ioan Munteanu-Sibiu) a arătat că în anul 1966 s-a intensificat îndrumarea și ridicarea nivelului cultural al preoțimii, prin conferințele de orientare și prin alte mijloace adecvate.

Institutul Teologic Universitar din Sibiu și profesorii lui au dezvoltat o activitate bogată prin participarea la conferințele de orientare a preoțimii, la cursurile de îndrumare preoțească, la lucrările Consiliului Ecumenic etc. Pe drum bun a mers și Seminarul Teologic de la Cluj, iar Cursurile de îndrumare misionară și socială și Conferințele de orientare a clerului au contribuit deosebit de mult la ridicarea nivelului cultural-social al preoțimii noastre.

Publicațiile Centrului Eparhial: Mitropolia Ardealului, Telegraful Român, Calendarul, Îndrumătorul bisericesc, pastoralele I. P. S. Mitropolit Nicolae, precum și activitatea predicatorială și catehetică a clerului au contribuit de asemenea la împlinirea unui rost religios.

Corul Catedralei mitropolitane din Sibiu a înfrumusețat neînterupt sfintele slujbe.

Raportul a mai subliniat activitatea susținută de la Tipografia și Librăria Eparhială, de la Biblioteca mitropolitană, ca și situația depozitului de obiecte de cult, fixînd și unele obiective de realizat în viitor.

La discuții asupra raportului, P. C. rector Dr. Sofron Vlad a arătat că activitatea culturală de la Centrul Eparhial a fost bine conturată.

P. C. Prot. Petru Boeriu de la Mediaș a subliniat obligația preoțimii de a merge în activitatea sa pe linia trasă de înaintași; P. C. Prot. Nicodim Belea de la Sf. Gheorghe s-a alăturat propunerilor de mai sus, iar Dl Prof. Dr. Iorgu Ivan a subliniat activitatea meritorie a tuturor redactorilor de la publicațiile Centrului Eparhial.

P. C. Prot. Dr. Vasile Coman, de la Brașov, a scos în evidență lucrarea deosebit de frumoasă și folositoare ce se împlinește la Muzeul de la biserica „Sfîntul Nicolae” din Brașov.

Raportul Secției Economice (referent P. C. Cons. I. Nicoară, raportor Dl Dr. Iuliu Georgescu-Tîrnăveni) a arătat realizările economice-gospodărești de la Centrul Eparhial și din cuprinsul Arhiepiscopiei.

Raportul a înfățișat veniturile și cheltuielile de la Centrul Eparhial în anul 1965, veniturile la fondul de asigurare, lucrările realizate la Catedrala mitropolitană, situația atelierului de lumînări, situația parcului de mașini, veniturile de la librărie, tipografie, de la vile de la Sărăcsău și Alba Iulia, materialele de construcții, asistența socială, Casa de Pensii și Ajutorare a clerului, situația Caselor de odihnă de la Păltiniș și Bazna, a căminului preoțesc de la Sibiu, a biroului tehnic, a clădirilor Centrului Eparhial, apoi contribuția credincioșilor pentru Centrul Eparhial și activitatea controlului financiar intern.

Un capitol special s-a ocupat de inventare, de bisericile monumente istorice, bisericile în construcție, bisericile pictate sau zugrăvite, casele parohiale și reparații.

În încheiere, în raport s-au adus mulțumiri tuturor celor ce au contribuit la bunul mers al vieții economice-gospodărești.

La discuții asupra raportului au vorbit: Dl Eugen Furnică-Brașov, mulțumind pentru realizările arătate de Centrul Eparhial și subliniind că activitatea a fost satisfăcătoare, bunurile sînt bine chivernisite de Centrul Eparhial al Arhiepiscopiei Sibiului.

Dl. Traian Mișu-Tg. Mureș s-a referit la folosirea materialelor, iar Dl Prof. Dr. Iorgu Ivan la atelierul de lumînări.

Au fost prezentate apoi următoarele rapoarte speciale: Execuția bugetară la Centrul Eparhial pe anul 1965, Planul financiar al Centrului Eparhial pe anul 1967, Execuția bugetară la Institutul Teologic pe anul 1965, Bilanțul Institutului Teologic pe anul 1965, Planul financiar al Institutului Teologic pe anul 1967, Bilanțul și Contul de venituri și cheltuieli la Casa de odihnă de la Păltiniș pe anul 1965, Execuția bugetară de la Casa de odihnă de la Păltiniș pe anul 1965.

Toate rapoartele au fost aprobate de Adunarea Eparhială.

*

În numele reprezentanților credincioșilor din Arhiepiscopie a luat cuvîntul Dl Dr. Iuliu Georgescu, care a exprimat mulțumiri pentru realizările frumoase prezentate în rapoartele Consiliului Eparhial. A adus mulțumiri I. P. S. Mitropolit Nicolae pentru veghea permanentă la bunul mers al vieții bisericești din cadrul Arhiepiscopiei. Colaboratorii I. P. S. Sale de la Centrul Eparhial, cei 15 protopopi în funcțiune, ajutați le rîndul lor de preoții din parohii și de credincioși — toți au contribuit, prin efortul lor, la bunul mers al vieții bisericești, fapt pentru care tuturor li se aduc mulțumiri.

În cuvîntul de încheiere, P. C. Vicar Traian Belascu, președinte, a arătat că lucrările Adunării s-au desfășurat îmbucurător. Rapoartele prezentate au arătat activitatea desfășurată în cele trei sectoare de la Centrul Eparhial: bisericesc, cultural și economic. P. C. Sa a adus mulțumiri I. P. S. Mitropolit Nicolae pentru părintești îndrumări date tot timpul, precum și tuturor ostenitorilor de la Centrul Eparhial și din cuprinsul Arhiepiscopiei pentru munca dovedită în curgerea anului.

Mulțumiri deosebite a adus și Onor. Departament al Cultelor pentru sprijinul binevoitor dat Arhiepiscopiei Ortodoxe Române de Alba Iulia și Sibiu.

*

Lucrările noii Adunări Eparhiale din Sibiu s-au încheiat cu rezultate frumoase contribuind la binele și folosul iubitei noastre Patrii, Republica Socialistă România.

D. CĂLUGĂR

ADUNAREA EPARHIALĂ A EPISCOPIEI CLUJULUI

La 11 dec. 1966 a avut loc, la Cluj, sesiunea ordinară a Adunării Eparhiale din Episcopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului.

În 10 decembrie a.c. s-a ținut ședința Consiliului Plenar sub președinția P. Sf. Episcop Teofil Herineanu.

În cadrul acestei ședințe, au prezentat dări de seamă: P. C. vicar Florian Geomolean, activitatea sectorului cultural, P. C. Cons. O Moraru, a secției administrative-bisericești, P. C. Cons. Simion Coman, a secției economice. Consiliul Plenar a luat aci de situațiile cuprinse în dările de seamă și a aprobat trimiterea lor în dezbateră Adunării Eparhiale.

În ziua de 11 decembrie, înainte de începerea lucrărilor, membrii Adunării au luat parte la Sf. Liturghie, slujită în Catedrala episcopală, în prezența P. Sf. Episcop Teofil, de un sobor de preoți format din P. C. protopopi raionali, preoții catedralei, directorul și duhovnicul Seminarului teologic, sub protia P. C. Consilier O. Moraru.

Predica la Sf. Liturghie a fost rostită de P. C. I. Pop, directorul Seminarului teologic.

La sfârșitul Sf. Liturghii s-a citit rugăciunea invocării Sf. Duh.

La orele 12 a avut loc deschiderea sesiunii de lucru a Adunării Eparhiale în sala mare a Episcopiei, sub președinția P. Sf. Episcop Teofil.

În cuvîntarea de deschidere, P. Sf. Episcop Teofil, mîncînd de la cuvintele Sf. Scripturi din pilda Samarineanului milostiv: „Mergi de fă și tu asemenea”, arată că noua structură a relațiilor omenești, structura comunitară, a început să transforme viața societății omenești în lumea întreagă și a ajutat creștinismul să-și redescopere dimensiunea servirii ca cea mai proprie însușire a sa.

Mișcarea Ecumenică — și, alături de ea, mulți din conducătorii Bisericilor creștine — și-au dat seama că societatea omenească, trece pe la o răscruce mai mult decît epocală, prin aceea că individualismul se destramă pe zi ce trece și în locul acestuia se instalează ideea vieții de comunitate, cu caracterul său de servire.

Lumea se îndreaptă spre o eră în care activitatea fiecăruia trebuie să se orienteze sincer către sporirea binelui tuturor semenilor săi.

Noțiunea de servire în toate compartimentele vieții se impune cu atît mai mult cu cît numai dragostea de om poate înlătura orice pericol și tămădui atîtea suferințe ale ființei omenești.

Politica Patriei noastre, de relații multiple, pașnice și constructive față de toate țările, umple sufletul de bucurie și admirație și dă imbold de sporită servire a omului în slujirea vieții și binelui obștesc.

Comisia a constatat că disciplina financiară la parohii s-a îmbunătățit simțitor; parohiile verificate — cu foarte mici excepții — au fost găsite în ordine, preoții năzuind a se conforma întru totul directivelor primite.

Comisia, apreciind buna gospodărire a averii eparhiale, propune Adunării Eparhiale aprobarea dării de seamă împreună cu proiectul de plan financiar pe anul 1967.

Adunarea Eparhială a aprobat Dările de seamă, exprimând mulțumiri P. Sf. Episcop Teofil, Consiliului Eparhial și tuturor ostenitorilor, pentru frumoasele realizări obținute.

Lămuririle cerute de unii deputați au fost date de către P. C. consilierii de resort.

Di Iosif Butuc, secretar eparhial, a dat citire telegramelor adresate de către membrii Adunării Eparhiale: Domnului *Chivu Stoica*, președintele Consiliului de Stat; Domnului *Ion Gheorghe Maurer*, președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Socialiste România; Domnului Profesor *Dumitru Dogaru*, Secretar General al Departamentului Cultelor; Prea Fericitului Părinte Patriarh *Justinian* și Înalt Prea Sfinției Sale *Nicolae Colan*, Mitropolitul Ardealului.

În cuvîntul de încheiere, Prea Sfinția Sa Episcopul Teofil — după ce aduce mulțumiri tuturor colaboratorilor, pentru sprijinul acordat Eparhiei în rezolvarea multiplelor probleme și pentru participarea activă la ședința convocată — invită pe toți să lucreze cu sporite puteri pentru cauzele mari ale Bisericii și Patriei, pentru pace, progres și bunăstare, și declară încheiate lucrările sesiunii de lucru a Adunării Eparhiale pe 1966.

Prot. FL. GEOMOLEAN

vicar eparhial

ADUNAREA EPARHIALĂ A EPISCOPIEI ORADIEI

Duminică, 4 decembrie 1966, în sala de ședințe a Episcopiei Ortodoxe Române din Oradea, s-au desfășurat lucrările sesiunii ordinare de constituire și de lucru a noii Adunări Eparhiale, pentru perioada 1966—70.

Înainte de deschiderea sesiunii, membrii Adunării Eparhiale, clerici și mireni, au participat la Sf. Liturghie și invocarea Sf. Duh, oficiate de un sobor de preoți, avînd în frunte pe Prea Sfințitul Episcop *Valerian* al Oradiei.

După slujbă, membrii Adunării Eparhiale au trecut în sala de ședință.

La orele 10, Prea Sfințitul Episcop *Valerian* deschide sesiunea de lucru și constituire a Adunării Eparhiale, adresînd celor de față următorul cuvînt de deschidere:

„Salutîndu-Vă în calitatea mea de Episcop al Oradiei, vă împărtășesc arhierestile mele binecuvîntări și vă felicit pentru înalta misiune la care ați fost chemați, de încrederea ce v-au acordat-o credincioșii și preoții din Eparhia Oradea, pe o nouă perioadă de patru ani.

În noul sobor al Episcopiei noastre au fost aleși fii buni ai Bisericii Ortodoxe strămoșești și cetățeni devotați ai Patriei noastre, România Socialistă. În persoana frăților voastre văd concretizată și înmănunchiată credința vie și neșovăielnică, precum și iubirea caldă de patrie, care nu

precupețește nici un sacrificiu pentru înalte idealuri ale Bisericii și poporului român.

Cu adîncă bucurie deschidem noul sobor eparhial, încredințat că în problemele noastre bisericești, pe viitorii patru ani, vom avea colaboratori harnici și devotați, care își vor manifesta tot interesul pentru bunul mers al Bisericii Ortodoxe Române și treburile Episcopiei Oradea.

Intrunirile Adunării Eparhiale în Ortodoxia românească sînt foruri de constatare și verificare a stărilor din Biserică și popasuri de reoglin-dire a activităților bisericești din fiecare an. Ele sigilează prin hotărîrile lor finalizarea muncii depuse și orientează, în general, făgașul problemelor ce se ivesc.

Intrunirile soboarelor noastre Eparhiale sînt prilejuri de reculegere și însușeală pentru înaltele și sfintele idealuri ale Bisericii și Patriei Române. Dacă, în trecut, ele erau popasuri de examinare și fortificare a conștiinței ortodoxe și naționale, nu mai puțin astăzi ele își au rolul lor însemnat în sprijinirea intereselor înalte ale Bisericii și ale orînduirii noastre statale.

Biserica Ortodoxă a stat alături de poporul român sub toate vitre-giile vremilor trecute și ea este prezentă și astăzi în marea dospire a vieții celei noi și sprijinește cu toată tăria interesele poporului și ale țării.

Ortodoxia românească a știut să păstreze nealterat sufletul și credința poporului român, să-l mîngîie și să-l îmbărbăteze în vremurile de restriște, cînd noroade străine năvăleau asupra lui și stăpîniri haine și nesătioase îi storceau vlaga și-i răpeau cele mai elementare drepturi. După ce zorile libertății s-au ivit și a izbucnit strălucirea unei vieți noi pe seama poporu-lui, Ortodoxia română s-a bucurat și a sprijinit toate înnoirile și realizările progresiste ale maselor. Iată pentru ce noi cinștim Ortodoxia română și o prețuim după cuviință ca pe o maică sufletească bună, care ne-a însoțit destinele de cînd ne-am trezit români și creștini.

Biserica ortodoxă este cel mai minunat izvor de mîngîiere și alinare sufletească. Privind la icoana răstignirii de pe catapeteasma sf. locasuri și văzînd chipul Celui răstignit pentru noi și apropiîndu-ne apoi „cu frică și cutremur” de paharul mîntuirii din care ne împărtășim cu însuși trupul și sîngele lui Hristos Domnul, simțim cum ne unim cu însăși dumnezeirea și cum crește în noi fiorul liniștei, al mîngîierii și al mîntuirii trupești și sufletești.

Biserica Ortodoxă este rugul arzător care ne curăță de zgura păca-telor și ne aduce la starea neprihănirii, la asemănarea cu dumnezeirea. Ea este farul luminos care își împrăștie razele sale binefăcătoare în lumea sufletului omenesc cel îmbîcsit de întunecimea păcatului și a tuturor răută-ților. Biserica este limanul celor învăluți în vișorul ispitelor; este corabia lui Noe, care ne scapă de adîncul patimilor.

Intre îndatoririle pe care le aveți ca și creștini și ca deputați epar-hiali se înșiră în primul rînd dragostea de Biserica Ortodoxă Română prin interesul ce i-l veți arăta și prin sprijinul moral și material pe care i-l veți da și la care veți îndemna pe toți cei ce se mărturisesc români și creștini ortodocși.

Un deputat eparhial este totdeauna atent față de felul în care merg treburile Bisericii și caută permanent să dea o mîină de ajutor slujitorilor

altarelor ortodoxe și colaboratorilor lor, fiind el însuși permanent colaborator al preoților.

Un deputat eparhial veghează la bunul mers al vieții spirituale și gospodărești din parohii și când descoperă anumite abateri sau nereguli, luptă pentru îndepărtarea lor sau ni le aduce nouă la cunoștință, pentru a curma răul de la rădăcină.

Un deputat eparhial nu va suporta neorînduiala, indisciplina și vrajba în sinul Bisericii, ci cu blîndețe și înțelepciune le va combate, alături de slujitorii orînduiți să păstorească sufletele.

Dacă în parohiile în care locuiți și trăiți sînt și alte culte religioase, cu altă limbă și mărturisire de credință — cum sînt reformații, romano-catolicii, protestanții și mozaicii — indemnăți pe toți credincioșii la înțelegere, pentru că toți oamenii sînt frați, toți fiind fiii aceluiași Părinte ceresc. Cinstiți și respectați pe toți, îndeplinind porunca: „Precum voiți să vă faceă vouă oamenii, faceți și voi lor asemenea“.

Se pune problema acum a încercărilor de apropiere și înfrățire intercreștine. Personalități creștine marcante, cu bune intenții, au făcut primii pași spre o înțelegere și înfrățire între creștinii din toată lumea. Conferințe intercreștine s-au ținut în toate colțurile lumii, cu schimburi de vizite și discuții amicale. Biserica Ortodoxă Română a fost cercetată și ea, după cum soli ai Ortodoxiei românești au vizitat și ei biserici din diferite țări și continente. Relațiile dintre noi și Biserica Anglicană, Protestantă și Reformată sînt străbătute tot mai mult de spiritul ecumenist, adică al apropierii și colaborării în duhul dragostei lui Hristos, în special în domeniul vieții practice, sub călăuză ideilor mari care frămîntă omenirea. De același duh al dragostei creștine sîntem străbătuți și față de Biserica papală, dar — din nefericire — nu de același duh este animată și conducerea acestei biserici, Vaticanul, care se mai menține încă pe poziția unui absolutism luciferic, ce pretinde ca toată lumea să se închine în fața Romei papale.

Este bine să se știe de către toți și toate că o apropiere și înfrățire a confesiunilor creștine nu poate avea loc decît în duhul smereniei și al dragostei lui Hristos, modelul veșnic al perfecțiunii. Călăuziți de acest comandament dumnezeiesc, noi — Ortodoxia — ne străduim la noi acasă să trăim cu celelalte culte creștine în legături de armonie și frăție creștină. La noi s-a aplicat ecumenismul întotdeauna, chiar atunci cînd curentul și termenul nu erau la modă ca în prezent.

Unificarea Bisericii românești ardelenene este și ea o expresie a ecumenismului, pentru că frații ardeleni de același neam, sînge și credință, despărțiți în trecut cu forța politică, s-au regăsit sub bolta Bisericii strămoșești după 250 de ani de discordie. Astfel astăzi românii ardeleni sînt una și sub raportul unității de suflet și credință, unitatea bisericească desăvîrșind întru totul unitatea socială, națională și politică.

Biserica Ortodoxă a fost în trecut și vrea să rămîină și în viitor Biserica poporului. De-a lungul veacurilor, credința ortodoxă și limba românească s-au înfrățit ca două surori, parcurgînd același drum al încercărilor și al durerilor cauzate de asupriri nedrepte. Regiunile care formează teritoriul Episcopiei Oradea au fost martore la marile frămîntări și la zbu-ciumul poporului român. Maramureșul voievodal ne-a dat pe marii descălecători și întemeietori ai bătrînei Moldove, Dragoș și Bogdan voievod.

Bihorul a fost atins de pașii lui Mihai Viteazul. Răsunetul revoluției lui Horia s-a extins și-n aceste părți și ca semn de recunoștință credincioșii ortodocși din Oradea i-au immortalizat chipul, așezându-l deasupra catapetesmei „Bisericii cu lună”. Spre creștele munților Apuseni și-au îndreptat nădejdele strămoșii noștri, când revoluția lui Avram Iancu a zguduit castelele impilatorilor.

La toate aceste frământări a fost prezentă și Ortodoxia ardeleană, luptând alături de poporul obidit. Popa Florian a fost acela care a luptat, alături de Gheorghe Doja, împotriva nobililor din Oradea. Preoți din Bihor — ca Gheorghe Popovici din Miersig, Constantin Stanca din Coroi, Simion Pușcău din Aștileu, N. Popovici din Beiuș și alții mulți, au luptat și suferit alături de norodul ardelean împotriva abuzurilor, a dijmii și a iobăgiei. Pomelnicul lor este nesfârșit și aceasta este o dovadă luminoasă a atașamentului față de popor a Ortodoxiei române ardeleni.

Cind poporul român a devenit liber și stăpîn pe soarta sa — 23 August 1944 — reușind să-și creeze noi condiții de viață, punînd la conducerea țării pe cei mai buni fii ai săi, Ortodoxia românească, mama sufletească a acestui neam, mîndră și bucurioasă de progresele realizate de popor, a stat și stă alături de popor, sprijinindu-l din toată inima la bucurii, ca și la munca de reconstrucție socială și națională.

Eforturile conducătorilor noștri pentru pace și propășirea țării, năzuințele sfinte și permanente pe care le depun pentru ridicarea acestui popor la o strălucire nevisată în trecut, dragostea neobosită pe care o manifestă față de toți ostenitorii și cetățenii țării, asigurînd tuturor condiții de muncă onorabile și un trai fericit, ne umplu inimile de recunoștință și de admirație.

Să fim, deci, mîndri de marea trecut istoric plin de luptele și jertfele strămoșilor, dar și de prezentul uriaș care despică filele istoriei, spre a crea epocă măreață pe seama urmașilor „lui Decebal cel harnic și-a lui Traian cel drept”.

Să fim pururea veghetori în cele duhovnicești și neobosiți luptători în cele obștești, să fim iubitori și credincioși fii ai Bisericii Române și harnici și devotați fii ai Patriei noastre: România Socialistă.

Să fim propovăduitori zeloși ai înfrățirii creștine și ai unității de suflet și de credință ai Ortodoxiei românești, dar și apărători dirși ai unității sociale și naționale din Patria noastră, precum și ai cuceririlor mărețe democratice, cîștigate pe seama poporului nostru după mari și grele suferințe.

Și dacă suspinul omenirii întregi se îndreaptă astăzi pentru păstrarea celor mai scumpe idealuri și rosturi ale existenței omeniești: pacea și libertatea și formidabile rînduri încheagă uriașul front de apărare a acestor supreme bunuri, ne înșiruim și noi în rîndurile înaintate ale acestei lupte și fără preget vom continua lupta împotriva celor ce vor războaie. În această dorință ne ridicăm împotriva oricărei vărsări de sînge, deci condamnăm cu indignare și murdarul război din Vietnam, unde interese meschine fac ca un popor întreg să treacă prin cele mai grele suferințe, sub povara blestematelor bombardamente aeriene.

În toate colțurile Episcopiei Oradea să semănăm dorința fierbinte pentru pace și progres social: de înfrățire și dragoste pentru toți oamenii

și popoarele, împreună cu rugăciunile noastre fierbinți pentru biruința mesajului din noaptea Crăciunului: „pe pământ pace, între oameni bună învoire“.

Cu aceste gânduri și îndemnuri, împărtășindu-vă arhiereshile mele binecuvântări, declar deschisă sesiunea Adunării Eparhiale a Episcopiei Oradea pe anul 1966, urîndu-vă tuturor spor la muncă, sărbători fericite și anul ce vine — 1967 — să vă aducă tuturor îndeplinirea tuturor dorințelor!“

În continuare, după validarea mandatelor membrilor noi aleși, Adunarea Eparhială aprobă componența comisiunilor, care se retrag pentru studierea rapoartelor secțiilor.

La redeschiderea ședinței urmează citirea referatelor.

Raportul Secției Administrative bisericești (raportor Pr. Mazilescu Virgil — Cîmpani). Raportul tratează despre viața bisericească. Ea s-a dezvoltat potrivit doctrinei și tradiției Bisericii Ortodoxe Române.

Se menționează activitatea Prea Sfințitului Episcop Valerian, care prin pastorale și predici la orice ocazie, a contribuit la îndrumarea vieții religio-morale a credincioșilor.

Raportul a menționat activitatea protopopilor și preoților din cuprinsul Episcopiei, care au dat dovadă că preoția este o misiune sfântă a slujirii lui Dumnezeu și a oamenilor. Preoțimea, în frunte cu ierarhul, au activat cu mult folos pe tărîm pastoral, misionar, social-gospodăresc și al luptei pentru apărarea păcii.

Raportul Secției Culturale (raportor Pr. Soran Augustin — Certeze-Oaș). În acest raport s-a arătat activitatea Bisericii și a preoțimii în misiunea ce o au de îndrumători ai credincioșilor pentru păstrarea credinței, moralei, apărarea păcii și îndeplinirea îndatoririlor cetățenești.

Un îndreptar pentru preoți în activitatea lor predicatorială au fost cărțile și publicațiile Prea Sfințitului Episcop Valerian, care au un bogat conținut religios, social și patriotic.

În continuare, raportul cuprinde situația elevilor și studenților care urmează școlile teologice.

Conferințele de orientare au contribuit la familiarizarea preoților cu problemele de ordin bisericesc și cetățenesc.

La cursurile de îndrumare misionară și socială, în acest an, din Eparhia Oradea, au participat 27 preoți. De la aceste cursuri preoții s-au întors pe deplin edificați, mărturisind și recunoscînd competența cu care și-au susținut prelegerile profesorii de la cele două Institute Teologice, precum și utilitatea practică a acestor cursuri.

Raportul s-a ocupat și de biblioteca Episcopiei, care numără 17.773 volume.

Raportul Secției Economice (raportor Dl inginer Stroca Damaschin, Oradea) prezintă o expunere documentară a activității Episcopiei pe plan economic-financiar din anul 1966. Raportul tratează următoarele probleme: Situația bunurilor imobile ale Episcopiei, situația inventarială a bunurilor mobile și imobile, investiții pentru reședința episcopală, construcții și reparații de biserici și case parohiale, ajutoare primite din F.C.M., exploatare economice, contul de gestiune pe 1965, bugetul pe 1966 și proiectul de plan financiar pe anul 1967.

Comisiunea economică propune Onoratei Adunări Eparhiale:

I. Să se aducă mulțumiri Onoratului Departament al Cultelor și Direcțiunii Monumentelor Istorice pentru dotațiile acordate în vederea de construcții și reparații de biserici monumente istorice.

II. Să se aducă mulțumiri Sfintei Patriarhii și Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române pentru ajutoarele acordate din F.C.M.

III. Prea Sfințitului Episcop Valerian, căldușoare mulțumiri pentru dragostea, devotamentul și tactul pastoral în rezolvarea problemelor de ordin economic-cultural și social în Eparhia Oradea.

La discuții pe marginea rapoartelor au luat cuvântul următorii membri ai Adunării Eparhiale: P. C. Lupșa Andrei, Oradea; P. C. Dr. Kuleșir Petru, Virișmori-Sighet; P. C. Augustin Soran, Certeze-Oaș; Dl inginer Stroca Damaschin, Oradea; Dl Pop Moldovan I., Oradea și P. C. Arhim. Dr. Paul Augustin, Oradea.

Toți cei care au luat cuvântul, exprimă mulțumiri pentru rezultatele frumoase obținute în anul 1966. Aceste rezultate se datoresc îndrumării înțelepte a P. Sf. Sale Episcop Valerian al Oradiei.

Asigură pe Prea Sfinția Sa de tot concursul și sprijinul și că vor reprezenta cu demnitate credincioșii și preoții care i-au ales în Adunarea Eparhială.

Toți își exprimă atașamentul față de Biserica Ortodoxă Română și Patria scumpă, Republica Socialistă România.

După terminarea discuțiilor, la propunerea P. S. Episcop Valerian și aprobarea Adunării Eparhiale, I. P. C. Vicar Dr. Paul Augustin, dă citire telegramelor adresate: Domnului *Chivu Stoica*, Președintele Consiliului de Stat; Domnului *Ion Gheorghe Maurer*, Președintele Consiliului de Miniștri; Domnului Prof. *Dumitru Dogaru*, Secretarul General al Departamentului Cultelor; Prea Fericirii Sale Părintelui Patriarh *Justinian* și Înalt Prea Sfinției Sale Mitropolitului *Nicolae Colan*.

În încheiere, P. Sf. Valerian aduce mulțumiri Părintelui Vicar, Consilierilor și funcționarilor Episcopiei.

Pr. ERMIL POIATA

Lista noilor membri ai Adunării Eparhiale și a delegaților în Adunarea Națională Bisericească

I. Circumscripția electorală I-a Aleșd

Cleric: Preotul Bocșan Moise, Bracta — Aleșd

Mireni: Dl Popovici Ioan, Oradea și Dl Hosu Ioan, Aleșd.

II. Circumscripția electorală II-a Beiuș

Cleric: Preotul Mazilescu Virgil, Cîmpani-Beiuș

Mireni: Dl Bochiș Alexandru, Oradea și Dl Borha Savu, Beiuș.

III. Circumscripția electorală III-a Marghita

Cleric: Preotul Babiciu Aurel, Seini, Baia-Mare

Mireni: Dl Virag Ioan, Săcuieni și Dl Pop Moldovan, Oradea.

IV. Circumscripția electorală IV-a Oradea

Cleric: Preotul Lupșa Andrei, Catedrala Oradea

Mireni: Dl ing. Stroca Damaschin, Oradea și Dl Pugna Teodor, Oradea.

V. Circumscripția electorală V-a Șimleu

Cleric: Preotul Dr. Pop Carol, protopop, Baia-Mare

Mireni: Dl Hidan Ioan, Șimleu și Dl Tuduc Ioan, Oradea

VI. Circumscripția electorală VI-a Baia-Mare

Cleric: Preotul Boroș Vasile, Catedrala Oradea

Mireni: Dl ing. Zaharia Victor, Oradea și Dl Ostafi Dumitru, Oradea

VII. *Circumscripția electorală VII-a Carei*

Cleric: Preotul Madincea Paul, protopop, Oradea

Mireni: Dl Popovici Florian, Oradea și Dl Chidioșan Gavril, Oradea

VIII. *Circumscripția electorală VIII-a Satu-Mare*

Cleric: Preotul Soran Augustin, Certeze, Oaș

Mireni: Dl Dr. Nicoară Cornel, Satu-Mare și Dl Demcu Mihai, Satu-Mare.

IX. *Circumscripția electorală IX-a Sighet*

Cleric: Preotul Dr. Kuleșir Petru, Virișmort, Sighet.

Mireni: Dl Stan Pătraș Ioan, Săpînța, Sighet și Dl Mesaroș Alexandru, Sighet

X. *Circumscripția electorală X-a Zalău*

Cleric: Preotul Gorea Teodor, Bănișor, Zalău

Mireni: Dl Mag Victor, Oradea

Lista delegaților în Adunarea Națională Bisericească

Cleric: Pr. Madincea Paul, protopop, Oradea

Mireni: Dl Stroca Damaschin, Oradea și Dl Stan Pătraș, Săpînța, Sighet.

(†) PROT. STAVR. NICOLAE GEANGALĂU

În seara zilei de 27 ianuarie 1967, s-a stins din viață protopopul stavroilor *Nicolae Geangalău*, consilier arhiepiscopesc. O dată cu plecarea lui dintre noi, Biserica noastră a pierdut pe un bun slujitor al ei.

Desfășurarea vieții lui Nicolae Geangalău, începînd cu copilăria, continuînd cu anii de studii și cu cei de exercitare a chemării sale de preot păstor de suflete, a culminat în anii de la 1948 încoace, ani care reprezintă perioada sa de maturitate și de culme. Ea s-a întins pînă la începuturile acestui veac și s-a depănat în vremuri de adîncă zguduire pentru omenire și de importanță hotărîtoare pentru destinul ei.

Nicolae Geangalău a văzut lumina zilei la 9 decembrie 1901 în comuna Tulgheș (raionul Toplița) ca vlăstar al unei familii de țărani dăruită de Dumnezeu cu zece copii. El și-a petrecut astfel copilăria în atmosfera unei tradiții familiale sănătoase, pentru care nașterea de copii era o lege sfîntă, iar creșterea lor în duhul omeniei și al iubirii de patrie era o datorie tot așa de înaltă.

După isprăvirea școlii primare în comuna natală, Nicolae Geangalău a fost cel dintîi fiu de țăran din Tulgheș trimis la liceu în Ditrău și Riatra-Neamț, unde s-a distins ca unul dintre cei mai buni elevi din clasă.

Simțînd chemare spre preoție, Nicolae Geangalău a urmat între anii 1920—1924 cursurile Academiei Teologice din Blaj, iar după 1948 și-a încoronat studiile teologice prin prestarea examenului de licență în teologie la Institutul Teologic de grad Universitar din Sibiu. Teza sa de licență a avut ca subiect: Păcatul strămoșesc în învățătura celor trei mari confesiuni creștine.

Căsătorit în februarie 1925 cu Lucreția Comșa din comuna Fofeldea (raionul Agnita), împreună cu care a viețuit 42 ani de fericită căsnicie și binecuvîntată de Dumnezeu cu doi copii, Adela și Nicolae, tînărul absolvent de teologie Nicolae Geangalău a fost hirotonit și numit la parohia Săcădate (raionul Sibiu). Aici a activat 23 de ani, desfășurînd o bogată lucrare pastorală: (repararea radicală a bisericii și înzestrarea ei cu strane noi, clădirea unei case parohiale nu numai din jertfele credincioșilor, ci și din daniile familiei sale), fiind stimat și iubit atît de către credincioșii uniți cît și de cei ortodocși, întrucît totdeauna i-a îmbrățișat pe toți deopotrivă

cu aceeași iubire părintească, anticipând în felul acesta — într-o oarecare măsură — actul de la 1948. Datorită limpezimii minții sale, era consultat în toate problemele care se ridicau în comună și în parohie. Ca păstor de suflete, era larg și cu multă înțelegere față de toți credincioșii. Pentru merite deosebite, a fost distins în 1936 cu titlul de protopop onorar.

Înțelegând imperativul vremii și dându-și seama de marea valoare și de adâncă semnificație națională și bisericească a acestuia, Nicolae Geangalău a desfășurat un rol activ și de seamă în realizarea mărețului act al reîntregirii Bisericii românești din Ardeal (1948), fiind în primele rânduri ale celor 38 de protopopi promotori ai actului de unificare. El a participat la toate manifestările în legătură cu actul din 1948, la Congresul de la 1 octombrie din Cluj, a fost prezent la București în 2—3 octombrie, iar la Adunarea de la Alba-Iulia din 21 octombrie a citit luarea jurământului de credință față de Ortodoxie a proclămii revenite. În felul acesta, Nicolae Geangalău a pus o prețioasă piatră la temelia noii unități bisericești a poporului credincios din Ardeal și prin aceasta s-a învrednicit să-și înscrie numele în paginile istoriei Bisericii ortodoxe din Transilvania.

Apreciind aceste merite, mitropolitul Nicolae Bălan l-a numit pe Nicolae Geangalău (4 decembrie 1948) consilier arhiepiscopesc, calitate pe care a deținut-o pînă la încetarea sa din viață și în care a dezvoltat o bogată activitate. Ca sfetnic arhiepiscopesc, s-a dovedit consecvent și demn de actul la a cărui împlinire a adus o contribuție remarcabilă, manifestându-se statornic ca un adevărat slujitor al Bisericii strămoșești.

De aceea, în cadrul sărbătoririi unui deceniu de la săvîrșirea actului de unificare, în Catedrala „Reîntregirii” din Alba-Iulia (1858), Prea Fericitul Patriarh Justinian i-a conferit crucea patriarhală de protopop stavrofor.

Pentru consolidarea și adîncirea actului de unificare bisericească, Nicolae Geangalău a militat și cu condeul. Stă mărturie grăitoare în acest sens scrisul său în paginile „Telegrafului Român” și ale revistei „Mitropolia Ardealului”.

Cu exemple concrete ilustrează cum „în rîndurile credincioșilor ardeleni, unificarea bisericească din anul binecuvîntat de Dumnezeu 1948 a rezolvat multe neînțelegeri și a stins pentru totdeauna vrajba care de multe ori își făcea cuib și în cele mai pașnice familii”.

Nicolae Geangalău a colaborat și la „Îndrumătorul bisericesc”.

Dăruit de Dumnezeu cu spiritul unei adînci înțelepciuni practice, la care a adăugat bogata sa experiență de viață, Nicolae Geangalău avea calitate de mare preț a unui bun sfetnic pentru viață. Era odihnitor și reconfortant să-l auzi vorbindu-ți cu glasul său sfătos și plin de bunătate și înțelepciune. Mai ales că la toate acestea se adăuga o modestie nedisimulată, care îl făcea și mai atrăgător.

Spirit realist, ponderat, măsurat și totdeauna egal cu sine însuși, Nicolae Geangalău era omul stăpînit care cu greu se lăsa scos din fire, dar care știa totdeauna ce vrea și care avea inițiativă.

Nicolae Geangalău a fost o figură de preot distins, care și-a iubit Biserica și Patria, precum și un soț ideal și un bun părinte. Efortul său luminat de o trează conștiință creștinească și românească constituie un exemplu viu și vrednic de urmat.

Cea mai luminoasă parte a realizărilor sale este aceea de a fi slujit cu devotament unitatea sufletească a credincioșilor români din Ardeal. El a rămas consecvent actului istoric din 1948 și a lucrat pentru consolidarea lui, aducînd o contribuție prețioasă la împlinirea visului nostru de unitate bisericească.

Pilda vieții lui va fi mereu prezentă printre noi ca un îndemn stăruitor de a desăvîrși unitatea în „legea străbună”. A urma acestui îndemn înseamnă a aduce cel mai curat omagiu de cinstire a celui care a slujit cu credință și cu dragoste Biserica și Patria.

REDACTIA

Biblioteca Mitropolitană Sibiu

FALSA PRIMEJDIE A „PRESIUNII DEMOGRAFICE“

În timpul nostru, în unele cercuri economice occidentale continuă să se discute, cu lux de amănunte, teoriile neomalthusianiste potrivit cărora viitorul omenirii ar fi periclitat de foamete, datorită așa-zisei „presiuni demografice“. După afirmațiile pline de îngrijorare ale unor economiști apuseni, omenirea nu va putea rezolva în viitor problemele alimentației, deoarece — mai ales în țările în curs de dezvoltare — producția agricolă crește într-o proporție mult mai mică decât populația. Ca urmare, spun ei, ar fi necesară o reglementare precisă a nașterilor, întrucât sporirea populației într-o măsură mult mai mare decât creșterea resurselor alimentare ar putea avea grave consecințe pentru întreaga omenire.

Nu de mult, Organizația Națiunilor Unite pentru Alimentație și Agricultură (F.A.O.) a efectuat în acest scop o anchetă în 55 de țări, cu o populație de 1,6 miliarde de locuitori. Rezultatele reale ale acestei investigații n-au putut bucura însă pe apologeții neomalthusianismului, care s-au văzut pur și simplu contraziși de realități.

După cum relatează ziarul „Le Monde“, economistul francez Michel Cepède a folosit rezultatele anchetei amintite pentru a demonstra că „în realitate, populația nu crește mai repede decât producția alimentară, decât în 15 țări (din cele 55 în care s-a examinat acest fenomen). În celelalte 40 — care contează cel mai mult, pentru că ele reprezintă 1,4 miliarde de locuitori — se produce exact contrariul“. Concluziile lui Michel Cepède arată că țările bîntuite de foamete sau de subalimentație „sînt cele care au prea puțini muncitori în stare să producă hrană, în raport cu numărul gurilor de hrănit. A voi să limitezi nașterile, spune el, înseamnă în consecință a risca să diminuezi producția agricolă, cele două fenomene fiind strîns legate“.

Iată deci o împrejurare în care se vedește încă odată lipsa de adevăr a teoriilor neomalthusianiste. Nu „presiunea demografică“ este cauza dezechilibrului economic din țările în curs de dezvoltare, ci politica inumană dusă în aceste țări de către marile cercuri de afaceri occidentale. Discriminările comerciale, politica stabilirii prețurilor la materiile prime și agro-alimentare, așa-zisul „ajutor economic“ capitalist, care împiedică folosirea rațională a resurselor materiale și umane din țările în curs de dezvoltare, acestea sînt principalele cauze ale actualei stări de lucruri. În nici un caz, problemele alimentației nu vor putea fi rezolvate prin limitarea nașterilor, „planing“-ul familial fiind o teorie străină adevărului științific.

Creșterea continuă a populației globului nu este un motiv de îngrijorare. Pămîntul are suficiente resurse de hrană pentru o populație mult mai mare decât cea actuală. E necesar numai ca aceste resurse naturale să fie pretutindeni valorificate și folosite în mod științific, pe măsura dezvoltării progresului tehnic al omenirii.

„Presiunea demografică“, despre care fac atita vîlvă inutilă, anumiți economiști occidentali, nu constituie o primejdie pentru omenire, ci este, mai degrabă, o falsă alarmă, la adăpostul căreia se încearcă menținerea unui sistem economic nedrept, ajuns în declin.

ODISEEA UNOR CELEBRE MANUSCRISE RELIGIOASE

În luna martie a acestui an, în capitala Angliei a izbucnit un scandal de mari proporții, în legătură cu încercarea punerii în vînzare a unor manuscrise religioase extrem de rare, în limba armeană, dispărute din tezaurul catedralei Saint Jacques. Una din cele mai cunoscute agenții de licitație din Londra, casa Southeby's, a publicat un catalog cu diferite lucrări de artă care urmau să fie vîndute prin licitație în ziua de 14 martie crt. Între acestea figurau și 23 de volume deosebit de valoroase, cuprinzînd vechi manuscrise religioase alcătuite în limba armeană, între care și un exemplar cu prima traducere a Noului Testament. Anumiți specialiști au sesizat însă că aceste volume, evaluate la suma de 500.000 lire sterline, aparțineau Patriarhiei armene din Ierusalim.

Manuscrisele în cauză sînt documente de mare valoare. În trecut ele erau păstrate, împreună cu alte volume extrem de rare, unele din ele datînd din secolul al IX-lea, într-o ladă, a cărei cheie era deținută de însuși Patriarhul armean din Ierusalim. Ulterior, lada a fost transportată într-o cameră blindată dintr-o criptă a catedralei Saint Jacques.

Cu 15 ani în urmă, o cercetătoare de specialitate — doamna Sirarpi Derne-ressian, din Paris — a obținut aprobarea de a studia aceste manuscrise, în vederea întocmirii unei lucrări. După aceea, volumele au fost introduse din nou în camera blindată și n-au mai fost încredințate nimănui, pînă în zilele noastre. Cercetătoarea amintită a fost prima care s-a sesizat de știrea punerii în vînzare a prețioaselor manuscrise, anunțînd imediat Patriarhia armeană din Ierusalim. Făcîndu-se inventarierea tezaurului din camera blindată, s-a ajuns la descoperirea furtului celor 23 de volume.

Știrea a produs multă vîlvă, mai ales datorită faptului că reprezentanții casei Sotheby's au refuzat să divulge numele celor ce intenționau să vîndă volumele, precum și împrejurările în care manuscrisele au ajuns la Londra, invocînd pretextul „secretului profesional“. Această atitudine a declanșat vii proteste în rîndul oamenilor de știință din diferite țări, care au cerut insistent efectuarea unei anchete.

Patriarhia armeană din Ierusalim a însărcinat pe un trimis special al său să obțină anularea licitației și să facă investigațiile necesare pentru descoperirea autorilor furtului și pentru reintrarea în posesia documentelor. După multe tergiversări, s-a ajuns la anularea licitației și la recunoașterea dreptului de proprietate al Patriarhiei armene din Ierusalim asupra manuscriselor.

Pr. DUMITRU SOARE

ANIMA NATURALITER CHRISTIANA

Cunoscutul profesor de teologie Friedrich Heiler publică în „Una Sancta“ (2/1966) un articol substanțial pe o temă de vie actualitate: dialogul dintre creștinism și celelalte religii.

Autorul relevă de la început că există adevăr și viață creștină și înainte de creștinism. Și citează în acest sens cunoscutele cuvinte ale lui Tertullian: „O testimonium animae naturaliter christianae“ (Apolog. 17, MPL, 1, 433 A). Citează de asemenea un text din Sf. Vasile cel Mare, text în care se află cuvintele: „Hristos este Logosul, la care participă întregul neam omenesc“ și: „toți cei ce-au trăit cu Logosul sînt creștini“ (Apol. I, 46, MPG, 6, 397 B C). La acestea adaugă cuvintele Fer. Augustin: „Ceea ce numim acum religie creștină a existat și la cei vechi...“ (Retr. I 13, 3; MPL 32, 603).

Recunoașterea unui adevăr și a unei vieți creștine în religiile precreștine a fost dată uitării în așa măsură că aceia care încearcă să pună în lumină elementele creștine prezente în credințele necreștine sînt înfierăți ca sincretiști, ca slabi creștini, dacă nu chiar ca trădători.

În realitate abaterea de la adevărul creștin au săvîrșit-o nu cei care recunosc bucuria mîntuirii pentru toți oamenii, nu numai pentru o parte din ei.

Credincioșii de pretutindeni sînt în legătură cu Dumnezeu prin chipul dumnezeiesc așezat de la creație în ființa lor și care n-a fost desființat prin păcat; sînt în legătură cu Dumnezeu prin rugăciune și sacrificiu; prin anumite practici spirituale ca meditația și contemplația etc.

În continuare autorul expune în paralelă elementele care, după părerea sa sînt comune creștinismului și tuturor celorlalte religii mari. Heiler crede că ideea Dumnezeului personal, creator, mîntuitor, e prezentă în toate marile credințe răsăritene. Dsa nu se sfiește să afirme că virtuțile care dau conținut sfînteniei creștine, ca: lepădarea de sine, puritatea, rugăciunea fără întrerupere și mai presus de toate iubirea, inclusiv iubirea față de vrăjmași, sînt respectate și cultivate și-n celelalte religii mari ca hinduismul, budismul, sintoismul, sufismul. Și atunci dacă lucrurile stau așa concluzia — adaugă autorul — nu poate fi alta decît că dialogul dintre religii este posibil și că e îndreptățită nădejdea în realizarea unei sinteze asemănătoare celei împlinite între Evanghelie și lumea spirituală greacă.

Nu trebuie să ne temem — ne asigură Heiler — că sinteza ce-ar urma să se împlătească ar altera ființa creștinismului. Dacă Biserica primară a putut ocoli primejdia sincretismului ce-i venea din partea gnosticismului, cu atît mai mult Biserica de azi va putea asimila alte spiritualități fără primejdie pentru ființa ei, își va putea integra zestrea de adevăr hinduist, budist, taoist.

O asemenea sinteză ar putea marca începutul acelei unități religioase după care au aspirat și aspiră multe spirite atît din tabăra celorlalte religii cît și din sfera lumii creștine. La un congres mondial al creștinismului liber, ținut la Berlin în 1910, prof. Vasavani din Bombay a spus printre altele: „Religiile universale nu-și fac concurență unele altora, ele sînt surori. De ce nu ne-am uni pentru a alcătui o singură familie a credinței spre cinstirea Tatălui care lucrează în toate? În visurile mele întrevăd ziua cînd religiile se vor uni într-o singură Biserică: în Biserica comună și liberă a armoniei“.

În același sens s-a exprimat tot atunci și H. Loyson, carmelit; Fr. Max Müller (sec. XIX); Leibniz (sec. XVII); G. Pastel (sec. XVI); Nicolae Cusanul (sec. XV). Acesta din urmă a scris printre altele De pace fidei, care lucrare nu-i altceva decît un dialog purtat în cer între reprezentanții diferitelor religii, dialog încheiat cu hotărîrea tuturor de a se uni.

Fără să fim de acord cu teza Heiler, potrivit căreia — pe cît se pare — între creștinism și celelalte religii n-ar fi decît o deosebire de grad nu de esență.

se cuvine să reținem din articolul prezentat, tendința autorului de a sluji ideea păcii și a înfrățirii oamenilor prin înlăturarea neînțelegerilor din sectorul religios. Ne întrebăm însă dacă nu cumva o predică importantă în calea apropierii dintre creștinism și celelalte religii nu o constituie neînțelegerile existente în sinul creștinismului însuși.

Pr. Prof. DUMITRU BELU

CREAȚII CULTURALE ROMÂNEȘTI PESTE HOTARE

Intr-un articol recent din *Contemporanul* (nr. 52 din 30 decembrie 1966), Dl Virgil Cindea semnalează câteva „vechi mesaje ale culturii românești” din muzeele lumii. Dsa precizează că „Nu poți călători în Europa cu preocuparea de a regăsi, alături de creația culturală a străinilor, urmele poporului tău, fără să întâlnești pretutindeni imaginile familiare de la Muzeul de artă din București, din văile inverzite ale Moldovei de nord sau din casa țărănească transilvăneană”. Pentru că majoritatea acestora sînt de proveniență bisericească, socotim potrivit să atragem atenția și noi asupra lor.

Asfel, în Biblioteca Universității din Budapesta se află un *Dicționar român—latin*, scris în secolul XVIII, atribuit de B. P. Hașdeu unui cărturar român din Lugoj. În Muzeul Național din capitala Ungariei se pot vedea sute de piese transilvănene începînd cu epoca preistorică pînă în epoca modernă (portretele lui Horia, Cloșca și Crișan, medalia de aur cu chipul lui Mihai Viteazul și altele). La Biblioteca Széchényi se păstrează *Chronicon Dubnicense*, care relatează fapte petrecute la noi în perioada 1474—1479 și *Istoria domniei lui Constantin Brîncoveanu* de Radu Greceanu.

La Viena, în Biblioteca de Stat, se păstrează *Tetraevanghelul* scris în 1502, din porunca lui Ștefan cel Mare, pentru mănăstirea Zografu din Athos. În Colecția de grafică de la Albertina se păstrează stampe cu chipurile domnilor români, între care și cunoscutul portret al lui Mihai Viteazul, lucrat de Aegidius Sadeler. La Biblioteca Națională se păstrează originalul operei umanistului Nicolae Olahus (1493—1568) și *Chronicon pictum Vindobonense* (1358), care relatează împrejurările în care s-a întemeiat Țara Românească, *Sintagma* lui Matei Vlastares, scrisă la noi în 1632, manuscrise din biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino. La Muzeul istoric de artă este expus un triptic de istorie românească: portretul lui Vlad Țepeș din sec. XV provenind din castelul Ambras (Tirol), Mihai Viteazul în pinza lui Frans Francken și vechile portrete ale lui Horia și Cloșca. La Tivoli se poate vizita capela ridicată în amintirea crucii lui Șerban Cantacuzino, cînd participase la asediul Vienei (1683).

În Biblioteca de Stat din München se găsește *Tetraevanghelul* scris în 1493 de cunoscutul caligraf moldovean Teodor Mărișescul. La Muzeul de știință și tehnică din același oraș se pot vedea unelte agricole românești din lemn.

În Franța se găsesc numeroase mărturii privind istoria românească mai ales în Arhivele și Muzeele din Paris: Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Muzeul de artă modernă (se mai păstrează aici atelierul lui Brîncuși și peste 20 din operele sale), Biblioteca Arsenalului, Biblioteca Institutului Franței, Biblioteca Mazarin și Biblioteca Națională.

În Anglia, în Biblioteca Bodleyană din Oxford, se păstrează cunoscutul *Tetraevanghel* din 1429 al călugărului Gavril Uric de la mănăstirea Neamțu, iar la Londra *Evangeliarul românesc*, scris de Radu de la Mănăești în 1574 pentru Petru Cercel.

În Italia, pe lângă bibliotecile Romei cu manuscrise și documente privitoare la istoria poporului român, vom întâlni celebra Columnă a lui Traian, care înfățișează istoria însăși a poporului dac.

În Statele Unite și Brazilia întâlnim numeroase sculpturi de Brâncuși și picturi de Eustațiu Stoenescu.

Dar cele mai însemnate creații culturale românești le întâlnim în țările balcanice și ale Orientului apropiat, ca dovezi vii ale dărnicei românești de veacuri pentru Răsăritul ortodox.

În Iugoslavia de pildă, întâlnim manuscrise, broderii și odoare la Banja, în Dalmația, la Deciani, în Macedonia, la Fruškagora, Hopovo, Krušedol, Kuceaina, Lesnovo etc. Apoi, în Muntele Athos, în muzeele din Atena, în Patmos, la Muntele Sinai, la Ierusalim, la Istanbul și în alte părți ale Orientului apropiat, ne întâlnim până pretutindeni urmele culturale românești. În țările arabe vom întâlni de asemenea urmele dărnicei domnilor Moldovei și Țării Românești. Astfel, pisania bisericii Sf. Spiridon din Alep ne arată că a fost clădită cu bani românești. Tipări-turile lui Antim Ivircanul pentru credincioșii arabi se mai păstrează și azi în diferite mănăstiri și muzee din Siria și Liban.

Toate aceste creații ale poporului nostru au fost în atenția diferiților învățați români, care au cercetat cu grijă arhivele, bibliotecile și muzeele din țările străine pentru a culege informații privitoare la trecutul poporului nostru. Între aceștia se numără: cărturarii Școlii ardelenе (Roma și Viena), Eudoxiu Hurmuzaki (Viena), C. Esarcu (Veneția), Alexandru Odobescu (Paris), Gr. Tocilescu (Moscova și Petersburg), N. Iorga (Budapesta, Dresda, Viena, Berlin, Nürnberg, Danzig, Erfurt etc.) și alții.

Prin toate aceste creații românești se pot urmări relațiile țărilor române cu țările vecine, cât și aria de manifestare a sprijinului nostru cultural. Ele sînt și o dovadă a prețuirii pe care celelalte popoare au acordat-o geniului creator al poporului român.

DOCUMENTE INEDITE DIN ISTORIA ROMÂNIEI

Sub acest titlu, N. Popescu-Bogdănești publică în „Contemporanul” din 27 ianuarie 1967, un interviu luat profesorului Constantin C. Giurescu, asupra fondurilor arhivistice din Viena, care conțin material documentar privitor la Istoria României. Din 2 iulie pînă la 28 septembrie 1966 profesorul C. C. Giurescu, însoțit de Cornelia Bodea și T. Moț, au făcut investigații în arhivele Vienei, spre a descoperi documente inedite asupra trecutului nostru. Cu acest prilej, au fost cercetate fondurile aflate la următoarele arhive: Arhiva Curții și Statului (Haus-Hof-und Staatsarchiv), Arhiva de război (Kriegsarchiv), Arhiva Cămarii Curții (Hofkammer archiv), Arhiva generală administrativă (Allgemeine Verwaltungsarchiv), Arhiva orașului Viena (Archiv der Stadt Wien) și Biblioteca națională austriacă. Delegația a depistat în arhivele vieneze un număr de 75.841 de pagini de documente, cronici și hărți inedite privind istoria României, începînd cu secolul al XIII-lea și pînă la al XX-lea. Materialul a început să fie microfilmă sau xerografiat. O parte s-a și trimis în țară, iar restul va fi trimis pe măsură ce se vor executa aceste operații.

Delegația a găsit documente inedite privitor la istoria țării noastre sub raport politic-militar, economic și social-cultural, dintre care profesorul Giurescu menționează: 1. Participarea României la primul război mondial și realizarea statului unitar românesc; 2. Războaiele balcanice (1912—1913); 3. Răscoala din 1907;

4. Mișcarea pentru unitatea națională românească de o parte și de alta a Carpaților; 5. Problema Dunării; 6. România și Tripla Alianță; 7. Războiul Independenței (1877—1878); 8. Domnia lui Cuza Vodă și exilul acestuia; 9. Mișcări muncitorești în diferite centre și epoci (Ploiești, Craiova 1860, Galați 1914); Conferințele de la Viena și tratatul de la Paris (1855—1856); 11. Aromânii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea; 12. Mișcări bănățene (1823—24, 1835, 1859); 13. Ideea panromânească în răstimpul 1830—1856; 14. Mișcarea lui Horia; 15. Situația social-economică a țăranimii din Banat după cucerirea austriacă; 16. Exploatarea și valorificarea sării în Transilvania; 17. Relațiile Țării Românești și Moldovei cu Transilvania în timpul lui Mihai Viteazul și Radu Mihnea; 18. Situația Dobrogei în secolul al XIII-lea.

În continuare profesorul Giurescu dă câteva exemple de documente inedite depistate abia acum la Viena, apoi înșiră câteva tezaure descoperite pe teritoriul Patriei noastre și aflate în Muzeul de istorie a artei din Viena.

În încheierea interviului său, profesorul Giurescu preciza: „Neîndoios că cercetarea sistematică a arhivelor din Viena, a căror explorare a început în secolul trecut, cu Eudoxiu de Hurmuzaki, cercetare care va trebui continuată de echipe întregi, ani de zile, și conexată cu investigarea atentă a muzeelor și a fondurilor Bibliotecii Naționale, va da o recoltă bogată și poate rezerva adevărate surprize“.

M. P.

150 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI ANDREI MUREȘANU

La 16 noiembrie 1966, s-au împlinit 150 de ani de la nașterea celui despre care critica noastră literară a stabilit, în unanimitate, că a fost cel mai important poet liric al Transilvaniei până la Coșbuc.

Andrei Mureșanu s-a născut într-o familie de oameni simpli, în orașul Bistrița. Rămas orfan de tată, de mic copil, împreună cu alți doi frați, viitorul poet cunoaște apăsătoare greutăți materiale, încă de la începutul vieții. Cu prețul multor strădanii și mai ales datorită deosebitei sale inclinații pentru studii, el reușește să fie primit la Școala săsească din orașul natal, unde se remarcă printre elevii cei mai buni. După terminarea acestei școli, vine la Blaj, unde studiază filozofia și teologia. Aici leagă o temeinică prietenie cu George Bariț. Prin intermediul acestuia, în anul 1838, Mureșanu vine la Brașov, ca institutor la Școala română. Puțin mai târziu, ajunge profesor la Gimnaziul românesc din Brașov, funcționând aici până în anul 1849.

Paralel cu ocupațiile sale didactice, Andrei Mureșanu vădește acum și stăruitoare preocupări literare. Prin intermediul lui G. Bariț, el face cunoștința unor poeți români de valoare, ca Gr. Alexandrescu, I. Heliade-Rădulescu, Cezar Bolliac, D. Bolintineanu și V. Alecsandri. Aceștia au jucat un rol de frunte în stimularea și formarea creației sale poetice. Începând cu anul 1839 Mureșanu colaborează la *Foaia pentru minte, inimă și literatură* și la *Gazeta de Transilvania*, unde publică poezii, articole literare și traduceri din Schiller, Herder, Bürger și alți scriitori.

Bardul ardelean devine apoi unul din fruntașii revoluției de la 1848. Acum el scrie celebrul *Răsunet* („Deșteaptă-te române!“), care devine marșul revoluționarilor români din Transilvania. Acest marș, cântat pe melodia lui Anton Pan și numit de Nicolae Bălcescu „marseilleza românească“, a devenit popular, în scurtă vreme, pe tot cuprinsul țării, găsind ecouri adinci nu numai în Transilvania, ci

și în Muntenia și Moldova. Fapt semnificativ, care dovedea înalta conștiință patriotică a poetului, sînt versurile:

„Priviți, mărețe umbre, Mihai, Ștefan, Corvine,
Româna națiune, ai voștri strănepoți“.

versuri care arată că autorul era frămîntat de problema unității naționale, chemarea sa adresîndu-se nu numai transilvănenilor, ci tuturor românilor de pretutindeni.

După înăbușirea revoluției, Andrei Mureșanu vine în Muntenia, apoi, după unele peregrinări, se stabilește la Sibiu, ocupînd funcția de translator de limba română la Buletinul oficial al guvernului. Acum încep pentru el anii cei mai grei. Corespondența sa din acest timp ni-l arată ca pe un decepționat, retras de lume. Singura reconfortare și-o află în colaborarea la *Telegraful Român*, unde publică poezii patriotice cu caracter protestatar și un ciclu de articole, nesemnate. În ultimii ani de viață scrie o gramatică românească în limba germană — al cărei manuscris, nepublicat, nu ni s-a păstrat — și traduce *Nopțile* lui Young și o însemnată parte din *Analele* lui Tacit.

În 1862 Andrei Mureșanu își tipărește poeziile într-un volum. În anul următor, în urma unei îndelungate boli de nervi, poetul se stinge din viață, la Brașov, în vîrstă de 47 de ani.

Poezia lui Andrei Mureșanu a evoluat de la lirica sentimentală, cultivată în primii ani ai activității sale literare, la o viguroasă poezie socială și patriotică. Debuturile sale literare trădează influența poezilor Văcărești, a lui Eliade și a lui Gr. Alexandrescu. De asemenea, influența lui Lamartine, care a cultivat cu măiestrie meditația religioasă, se face vădită în multe din poeziile poetului nostru.

Andrei Mureșanu a luptat pentru emanciparea socială și națională, de pe pozițiile și în numele unui autentic umanitarism creștin, împărtășind puternice convingeri creștine și păstrîndu-și cu consecvență aceste convingeri. Iată, spre exemplu, cum se încheie poezia sa intitulată *Omul frumos*:

„De ce nu vine, Doamne, a Ta împărăție,
Cînd oamenii să șteargă și umbra de sclavie,
Fiind creștini curați;
Și-n locu-i să domnească dreptatea nepătată,
Egala-ndreptățire și pacea-adevărată,
Ca între fii .și frați!“

Din lirica lui Mureșanu amintim, ca situîndu-se la loc de frunte, poeziile: *La muza mea*, *O privire de pe Carpați*, *Un devotament familiei Hurmuzachi*, *O dimineată pe Surul*, *România la 1854*, *Cuvîntul unui pelerin* și *Eremitul din Carpați*, toate străbătute de un patriotism arzător și de un suflu profetic, încrezător într-un destin mai bun al poporului său.

Publicistica lui Andrei Mureșanu este și ea foarte interesantă, vădind gîndirea progresistă a autorului și preocupările sale filozofico-sociale. Spicuim cîte ceva din articolele sale, publicate în *Telegraful Român*:

În articolul intitulat *Măiestria tiparului*, vorbind despre rolul cuvîntului scris și vorbit, el stabilește că „limba este mijlocul cel mai de frunte pe care l-a dat dumnezeirea omului, ca să lucreze omenește, adică, ca prin acela să-și desfășure mintea și priceperea, simțul și moralitatea, făcînd din acestea nește puteri lucră-

toare, atît spre ajutorarea sa, cît și a altora". În articolul *Românul și poezia lui*, Mureșanu acordă o adincă semnificație poeziei, spunînd: „Poezia a fost și va fi totdeauna apostolul și propășitorul libertății, cu care ea este atît de strîns rudită". În același sens el vorbește despre rostul și importanța artei (*Arțile sau măiestriile cele frumoase*), subliniind că arta propășește doar într-o societate liberă, ferită de despotism și împilări. Amintim, în sfîrșit, că Mureșanu a militat pentru cultivarea gustului artistic în masele largi ale poporului (*Românul în privința muzicii și Românul în privința picturii*), arătînd și prin aceasta că a fost în sufleteț de o conștiință vie, patriotică, luminată.

De aceea, socotim că versurile din *Epigonii*, în care Eminescu numea pe Andrei Mureșanu „preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet", rămîn valabile peste veacuri și pot fi aduse oricînd ca un prețios omagiu pentru memoria poetului ardelean.

Pr. DUMITRU SOARE

DESFIINȚAREA LUI „INDEX LIBRORUM PROHIBITORUM“

Într-un interviu recent acordat ziarului săptămînal al Vaticanului „Osservatore della Domenica“, Alfredo Cardinal Ottaviani, pro-prefect al Congregației pentru învățătura de credință (mai înainte: Sfîntul Oficiu), a confirmat faptul că „Index librorum prohibitorum“ trebuie văzut de aici înainte ca un „document istoric“ și în viitor nu va mai fi editat. Îndepărtarea cenzurii cărților rezultă din desființarea biroului competent să facă inducerea în respectivul index, care era încorporat Sfîntului Oficiu. Acesta nu mai este citat în Anuarul papal pe 1966.

După informațiile Cardinalului Ottaviani, va exista totuși mai departe o anumită supraveghere a publicațiilor prin Biserică. El a menționat că conferințele episcopale naționale vor prelua probabil sarcini proprii în acest domeniu și vor forma poate chiar organe consultative, cum există deja pentru filmele cinematografice. De încheiere, Cardinalul Ottaviani a relatat că în cadrul reformei lui Codex Juris canonici, la care lucrează o comisie papală, va fi revizuită și legiferarea bisericească cu privire la interzicerea anumitor cărți.

Nu știm ce spirit va inspira și călăuzi procedeele menite să înlocuiască în viitor ceea ce era pînă acum „Index librorum prohibitorum“. În orice caz, ne-am bucura mult dacă Vaticanul ar da dovadă că știe să tragă concluzii pozitive din experiențele trecutului.

C. SÎRBU

BISERICA SIRBĂ

De praznicul Rusaliilor anului 1966, Prea Fericitul Patriarh Gherman, însoțit de cîțiva colaboratori, a făcut unul din cele mai interesante drumuri din pastorația sa: a participat la festivitățile jubiliare de 350 de ani de la întemeierea celei mai vechi școli teologice sîrbe din mănăstirea Krk din Dalmația, mănăstire în care și azi se află un seminar teologic, reorganizat cu durată de 5 ani.

Mănăstirea Krk a fost înființată pe la 1350 de ieromonahul Ruvin, duhovnicul sorei țarului Ștefan Dușan, numită Elena, văduva cneazului croat Mladen III Șubici. Primii călugări au fost 2 ieromonahi alungați de turci din Palestina, de la mănăstirea Sf. Arhangheli, înființată acolo de bunicul Elenei, craiul Milutin. Elena a dat banii și a înzestrat mănăstirea Krk, care într-o vreme în care — sub apăsarea turcească de mai tîrziu — existau episcopate cu durată statornică, au împlinit,

ca și la noi, adeseori, rol episcopal în toată regula. Așa a fost însărcinat de către mitropolitul Bosniei, Gavril, pe la 1578, egumenul din Krk să îndeplinească toate cele cuvenite în numele lui.

Cumpline au fost vremurile de atunci. După grelele mișcări de represiune ale turcilor din anii 1594—5 (cînd moaștele Sf. Sava au fost arse la marginea Belgradului, iar vlădicului Teodor al Virșetului i s-a tras pielea), a urcat în scaunul din Peci patriarhul Paisie (1614—47), care a conceput un alt plan de eliberare a poporului său, prin cultură. Așa se face că în 1615 s-a deschis prima școală teologică, un fel de seminar, despre care se știe că a durat aproape 100 de ani, iar în formă mai modestă a reinviat în sec. XIX la Șibenik și Zadar, sub îndrumările marilor ierarhi Josif Raiacici și Nicodim Milaș. Acesta din urmă ne-a lăsat o frumoasă descriere a activității primei școli de acum 350 de ani, școală care se ocupa între altele și cu transcrierea și copierea de manuscrise (acafistice, molitvelnice, proloage, mineie și alte cărți).

Descriind drumul din Belgrad pînă pe coasta Dalmației, prof. D. Kašici relatează în „Glasnik“ pe iulie 1966, amănunte interesante din acest lung traseu făcut pentru a doua oară în 7 ani de actualul patriarh. Călătoria a cuprins și centre episcopale din Gorni Karlovaț, Zagreb și Zadar, cele mai bogate în jertfe pe care poporul și preoțimea sîrbă le-au adus pe altarul patriei în decursul ocupației fasciste. Salutînd pe P. F. Patriarh în Gorni Karlovaț, episcopul Simeon i-a spus între altele: „Vă aflați pe teritoriul unei eparhii în a cărei istorie tulbure pacea și liniștea rar și-au avut sălaș. Mîngierea și întărirea au venit numai de la popor, care și-a știut păstra peste orice împrejurări credința strămoșească. Fie ca vremurile de azi să ne întărească și mai mult în dragostea de Dumnezeu și de om“. După ce suita Patriarhului străbate prin localități în care cite 500—700 de credincioși (dintre care și mulți preoți) au fost omorîți de fasciști (de ex. Krnjak, Blagai, Sbeșnițe etc.) episcopul Dalmației, Ștefan, a putut spune: „Ați vizitat aici cele mai sărăcăcioase regiuni din țara noastră, numai piatră și stînci golașe (regiunile carstice), dar sufletul poporului vă asigurăm că n-a rămas și nu va rămînea de piatră. Satul Tribani, de sub muntele Velebit, a dat 84 de morți; acum abia mai sînt 30 de case cu 167 suflete, dar toți sînt buni patrioți și buni creștini“.

Primit pretutindeni cu însuflețire de popor, de preoți și de autoritățile statale, P. F. Patriarh a încheiat vizita întorcîndu-se pe același loc, peste Zagreb și Gorni Karlovaț, spre Belgrad.

T. BODOGAE

INTRUNIRI INTERCREȘTINE

La Salonic a fost organizat, la finele lunii octombrie 1966, un „Simpozion cirilometodian“, în legătură cu aniversările legate de activitatea fraților Sf. Ciril și Metodie pentru încreștinarea populațiilor slave. Aniversarea aceasta de 11 secole a fost legată și de împlinirea a 13 secole de la scrierea vieții sf. Dimitrie, patronul orașului. La simpozion au participat: regele grecilor, Constantin, membrii guvernului, și reprezentanții bisericilor surori ortodoxe, ai cercurilor de savanți istorici și oaspeți de peste granițe, de variate confesiuni. După sf. liturghie, la care a predicat teologul P. Trembelas, a avut loc un concert de muzică bizantină și au fost citite referate privitoare la activitatea Sf. Ciril și Metodie. Cuvîntări și referate importante au rostit rectorul universității din Atena, Anastasiu, prof. I. Vașița de la Praga și prof. D. Bogdan de la București, care a subliniat ecourile cirilometo-

dismului și ale cirilicii printre români. Se va publica un volum comemorativ, în două părți (Cesky Zapas nr. 46, 1966).

Institutul ecumenist de la Bossey-Elveția — condus acum de teologul ortodox grec N. Nissiotis — și-a pus în programul său pe 1967 organizarea de cursuri informative despre ortodoxie. Astfel, între 17—30 aprilie 1967 se va ține un seminar despre cultul și telogia ortodoxă pentru cursanți neortodocși; el va fi urmat, în săptămâna patimilor, de servicii divine la bisericile ortodoxe din Paris; ca îndrumător va servi însuși dir. N. Nissiotis. Restul seminariilor de la Institutul Bossey se vor ocupa cu: Teologia și viața în Hristos, Înnoirea vieții în lume și în biserici, Misiunea Creștinismului și altele. Această veste este transmisă cu interes de revista reformată franceză: *Le Christianisme au XX-e siècle*, Nr. 48, decembrie 1966 p. 621, căci seminarul despre ortodoxie oferă posibilitate apusenilor să cunoască mai bine Ortodoxia.

În acest scop s-a organizat la Lyon un seminar de informare și formare ecumenică, prin corespondență, îndrumat de R. Beaupère și Al. Blancy, pentru cunoaștere reciprocă interconfesională; la el s-au înscris 227 catolici, 48 protestanți, 1 ortodox, 10 reformați (din Franța) și 40 externi. Între temele ce vor fi discutate sînt: Viața liturgică a bisericilor. Părinții bisericești și istoria bisericii primare, Cauzele diviziunilor confesionale și motivele care le mențin, Deosebirea confesionale cu privire la Sf. Taine, Mariologie, primatul petrin etc. În acest scop, noul secretar al Consiliului ecumenist al bisericilor, pastorul Eug. Blake, a precizat că străduințele ecumeniste nu trebuie să tindă spre „ecumenism de dragul ecumenismului” ci de ecumenism de dragul Mîntuitorului Iisus Hristos și de dragul unității intercreștine, ca semne de dragoste între semeni (p. 622).

Cu același scop de apropiere intercreștină în sinceritate adevărată de a se cunoaște confesiunile în mod reciproc și a dezbate împreună, fără polemică și apologie, deosebirile confesionale, se va publica în Italia, de către centrul protestant, revista: *Nuovi Tempi — Timpuri noi*, la Roma, sub îngrijirea cunoscutului stăruitor ecumenist și pentru pace, valdensul Giorgio Girardet.

În continuarea activității sale, Stabilimentul ecumenist valdens „Agape”, din Italia, condus de Fr. Giampicoli, va organiza o nouă serie de campamente interconfesionale, în vara anului 1967. Iată cîteva din temele ce vor fi discutate: Creștinii și marile religii, o problemă de caracter ecumenist, sub îndrumarea prof. C. Crespy din Franța și F. Davite din Italia; — Vocea dezacordului, vocea nădejdi: primul contact între America și Europa, sub îndrumarea prof. G. Spinj din Italia și E. Pioch din R.F.G.; — Întîlnirea între Africa și Europa, la tema: Inițiativa politică și conștiința populară, cu îndrumarea prof. M. Miegge din Italia și J. Hadzi din Togo; — Emigrantul, un cetățean de categorie secundară? Problema emigrațiunii, îndrumează rev. Ch. Sjollemă din Olanda și past. O. Rauch din Elveția; — Renaștere și înnoire: conferința tineretului din Alianța mondială reformată; și Campament de lucru, de la 1 iunie — 30 septembrie, sub conducerea past. E. Rostan de la Agape (Serviciul de informațiuni și Documentare, Agape 1967).

M. ȘESAN

TIPOGRAFIA EPARHIALĂ

S I B I U

Biblioteca Mitropolitană Sibiu